

BOTOS CSABA
SOMOSD

BOTOS CSABA
SOMOSD

BOTOS CSABA
SOMOSD
ADATOK SOMOSD TÖRTÉNETÉHEZ

2005, Somosd
Kiadja a Somosdi Református Egyházközség

Szerkesztette
Karczag Sándor
Lőrincz Tünde

Borítóterv és tipográfia
Lőrincz Előd

© Botos Csaba, 2005

ISBN 973-8405-28-9

TARTALOM

Előszó	9
Bevezetés	11
Élőletterünk	13
A falu neve	15
Közigazgatás	19
A falu határa	21
Szájhagyomány	27
A történelem forrásaiban	30
Írásos dokumentumok	35
Az I. világháború	51
A II. világháború	55
A kommunista diktatúrában	60
A falu népessége	65
Somosdi családok	70
Az egyházközség története	74
Somosdi lelképásztorok	81
A somosdiak hitélete	109
A gyermekek közötti munka	114
Ifjúsági munka	115
Nőszövetség	120
Presbiteri bibliaóra	122
Szeretetmunka, diakónia	122
Az imahét	124
Gyülekezeti evangélizáció	125
Betegek és öregek vasárnapja	125
Ötven éve konfirmáltak vasárnapja	126
Iszákosmentő Misszió	126

Egyházfegyelem.....	127
Templom és környéke	129
A templomépítés története	129
Templomjavítások	133
Cinteremkapu	137
Ifjúsági és Gyülekezeti Ház	138
Orgona	139
Toronyóra	142
Harangok	142
A kegyszerek	145
Az egyház szolgálói.....	150
Az egyházi szolgák fizetése.....	150
A kocsmárolási jog.....	152
Gondnokok.....	153
A presbitérium.....	155
A kántor	158
Énekkar	158
Művelődés.....	161
A világi kórus.....	164
Az iskola.....	168
Az állami iskola tanítói, tanárai	177
Az iskolaépítés története.....	181
Akik többre vitték	184
Testvér-gyülekezeti kapcsolatok.....	190
Egészségügy	193
Nehéz évek, csapások	197
Somosd néprajza	201
Ünnepek, népszokások	201
Somosdi szólásmondások, közmondások	203
Somosdi humor	210

Rövid gazdaságtörténet.	210
Öltözködés	219
Az élet nagy fordulópontjain.	222
Házasságkötés	222
A temetés	223
Korte geschiedenis van Somosd	225
Szóbeli források	227
Forrásmunkák	228
Somosd lakossága 2004. július 1-jén	234

ELŐSZÓ

Örömmel vettem észre már somosdi szolgálatom kezdetén, hogy gyülekezetünk tagjai milyen járatosak a gyülekezet és a falu történetében. Más gyülekezet alig tud valamit múltjából, itt pedig komoly érdeklődést és tájékozottságot tapasztal az ember. Hálával emlékeznek azokra a lelkész elődökre, akik többé-kevésbé megírták és a gyülekezet előtt feldolgozták ennek a több évszázados falunak a történetét. Mindenképpen ilyen lelkipásztor volt az ebben a könyvben sokat idézett Bisztray Sándor, aki már vallásórákon igyekezett a gyermekek szívébe csepegtetni a múlt szeretetét, hogy annál jobban becsüljék a jelent. Ő gyűjtötte össze a somosdi nép ajkán élő mondákat, és először ő állította össze a gyülekezet történetét. A Bisztray tiszteletes úr történelem szeretetét vitte tovább Domahidi Ernő lelkipásztor, aki az 1980-as években az istentiszteletek után részletesen ismertette Somosd múltját. Nagy Lőrinc tanár úr szakvizsga dolgozata is Somosdról készült, román nyelven. Ezek a fáradozások semmiképpen nem voltak hiábavalóak, és kár lenne hagyni kárbaveszni őket.

Én magam nehezen szántam rá magam erre a munkára. Egyrészt, mert nem voltam és nem is vagyok történész, csak afféle falusi lelkipásztor. Másrészt tudom, hogy egy monográfia sohasem lehet teljes. Ráadásul, befejezni sohasem lehet, legfeljebb abba hagyni... Ezért arra kérem a tisztelt olvasót, próbáljon megértéssel lenni, ugyanis nagyrészt úttörő munkát végeztem, eddig még nyomtatott formában nem jelent meg a faluról monográfia. Az utánam jövők egészítsék ki újabb felfedezéseikkel és az újabb kutatások eredményeivel. Nekem ez a munka örömet jelentett. A kezdeti nehézségek után egyre fokozódó örömmel búvárkodtam a régmúlt idők aktái között, talán most már jobban meg tudom érteni a somosdi székely nép gondolkodását, mentalitását.

Szeretettel ajánlom ezt a könyvet szeretett családomnak, akik bátorítottak, biztattak a munka folytatására. Nélkülük ez a munka nem születhetett volna meg. Ők voltak az elsők, akik velem örültek egy-egy újabb adat felszínre kerülésekor, velük osztottam meg felfedezéseim szépségeit. Itt szeretném megköszönni azt az áldást, amit rajtuk keresztül adott nekem az én Uram.

Másodszor szeretettel ajánlom e könyvet nagycsaládomnak a Somosdi Nemes Evangélium szerint Reformált Anyaszentegyház tagjainak, kiktől sok szeretetet, testvéri együttérzést kaptunk szolgálatunk ideje alatt. Szívből kívánom, Istennek itteni népe merjen hitben járó nép lenni. Legyünk hálások a múlt minden szépségéért, áldásáért azért a fél évezredért, amit ajándékozott nekünk a mi kegyelmes Istenünk, aki csak azért tartott meg minket e kies helyen, 500 éven keresztül, mert voltak itt, akik imádkoztak és komolyan vették mennyei Atyánk parancsait. Meggyőződéseim: csak annak a népnek adatik jövődő, amelyik Jézus Krisztust követve, istenfélő módon éli mindennapjait. „Áldást parancsol melléd az Úr a te csü-reidben és mindenben, amire ráteszed kezéd.” (5Móz 28,8) Éljük úgy, hogy megáldhasson minket és utódainkat az élő Isten! Utódainknak szeretettel üzenjük: merjetek, sokkal inkább mint mi, református magyarként élni és megmaradni! Ezért imádkozunk mi most, falunk első írásos említésének 500 éves és jelenlegi templomunk 200 éves évfordulóján!

Somosd, 2005 januárjában

Botos Csaba
református lelkipásztor

BEVEZETÉS

Somosd falu Marosvásárhelytől délre, a Nyárad völgyének egyik baloldali kiszögellésében terül el, Folyfalva, Kisgörgény és Fintaháza falvak között. A falut átszelő Eger patak keskeny völgye adott életet és megélhetést évszázadokon át ennek a nagyon életre való közösségnek. Mielőtt a falut bemutatnánk, ismerkedjünk meg a környékével, azzal a hellyel, amelyet a nép egyszerűen *Nyárad-mentének* nevez.

A Nyárad folyóról 1420-ban olvasunk először egy oklevélben.¹ Két forrása van. A Nagynyárad Vármező fölött, a Mezőhavas nyugati oldalából ered, és Nyárádszeredánál találkozik a Kisnyárad-dal. A Kisnyárad Nyárádselye fölött, a Bekecs hegység nyugati oldalából tör a felszínre. A folyó teljes hossza 77 km. Ezen a szakaszon gyűjti össze a mellékvölgyek patakjait, vízfolyásait. Végül Nyárádtónál a Marosba ömlik. A folyó vízhozama nem túl nagy, a sokévi átlag nem haladja meg 3,9 m³-t másodpercenként. A legnagyobb vízhozam sem több mint 340 l másodpercenként. Ezeket az adatokat a fintaházi Hidrológiai állomáson mérték.² Mivel a folyó agyagos, palás területeken halad keresztül, ezért a vize gyakran *szőke* lesz, innen származik a *Szőkenyárad* elnevezés, valamint a *Zavaros a Nyárad* kezdetű népdalunk. Ez a völgy az ország egyik legsűrűbben lakott tájegysége: 77 folyókilométeren, és 625 négyzetkilométeren 67 település fekszik kb. 25 000 lakossal. Tehát kiterítve, minden 1,1 km-re és 9,3 négyzetkilométerre jut egy-egy falu. Orbán Balázs erről így ír: „A Nyárad völgyében van Erdélynek, sőt talán az egész magyar birodalomnak is a legsűrűbben benépesített része.”³ Somosd ezen a tájegységen belül, az Alsónyáradmente kistérséghez tartozik, ahogy az Ákosfalvától lefelé eső folyószakaszt nevezzük. Az Alsó-Nyáradmente a „legreformátusabb” vidéke a Kárpátmedencének, ugyanis tizenhat kilométeren tizenegy református templom fekszik egymás mellett, fűzérként ölelve át a

¹ Benkő Lóránd: *A Nyáradmente földrajzi nevei*. 16.

² Maros-Bánát Vízügyi Igazgatóság szíves közlése. Marosvásárhely, 1991.

³ Orbán Balázs: *A székelőföld leírása* IV. 3.

Nyárád és Vécke partjait. Mivel a gyakori áradások miatt a folyó-völgy kitűnő talaj-adottságokkal rendelkezik, ezért nagymennyiségű zöldségféléket természetnek errefelé, amiért humorosan *Murokor-szágnak* is nevezik az Ilencfalvával kezdődő folyószakaszt. Ez a vidék látta és látja el a marosvásárhelyi piacokat és a környéket zöldségfélével.

A térség bemutatása után szeretettel köszöntjük a kedves olvasót Somosdon! Somosd az Erdélyi medence közepén, Marosvásárhely vonzáskörzetében, attól légvonalban mintegy tíz kilométerre délre, az északi szélesség $46^{\circ} 27'$ és a keleti hosszúság $24^{\circ} 35'$ metszéspontjánál, a Nyárád és a Kis-Küküllő vízválasztójának dombvidékén helyezkedik el. A nyárádmenti dombvidék átlagos magassága 500 méter. A *Várhegy* tengerszint fölötti magassága 476 méter. Kőzettani szempontból a geológiai ó- és újharmadkorban, valamint a negyedkorban lerakódott tengeri és tavi üledékes anyagok (agyag, márga, homok és kavics) építik fel. Az agyagos rétegek miatt gyakoriak a földcsuszamlások, főleg nagyobb esőzések után.

ÉLETTÉRÜNK

Valamikor a falut nagy erdőségek vették körül, ami az ellenség ellen is jól védett. Ezeket az erdőket az idők folyamán kivágták, egyes esetekben csak a határnevek utalnak valamikori létükre, mint például: Csere, Szálás. 1756-ban a Szálason erdője volt, amit a templomépítéskor kivágtak, azóta szántóföldként hasznosítja a falu azt a darab földet. Az erdők jelentősebb fája a kocsánytalan tölgy, a gyertyán, a hársfa, a vadcserezsnye.

A nedvesebb folyómenti cserjésekben leggyakrabban előforduló növény a nyárfa, a kosárfonó fűz, a mézgás éger és a mezei juhar.

Az állatvilágot a közép-európai zoocönózisok képviselik az erdőben; a másodlagos sztyeppövezetben gerinces és gerinctelen állatok, emlősök és madarak élnek. A természetes állatvilágot a madarak, rágcsálók és a halak, a környező erdőkben a vaddisznó, őz, róka és a nyúl képviselik. A halak közül jelentősebb a ponty, márná, domolykó, csuka, harcsa és a paduc.

A felső teraszokon főleg a közepes termékenységű agyagos talajok a jellemzőek. Ezen kívül itt még megemlíthetjük a barna erdei podzolosodott talajokat és a luvikus barna talajt.

Az alsóbb teraszokon és az árterületeken alluviális, váz- és hidromorf talajok vannak.

„Kontinentális éghajlat hosszabb meleg évszakkal” – így jellemzik a meteorológusok a Kárpát-medence éghajlatát. Marosvásárhely és környéke ezen éghajlati altípuson belül, keleti fekvése miatt kevesebb csapadékot kap, és nagyobbak a hőmérsékleti különbségek a Kárpát-medence átlagos értékeihez viszonyítva. A napfénytartam 2056,5 óra évente. Ez azt jelenti, hogy nyugati légtömegek hatása miatt, a fedett és a részlegesen fedett égbolt az uralkodó. A hőmérséklet évről-évre változékonyabb. Ez különösen a téli hónapokban észlelhető. A nyári hónapok középhőmérséklete meghaladja a 18°C-ot, de nem ritkák a 30°C-ot meghaladó napok sem. A téli hónapokban szeszélyes, zord szakaszok és enyhébb időszakok váltják egymást. A 0°C-nál alacsonyabb középhőmérsékletű hónapok száma háromnál nem több. Marosvásárhely és környékének évi középhőmérséklete +8,8°C, a leghidegebb hónap január (-4,1°C), a legmelegebb hónap július (+19,3°C). A legma-

gasabb hőmérsékleti értéket (+39,9°C) 1936. július 29-én, a legalacsonyabbat (-32,8°C) 1942. január 25-én és 1963. január 23-án mérték. Sokévi átlagban 286 napon pozitív hőmérsékleti értékek vannak, 79 napon át negatív hőmérsékleti értékek uralkodnak.⁴

A csapadék évi összege általában 500–700 mm között váltakozik. Nagyobb része nyáron hull le a vegetációs időszakban, de a telek is többé-kevésbé csapadékosak. A csapadékos napok száma 120–140 nap évente. A csapadék átlagos értéke az 1895–1996 közötti 102 éves periódusban 614,5 mm volt. A relatív nedvességtartalom 75%-os, télen a 80–85%-ot is elérheti, nyáron 70%-ra csökken. A XX. században különösen száraz esztendőnek bizonyult az 1946. esztendő: ekkor az évi csapadék mindössze 447,7 mm volt. Nagyon csapadékos évek voltak az 1912, 1913, 1970, 1975-ös évek. 1975-ben például 746,6 mm csapadékot mértek.

Orbán Balázs, az 1870-es években ilyennek látta Somosdot:

„Ezen kiesén fekvő falut a nemesített gyümölcsfáknak egész erdeje veszi körül, de nemcsak a falu környékén, hanem künn határán is szőlővel kevert gyümölcsösek borítják a hegyoldalakat, s lakóinak fő jövedelme a szenvedéllyel és szakértelemmel üzőtt gyümölcsészet- és borászatból van.”⁵

Az Orbán Balázs megállapításával ma is teljességgel egyet érthetünk, legfeljebb annyi kiegészítést tennénk hozzá: az állattartás, különösen pedig a szarvasmarhatartás, valamint a földművelés a lakosság főfoglalkozása. A múlt század közepén sokan foglalkoztak még cirokseprű, valamint vesszőből font ágyak, úgynevezett *hárs-kanapék* készítésével. Ezeket a termékeket a vásárokon, piacokon értékesítették. A Nyárádmenti népességének egyik fő jellemvonása a szorgalom. Messze földön így ismerik e népet: a szorgalmas somosdiak. Ma is büszkén vállalják és követik ősük szorgalmát.

A nyárádmenti székely-magyar nép lelki világát sem fogalmazta meg szebben senki, mint éppen Orbán Balázs: „Vasszorgalmat kifejtő népe kevés földje mellett is jólétnek örvend. E nép, mint mindenütt a székely nép: értelmes, munkás, fürge, tevékeny, udva-

⁴ Köszönet Nemes-Nagy Norbert marosvásárhelyi földrajztanárnak, aki segítségemre volt.

⁵ Orbán: i. m. 4.

rias, vendégszerető, s annyira megnyerő, szíves, hogy az utas oly otthonosan, oly jól találja magát e vidéken.”⁶

A FALU NEVE

Somosd a nevét a határában régen nagy mennyiségben termő *som*-ról kapta. A *-d* képző kicsinyítő (vagy becéző) képző volt a régi magyar nyelvben, de „igen korán jellegzetes helységnévképzővé vált”.⁷ A térség folyója, a Nyárad is így nyerte nevét a nyárfa szóból. Voltak, mint például Szigethi Gy. Mihály, akik a Nyárad szóból származtatták a nevét, mondván, hogy a folyó gyakran szokott nyáron is áradni, de ezt a változatot Orbán Balázs is erőltetettnek tartja. Ő maga, akárcsak Benkő Lóránd is, a nyárfaberek vagy nyárasd eredet mellett teszi le a voksot.⁸ Kovásznai Sándor, a marosvásárhelyi Református Kollégium egykori tanára, akinek az édesapja Kovásznai Kelemen somosdi lelkész volt, 1782-ben így örököltette meg a falu nevét latin nyelvű versében. A vers a Teleki Téka gyűjteményében található:

Hinc domus in pagum nostra est traducta propinguum
Plurima cui nomen cornus habere debet.
Namque Somosdinum vocat incula, quippe rubescit
Multa quod in sylvis cornea bacca suis.⁹

Magyar fordításban a vers így hangzik¹⁰:

Házunk ide a közeli rétre vitetett
Nevét arról kapta, hogy sok somfája van.
Lakói Somosdnak hívják, és tényleg virul,
Erdeiben számos vörös som-gyöngy.

Sajnos a somfák nagyrészt rég kivágták azóta, egy azonban tanú-

⁶ Uo. 40.

⁷ Kniezs: *Keletmagyarország helynevei*. 19.

⁸ Orbán: i. m. 2.

⁹ Orbán: i. m. 41.

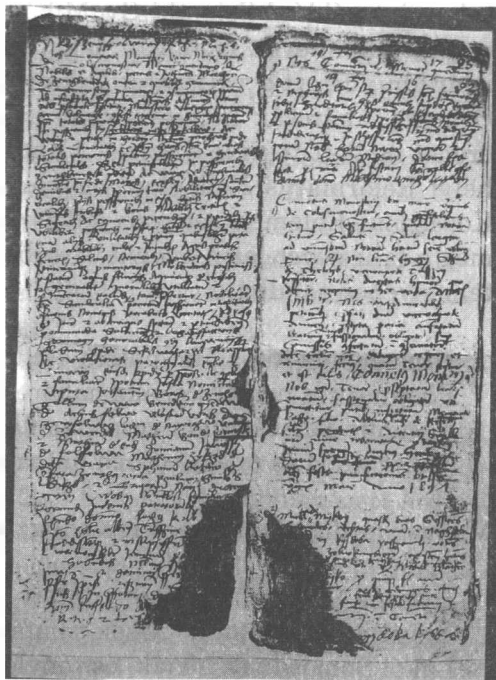
¹⁰ Köszönet dr. Buzogány Dezső professzor úrnak a fordításért.

ként megmaradt az iskola kertjében. Több évszázados törzse és koronája a régmúlt időket idézi...

A népi emlékezet szerint a falut a Szilágyi család alapította. Ez a család valahol a mai Ropó utcában telepedett le, majd a Bodók következtek a Csókai utcába. A két család összejárt és házukat egy ösvény kötötte össze. Erre a hagyományra azonban rácsafolni látszanak az írott okmányok, hiszen a Szilágyi családnévvel írott formában csak az 1633. évben találkozunk, a Bodókkal is csak 1788-ban.

A legelső írott adat a faluról, több más alsónyárádmenti településsel együtt, 1497-ből Mátyás királyunk idejéből származik. Az okiratot az unokaöccse, Vingárdi Geréb László erdélyi püspök írta alá. A falu nevét ebben a latin okiratban Zomoss alakban találjuk.¹¹ Az okirat tulajdonképpen egy nyomozati anyag záró dokumentuma. Marton Péter és János nyárádszentbenedeki lakosok megölték a marosvásárhelyi Lőrinc papot, ezért minden vagyonukat és rokonaiknak a vagyonát elkobozták. Így került Somosd ebbe az okiratba. Íme az oklevél magyarra fordított szövege:

„Mi, a Szűz Máriáról elnevezett monostor gyülekezete, Kolozsmonostoron, emlékezetbe foglaljuk, hogy a zentbenedeki (nyárádszentbenedeki) Marthon Péter és János minden testvére, rokona és azok rokonainak minden baját magukra vállalva, előttünk személyesen, szóban és azok egyetértésével megvallották, hogy ne-

A falunk nevét 1497-ben először rögzítő irat

¹¹ Suciu Coriolan: *Dicționar istoric I.* 167.

mességükkel járó vagyonuk [a Küküllő mentéről, a tordai Urajon és Petén (Wray et Pethe in Thordensi), Kolozs vármegyei méhesi birtokuk (Meheus in de Colos), továbbá, minden birtokrészük és lófőszékelységük örökségeit, a szentbenedeki birtokok lófőszékelységét, Vajához, (Waya) Szentmiklóshoz (Zentmiclos) és Marosszékhez tartozó házaikat és kúriájukkal mind nemesi, mind székely birtokaikkal, minden ingósággal és ingatlannal, minden terméssel és búzájával, lovaival, juh-, és birkanyájával a fentnevezett birtokokon, ezenkívül minden birtokból eredő haszonnal, bányákkal, művelt és műveletlen területekkel, legelőkkel, erdőkkel ligetekkel, szedresekkel, szőlősökkel, és szőlőfeldolgozó műhelyekkel, malmokkal, halastavakkal, halászati jogokkal, folyóvizekkel] és ezek minden haszonnal együtt átkerüljenek a nemesi és székely részirtokokhoz tartozva, a jog alapján, a megölt sekelwasarheli (Székelyvásárhely) tiszteletreméltó Lőrinc pap vérdíja végett, és e város parókiájának és temetőjének feldúlása miatt, ők és társaik és családtagjaik [megnevezve: a Zenthgracia-i (szentgericei) Boros János, a Waya-i (Vajai) Kallós, az Achusfalwa-i (ákosfalvi) Gedő Benedek, a Zereyfalwa-i (Cserefalva) Veress Balázs, a Nayarthew-i (nyárádtői) László, a Zewerd-i (Szövérd) Bálint, a ZOMOSSI Bán Máté és Mátyás, a Folffalwa-i (Folyfalva) Jánossy Damján, a Waya-i (vajai) Zykesd-i Máté, a Zenthgracia-i (szentgericei) István, a Sikezd-i Pál, a Geyergyen-i (Görgényi) Nagy Gergely] vagyonuk, a megbízottak és végrehajtók által a vingárti Geréb László erdélyi püspökhöz, örökösödési joggal együtt. Az elkövetők semmilyen jogra és semmilyen vagyonra nem tarthatnak igényt, hanem teljes joggal az egész vagyon Geréb László püspökre szálljon. Átadták és aláírták előttünk írásos bizonyítékkal. Kiállítottuk 1497. október 13-án, boldog Gall napján.”¹²

1506. november elseje óta, *II. Ulászló király* (1490–1516) uralkodása idején jelenik meg Somosd néven az okiratokban. Íme, az oklevél magyar fordítása: „Új ítélet a székelyek ügyében, mivel félelmében nem jelent meg.

¹² *Székely Oklevéltár VIII.* 171. Magyarra fordította Dóczy Őrs. Az eredeti okirat Budapesten, az Országos Levéltárban található, DL. 36403 pag. 188. jelzet alatt. Köszönet Nyulásziné dr. Straub Évának, aki volt szíves rendelkezésemre bocsátani az eredeti okirat fénymásolatát. (A továbbiakban Sz. O.)

Ulászló. A mi hűségese székely főúrunknak és Székelyvásárhely minden székely településének a jelenlévőkkel együtt kegyes üdvözlét. Királyunk értesült arról, hogy a böjt lejártával a bátor székely Szabó Imre nemesi birtokára és házába az éjszakai csendben betört valamilyen SOMOSD-i Székely Fülöp, Szabó Imrét halállal fenyegette meg, akkor ő (Szabó Imre, a fordító megjegyzése) védelemre kényszerülve, megsebesítette a fentnevezett Fülöpöt, az sebébe bele is halt. Mihelyt személye kitudódott bíróság elé idézték, de tartva a törvény szigorától, félelmében nem jelent meg. Hiányozni mérésztelt, hogy a feleket és saját igazát védelmezze. Azt remélte, hogy számára ebből az ügyből semmi baj nem származhat. Mivel meg akarjuk őt akadályozni a bizonytalanságtól, a törvény kötelezettségével, rátok, hűségesekre bizzuk hasonlóan első ítéletekhez, hogy a két fél újra tárgyalassék. Ugyanazon dokumentumok és törvények alapján ezt az ügyet újra kell tárgyalni, és ítéletet kell mondani. Azt, amit jogosnak tartotok, ki kell mondani az igazságot. Tekintélyünk alapján, a jelenlévők előtt, igazságot közvetítve mellékeljük. Másként nem történhet. A jelenlevők. Dátum.”¹³

A történelem folyamán a falu neve a következő változatokban szerepelt:

<i>Év</i>	<i>Névváltozat</i>
1497. október 13.	Zomoss
1506. november 1.	Somosd
1850.	Szamosd vagy Samosd
1854.	Somosd

De nevezték Székelysomosdnak is némelykor, valószínű inkább azért, hogy könnyebben megkülönböztessék, ugyanis 22 sommal kezdődő falunév volt az Osztrák–Magyar Monarchia területén.¹⁴ 1920 óta a falu hivatalos neve Cornești.

¹³ Uo. 224.

¹⁴ *A Magyar szent korona Országainak Helységnévtára.*

A székely falvakat a legrégebbi időktől kezdve a Székekből irányították. Somosd ősi időtől fogva Marosszék kebelébe tartozott. De volt idő, mikor Küküllő vármegyéhez csatolták. 1711 után Marosszék a könnyebb irányíthatóság miatt kilenc járásra osztották fel. Ekkor került a Küküllő vármegyébe kebeleztet szövérdi járáshoz. 1756-ban a kisebb járásokat megszüntették, és átkerült az abodi járáshoz. 1848-ban megszüntették a járásokat, és áttértek a megyei közigazgatási beosztásra. 1870-ben megalakult Maros-Torda vármegye, amikor visszakerült Marosszék kebelébe. 38 faluval egyetemben Somosd a marosi Alsó Járásnak lett a helysége. 1925-től 1940-ig Maros megye egyik falujaként tartották számon, majd 1940–1944 között újraalakult Maros-Torda vármegye, és azontúl innen irányították. 1945-ben ismét Maros megyébe sorolták egészen 1950-ig, amikor megalakult a Magyar Autonóm Tartomány, és 1968-ig ennek lett egyik községe. Ebben az időszakban községközpontként tartották számon, saját községházával és rendőrséggel. 1968-ban ismét áttértek a megyei beosztásra. Káposztás-szentmikós, Csiba, Nyárádkarácson és Folyfalva falvakat Nyárádkarácson név alatt erőszakkal egyesítik, és a községházát Nyárádkarácsonba költözik, Somosdot pedig megfosztva községi rangjától Nyárádkarácsonhoz csatolják.

Egészen a kommunista diktatúra beköszöntéig, a falu legfőbb irányítója a falugyűlés volt, aminek az élén a *falusbíró* állott az esküdtekkel vagy hitesekkel. A székely falusbíró intézményről, már a XIV. századból vannak adataink.¹⁵ A falusbírot minden esztendőben karácsony és újév között választották, és akit megválasztottak, annak kötelessége volt elvállalni; ha nem tette volna, akkor megbüntették. A XVIII. századtól kezdve azonban Szentmihály napján történt a választás.¹⁶ János Zsigmond király 1564-ből származó rendelkezése értelmében, a falusbíró két forintot érő ügyekben ítélezhetett, kihágás esetén maga is büntethetett egy forintig, erdőlopás esetén három forintig. Mivel sok nemkívánatos ügyet, büntetést kellett elintéznie, ezért e jövedelmét nem volt kívánatos. Fizetést

¹⁵ Pál-Antal Sándor: *A székely önkormányzat*. 307

¹⁶ Uo. 312.

nem kapott munkájáért, de részesült a büntetések bizonyos részéből, és adómentességet élvezett.¹⁷

A falu első ismert bélyegzője 1856-ból származik, és a marosvásárhelyi cs. kir. Járáshivatal 1704–1856-os iratán található. Átmérője: 27 mm. Felirata: SOMOSD. Egy másik falubélyegző ovális alakú, mérete 34/14 mm, felirata SOMOSD, és a 4235/1860. számú járáshivatali iraton található.¹⁸

Az általunk – jelen pillanatig – ismert első falusbíró neve Ádámosi Mihály, aki 1799-ben szolgált. A következő falusbírók nevét sikerült még összegyűjtenünk:

1822 – Ádámosi Zsigmond

1824 – Fodor János

1869 – Henter János

1879 – Ferenczi Mózes

1882 – Henter József

A XX. században a következő falusbírók neveit ismerjük:

1903 – Székely István

1904 – Ferenczi Károly

Később voltak falusbírók: Henter Viktor, Dósa Ferenc, Székely József, Székely Károly, Ferenczi Mihály, Henter Sándor, Székely Ferenc, Sipos Pál, Veress Sándor, Veress Mihály, Sipos János, Székely István Ferencé.

A falusbíró feladatait az esküdtekkel, a nagyobb falvakban a falusi nótáriussal (jegyzővel) együtt végezte, akiket ugyancsak egy évre választottak. Az ő feladatuk főleg a határ és az utak felügyelete volt, de vigyáztak a rendre is. Akiket kihágáson kaptak, azokat a helyszínen megbüntették, vagy ha ezt megtagadták, akkor a falugyűlés elé idézték őket, ahol halmazati büntetésként az engedelmesség megtagadása miatt is megbírságozták őket. Kisebb településeken öt, nagyobb településen kilenc hites szolgált. A II. világháború után másfajta szelek kezdtek fújni a közigazgatásban is. Megszűnt a falusbíró intézménye és helyébe a *mindenható* kommunista párttitkár lépett.

A kommunizmus idején elnökök voltak:

Incze Mihály: 1956–1958

¹⁷ Pál-Antal Sándor: *Maroszéki intézmények*. 132.

¹⁸ Uo. 245.

Ferenczi Mihály:1958–1961

Székely Károly:1961–1968

Kiss Ferenc:1968–1974 (Marosvásárhely)

Simon Péter:1974–1989 (Káposztásszentmikós)

Tordai László:1989–1990 (Marosvásárhely)

Diós Sándor:1990–1991 (Csiba)

Maliga János:1991–1992 (Káposztásszentmikós)

Az első szabad választás győztese a somosdi Ferenczi György (Sándoré) lett, akit azóta harmadik alkalommal választottak újra.

A FALU HATÁRA

A falut teljes hosszában átszeli egy kis patak, mely a falu különböző pontjain más-más nevet visel: a falu fölött Eger-patak, kicsivel lennebb Folyam patak, a falu közepén Nagy-patak, az Alszezen Kenderes-patak néven folydogál. De nevezték Dágó-pataknak is, mely név a dagadó szóból származik, utalva a gyakori áradásokra. A Kenderes név arra utal, hogy valamikor a partján minden családnak volt néhány árnyi kenderföldje. A paraszti társadalomban a kender alapvető ipari növénynek számított a falvak életében: nagyrészt kenderből készült minden ruházati és háztartási cikk, mint például: ingek, zsákok, kötelek, kötőfékek, ponyvák stb.

A falu határa 1791,2 katasztrális hold (1030,65 Ha). 1879-ben és 1895-ben felmérték a határt, és a kataszteri nyilvántartó szerint ez a terület a következőképpen oszlott meg. A területet katasztrális holdban adtuk meg:¹⁹

Év	Szántó	Kert	Rét	Szőlő	Legelő	Erdő	Hasznave- hetetlen
1879.	1039	90	167	4	37	383	67
1895.	976	90	157	51	29	379	67

Megállapítható, hogy a két felmérés adatai között nem sok különbség van, legfeljebb annyi, hogy ültettek 47 hold szőlőt, és a szántók

¹⁹ Köszönet Pál-Antal Sándor marosvásárhelyi levéltárosnak, aki e könyvre felhívta a figyelmemet.

majdnem ennyi területtel csökkentek. Sajnos, ezeket a telepítéseket szinte teljes egészében kipusztította az 1897. esztendővel kezdődő filoxéra járvány, és ekkor kezdték ültetni az igénytelenebb, de mérgező Noah (Nova) fajtákat.

A falu határa azóta nem sokat változott, többé-kevésbé ma is ugyanez a tagozódása.

Az ősrégi időkben a földek közös használatban voltak, minden évben nyíl-húzás útján történt a szétosztás. Erre utalnak a Katona nyilak, Új nyilak, Szálfák nyílja, Vesszőnyilak elnevezések. Ez a következőképpen történt: „Minden ember kibocsátá a nyilat kezéből, és újólag osztották fel, úgy pedig, hogy az új embernek is annyi jusson, mint rendin valónak egyiknek. De így ha közikbe bocsátá magát, mind szolgálattal s mind fizetéssel. Ha pedig paraszti ember, ki falu egyike volt, deficiált (meghalt), esmét a falura szállott öröksége, kit az falu adott volt neki.”²⁰

Egészen a XVI. századig az erdőirtás szabadon történt, a szántóterület növelése érdekében. A székely székekben „mind zeginnek, mind gazdagnak szabad volt irtani”.²¹

A közterületekből mindenki társadalmi rangjának megfelelő módon részesült. A „jobbágyos nemes emberek” négy nyilat kaptak, a szabad székelyek két nyilat, a darabontnak és jobbágyinak egy nyilat adtak, olyan kikötéssel, hogy „örökséggé nem válik”.²²

A XVII. században egyre inkább magánkézbe kerülnek a földek, egyre kevesebb közös birtok marad, míg aztán „örökbirtokba” kerül minden földterület. A falu szaporodásával a szántóterületeket fokozatosan növelték, az erdős területek kárára. Az 1723-as összeírásban 476 katasztrális hold szántóterületről olvasunk, s emellett 116 hold irtásról. Határunkat a következőképpen jellemzi Benkó Károly: „A határ 1/12 része tér, s ennek földje fekete, homokos, szivály, 11/12-e hegy és oldal, mi sárga, palás, forrásos, ingoványos.”²³

A dülöket, fordulókat, mint minden faluban, Somosdon is neveikkel illették, a könnyebb megkülönböztetés végett. Ezek nagy része ma is használatos, azonban egy töredéküket már csak az öregebbek

²⁰ Sz. O. II. 283.

²¹ Uo.

²² Barabás Endre: *Marostorda vármegye*. 109.

²³ Benkó Károly: *Marosszék ismertetése*. 155–156.

ismerik, ilyen például a Máriásos erdő, vagy a Boros Almafa nevű határrész. A jövő nemzedék számára hadd álljon itt a somosdi határ dűlőnkénti elnevezése, amit az 1883-as Kataszteri Nyilvántartóból írtunk ki:

SZÁLAS

Kertszőlő
Bojta-kert
Sebestyén-kert
Új-szőlő
Nagyhegy-lábja
Nagyhegy-vége
Nagyhegy-alsóláb
Fejéritős
Szálás alja
Új nyilak
Szálás vége

HÁLYOGOS

Hályogos alja
Hályogos köze
Hályogos oldal
Hályogos tető
Farkasverő
Nyáros

CSERE

Csere-vég
Várhegy teteje
Berekszőlő teteje
Berekszőlő
Berekszőlő vasverem
Girinc
Ropó
Ropó felőli bérce
Várhegy
Vénvárhegy
Újvárhegyoldal

BENE

Csere felőli bérc
Örvény akolja
Úszó
Határfára járók
Bene patakja
Székdombja
Gyepüregjárók
Várhegyalja
Tizennégy ember erdeje
Szálfa nyiljai
Kosoros
Kosoros feljárók
Keresztüljárók
Tekeres
Lapuhos árka
Lapuhos patak
Szálfák alja
Henter tanurak
Nyírtető vágása
Nyír vége
Nagybene
Tövises megye-erdeje
Csonterdő
Katonanyilak
Vigyázófa
Kerekmező
Nyíralja
Erdőre járók
Büdöskút
Borosalmafa
Kincsesdomb alja

EGER
 Kalapföldek
 Ropó alja
 Egerfő
 Kerekerdő
 Halottasútrajárók
 Csókai út
 Hidegkút parlagja
 Kétútköze
 Folyamfű
 Gyümölcsös

ÉGETŐ

Tormástó
 Diórahágó
 Hegyes
 Paniti tanorak
 Kertmege
 Kalap tanorak
 Tanorak alja
 Dóczy tanorak
 Márvásos
 Forintos erdő
 Horváth tanorak
 Török
 Hegyfarok

Patakon aluli búzaföldek
 Patakon felüli búzaföldek
 Vessző nyilak
 Borzás
 Kökényesággy bérce
 Túlsó oldal
 Gödör
 Felhágó
 Harczirét
 Görgényi út

TÉR

Keresztút
 Éget patakja alóli
 törökbúzaföldek
 Kompot
 Kertekalja falun felől
 Kerekrét
 Kendereskert
 Kertalja
 Tókésföld
 Ekeút
 Kútfőalja
 Berekeleje
 Szorosdomb
 Szélytálló

Benkő Lóránd 1943-ban összegyűjtötte, s 1950-ben Debrecenben kiadta „*A Nyárádmente földrajzi nevei*”-t. Ő a különböző dúlók neveit fonetikusán lejegyezte, úgy ahogyan a nép ajkáról hallotta.²⁴

Idézet a műből: „A nevek közreadásában az egyes falvakon belül a területi sorrendhez tartom magam, mégpedig úgy, hogy először a belterületi névanyagot közlöm, majd a lakóterület északi részéről kiindulva, előbb keleti, azután déli, majd nyugati és végül északi irányban, az óramutató járásával megegyezően körbe haladva sorra veszem a határneveket, a területileg egymás mellett fekvőket lehetőleg egymás után adva a felsorolásban. Térszíni formájának,

²⁴ Benkő Lóránd: i. m. 8.

művelési ágának stb. a rövidítését adom. A rövidítések jegyzéke a következő:

á – árok	l – legelő
cs – csatorna	p – patak
d – domb	r – rét
e – erdő	sz – szántó
f – forrás	sző – szőlő
fr – falurész	t – temető
gyü – gyümölcsös	u – utca
h – hegy	ú – út
ho – hegyoldal	v – völgy
k – kaszáló	vm – vízmosás
kt – kert	

Íme:

Ropóucca u, Csókajiucca u, Kértmegye u, Szoross u, Natyhegy-
aja fr, Feszeg fr, Natyhíd, Térmegucca u, Kissucca u, Nagyucca u,
Döktéruttya u, Zórzóhid, Hetyfárkucca u, Büdestő k, Kerékrét k,
Keresztesút ú, Égetőpatak p, Ásókompot k, Fesőkompot k,
Hetyfárk sz, Égető sz, Gödőraja sz, e, Fehágóerdő e, Benkőérdeje e,
Égetőerdő e, Torok sz, v, Torokpatakja p, Torokkúttya f, Tanóra-
kattya ú, Panititanórak sz, Tanóráktető sz, Natytanórak sz, Tan-
órákaja sz, Fényestető h, e, Tórmástó sz, Forintas e, Hórváttanórak
k, Hegyeserdő e, Hegyes sz, Díjórakájó sz, Kűpükúttya f, Gödrösút
v, Natypatak p, Kétútköző sz, Hidegkútpállag sz, Csókajiút ú,
Egérkúttya f, Kökényeságybérc h, sz, Kerekérdő e, d, Egérpatak p,
Egér sz, Gödrösútája sz, Kalapfődek sz, Kerekérdőaja sz, Katona-
nyilak e, Kincsezsdomb sz, d, Nyíraja sz, e, Tövisses e, Déllő sz,
Lapusársk sz, v, Vigyázófa h, e, Kúzsókas e, Hentértanórak sz,
Nagybeneúttya ú, Nagybene sz, Csontérdő e, Órjáspatak p, Tekeres
e, Vesszőnyilak e, Keresztűjjáropatak p, Tizennégyemberérdeje sz,
Székdombjo sz, Ösvenyátója sz, Határfárojáró sz, Gyeprejáró sz,
Várhegyaja sz, Naty Ferencz bá juka f, Kisúszó sz, Nagyúszó sz,
Vénvárhegy h, sz, Újvárhegy h, sz, Ropóköző sz, Szilágyitanórak
sz, Ropó h, Ropószöllő sző, Sipostanórak sz, Régicinterem d,
Csereodál sz, Farkasverő sz, Csereúttya ú, Cserepatak p, Temető-
tető h, Natyhegyvége sz, Farkasverőúttya ú, Székéjkért sző,
Natyhegy sző, Nagyhetytető sz, h, Hajagasodál sz, Hajagaspatakja

p, Hajagasérdő e, Szétálló sz, k, Szorozsdomb d, Szálosúttya ú, Kérszöllő szó, Szálos sz, Szálosaja sz, Kútfőkúttya f, Kútfőaja sz, Ekeút ú, Fintaházi ú, Hajagasaja sz, Tagút ú, Vécke p, Berekeleje k, Tőkésfődek sz, Kértaja sz, Kenderespatak p.”

Megfigyelhető, hogy egyes nevek miként változtak az idők során. Az Örvényakolja dülő nevet ma már nem is ismeri népünk, 1943-ban pedig Benkő Lóránd Ösvényátója változatban hallotta. Azóta újabb dülőnevek jelentek meg. Például: Borvízkút, Czakó erdeje, Göbecz patak, Somerdő, Óriás, Pindus, Csokortos, Iratvány, Zsámbókert, Gödröskút, Veress Anka lyuka, Halom, Tolnai-erdeje, Küpü, Fűzfazálogos, Füvenyes, Dörgő, Folyam, Firma, Halastó, Kékdomb, Óriásszakadék, Vágtér, Cserésdomb, Sásrét, Kútfő, Bikarét. A Pinduson 1870-ben, Orbán Balázs összírása idején, egy bizonyos Báti Gábornak országos hírű szőlőhegye volt, amit már rég felszámoltak azóta.²⁵

A Halottak Anyakönyvében 1873-ban szerepel egy utcánév, amit ma már nem használnak: *Porgolát utsza*. A Porgolát jelentette a lakott település határkapuját. A porgolátkapuval lezárták a dűlőt az állatok elől, nehogy kárt tegyenek annak vetésében.

A *Porgolát utca* tehát valamelyik kisebb, falukijáratú utcát jelentette. Ferenczi József (Mártoné) még emlékszik, hogy nagymamája, mikor mentek a Székely-kertbe, azt mondta: „menjünk a Porgolátra.” Ezek szerint a Régi Cinterem utcáját nevezhették Porgolátnak. A *tanurak* (tanorak) elnevezéssel csak itt Erdélyben találkozunk. A tanurak bekerített füves rétet esetleg legelőt jelentett.

Ma a következő utcanevek találhatók Somosdon: Folyfalvi utca, Incze-sarok, Görgényi utca, Kertalja utca, Hegyfarok utca, Sándor József-köz, Fintaházi utca, Nagy utca vagy Fő utca, Kis utca, Csókai utca, Zsák utca, Szász utca vagy Ropó utca (nevezték Udvarhelyi utcának is), Kertmegetti utca, Szőlő utca vagy Temető utca. Amikor még a falu sokkal fennebb, az *Eger* patak völgyében feküdt, a Szász utca volt a Főutca, ott volt a templom és iskola is. A falu mind lennebb és lennebb húzódott, így a középületek is lennebb költöztek. A legfiatalabb utcák a Fintaházi utca és a Görgényi utca. A Görgényi utcába az 1930-as években kezdtek el először épít-

²⁵ Orbán: i. m. 42.

kezni, a legelső ház a Sándor Ferencé volt, ahol ma Henter Sándor lakik.

A *Vécke* pataknév 1638-ban jelenik meg a történelmi forrásokban, és a neve a *vész*, *veszedelem* szavunkra vezethető vissza. Mivel a hegyekből lezúduló áradatot nem mindig tudta levezetni, ezért gyakran áradásokat, veszedelmet okozott.

A mai *Zsákutcáról* először 1672-ben írnak a korabeli okmányokban. Benkő Lóránd még hallotta a következő névadó történetet: „Egyszer egy szomszéd falusi székely betévedt emez utcába – mely történetesen zsákutca –, így nem tudott tovább menni. Erre a somosdiak azt tanácsolták neki, hogy térjen meg, azaz forduljon vissza.”²⁶

SZÁJHAGYOMÁNY

Somosd nagyon gazdag szájhagyományokban. Ezek nagy része sajnos mára már az öregekkel együtt kihalt. Hála Istennek, Bisztray Sándor lelkipásztor összegyűjtötte őket, és 1976-ban ismertette a templom felszentelési ünnepségén.²⁷

A népi emlékezet szerint a *Székdombján* tartotta gyűléseit a Szék-tanács. Egy alkalommal a Dóczi Juli esete miatt kellett gyűlést tartaniuk, ugyanis a leány nem akart feleségül menni Dóczi Gyurihoz, a gazdag unokatestvérhez. Szüleinek ellenszegült, és összeköltözött kedvesével, a szegény Henter Jóskaival. Már gyermekük is született, de a szülők tovább erőltették a dolgot, és Dóczi Gyuri is hajlandó lett volna feleségül venni Julit. A Szék-tanács a szülők pártjára állt, és arra kényszerítették a bátor leányt, hogy engedelmeskedjen a szülői akaratnak. Ekkor Juli ott mindenki előtt elővette előre elkészített kését és szíven szúrta magát. Neki nem a vagyon kellett, hanem szeretetre vágyott.

A *Farkasverő* nevű dűlőn legeltette a falu juhait a szegény Sete Gabi. Gabi beleszeretett a Sepsí család Eszter nevű lányába, de a gazdag Ferenczi Jancsinak is tetszett a leány. Ferenczi Jancsi mindenáron le akarta járatni a Gabi becsületét a leány és a falu előtt,

²⁶ Benkő Lóránd: i m. 47.

²⁷ *Bisztray Sándor Prédikációi*. A Parókiális Könyvtár 244. kötete, 92–95.

ezért éjszakánként odalopódzott a nyájhoz és bárányokat szeretett volna lopni. Sete Gabi azonban észrevette, és jól helybenhagyta a tolvajt, közben pedig így kiáltozott: „Verem a farkast, verem a farkast.” Azóta nevezik Farkasverőnek azt a határrészt. Erről a határrésztől az 1756-os Conscriptioban olvasunk először.

A népi emlékezet szerint Rózsa Sándor is megfordult Somosdon. Az *Aaszégen* (Alszege) lakott egy szegény család, ahova egy este bekéredzkedett egy idegen. Illendően megvendégelték, majd az elvállaskor az idegen nagy mennyiségű pénzt ajándékozott nekik. Később tudták meg, hogy állítólag Rózsa Sándor volt a titokzatos idegen.

Ma is *Őrző-hídnak* nevezik azt a hidat, amelyik a falu végét jelentette hajdanán. Ott valamikor egy hatalmas fa volt, és az őr innen figyelte a környéket. Egy alkalommal a 17 éves Székely Balázs örködött, akit oly hirtelen leptek meg a törökök, hogy alig tudta kürtjét megfújni és elmenekülni. A törökök utána lőttek, és a legény a nyilvesszővel a hátában a *Fehéritőstre* menekült. De nem sokáig bírta. A török horda elvonulása után találtak reá a holttestére. Az addig szép, piros arcú legény hófehér lett. Ezért nevezték el azt a hegyet Fehéritősnak. Az *Őrzőhídről* 1722-ben olvasunk először az írott okmányokban.

A *Csonterdőben* favágás idején még ma is kerülnek elő emberi és állati csontok, ami arra enged következtetni, hogy itt valamikor valóban temetkező hely volt. A régiek emlékezete szerint Székely Mózes fejedelem itt ölette meg és temettette el marháinak maradványát, nehogy az ellenség kezére jusson.

A *Tizennégy ember erdejét* valamikor tizennégy ember kapta védtetéséért a királytól. Ez a tizennégy ember védelmezte hősiesen a falut a rátörő ellenséggel szemben. De hogy valójában ki volt ez az ellenség, azt homály fedi.

A falunk határában lévő *Óriás-on* valamikor állítólag óriások laktak, és a *Dörgőn* álltak lesben, itt ijesztgették a lakosságot. Majd az *Eke-úton* lerohantak és kötényükbe tették a szántóvető embereket, majd pedig a *Zálogosra* vitték, ahol megsarcolták, zálogba helyezték őket. Az összegyűjtött kincseket a *Kincsesen* rejtették el. Még a múlt század közepén is kutattak kincsek után a hiszékeny emberek...

A szájhagyomány szerint, a *Bene* onnan kapta a nevét, hogy egy

somosdi legény elszöktetett egy káposztásszentmiklósi leányt, a Benén lévő házukba vitte, majd a leányt kereső rokonokat a következő táblával fogadta: IDE BE NE TEDD A LÁBAD!

A *Hályogos-pataka* valamikor állítólag gyógyító erővel bírt, szembetegségeket kezeltek a vizével. A jó szellemek minden hetvenhetedik esztendőben leszálltak fürödni e helyre, és innen nyerte gyógyító erejét.

A *Forintos-erdő* onnan kapta a nevét, hogy valaki egy négyzetméter helyet telerakott forinttal, és ezzel vásárolta meg ezt a helyet.

A *Keresztes-útnál* valamikor kereszt állott, amelyet az az istenes ember emelt hálából, akit Isten megszabadított a rárohanó vadállatoktól.

A fakeseszt már rég kikorhadt, megpihentek a dörgő óriások is, a Hályogos vize sem gyógyít már szembetegségeket, de a nép ajkán tovább élnek ezek a mondák, száll a hagyomány szájról-szájra, apáról-fiúra.

A TÖRTÉNELEM FORGATAGÁBAN

A Nyárád völgye kitűnő adottságokkal rendelkezik emberi települések számára, ezért ősidőktől fogva lakott terület. Somosdon is több régészeti – és egyéb néprajzi emlék utal arra, hogy itt emberek éltek már a magyar honfoglalás előtt is. A magyarok minden jel szerint a XI–XII. században foglalták el ezt a völgyet, de hogy előttünk milyen törzsek laktak itt, annak a kiderítése a következő nemzedék feladata lesz.

A népi emlékezet úgy tudja, hogy a *Várhegyen* valamilyen vár állott, de semmi közelebbit róla nem tudunk. Dr. Szabó Miklós marosvásárhelyi történész véleménye szerint római castrum (erődítmény, vár) állhatott e helyen. Megerősíti e feltevést a Tekeresben található útmaradvány is. Talán a Hályogost, Tekerest és a Várhegyet egy kövesút kötötte össze a Kisküküllő vidékének irányába. Az tény, hogy szinte ideálisnak mondható e hely várépítkezés szempontjából, hiszen e magas hegycsúcsot három oldalról meredek szakadék veszi körül, csupán a Somosd felőli rész menedékes. Orbán Balázs szerint a vár falait lebontották, köveit a földből kiszedték, de még ma is kerülnek elő cserépdarabok a földből. Orbán Balázs említi, hogy itt találtak egy bronzkori csákányt, amelyik bizonyos Reményi Ede birtokában van, ő pedig Knöpfler Vilmos főorvostól kapta ajándékba.²⁸ Sokáig úgy tudták, hogy ez a lelet a budapesti Nemzeti Múzeumban található, azonban a múzeum értesítése szerint Somosdról semmilyen lelet nem található náluk.²⁹ 1949-ben a parókia kertjében a gyermekek játék közben kőbaltát, kőorsót és nehezékét találtak, ezeket az akkori lelkész, Bisztray Sándor átadta az iskolának megőrzés végett. Ezek sajnos, időközben elkallódtak.

Szántás közben, a határ különböző pontjain cserép- és edénydarabokat forgat ki az eke egészen napjainkig. Székely Viktor Kosuth több ilyen esetnek volt a szemtanúja. A Benén egy kb. 30–40 cm átmérőjű kézimalomkövet talált szántás közben, valamikor az

²⁸ Orbán: i. m. 42.

²⁹ Köszönet dr. Szathmári Ildikó Nemzeti Múzeumi főmunkatársnak az információért.

1960-as években. Sajnos a malomkő alsó felét darabokban találta, és nem őrizte meg, a felső felét hazavitte, de időközben elkallódott.

A Várhegyet a kommunizmus idején beültették nemes szőlővel, és a rigolirozás közben egy épnek tűnő, kb. 50 literes agyagüstöt találtak a földbe süllyesztve, ám amint megmozgatták szétmállott. Az üst alatt szenet találtak. Erdély területén kb. 180 ilyen cseréput leletet tártak fel a régészek, mely leletek az „Árpád-kori magyar település fontos bizonyítéka és szerves része a magyarok lakta területekről ismert jelenlegi 5-600 cseréput-lelőhelynek.” Az üstök a szabadban legejtető pásztorok főzőedényei voltak. Ezek „a 10–13. században a Kárpát-medence valamennyi magyarok lakta vidékén elterjedtek. S csak ott. A szláv lakosságú vidékeken hiányoznak.”³⁰

Ugyancsak ebben az időben Székely Viktor Kossuth a *Hályogos* nevű határrészben mélyszántás közben egy kb. 150 cm hosszú és 50 cm széles ép agyagtepsit talált, ám figyelmetlenségből a traktor széttaposta. Ugyanebben a dűlőben egy valamikori kövesút alapját vélte felfedezni.

1938-ban, amikor renoválták a templomunkat, a külső vakolatot leverte a falban előbukkant két római kori sírkőmaradvány. E két sírkő maradvány is megerősíti azt a feltevésünket, hogy a Várhegyen castrum volt. Sajnos szakavatatlan kezek ezeket a sírkődarabokat újravakolták. Mivel a jelenlegi templomunk építéseinél felhasználták a régi, lebontott templom köveit is, valószínű, hogy még e régi templom falából kerülhettek ezek a sírkődarabok a mai templom falába.

A *Lapusárok*, *Tekeres*, *Csonterdő* nevezetű dűlőkben egy valamikor jól karbantartott út nyomait találták meg a II. világháború után. Bizonyára egy része volt annak a római időkből származó útnak, amely a Nyárádmentét a Kisküküllő vidékével kötötte össze, s amely a többszöri földcsúszások miatt megrongálódott, végül sor-sára hagyták, és eltűnt. Erről a határrészről talán azért maradt fenn mai napig e kedves versike: „*Lapusárok, Tekeres, áldást ott ne is keress!*”

Somosd és Kisgörgény között találunk egy lapos helyet. Ezt a rétet ma is *Kompotnak* nevezi a nép. Orbán Balázs e szót a computus

³⁰ *Erdély története.* 151.

latin szóból eredeztetni, ami magyarul számítást jelent. Szerény véleményem szerint nem valószínű ez a feltételezés, sőt az sem biztos, hogy a latin nyelvben kellene keresnünk a gyökereket. Ha mégis a latin gyökereket keresünk, sokkal inkább a *campus* szó jöhet számításba, ami térséget, szabad és nyílt lapályt jelent. Benkő Lóránd a „német *Gunbald* személynévből” véli eredeztetni ezt a szavunkat.³¹ Írott emlékeink vannak, hogy több Marosszéki gyűlést tartottak ezen a helyen, pl. 1710. szeptember 16-án itt tette le esküjét Gróf Gyulakuti Lázár György főkirálybíró.³²

A *Benén*, a szájhagyomány és a kutatók egybevágó véleménye szerint, valamikor városnak kellett lennie. Erre utal Benkő Károly is, aki a következőket írja: „A helység délnyugatra eső határrésében egy lábnyi mélységre lehet találni kézzel összerakott flaszterforma fekete kavicsközetet, akik nyomozzák, azt gyanítják, hogy itt útnak kellett lennie. E tájt kapnak tíz-húsz öltre is mind tiszta hamut; régen mikor itt nagy erdőség volt, gyaníthatólag hamuzsirt készítettek. Ugyanitt ókori ekevasakat, sarlókat, fejszéket, kengyeleket stb. ásnak ki.”³³ A *Bene*, a történészek véleménye szerint, a Benedek személynévből származik, ennek a kicsinyítőképzős alakja. Ezt a határrészt először 1550-ben említik az oklevelek.³⁴

A *Kerekdomb* nevezetű kisebb halom azoknak a székelyeknek a csontjait takarja, akik 1562-ben fellázadtak János Zsigmond fejedelem ellen, hogy az elrablott régi székely jogaikat követeljék vissza. Az összegyűlt 40 000 székely a vajai csatában legyőzte Majláth Gábor nemesi seregét, és elindultak Holdvilág felé, hogy egyesüljenek a főtáborral, de Radák László utolérte és lemészárolta őket.³⁵ Ma is Harcirétnek nevezik azt a helyet, ahol ezek az események megtörténtek.

Mi is történt? Hadd mondja el a kortárs krónikaíró, Borsos Sebestyén:

„1562. esztendőben, nyári időben a székelyek mind feltámadának ilyen szín alatt: hogy ők az ifjú János királyhoz menének az ő szabadságoknak megnyeréséért. Mert a király sok rendbéli sza-

³¹ Benkő Lóránd: i. m. 37.

³² Orbán: i. m. 41.

³³ Benkő Károly: i. m. 155–156.

³⁴ Benkő Lóránd: i. m. 36.

³⁵ Kövári László: *Erdély története III.* 172.

badságokat vette vala el az ő gyakorta való feltámadásokért. És mikoron a székelyek a népnek sokaságát látták volna, tehát legottan hadnagyokat emelének közöttök és tizedeket rendelének. Mely hadnagyoknak neveik ezek valának: Nagy György, Gyepesi Ambarus, Bán András. És így a király ellen s az urak és a nemeség ellen kardot akarának vonni.

De az ifjú király őket nagy kegyesen unszolja vala, hogy szálljanak le, és ő nekik minden szabadságokat megengedni kész volna, de ők avval semmi nem gondolának, hanem a mellé szállának az ákosfalvi rétre, honnan a három széket elválogaták és a Mihályfi Tamás házára menének, egy szerda nap estve, és az udvarházat igen megdúlák és hordó borokat vivének az táborra. Másnapra kelvén, csütörtökön ismét elválogatának úgymint kétezer népet, hogy Görgényre és Régenre menjenek, hogy ők ott düljanak, és népet hajtsanak, és a régenieket és görgényieket táborban találák, és azokat mind elhajták.

Akkor Gernyeszeget is mind eldúlák, alájöttekben a Maros mellett. Azután egy péntek napra kelve, szállának Koronka mellé, és azelőtt való dülástól, ami megmaradott vala a Mihályfi Tamás házában, azt esmént mind eldúlák és a házat is elégeték.

Onnan szombaton reggel elindulának a deréktáborra, mert a deréktáborok a Kis-Küküllő mellett vala Holdvilágnál, Király igen hamarsággal nem sok népet indita Tordáról, úgymint kétszáz lovagot, és kétszáz darabontot, kik között valának jámbor vitézlő rendek, úgymint Polgár Ferenc és a vitézlő Mihályfi Tamás, ezenkívül sokan az erdélyi urakban. Ezeknek hadnagyok vala a vitézlő Petri Gábor és a vitézlő Radák László.

Azon a szombaton reggel a király népe Vásárhelynél átkele a Maroson és a székelyek után indulának holott elérék őket a Nyárád mellett s szembe állának, és a székelyek Deust kiáltának, és szembe ütközének, de a király népétől a székelyek megveretének, kikben igen sokan elhullának és levágattatának, némelyek pedig elszaladának. Akkor onnat a Bán András elszalada, ki főhadnagy vala, de azon kívül rabokat sokat fogdosának, és némelyeket csak elhajtának. Így vereték meg Kisgörgénynél a székelyeknek a kisebbik tábor a Nyárád mellett....Azután a két hadnagyot, úgymint Gyepesi Ambarust és a Székely Györgyöt Segesvárnál

felnyársoltatá. Így történeke és rontatának meg a támadásért akkor a székelyek a király fiától 1562-ik esztendőben.”³⁶

Mint látható, a lázadás vezetői között találunk egy Bán nevezetű főhadnagyot, és egy Székely György nevűt. Nem lehetetlen, hogy a Somosd sarjai az illetők. A székely lázadás után János Zsigmond fejedelem Segesvárra országgyűlést hívott össze június 20-ra, ahol aztán büntetésből alaposan megnyirbálták a székelyek kiváltságait.

A Várhegytől délkeletre egy a Várhegytől is magasabb hegyet találunk, ahonnan nemcsak a Nyárad gyönyörűsége látszik, hanem a Kis-Küküllő völgye is. Itt állott a *Vigyázófa*, ahonnan veszély esetén az őrszem jelzéseket adott a környék részére. *Lármafának* és *Mondó-hegynek* nevezték ezeket a helyeket, ahol az előre elkészített füstölőket meggyújtották, és a füstjelekkel jelzéseket adtak a környék számára. Rövid időn belül egész Erdély értesült a veszélyről. Ez a hely ihlette meg a Somosdhoz sok szállal kötődő Kövesdi Kiss Ferencet, amikor ezt írta:

Lármafa lobban a Marosi-Széken
Hadbahívó fáklya a Nyáradmentének,
Szeredától vevé Gerice, Göcs, Somosd,
Parázspillanatok...s a Lármafa lobog.

Ma nem karddal állunk ki a csatatérre,
Kultúránk a pajzsunk, az juttat előbbre.
Aki igaz-ember Lármafa az mostan,
Annak a szíve is egy ütemre dobban.³⁷

A *Tekeres patak* közelében találjuk a *Székdombját*, ahol ma is cserépdarabokat forgat az eke vasa. A hagyomány úgy tartja, hogy a török időben itt az egykori vár oltalma alatt város állott. A vár ura a Székdombján székel, és ott osztott igazságot. A hagyomány úgy tudja, hogy az *Égetőben* valamikor állítólag szénégetéssel foglalkoztak a somosdiak.

A török dúlásokra emlékeztetett az a török korabeli imaszőnyeg, amelyet Bisztray Sándor lelkipásztor darabjaira szakadva talált a

³⁶ Benkő Samu: *Murokország*. 36–39.

³⁷ Kövesdi Kiss Ferenc: *Beszélgetés a csönddel* c. kötet „Lármafa” c. verse.

templom padlásán 1936-ban. Mivel ebben az időben nemcsak a falu népe volt nagyon szegény, de a gyülekezet is nagy szükségben volt, az imaszőnyeget 10 000 lejért eladták, az árát templomrenoválásra fordították.

Mindenesetre, ha ezekből a mondákból, szájhagyományokból lefejtjük a rájuk rakódott mesés elemeket, történelemi időkbé lépünk vissza. Ma is jóleső érzéssel olvassa, hallgatja az ember ezeket a szépséges történeteket.

ÍRÁSOS DOKUMENTUMOK

A XV. századig nem sok adatot találunk a székely falvakról. A székelyföldről azonban, mint egységes területről beszélnek az oklevelek, és mint *Terra Siculorum* emlegetik, ami annyit jelent: *székelyek földje*. A székely megnevezés a Kézai Simon krónikájában jelenik meg először, *zacul* szóalakban. Béla király névtelen krónikása használja először a később oly sokat emlegetett *siculus* latin kifejezést. A XIII. századtól kezdődően a latin oklevelek mind *siculus* néven emlegetik a székelységet.³⁸

Ezt az egységes területet a székely ispán – comes siculorum – vezette, királyi parancsra mozgósította a népet a harcba. A székely székek szervezése a XIV. század végén történt. Marosszéket először 1408–1409-ben emlegetik az oklevelek.³⁹ A Szék népet a Kapitány vezette a harcba. Időnként szemlét tartott a hadinép felett, ezért elég gyakran voltak mozgósítások, amelyen fővesztés terhe mellett kötelesek voltak részt venni. A székely nép kollektív szabadsággal rendelkező közösség volt a középkortól kezdődően. Legfőbb hivatásuk a keleti részek védelme volt. 1435-ben Zsigmond király foglalta először kiváltságait írásba, majd Mátyás király újakkal egészítette ki. Szó szerint így szólt a Mátyás király rendelkezése:

„A székelyek az ő régi szokásuk szerint az ország hadseregébe haderejük kétharmadát tartoznak küldeni, harmada minden eshetőségre otthon hagyatván. A hadfölkelésre a felhívás vagy vérbe mártott karddal, vagy a székely ispán levelével, vagy a vajdáiával,

³⁸ Szabó Károly: *A régi székelység*. 77.

³⁹ Pál-Antal Sándor: *Marosszéki intézmények és pecsétjeik*. 8.

ha ő egyszersmind a székely ispán, történjék. Midőn pedig a hirtelen való általános fölkelést kíván, a székek kapitányai dobokkal és száldobokkal és a Tűzhalom nevű helyeken meggyújtott máglyákkal hívják fegyverbe a népet. Aki nem kel fel, fejét veszítse. Hogy pedig hiány ne legyen a mozgósításban vagy a hadjáratban, a székelyek kapitányai kötelesek béke idején és nem éppen ritkán a fegyverek és egyéb hadiszerek felett hadiszemlét tartani, amit ha elhanyagolnának, vagy nem engedelmeskednének a parancsnak, szigorúan büntetessenek... A hadkötelesekről lajstrom vezetendő. Ebben pedig az a rend tartandó, hogy ha az atya a fiával egy kenyéren él, hasonlóképpen, ha két fivér osztatlan birtokon gazdálkodik, az ilyenek közül csak melyik köteles menni, még ha fejenkénti felkelés rendeltetett is el. Ha az ilyen a hadban elesik, a másik nem küldendő a helyébe.”⁴⁰

Szántó Arator István, erdélyi emlékiró (1540–1612) így vall Erdélyről és a székelységről: „Erdélyt mindig Magyarország védőbástyájának tartották. A dicső emlékezetű Mátyás király így szokott beszélni róla: Magyar urak, szöges gonddal vigyázzatok Erdélyre, mert ha elvesztitek, elvesz az egész Magyarország, de ha megtartjátok, innen még az elveszett Magyarországot is visszaszerezhetitek.”⁴¹

A somosdiak mind székely származásúak. Ez meglátszik viseletükön, beszédükön, egész kultúrájukon. Sajnos népviseletüket már rég levetették, már csak a lakodalmas menethen tűnik fel egy-két székelyruhás leányka. Azonkívül újabban a konfirmáció alkalmával a leányok székelyruhában konfirmálnak.

Az 1756-os Conscriptio így ír a lakosságról: „Ezen faluban úgy tudjuk, hogy mindnyájan református emberek, kik is mind székely szabadsággal élő személyek; két jobbágyon kívül, és mindenestől vannak 292-en.”⁴² Ez a dokumentumunk azért is fontos, mert kitűnik egyrészt a lakosság eredete, másrészt pedig a szabadsága. Somosd jellegzetes székely falu, és a szabad székelyek közösségéhez tartozott. Jellemzője az egyenlőség a kötelesség és jogok tekintetében. Szabadok voltak minden adótehertől, de ennek kettős ára

⁴⁰ Sz. O. I. 198. A latin szöveg fordítását lásd: Szabó Károly: *A régi székelység*. 175.

⁴¹ Iszlai Sándor: *Erdélyi Emlékirók*. 48.

⁴² A Somosdi Református Egyház irattára, D-1 irat.

volt: a haza védelmében akármelyik pillanatban készek kellett lenniük a harcra és a király koronázására, vagy egyéb ünnepi alkalomra ökröt adományoztak az ökörsütéshez. Barabás Endre idézi Bonfini (1434–1503), Mátyás király udvari történetíróját. Szerinte a székelyek inkább választanák a halált, mintsem hogy adót fizessenek.⁴³ II. Ulászló királyunk így rendelkezett a székelyekről: „a székelyek minden adófizetéstől mentesek, mint igaz nemesek.”⁴⁴

Az 1545-ös marosvásárhelyi országgyűlés ugyancsak megerősíti a korábbi adómentességet: „A székelyek, eme legharciasabb nép, mint eddig voltak, úgy ezután is mentesek legyenek minden adófizetéstől, minden katonai elszállásolás terhéért – birtokaik után – amelyeket hadfölkelés kötelezettsége mellett bírnak, tizedfizetéstől és egyéb szolgálmányoktól. Ezek ellenében azonban a haza védelmére saját költségükön katonáskodni tartoznak ezután is.”⁴⁵ Ugyancsak ez az országgyűlés határozott arról is, hogy társadalmi rang szerint kinek milyen katonai felszereléssel kell bírnia: „Azok a lófők, kiknek 50 Ft értékű vagyonuk van, lovat, sisakot, páncélt, dárdát tartsanak. Akiknek 15 Ft értékük van, azoknak lovuk, pajzsuk és dárdájuk legyen. A többi lófőknek legalább két lovuk legyen.”⁴⁶

Szerintünk a lakosság székely eredetéről vallanak a családnevek is. 2003-ban 119 nagykorú SZÉKELY nevű élt a faluban. Egyébként ez a leggyakoribb családnév. A Henter család szóbeli hagyománya is úgy tartja, hogy ők valahonnan Háromszék vidékéről költöztek Somosdra. Az egyik egyházi gondnok 1816-ban Bodoki Henter Ferencnek jegyzi nevét, ami ugyancsak a székely eredet mellett tanúskodik. Ők tehát Sepsibodokról költöztek Somosdra. A Ferenczi család leszármazottjai önmagukat Gyergyószárhegyről származtatják, ami ugyancsak a székely eredetét támasztja alá.⁴⁷

Az ősrégi időkben a székelység nemzetségekben élt, ám Mátyás király idejében különböző társadalmi rétegződés honosodott meg. A különböző katonai összeírásokból világosan látszik, hogy rang sze-

⁴³ Barabás: i. m. 109.

⁴⁴ Uo.

⁴⁵ Uo.

⁴⁶ Sz. O. V. 58.

⁴⁷ Ferenczi Lajos matematika tanár szíves közlése.

rint történtek ezek a nyilvántartásba vételek. Eszerint: primorokra, lófőkre és pixidariusokra (puskás gyalogosok) tagozódott a sereg.

A mi falunkban főemberek (primorok) soha nem éltek. A legnagyobb rangúak a *lófők* (*primipili*) voltak. Adót nem fizettek, fel voltak mentve minden közteher alól, azonban 1651-ben őket is megadóztatták.⁴⁸ A *gyalog székeltek* (*pixidáriusok*) nem rendelkeztek olyan vagyonnal, hogy a saját vagyonukból katonáskodjanak, ezért gyalogosan jelentek meg a harcban.

Főleg az 1562-es felkelés után János Zsigmond sok székelty vett jobbágysorba, ezért kialakul egy újabb társadalmi osztály: a jobbágyoké. Somosdon elenyészően kevés jobbágy volt, azok is főleg jövevények voltak.

1567-ben minden lófő székel a szászsebesi vár építésére 25 dénárt fizetett. Ekkor történt egy nagyobb szabású összeírás. Somosdon 16 kaput találtak. A kapu-rendszer egy máig sem egészen tisztázott fogalom, Pál-Antal Sándor levéltáros azt feltételezi, hogy a kapu egy adózási egységet jelentett, ahol 4-5, esetleg több gazdaság jelentett egy kaput. Buzogány Dezső professzor úr szerint a kapu az egy kapun belül élő nagycsaládot jelentette: nagyszülők, szülők, fiatalok. Így a 16 kapu abban az időben elég nagy települést jelentett, főleg ha arra gondolunk, hogy Nyárádszereda, Ákosfalva, Kisgörgény, Szövérd 6 kapus település volt, Harasztkerék és Vaja 9 kapus, Göcs és Panit 10 kapus, Baczkamadaras 13 kapus, Csóka pedig 3 kapus település volt. Mezőbándot abban az időben 21 kapuval írták össze. Tehát, 1567-ben Somosd már egy jól fejlett település képét mutatta.⁴⁹

A legelső írásos okmány a somosdi katonákról 1575. július 9-ről való. Báthori István Kerelőszentpálnál megütközött Békés Gáspárral, és ebben a csatában részt vett Simon Balázs zsoldosa, Apa Bertalan.⁵⁰

1580-ig Somosd a koronkai Mihályfy Tamás birtoka volt. Ez a család volt az, akinek a fellázadt székeltek feldúlták a kastélyát, talán nem alaptalanul. Ekkor, mivel a Mihályfy családnak magvaszakadt, a birtokaikat, több más nyárad- és küküllőmenti faluval

⁴⁸ Benkő Samu: i. m. 35.

⁴⁹ Sz. O. II. 217–218.

⁵⁰ Sz. O. IV. 68–69.

együtt, Báthori Kristóf erdélyi vajda Kovacsóczy Farkas kancellárnak ajándékozta.

A hírhedt Georgio Básta, Rudolf császár tábornoka nevéhez fűződik a következő ránk maradt katonai névsor: Ez az ember 1601-ben végigpusztította a Nyárádmentét, és a következő év augusztus 16-án a „marosszéki nemeseket, lófőket, szabad székelyeket a császár-király hűségére feleskette”.⁵¹

Íme az akkor összeírt somosdi katonák:

N. Székely János

L. Incze István

L. Incze János

L. Nemes Gergely

Z. Veress Máté

Z. Oláh János

Z. Nagy Antal

L. Inczie Ambrus

Z. Nagy Miklós

Z. Veres Ambrus

Z. Veres István

Z. Veres János

Z. Kóródi Miklós

Z. Inczie Péter

Z. Bán Bálint

Jobbágy Szakács János

Jobbágy Szakács István

Az N nemest, a Z szabadszékelyt jelent, L pedig lófőszékelyt.

Úgy látszik Básta generális nem volt megelégedve a székelyek harci kedvével, mert a következő esztendő február 7-én egy újabb lustrát rendezett, mely sokkal szigorúbbnak tűnik, mint az előző. Ez abból következtethető, hogy már sokkal több somosdi katonát írtak össze. Valószínű az előző években sokan igyekeztek kivonni magukat ezek alól az összeírások alól. Íme a katonai névsor:

P. Székely János

P. Incze István

P. Incze János

P. Nemes Gergely

⁵¹ Sz. O. V. 272.

L. Nagy Miklós
 L. Veres Ambrus
 L. Veres János
 L. Korodi Miklós
 L. Inche Péter
 L. Nagy Antal
 L. Apa Miklós
 L. Incze Márton
 P. Incze Miklós
 L. Veres György
 P. Gogány Pál
 L. Incze Ferencz
 L. Nagy János
 P. Bán Péter
 P. Incze Gáspár
 Szakács János colonus
 Magyar István colonus
 L. Bán Bálint
 P. Incze Ferencz
 Rövidítések: L lófők és P gyalog székelyek (pixidariusok).

A következő összeírás 1614. február 17–23-ból, Bethlen Gábor idejéből való. Ez a lista sokkal teljesebb, mint az előbbi évek lustrája, ugyanis Bethlen Gábor igyekezett a legkomolyabban venni a fegyelmet, hogy egy ütőképes hadsereggel állítson elő. A század elején nagyon sokan jobbagysorba kerültek. Ezt az összeírást azzal a nem titkolt céllal ejtették meg, hogy ezeket a férfiakat visszahe-
 lyezzék a sorköteles székelyek közé.⁵²

Primili (lófők)
 Székely Gáspár szegény
 Székely Miklós szegény
 Kerestély Miklós
 Nemes Gergely
 Bakó Márton
 Incze György árva

⁵² Sz. O. IV, Új sorozat. 27.

Pixidari (gyalogok)

Veress Ambrus

Vass Jakab

Bán Péter

Bán Pál

Korodi János

Petár Mihály

Kis Ince Ferenc

Szász György

Fejér Gergely

Nagy János árva

Fejér István árva

Bán János inas

Sipos Péter árva

Libertini (szabad székeltek)

Ravai János

Szabó István

Szentes Péter

Bán Bálint

Apa János árva

Veres Péter inas

Jobbágypok

Nagy Miklós Pókai Györgynek adta el magát oltalomért

Berkesi Mikós Vásárhelyi Székely Miklósnak adta el magát

Zsellérek

Szakács István – a Székely Gáspáré

Magyar János – a Horváth Jánosé

Szabó Jakab a szentegyházhoz való

Nagy András háromszéki

Szabó Mihály csíkfalvi

Kár Gergely fintaházi

Sipos Gergely

Szász János háromszéki

Székely Ferenc háromszéki

Bartalis István gerendkeresztúri

Nagy Jakab
István János ádámosi
Nagy György
Berkesi Miklós vásárhelyi
Kisúr Márton
Nagy Gáspár magyarországi
Varga Pál kőhalmi
Csizmadia István

Ha összevetjük ezeket a lustrákat, az alábbi következtetéseket vonhatjuk le: egyrészt olyan családneveket találunk, amelyek mára már teljesen kihaltak, pl. Incze, Bán, Korodi, Gogány, Nemes, Petár, Fejér, Bakó, Kerestély, Ravai, Apa családok. Másrészt, világossá válik, hogy a jobbágyok nem somosdiak, hanem beköltözöttek. Abban az időben elég sok nincstelen ember keresett munkát más vidéken, Somosdon pedig mindenkor került munka bőven. Mint látszik: Kőhalomból, Gerendkeresztúrról, Fintaházáról, Háromszék vidékéről, de még Magyarországról is érkeztek Somosdra zsellérek és jobbágyok. Székely János az első lustrán mint nemes ember szerepel, a másikon pedig mint lófő. Valószínű elírásról van szó.⁵³

Az 1722-es lustrán már a következő társadalmi tagozódás mutatkozik: 5 armalista, 1 armalista özvegy, 13 lófő, 6 pixidarius, 1 jobbágy, 1 kőborló, 1 cseléd, 1 nem Somosdon lakó földbirtokos.

Bethlen Gábor és I. Rákóczi György uralkodása idején, hogy növeljék a székelyek harci kedvét, egyre többen kapnak nemeslevelet. Ezek lesznek az ún. *Armalisták* (címeres nemesek). Az 1635-ös lustrán több székely ember neve után szerepel a megjegyzés: „A fejedelemtől vagyon levele.”⁵⁴ Ezért nem csodálkozhatunk, ha 1777-ben már 28 nemes családot talál a királynői összeírás:

NEMESEK

Székely György
Székely István
Székely Miklós

⁵³ Sz. O. V. 250.

⁵⁴ Benkő Samu: i. m. 49.

Sipos Péter
Sipos János
Paniti Dániel
Jánosi János
Sipos György
Sipos István
Veress Miklós
Nagy György
Dóczi Ferenc
Székely János
Sipos Márton
Paniti Sámuel
Kis János
Ádámosi János
Ádámosi Sándor
Móré János
Dóczi György
Móré Márton
Márton Gáspár
Ádámosi Mihály
Ádámosi István
Dóczi István
Ferenczi Mihály
Ádámosi János
Székely Ferenc

LIBERTINI (Szabad székek)

Szőcs Miklós
Farkas András
Székely Ferenc
Demén Mihály
Székely János
Székely Mihály
János Sándor miserabilis (szegény)
Sándor János
Somodi Mihály
Nagy István
Henter József

Székely József
Horváth György
Fodor György
Szócs János miserabilis (szegény)
Farkas Mihály
Szócs György
Szócs János
Horváth István
Sándor János
Szakács Vilmos debilis
Nagy Mihály
Székely Mihály
Keresztesi György
Nagy Mihály
Albert Gábor
Henter János
Henter Mihály
Nagy Ferenc
Gergely Mihály
Harkó András
Sólyom János
Szilágyi György
Sólyom László
János János
Székely Ferenc
Szentkirályi János
Sólyom Ferenc
Sándor István
Szilágyi János
Szent István

JOBBAGYOK

Bojta János
Vaszili Kosza
Aszalós Pál
Farkas Éliás
Tzintzer György

Sajnos jelen pillanatig nem sikerült egyetlen nemeslevelet sem felkutatnunk, valószínű a gyakori világégésben elkallódtak. Bisztray Sándor lelképásztor visszaemlékezéseiben írja, hogy több ilyen *ku-tyabőrt* látott a Szász, Dóczi, Henter, Ferenczi és a Sólyom családoknál.⁵⁵

1690 után, Apafi Mihály fejedelem halálával az Erdélyi Fejedelemség fokozatosan a Habsburgok uralma alá került. Volt ugyan névleges fejedelme az Országnak, de II. Apafi Mihály még kiskorú lévén, mellé I. Lipót császári főkormányzót rendelt. Később az ifjú fejedelmet Bécsbe vitették, és teljes bizonytalanság lett úrrá Erdélyben. Gróf Bethlen Miklós kancellár (1642–1716), egyházkerületi főgondnok ekkor Bécsbe utazott, és menteni próbálta a menthetőt: Erdély önállóságát és a reformáció vívmányait.

Cserei Mihály(1668–1756), a székely emlékiró így jellemzi Erdély Habsburg kézre kerülését: „Soha könnyebben sem pogány, sem keresztyén egy országhoz olyan könnyen nem juthat, mint akkor német Erdélyhez, egy korbácsolás nélkül fejet hajtának.”⁵⁶

Ekkor keletkezett a Diploma Leopoldinum, amelyik 150 évig meghatározta Erdély közjogi helyzetét. A Diplomát még 1690 októberében megfogalmazták, de csak 1691. december 4-én bocsátották ki. A bevett vallások (református, római katolikus, evangélikus és unitárius) szabadon építhettek templomot, parókiát és iskolát. A székelyek ezután is adómentességet élveztek, és a maguk zsoldján tartoztak katonáskodni. 1692-ben az osztrák hadsereg megszállotta Nagyváradot, majd 1695 után Rabutin de Bussy generális 8000 katonájával átvette egész Erdély főparancsnokságát. Vége egy gyönyörű korszaknak, amit Erdély aranykorának szoktak említeni, nem véletlenül. Pedig eleink milyen gonddal védték, féltették ezt a drága földet!⁵⁷

Erdélyről, erről a csodálatos országról a krónikaírók sokasága a szeretet, az aggodás nyelvén vallott. Iszlai Sándor somosdi születésű tanár egy válogatást adott közre 2004-ben. Ennek a munkának az előszavában így vall a szerző: „Az emlékirók, mint az események szemtanúi vagy résztvevői, látják, hogy Erdélyt nemcsak a félhold

⁵⁵ Bisztray Sándor 1976. november 14-én, a templomszentelésen elmondott beszéde.

⁵⁶ Iszlai Sándor: *Erdélyi emlékirók*. 269.

⁵⁷ Uo. 48.

sorvasztja, a kétfejű sas szaggatja, hanem a belső ellentétek, a soha szünni nem akaró viszálykodások is fogyasztják erejét. Csak Bethlen Gábor tudja józan, megfontolt bel- és külpolitikájával tünderkertté varázsolni ezt a kis országot. De a Báthoriak – Zsigmond és Gábor – öntörvényű uralkodása, erkölcstelenségben tobzódó élete, II. Rákóczi György kalandorpolitikája, vagy Apafi Mihály gyengekezűsége – s említsük meg Mihály vajda és Básta dühödt és kegyetlen pusztításait is –, mindezek egyenesen vezetnek önkormányzatának megszűnéséhez.”⁵⁸

A mind erőteljesebb osztrák elnyomás a lakosság elégedetlenségét váltotta ki. A katonák elszállásolása, élelmezése, valamint a visszaélések vezettek a *II. Rákóczi Ferenc* (1676. március 27 – 1735) vezette felkeléshez (1703–1711). II Rákóczi Ferenc, aki az öreg Rákóczi György dédunokája volt, a zászlójára tűzött *Cum Deo Pro Partia et Libertate* (Istennel a hazáért és szabadságért) jelszóval vezette harcra népét. A székelység nagy számban részt vett ezekben a megmozdulásokban, valószínűleg a somosdiak is, de csak három férfiúról tudjuk bizonyosan, hogy harcolt Rákóczi hadseregében: Paniti Dániel, Ravai László és Ravai János. Ők a „nemzetes, vitézlő Kaszás Pál uram” ezredében vitézkedtek.⁵⁹

Kaszás Pál ezrede azért bír különösebb jelentőséggel, mert 1704 januárjában ez az ezred szabadította fel véglegesen a marosvásárhelyi várat a labancoktól.⁶⁰ Ebben az ütközetben a három somosdi katona a következő felszereléssel harcolt:

Név	Ló	Kard, pallos	Puska	Lándzsá, kopja
Paniti Dániel	1	1	1	-
Ravai László	1	1	2	-
Ravai János	1	1	-	-

Marosszék jobbágysai már 1704. júniusában a következő beadvánnyal fordultak az országgyűléshez: „Hallottuk az mű kegyelmes urunknak nagyságának kegyes jó ígretit, hogy valamely jobbágy ő nagysága mellett felül, kardját felköti, szabadságot ad nekie. Mi is

⁵⁸ Uo. Előszó.

⁵⁹ Magyarai András: *II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege*. 171.

⁶⁰ Fodor Sándor – Balázs Árpád: *Marosvásárhelyi útikalauz*. 6.

azért szegény igaviselő jobbágyok a mű kegyelmes urunk mellett készek vagyunk életünk fottáig szolgálni országot, és fejedelmet, mivel ennek előtte az mű szüle-anyánk is szabadsággal élő emberek voltak.”⁶¹ 1704. július 8-án a gyulafehérvári országgyűlésen az erdélyi rendek fejedelemmé választják, mondván: „Erdélynek semmi sem hiányzik, csak egy jó fejedelem, népének atyja.”⁶² 1707. április 5-én a marosvásárhelyi *Dinnyeföldön* ténylegesen beiktatják a fejedelmi székre. Még ebben az évben az Ónodi országgyűlésen kimondták a Habsburg Ház trónfosztását.

1711. április 29-én a kurucok a Nagykároly melletti Majténysíkon letették a fegyvert, Rákóczi Ferenc pedig száműzetésbe kényszerült a Törökországi Rodostóba, itt is halt meg. Ezek után a Habsburg-ház nem igen vette igénybe a székelyek hadi erejét, a lustrák fokozatosan átalakultak adó-bevalló ívekké. Békeidőben az erdélyi adó 750-800 ezer Ft volt, de háború idején felment egymillió fölé is, ez az összeg pedig öt-hatszorosa volt annak, amit annak idején Apafi fejedelem fizetett a töröknek.⁶³ Az első ilyen táblázat 1694-ből való.⁶⁴ Ebből kiderül, hogy Somosdon már ebben az esztendőben megjelentek az első császári német katonák. 1694-ben Somosdon 64 német katona volt beszállásolva. Kovásznai Sándor, marosvásárhelyi professzor, somosdi papfiú, könyvében megerősíti ezt a tényt. 1694 és 1696 között falunk 10 porció szénával kellett hogy hozzájáruljon a császári katonák lovainak az ellátásához. Az is sokatmondó, hogy a Marosszékből összeírt 126 falu közül csak hat település adott több mint 10 porció szénát. Ebből a tényből ismét megállapíthatjuk: Somosd ekkorra már egy igen fejlett település volt. A következő évi összeírás már nemcsak szénát tüntetett fel kötelező beszolgáltatásként, hanem: 3 köből búzát, 7 köből zabot is.⁶⁵

Az adóprés egyre szorosabbá válik. 1717-ben például már 33 köből búzát kellett beszolgáltatni. Újdonságként megjelenik a pénz-adó (pecunia). Somosd 307 rhénes forintot fizetett. Ez az összeg az évek során egyre nőtt. Igaz, öt év alatt csak 30 krajcárt, de

⁶¹ Pál-Antal Sándor: „Maros vidéki jobbágyok kérései” in: *Vörös Zászló*, 1974. június 14.

⁶² Buzogány Dezső: *Harc a tiszta evangéliumért*. 149.

⁶³ Uo. 150.

⁶⁴ Marosvásárhelyi Állami Levéltár, Marosszéki 2. számú adótabella.

⁶⁵ Uo.

1738-ban már egy évben kétszer is végeztek adóösszeírást. Az egyik íven 90 rhénes forint található, a másikon 284 rhénes forint.

Íme a somosdiak adózásának alakulása:

<i>Év</i>	<i>Rhénes forint</i>	<i>Krajcár</i>
1717.	307	
1722.	307	30
1738.	374	
1748.	472	
1749.	476	
1777.	629	36
1778.	654	2
1779.	642	27
1807.	682	48
1808.	618	44
1819.	716	42
1824.	605	53
1830.	679	42
1834.	217	

Megfigyelhető az adó lassú emelkedése, és ha végignézzük az adóíveket, kiderül, hogy Somosd ezekben az években is az elsők között volt az adóterheket illetően, 1834-ben csak Harasztkerék és Szentgerice fizetett többet, mint Somosd. Az 1775. esztendőben a következő természetbeni adományokat fizették: 750 porció búzát, 752 porció zabot és 747 porció szénát.⁶⁶

Az 1722-es adóösszeírás két okból is érdekes: először mert ebből kiderül, hogy a faluban 65 ökröt tartottak, és 14 lovat. Egyértelműen kiderül, hogy a földek nagy részét ökrökkel szántották, másrészt itt találunk – mai tudásunk szerint – először említést a kukoricáról. Itt olvasunk arról, hogy termesztettek még: búzát, árpát, zabot, rozsot, borsót, lencsét, paszulyt.⁶⁷ A kukorica említése azért is különös, mert Erdélyben a XVII. században kezdett elterjedni a kukori-

⁶⁶ Uo. 525. számú adótabella.

⁶⁷ 1722. évi 110. számú adótabella.

catermesztés, de csak a XVIII. század második felében terjedt el általánosan. Kezdetben csak mint kerti növényt termesztették.

A székely nép élelmezésében mai napig nagyon fontos a *puliszka*, ezért kiemelten kell ezzel a növényvel foglalkoznunk. A kukoricát Erdély területére a XVII. század folyamán hozták be, de nagymértékben a XVIII. század második felében honosodott meg.

Ugyancsak forradalmasította az étkezési kultúrát a burgonya vagy, ahogyan a székelyek mondják, pityóka elterjedése. A XVI. század elején szerzetesek hozták Ecuadorból Spanyolországba, ahonnan meghódította az egész világot. 1650 táján Németországban tanuló diákok hozták magukkal Magyarországra. Mária Terézia (1740–1780) és fia II. József (1780–1790) rendeletek sorával igyekezett a pityókát terjeszteni, de nehezen ment. Erdélybe a székelyek hozták be valamikor a XVIII. század folyamán a Rajna vidékéről. Ebben az időben a székely ifjak elég nagy számban tanultak nyugati egyetemeken, valószínű a pityókát is nekik köszönhetjük.⁶⁸ Kezdetben a németek is idegenkedtek ettől a növénytől. A Vay gróf uradalmában már nagymértékben termesztették krumplit, de alattvalói sehogyan sem akarták követni. Ekkor cselhez folyamodott. Egy félreeső raktárban tárolta a burgonyát, és elhíresztelte, hogy ott értékes gumók vannak. Kis idő múlva jelentették, hogy nincs baj, lopják már a pityókát...

Az 1744. esztendőből való egyházközségi számadásból kiderül, hogy ebben az esztendőben az egyház 70 köből búzát és 125 rhénes forintot adott kölcsön a falunak, valószínű, hogy éppen az állami adók befizetésére.

Az 1749-es adóösszeírás arról tanúskodik, hogy ez az esztendő nagyon kedvezőtlen volt időjárási szempontból és a földek is nagyon terméketlenek voltak. Kiderül ebből az okiratból az is, hogy a lovak adómentesek voltak, és a számuk mégis nagyon elenyésző volt a lakosság lélekszámához viszonyítva. Ebben az időben a lovak száma 20 körül mozgott, de a következő évtizedekben sem haladta meg ezt a számot. Ugyanebben az összeírásban szerepelnek először a pálinkafőző üstök, 1749-ben hat darab működött falunkban.

Az 1824. évben a következőket kellett beszolgáltatni: 14 véka búza, 204 porció zab, 210 porció széna és 240 darab kenyér. Ezen-

⁶⁸ Barabás Endre: i. m. 63.

kívül 24 igásmarhát is a császáriak rendelkezésére kellett bocsátani. Mindezek összegyűjtéséért egy bizonyos Welther káplár felelt. Az adóterhek alól az egyház sem lehetett kivétel. Például 1809-ben Szabó György lelképásztor 200 rhénes forintot fizetett. Ez az összeg kb. 66 pár csizmának az ára volt akkor.

A napóleoni háborúkban elszenvedett vereségek arra készítették a császárt, hogy újra összeírja a hadköteleseket. 1808. szeptember 20-ra a közeli, Harasztkerékre hívják össze a népet.⁶⁹ Ekkor talál-tak Somosdon:

5 lovas armalistát,
1 szabad lovagot,
28 gyalog armalistát,
9 gyalog lófőt,
41 gyalogszékelyt,
5 zsellért,
2 öreg vagy özvegy armalistát,
2 alkalmatlan lófőt,
9 alkalmatlan szabadszékelyt.

A növekvő adóterhek egyre nagyobb elégedetlenségeket szültek, és többek között ezek is hozzájárultak az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kirobbanásához. Mivel Somosdon nem voltak kirívóan nagy társadalmi különbségek, ezért „A nyárádmenti székely szabadparaszt az 1848 tavaszán felröppent politikai jelszavak mögött keveset találhatott olyat, amely számára is az élet, a fel-emelkedés új távlatát nyitotta volna meg.” – írja Benkő Samu.⁷⁰ Mégis részt vettek a szabadságharcban Somosdról összesen 120-an. Jó példával járt elől a református iskolánk fiatal tanítója Tusa György és vele együtt Déák Lajos, Sándor László valamint Sipos Lajos. Ők 1848 júniusában jelentkeztek nemzetőrnek.⁷¹ Déák Lajos és Sipos Lajos a Református Kollégium diákjai voltak.⁷²

1849. telén azonban már 59 legény vonult be katonának, úgy

⁶⁹ Marosvásárhelyi Állami Levéltár, 29. számú katonai összeírás.

⁷⁰ Benkő Samu: i. m. 64.

⁷¹ Pál-Antal Sándor: *1848–1849 Marosszék*. 136.

⁷² Tonk Sándor: *A marosvásárhelyi református kollégium diáksága*. 305. és 306.

mint: Sipát (sic!) Márton, Székely Péter, Henter Ferenc, Székely Gáspár, Szóts Elek, Ferenczi Pál, Ferenczi Dániel, Somosdi József, Henter Mózes, Sipos Péter, Farkas Márton, Székely Imre, Agyagási Mihály, Székely Márton, Somosdi Sándor, Horváth József, Rátz György, Ádámosi Bálint, Nagy József, Székely Dávid, Székely Sándor, Székely József, Henter Dávid, Fodor György, Veres József, Veres Imre, Lénárt József, Ferentzi Lajos, Ferentzi Mózes, Székely Gergely, Szilágyi Lajos, Sólyom Lajos, Sándor József, Sándor Lajos, Székely Márton, ifj. Székely Ferenc, Jánosi Imre, Veress Imre, Szilágyi Gergely, Szilágyi Lajos, Szilágyi Gergely, Nagy Ferenc, Sipos Péter, Henter Mózes, Sándor József, Szilágyi Lajos, Lénárt Józsi, Székely Sándor, Ferentzi Lajos, ifj. Henter Dávid, Székely József, Barabás Márton, Sipos Péter, Henter Mózes és Szilágyi János.⁷³

Jelen pillanatig erről az 59 férfiről tudjuk név szerint, hogy részt vettek a forradalomban. A feljegyzések szerint 120 férfit mozgósítottak, ám sokakat alkalmatlanság címén visszafordítottak.⁷⁴ Az egyházközségi feljegyzések szerint mindössze 17-en tértek haza a szabadságharc csatáiból, a többiek odavesztek.⁷⁵

1867. május 29-én aláírták a kiegyezési törvényjavaslatot, és már június 8-án Budán megkoronázták Ferenc Józsefet. Az I. világháborúig terjedő időt nem hiába nevezték „régí jó békeidőknek”. A magyar állam elindult a polgárosodás irányába.

AZ I. VILÁGHÁBORÚ

A falu békés életét egy rendkívüli esemény zavarta meg: 1914. június 28-án a hercegovinai Szarajevóban Gavrilo Princip meggyilkolta Ferenc Ferdinánd trónörökösét és Zsófia főhercegnét. Már egy hónap múlva, július 28-án falunkban is elindultak a mozgósítások, ugyanis a Monarchia hadat üzent Szerbiának. A férfilakosság színe-java váltotta fel a kaszát-sarlót fegyverre. Somosdról ma már nem tudni hányan vonultak be katonának, de sajnos tudjuk azt,

⁷³ Pál-Antal Sándor: *1848–1849 Marosszék*, valamint Pál-Antal Sándor – Szabó Miklós: *A szent szabadság oltalmában*. 253.

⁷⁴ Marosvásárhelyi Állami Levéltár. 146, 147, 151, 152. katonai összeírások.

⁷⁵ Bisztray Sándor: *Prédikációk*. Parókiális könyvtár, 244. kötet, 95.

hogy 39-en áldozták életüket a hazáért. Emléküket emléktábla őrzi a templomban, melyet 1925. június 21-én avattak fel. A táblát Végh J. marosvásárhelyi kőfaragó készítette 800 lejért.

Az első világháború hősi halottai:

Ádamosi György	Paniti Ferenc
Bodó György	Rácz Lajos
Bodó József	Rácz József
Bodó Ferenc	Rácz Mihály
Dani Mihály	Sándor Menyhért
Dóczi György	Sólyom Mihály
Dóczi József	Somodi Mihály
Ferenczi József F.	Sipos Viktor
Ferenczi Péter	Sándor Márton
Ferenczi Károly	Stein Adolf
Ferenczi Viktor	Székely Viktor
Ferenczi József I.	Székely Márton
Ferenczi Mihály	Szász Mihály
Henter Pál P.	Székely József
Henter Ferenc	Székely Antal
Henter József	Szilágyi Mihály
Henter Márton	Szigethi István
Henter Pál F.	Veress György
Henter Mihály	Veress Lajos
Nagy Mihály	

Ennek a háborúnak lett az áldozata az 1762-ben készült nagyharangunk is, amelyet 1917-ben dobtak le a toronyból.

Fiaiink a harctereken, Galícia, Lemberg vidékén, vagy a doberdói frontokon harcoltak, közben az itthon maradt lakosságtól még a lovakat is elrekvirálták háborús célokra. Többen, mint például Aszalós Péter, Dóczi Mihály, Farkas József, Ferenczi Imre, Székely Ferenc, Székely Győző, Székely Károly, Székely Zsigmond, Veres Mihály, Veres Sándor hősiességükért kitüntetésekert kaptak. A somodi származású dr. Székely János ügyvédként harcolt a szerb és olasz frontokon, ahonnan ő is kitüntetettként érkezhetett haza családjához.⁷⁶ Az asszonyok, mint minden magyarok lakta vidéken,

⁷⁶ *Erdélyi ezredek a világháborúban* (szemelvényesen).

hősiesen helytálltak itthon: dolgoztak elvitt férjük helyett is, a családot eltartották, hazavárták férjüket.

A háborúnak 1918-ban vége lett, ám ez, mint ismeretes, a Monarchia és vele együtt Nagymagyarország végét is jelentette. A románok 1918. december 1-jén kimondta egyesülési vágyát Erdélyre, és a román csapatok már másnap Marosvásárhelyen voltak. Az eseményeket nem lehetett feltartóztatni: 1920. június 4-én a Párizs melletti Trianon palotában aláírták ezt az áldatlan állapotot szentesítő dokumentumot. Ettől kezdve az erdélyi magyarok mindennapjára rányomta a bélyegét a kisebbségi sors. Erdély román fennhatóság alá került. Az addig használatos pénzt, a koronát lejre váltották. Azokat a közalkalmazottakat, akik nem írták alá a hűségesküt a román alkotmányra, elbocsátották állásukból. Rendkívüli állapotot hirdettek, semmiféle gyülekezést nem lehetett tartani, csak szolgabírói engedéllyel.

1924. június 26-án a Román Parlament megszavazta az új Oktatási Törvényt, amely alapján kezdetét vette a *visszarománosítás*. Azért úgynevezett, mert Somosdon nem laktak elmagyarosodott románok, akiket vissza kellett volna románosítani. Ám ez csak ürügy volt. Akiknek román hangzású nevük volt, azokat arra kötelezték, hogy román tannyelvű állami iskolába járjanak. E törvény alapján alakult meg Somosdon 1936. december 1-jén a román tannyelvű állami iskola. Az úgynevezett *kultúrzonában* működő román tanítók 50%-kal több fizetést kaptak, mint mások. A román nyelv el-sajátítása érdekében három nap kötelezően csak románul beszélhettek a szünetekben, amit a tanároknak ellenőrizniük kellett.

A magyar állam ünnepei, valamint a rendeletben nem foglalt ünnepek megtartása szigorúan tilos volt, ellenben kötelező ünnep és munkaszüneti nappá vált a román fejedelemségek egyesülésének napja: (január 24.), a Hősök napja, a Függetlenség kikiáltása (május 10.). Ezek a napok munkaszüneti napok voltak. Istentisztelet volt, munkaszünet nélkül a király névnapján (július 22.), születésnapján (augusztus 11.), a trónörökös születésnapján (október 3.), a királyné születésnapján (október 16.). A tanároknak ezeken az ünnepélyeken kötelező volt részt venni, ellenkező esetben arra a napra nem kaptak fizetést.

A felekezeti iskolák pecsétje kétnyelvű volt, ellenben a helység neve kizárólag az állam nyelvén jelenhetett meg. A felekezeti tanítóknek sokkal kisebb fizetéssel kellett beérniük, mint az állami iskolákban tanító kollégáiknak. A középületeket teleaggatták: **KIZÁRÓLAG ROMÁN NYELVEN BESZÉLNI!** táblákkal.⁷⁷

A légkör egyre puskaporosabbá vált! 1939-ben az elnyomás legkülönbözőbb fajtáival találkozunk. Március 3-án ezt írja Bisztray Sándor lelkész: „Szigorúan el van tiltva minden gyülekezés, még a vasárnapi iskola is”. Március 6-án még a cinterem előtti beszélgetést is betiltotta a hatóság. Március 20. után már a gyászjelentéseket sem lehetett magyarul megfogalmazni, csak román nyelven. Április 25-én ezt olvassuk: „Ma este az állomásról jövet a csendőrmesterrel találkoztam, aki beszéd közben arra figyelmeztetett, hagyjak fel a családok látogatásával, mert szigorú utasítása van azokra a lelkészekre nézve, akik ezeket a látogatásokat egyéb célra is felhasználják”. Még a névadásba is beleszóltak; példa erre Farkas Ödön tanító úr, akinek kisfiát nem engedték Csaba névre keresztelni, ezért Zsoltnak nevezték a gyermeket.⁷⁸ A cukrot, kenyeret jegyre adták, ez az időszak úgy vonult be a köztudatba, mint a gazdasági válság időszaka. A fináncok állandóan a falu nyakán ülték, rájuk még emlékeznek az öregebbek.

Ilyen körülmények közepette érkezett meg 1940-ben a II. Bécsi döntés pillanata. Érthető, a falu fellelegzett, a bevonuló magyar honvédek kitörő lelkesedéssel fogadták. 1940. augusztus 30-án ezt írja a szemtanú, Bisztray Sándor: „A mai napon megtartott döntőbíráskodás Magyarországhoz csatolt Északerdély földjéből 45 000 négyzetkilométernyi területet. Az új határvonal Nyárádtó alatt, a községünk határán keresztül halad Balavásár és Egrestő között, Nagykend alá. Ezekben a napokban állandóan szinte a szó legteljesebb értelmében éjjel és nappal a híveim közt voltam. A riadalomnak, a pánik félelemnek új meg új hulláma zúgott át a falun, minden erőre szükség volt a felkorbácsolt indulatok lecsendesítésére. Egyszer itt kellett csitítani, máskor ott kellett vigasztalni, majd szidni, vagy tanácsokat adni. Nagyon nagy hasznát vettem

⁷⁷ Szántó Mihályné: „Felekezeti oktatás az Erdélyi Egyházkerületben a két világháború között” in: *Református Szemle*, 2003. 300–309.

⁷⁸ Bisztray: 1939. évi *Lelkipásztori munkanapló* I/49.

ezekben a napokban a rádiómnak. Rendesen hírmondásra 2-3 embert hoztam be, akik saját maguk meggyőződve az igazságról segítségemre voltak az álhírek legyőzésében." Szeptember 11-én bevonultak a huszárok. Jókedvvel énekelték:

Torda, Temesvár,
Brassó, Segesvár,
Meglásd megérjük,
Brassót elérjük,
Onnan hozunk kéknefelejs virágot!

Hadd szólaljon meg ismét a krónikás: „A község a bevonuló dicsőséges honvédkatonák ünnepélyes fogadtatásával van elfoglalva. Két díszkaput emeltünk: egyik a Nagytutca torkolatánál, ahol szétágazik az út, Ádámosi Mihály és Ferenczi Márton gazdák háza elé, a másik a cinteremkapu előtt állíttatott fel. 6 méter magas 8 méter széles kapuk, zöldággal, virággal és koszorúkkal feldíszítve. Az elsőn: *Isten hozott magyar honvéd*, a másikon *Tebenned bízunk eleitől fogva, Uram!* Felálltunk a díszkapunál. Az elsőnél Farkas Ödön tanító, a templom előttinél magam köszöntöttem a 2-es huszárok 3-ik századát, akik Schlatter Oszkár hadapród vezetése alatt érkeztek. Virágoszó, harangzúgás, zúgó éjlen orkán fogadta a bevonuló honvédeket. Az egész falu itt volt.”⁷⁹

A II. VILÁGHÁBORÚ

A második világháború eseményeiről sokkal többet tudunk, mint az elsőről, egyrészt a még élő emlékezők, másrészt a dokumentumok sokasága miatt. Hogy mi történt Somosdon ebben az időben, hadd mondja el a szemtanú, Bisztray Sándor, egykori somosdi lelkipásztor: „Községünk szeptember 1-jén pénteken du. 3 órakor lett hadszíntér s az volt szeptember 28 délutánjáig. Orosz és román hadsereg vonult rajtunk keresztül, üldözve a megelőzőleg átvonult német katonákat. A háború folyamán a lelkeszi telekre három ágyúgolyó találat, a cinterembe egy, a tanítói telekre és az iskolába

⁷⁹ Bisztray: 1940. évi *Lelkipásztori munkanapló* I/49.

egy találat esett. Legnagyobb kárt a lelkészi lakon a gabonás szenvedett a találatoktól. A templom összes ablakai betörték. Az átvo-nuló katonák feltörték a templomot, a várad-kolozsvári Bibliát széttépve kidobálták a templomból, a papi szék bársonytakaróját letépték és elvitték. A tanítói lakásból istállót, az iskolából kórházat, a lelkészi lakásból telefonközpontot alakítottak ki.

Ugyanez napon a régi cinteremben kivégezték Adorján Lajos 23 éves folyfalvi lakost, míg Henter Samu udvarán, Fodor György csibai lakost végezték ki. Egyházunk hívei közül – Isten kegyelméből – a vihar alatt senki sem halt meg. Az egyház irattárát a katonák feldúlták, az 1940-ben elkezdett anyakönyvet eltépték, utólag pótoltatott. Az iskola irattára teljesen megsemmisült. Az egyház ládáját feltörték, 362 pengőt elvittek onnan. Az úrasztali kelyheket borivásra használták. Az úrasztali terítőket ágytakaróul és lepedőül használták. Egy darab elveszett belőlük. A klenódiumok egyébként – Isten nagy kegyelméből – mind megmaradtak. Említsük meg még azt, hogy a községből senki sem menekült el, csupán Gerő Józsefné tanítónő családjával. Bútora s itt maradt holmija megsemmisült. Nagy vihar volt. Isten óvjon és őrizzen mindenkit.”⁸⁰

Szeptember 11-én a lelkipásztor félreverette a harangokat, a templomban a Róma 8,28–39 alapján igehirdetést tartott, és ismertette a fejleményeket: a főispáni hivatal sürgönye alapján felhívja a lakosság figyelmét, hogy a falu bármely pillanatban hadszíntér lehet, és a lakosság a lehető leggyorsabban meneküljön Teke felé, mert arra még szabad az út. A gyűlésen a hívek azt határozták, hogy nem menekülnek el, mire a lelkész is úgy döntött, hogy a hívei mellett a helye. Még aznap német katonaság szállotta meg a falut, a templom és iskola udvarára a fák alá 70 lovat kötöttek be. Közben Vámosudvarhely irányából erős ágyútűz volt hallható. Bisztray Sándor ezeket örökitette meg ezekben a napokban:

„Szeptember 13. A környékről minden lelkész elmenekült. Csak Csáki János Székelycsókában, Kali István Baczkamadarason, és én maradtam itthon. Vásárhelyt kiürítette a honvédség. A lakosság is menekül. A mezősegi százsz menekülteket bombatalálat érte. Baczkamadarásra is hullt két bomba.

Szeptember 14. Ma hajnalban felrobbantották a visszavonuló

⁸⁰ *Aranykönyv.* 51–52.

németek az ákosfalvi vashidat és a múmalmot. A nyárádmenti vasútállomások mind égnék. A Fehéritősi tetejéről Nyárádszentlászlótól Lőrinczfalváig látni az égő állomásokat. A harc nagyon közel van. Három lövedék a Szálasson robbant. Mi lesz velünk? Istenem légy velünk!”

Szeptember 15-én, miután az utolsó három német tank is kivonult a faluból, benyomultak az oroszok. A lakosság félelmében bunkerekbe, pincékbe húzta meg magát. Sok erőszakosságról tudnának beszélni a korabeli leányok, asszonyok. Az ellopott órák, ékszerek, meglőtt, levágott disznók, tyúkok szintén az oroszok jelenlétéről tanúskodnának. Három napig tartózkodtak a község területén, majd felváltották őket a román csapatok.

A parókia, mivel itt működött a telefonközpont, többször ösztűz alá került. A parókia kertjében egy akna egy diófát tövestől kicsavart, egy másik akna óriási mélyedést okozott. Egy harmadik levitte a gabonás fedelét, amit a lelkész másnap szakadó esőben egyedül állított helyre, mivel idegeneket nem engedtek a parókia udvarára. Három vasárnap istentiszteletet sem lehetett tartani. Az irodából minden mozdíthatót elloptak, többek között a lelkész írógépét is. Az iskola kicsiny harangtornyába – amit azóta, mint klerikális szimbólumot, a kommunizmus idején lebontottak – egy gépjárat állítottak fel. A faluban 8 istálló, és 6 ház kapott találatot. Az iskola, mivel istállóként használták, nagy kárt szenvedett: ajtajait eltűzelték, ablakait kitörték. A Székely Viktor Rózsa házában rendezték be az orosz parancsnokságot.⁸¹ Szeptember 17-én du. 5 órakor a templomunk ajtajában, a torony alatt az oroszok főbelőtték Ignát Andor nyárádkarácsoni, Németh Ferenc búzásbesenyői, és Gyurka Márton héderfájai lakosokat.⁸²

Jellemző, hogy a lelképásztor, valószínű alázatból, nem örököltte meg a vele történeteket: mivel a környéken egy orosz tisztet meglőttek, ezért a vele lévő felesége azt kérte, hogy férje helyett végezzenek ki őt magyar embert. Így a parókia udvarára beteterelték a környéken elfogott 23 éves karácsonyfalvi Ignáth Andort, a

⁸¹ *Presbiteri jegyzőkönyvek I/44. 367–368.*

⁸² Bisztray Sándor sepsibesenyői lakosnak jegyezte be Németh Ferencet, ám a család búzásbesenyői lakosnak állítja.

búzásbesenyői Németh Ferencet és Gyurka Mártont. A lelkész az egyik karon ülő gyermekével éppen az udvaron tartózkodott, őt az orosz tiszt szintén beállította a gyászos menetbe. A torony alatt szemeláttára végeztette ki a három embert, majd őt magát sátáni kacaj közepette felbuktatta.

A háború alatt csak két sebesülés történt, Isten vigyázott népére, igazzá lett a háború előtt felolvasott ige: „Akik az Istent szeretik, minden javukra van” (Róma 8,28). A környékbeli lelképásztorok is elmenekültek mind. Jellemző, hogy csak Bisztray Sándor, Csáki János csókai és Kali István baczkamadarasi lelképásztorok maradtak őrhelyükön. Mindhárman komoly evangéliumi értelemben vett szolgálói voltak a mi Urunknak.

A háború átzúgott a falu felett, az első istentiszteleten sírtak az emberek egyrészt az öröm miatt, hogy megmenekültek, másrészt a bánat miatt: ugyanis tíz embert a román csendőrség „összefogott, és túszként elvitt, s akikről azóta sem tudunk semmit. Ezekkel együtt 136-ra emelkedett azoknak a száma, akiket falunkból elsodort ez a nagy vihar.”⁸³ Azokról van szó, akik a földvári haláltáborban nyomorkodtak és nagy részük odaveszett. A visszaemlékezők szerint azokat, akik a magyar hadseregben harcoltak, vagy a magyar adminisztráció idején valamilyen módon felhívták magukra a figyelmet, 1944 őszén behívták a vajai rendőrségre és onnan a földvári kivégző táborba hurcolták. Ezeknek a vértanúknak a nevei: Nagy Ferenc, Sándor Ferenc, Kiss Mihály, Székely Mihály, Ábrahám Zsigmond, Ferenczi Károly, Székely János, Henter Pál, Jánosi Ferenc és Székely Zsigmond. Ezek közül Jánosi Ferencnek és Székely Zsigmondnak sikerült még Vajából hazaszöknie, de a földvári táborból csak Henter Pál jött haza. Egyelőre csak Székely János haláláról van adatunk, ő 1944. december 1-jén hunyt el.⁸⁴ Embertelen körülmények között szenvedtek ezek az emberek, naponta kellett hallaniuk, hogy: „Nem azért jöttetek ide, hogy felhizlaljunk, hanem, hogy elpusztítsunk benneteket.”

Másokat még a fronton fogságba ejtettek, akiket jobb esetben Németországba, vagy angol fogságba, rosszabb esetben Oroszországba hurcoltak. Somosdról orosz fogságot szenvedtek: Ferenczi

⁸³ *Presb. jkv. I/44. 368.*

⁸⁴ *Akik imádkoztak üldözőikért II. 182.*

Gyula, Ráduly Mihály, Sipos György, Ádámosi Ferenc, Iszlai Mihály, Veress Lajos F., Iszlai Viktor, Diós Károly, Sipos Károly, Bodó Péter, Ferenczi Károly, Székely Ferenc, Ferenczi Mihály, Székely Viktor, Ferenczi Viktor, Ferenczi Imre, Ferenczi Sándor, Székely Viktor, Székely Samu, Székely Péter, Szócs Imre, Szabó Sándor, Henter Ferenc, Székely József, Dóczi Károly, Veress Lajos Sándoré, Paniti Viktor, Szilágyi István, Szabó Mózes, Dósa György, Mátyás József, Nagy Károly, Henter György, Székely Pál, Sándor János, Székely Viktor, Sipos Mihály, Dániel Mihály, Székely György Sándoré, Székely Albert, Sipos Lajos, Fodor Antal, Horváth József és Bodó József. Még élnek: Szász Viktor, Nagy Ferenc, Székely Viktor, Henter Mózes, Kiss Zsigmond és Veress Lajos. Angol fogságban volt: Henter Endre, Henter Lajos és Kiss József. Német fogságban volt: Veress György. A Második Magyar Hadseregben, a Don-kanyarban elesett: Dóczi Viktor és Máté Albert. A templomban emléktábla őrzi azoknak a hősöknek a nevét, akik a különböző harctereken áldozták életüket a hazáért. A hősök tábláját 1950-ben készítették és helyezték el az első világháború áldozatainak emlékére emelt emléktábla mellé.

Ábrahám Zsigmond
 Ádámosi Ferenc
 Ádámosi Mihály
 Bodó József
 Dóczi Viktor
 Dóczi Mózes
 Dóczi György J.
 Dóczi Zsigmond J.
 Farkas József J.
 Farkas Sándor
 Ferenczi Ferenc P.
 Ferenczi György M.
 Ferenczi Imre M.
 Henter Viktor F.
 Henter Zsigmond M.
 Jánosi József
 Kibédi Domokos
 Kiss Mihály
 Máthé Albert

Ferenczi Károly J.
 Ferenczi Lajos M.
 Ferenczi Mihály A.
 Henter Eszter
 Henter Ferenc Zs.
 Henter Gyurika
 Henter János M.
 Henter József J.
 Henter Lajos F.
 Henter Mihály M.
 Henter Pál F.
 Henter Samu J.
 Henter Sándor
 Székely János A.
 Székely János I.
 Székely Károly Zs.
 Székely Mihály B. J.
 Székely Mihály M.
 Székely Mózes K.

Nagy Ferenc
Nagy István
Nagy Károly K.
Nagy Károly M.
Nagy Mihály
Paniti József F.
Papp Zsigmond
Sándor Ferenc I.
Sipos Samu
Sipos Viktor K.
Soós Mihály
Székely András
Székely Ferenc Gy.

Székely Mózes M.
Székely Pál P.
Székely Viktor G. F.
Székely Viktor V.
Székely Zsigmond V.
Szilágyi József
Veress Ferenc
Veress György
Veress József
Veress József
Veress Imre
Veress György F.

A KOMMUNISTA DIKTATÚRÁBAN

Alig csitult el a fegyverek ropogása, alig hegedtek be a sebek, Isten jónak látta egy másfajta, ám sokkal hosszabb kereszttel meglátogatni Európának keleti felét. A keletről importált ideológia kezdett teret hódítani. A meggyötört nép kezdte elhinni, hogy a kolhozosítás az egyetlen út a jövő felé. Megváltozott államhatárok között, rettenetes háború után most új eszmékkal kellett szembesülnie: mindenki ellenség, mindenkitől félni kell, különösen a *kizsákmányolóktól*, ezek között is első helyen az egyháztól és a paptól.

Az elvtársak az iskola és egyház természetes kötődését minden erővel igyekeznek szétzúzni. Első lépésként, 1948-ban az iskolát államosították. Abba az iskolába, amelyet az egyház *veteményeskertjének* épített és tartott, amelyet a nép veritékével épített és tartott fenn, többé lelkész be sem tehetett a lábát. Azok a gyermekek, akik eddig a tanító vezetése alatt jöttek a templomba, most egyik napról a másikra ateista, egyházellenes kijelentésekkel találták szembe magukat. A vallásórákat szigorúan tiltották, aki mégis vágyott, annak titokban kellett jönnie. Aki templomba is jött, azt hétfőn reggel kigúnyolták, esetenként meg is verték. A háború csapásai után újabb csapást mért reánk Isten: a szárazságot. Az 1946-os esztendő rettenetes száraz volt. Szinte semmi nem termett. A túlélés érdekében többen összecsomagolták őrizgetett vásznaikat vagy

egyéb nélkülözhető holmijaikat, és a Bánságba utaztak, hogy élelmiszerekre cseréljék azokat.

1948-ban államosították az iskolát, de nemcsak az iskolaépületet vették el az egyháztól, hanem az iskolával együtt a kántortanítói földeket is, a „tulajdonjog fenntartása mellett”. A 217/1948. számú *Megállapodás* szerint 1948. október 23-án összesen 12 hold és 1100 négyszögöl földet vettek át a Román Munkáspárt valamint a Földmunkás Szakszervezet somosdi képviselői. És persze, az átvett földterületet nem az újonnan szerveződő állami iskolának adták... A következő területeket vették át:

Kerekerdő alja 1 hold 400 négyszögöl

Pethóvágottja 9 hold 800 négyszögöl

Cseretető 1 hold 500 négyszögöl

Hegyes 100 négyszögöl.⁸⁵

Első lépésként ezeket a területeket vették át az egyháztól, aztán egynéhány évre rá következett a többi terület elvétele is. A Kommunista Párt hatalomra kerülésével megkezdődött a falu *szocialista átalakítása*, ami egyet jelentett a vagyonosabb, szorgalmasabb gazdák tönkretévesésével valamint a földterületek kisajátításával.

Mivel a faluban nagy földterülettel rendelkező bárók, grófok sohasem laktak, és falu egyébként összetartó népét nem tudták egymásra uszítani, ezért mindenáron ellenséget kellett keresni. Kéz-nél volt az ötlet: ki kell a faluból emelni a lelkészt, és utána simán fog alakulni minden. Ezért mondvacsinált ürüggyel a lelkipásztort feljelentették, elítélték. Hadd mondja el a történeteket a szemtanú, az akkori lelkész leánya, Bisztray Enikő: „1951 májusában, amikor még nem volt kollektív gazdaság, de már nagyban folyt a szervezés s az embereknek nemigen akaródzott belépni, édesapám anyák napj ünnepséget tartott a templomban. Az ünneplőkhöz szólva édesapámnak volt egy olyan mondata: »Gondoljatok vissza gyermekkorotokra« – ő ugyan az ártatlan gyermeki korra akarta emlékeztetni az eldurvult felnőtteket, de később úgy állították be, hogy az egykori úri világot, mi több, a magyar világot dicsőítette... Egy alkalommal, templomozáskor egy karikatúrát szegeztek ki a cinterem kapujára, melyen édesapám papi palástban, pálinkás butykossal

⁸⁵ Egyházi irattár. C/81. irat.

csalogatja templomba, a híveket, hogy elcsalja őket a falugyűlésről. Hát csak ez kellett a népnek! A kényszergetések miatt amúgy is forró volt a hangulat, s a templomból kijövő emberek, a karikatúrát meglátva, rátámadtak a tanítókra, a milicistákra, a falugyűlés szervezőire. Tettlegességre is sor került, de persze nem a verekedés kezdeményezőit vitték és ítélték el, hanem édesapámat.”⁸⁶ Az ártatlan lelkipásztort három év börtönre ítélték, amit 1952. január 14. és 1955. január 13. között le is töltött. A büntetés nagy részét Szamosújváron töltötte, de négy hónapot a Dunacsatornánál is dolgozott. Családját a lelkészlakban hagyták, nem költöztették ki, mint sok más börtönben levő lelkész családját. Ezalatt a három év alatt a gyülekezet tisztességgel eltartotta a négytagú családot.

Noha vagyonos földbirtokosok nem laktak a faluban, a 10-12 holdas gazdákat kulákkokká nyilvánították. Az uszításnak, gyűlöletkeltesnek legkülönbébb fajtájával találkozunk. Így került fel 13 szorgalmas gazda kerítésére a kb. 80 centiméteres felirat: *ITT KULÁK LAKIK*. Jánosi Ferenc, Székely Péter, Ferenczi Imre, Veress György, Ferenczi Mihály, Sólyom Zsigmond, Henter Viktor, Székely Lajos, Veress Juliánna, Henter János, Dósa Ferenc, Ferenczi Károly, Ferenczi Péter kerítésén hónapokig díszelgett a szégyenletes felirat.

Sokkal többet fizettek azok, akiket a saját lakásukból költöztettek ki: Ferenczi Imrét azért költöztették ki, hogy a házában üzlethelységet nyissanak. A család Sipos Mihály házában húzta meg magát. A Veress György házában néptanácsi irodákat nyitottak, a család a ház hátulsó részébe költözött. Ferenczi Mihály először Veress Juliánához, majd Ádámosi Pálékhoz költözött, a házukba pedig Stoica milicista fészkelte be magát. Ferenczi Károly házába a milícia irodája volt berendezve, a család Jánosi Polihoz költözött a Kis utcába. A Ferenczi Pál házat ugyancsak a milicisták részére foglalták le, akinek a családja Jánosi Ferenchez költözött.

Az emberek között állandó volt a félelem, aki olyat szolt, amibe bele lehetett kötni, azt még azon éjjel elvitte a Securitate hírhedt fekete autója. Ilyen körülmények között 1959 őszén megalakították az első társas gazdaságot. Ennek az elnöke: Incze Mihály, a tagjai pedig: Ráduly Mihály, Fodor János, Borzás János, Szilágyi István és

⁸⁶ *Akik imádkoztak üldözőikért I. 50.*

Elek József lettek. Később elnök volt még Ádamosi György és Veress György is. Kezdetben csupán a Tókés földeket, a Szálást és az Égét sajátították ki, majd három év múlva következett a többi föld is.

A kulákokat egyre nagyobb beadási *kótával* nyomorították. 1947-től kezdődően különféle termékeket kellett beszolgáltatni, mint például: hús, búza, tej. Volt olyan eset is, hogy Henter Viktor szérűjéről 70 mázsa búzát vittek el a kommunisták, nem törődve azzal, hogy a családnak még vetnivaló gabonája sem marad... 1960-ban a teljesebb ellenőrzés miatt azt szerették volna elérni, hogy a gabonáját mindenki a közös szérún csépelje, és ne a sajátján. A kiküldött Lupşa elvtárs az istentisztelet után ezt szerette volna megszavaztatni a jelenlévőkkel, ám ez sem ment olyan egyszerűen: Szász Viktorné Dóczi Juliánna és Veress Sándorné Székely Róza hangoskodva rászóltak az elvtársra, hogy „hagyon minket békén, tudjuk mi, hogy hogyan kell csinálni...”. Rövidesen bekísérték őket az őrre, és 12 nap múlva mindkettőjüket 18 hónap börtönre ítélték, melyből 14 hónapot Târgușoron le is töltöttek. Jellemző az ítélet megindoklása: huliganizmus. Ebben az időben vették el Ferenczi Károlyt, Jánosi Ferencet, Veress Mihályt, Ferenczi Károlyt (nagyrozsa) és Henter Györgyöt. Veress Mihályt négy évre ítélték, és a fele házát is elvették, Henter György kilenc hónapot kapott, mert az üzlet előtt felállított, kommunista megvalósításokat dicsőítő üvegtáblát véletlenül, elesés közben betörte.

Ilyen légkörben 1961 novemberében megalakult a Győzelem Útja Termelő Szövetkezet. Az előzetesen, éveken át felkészített falu önkéntesen belépett a szovjet típusú kolhozba, melynek elnökei: Ferenczi Mihály, Székely Viktor, Székely György, Moldován István és Ráduly Mihály voltak. A falut a félelem tartotta fogságában. De az elvtársak ezt is akarták: özv. Székely Lujza, Henter Pál, Henter József házát és háztetőjét egész éjjel kővel hajigálták, majd reggel a községházára hívták: ha *beáll* a kolhozba, nem hajigálják többé a házát. Székely Ferencet egész éjjel bezárva tartották a községháza pincéjében, mert nem akart belépni. A gyermekeket az iskolában is győzködték: akinek a szülője belép a társas gazdaságba, az másnap piros pontot fog kapni...

Sajnos a kommunizmus éveiben kezdődött el a falubeliek elvándorlása: sokan kilátástalanságukban nyakukba vették a világot, és Erdély különböző városaiban igyekeztek más megélhetés után néz-

ni. A földet szerető, abból évszázadokon át élő nép történelmében először menekül a földtől: nem akar a sajátján rabszolgaként dolgozni. Csak 1961-ben 96 lélek költözött ki a faluból. Maroskeresztúr, Székelyudvarhely, Vajdahunyad, Brassó, Csíkszereda, Gyergyószentmiklós felé vették útjukat. Főleg Maroskeresztúrra olyan sokan költöztek, hogy ott az egyik somosdiak által lakott utcát (Szőlő utca) Somosdi utcának hívják játékosan. Hála Istennek ez a város felé áramlás nem volt olyan nagy mértékű, mint más falvak esetében, például Székelycsókában, ahol mára szinte már kiürült a falu. A somosdiakban megmaradt az új körülmények között is egy makacs ragaszkodás a szülőfaluhoz, a földhöz. Az 1970-es években naponta hét tömött autóbusz vitte a több mint 120 munkást a marosvásárhelyi gyárak felé.⁸⁷ Mások a kicsi vonattal ingáztak. A téli ingázás a különösen fájdalmas emlék maradt azoknak, akik a vasutat választották. A vasúti fülkék teljesen fűtetlenek voltak, jégszekrényhez voltak hasonlók. Ezeknek a munkásoknak nagy része 35 év alatti fiatal volt, akik a gyári munkaidő után pihenés nélkül folytatták a munkát őseik földjén. A munkások nagy része a Konzervgyárban, a Szövőgyárban, Bőrgyárban, asztalosműhelyekben, valamint az egyre intenzívebben fejlődő Vegyipari Kombinátban kereste mindennapi kenyerét. Többen vállaltak idénymunkát a mára már megszűnt cukorgyárban is.

Erre az időszakra esik a földgáz bevezetése a faluba, 1956–1960 között. Ennek a korszakos munkálatnak a fő mozgatórugója Bisztray Sándor lekipásztor és Kövesdi Kiss Ferenc tanító volt. Bisztray Sándor lekipásztort a börtönélet nem törte le, hanem a börtönből való szabadulása után ismét tevékenyen bekapcsolódott a falu életébe. A Gázbizottság tagjai a következők voltak: Bisztray Sándor pénztáros, Ferenczi Károly elnök, Ádámosi Pál, Ádámosi György, Ferenczi Márton, Ferenczi Mihály, Ferenczi Péter, Gidófalvi Károly, Henter Lajos, Kiss Zsigmond, Nagy Ferenc, Székely Ferenc, Székely József, Székely János, Székely Károly, Székely Viktor K, Veress György, Veress Mihály és még sokan mások.

A földgáz bevezetése után, ismét egy nagyobb szabású tervbe fogott a falu közössége: 1962-ben bevezették a villanyáramot minden

⁸⁷ Nagy Lőrinc: *Monografia satului Cornești* (kézirat). 76.

lakásba. Ebben a munkában is vezető szerepet vállalt a falu lelki-pásztor, Bisztray Sándor. 1966-ban minden utcában járdákat öntöttek, főleg a falu egészséges összefogásából. A falu mai arculatát ebben az időben nyerte el: a lakóházak 70%-a ekkor épült, főleg kalákával.

A telefont 1988 őszén vezették be a faluba és a parókiára, főleg Iszlai György közbenjárására. 2003 nyarán bekapcsolták a falut a nemzetközi telefonhálózatba. Jelenleg 97 családhoz van bevezetve a telefon, négy családhoz pedig az Internet. A kábeltvé hálózathoz szinte minden család csatlakozott közvetlenül a politikai fordulat után. Ezt a munkát a Vészi kft. végezte el.

A FALU NÉPESSÉGE

Az idők során, a falu lélekszáma állandó változásban volt. 1567-ben, mint láttuk 16 kapuval jegyzik a korabeli okiratok.

Ezután így alakult a falu lélekszáma:

<i>Év</i>	<i>Népesség személyenként A * családot jelöl</i>	<i>Év</i>	<i>Népesség személyenként</i>
1567.	16 kapu	1928.	1045
1614.	44*	1930.	991
1756.	292	1937.	1271
1786.	145* 671	1941.	1085
1793.	451	1966.	1030
1831.	143*	1977.	1075
1857.	847	1980.	954
1869.	918	1985.	974
1880.	876	1990.	903
1900.	937	1992.	974
1910.	1002	2002.	916

Amint látható, az 1756-ban 292 lelkes település folyamatosan szaporodott, harminc év alatt több mint megduplázódott a lakosok száma. 1910-ben átlépi a lélekszám az ezret, egészen pontosan az 1002-t. Ebből 70-en özvegyek voltak, 540-en nőlenek, 384-en háza-

sok, 11-en elváltak. Majd egyenletesen növekedett a népesség 1937-ig, amikor elérte fejlődésének csúcspontját: 1271 lelket. Hosszú időn keresztül 1000 lélek körül stagnált, azóta csendesesen apad a lélekszám, nagyrészt a kiöregedés és elhalálozások miatt. 2002. júliusában a falulélekszáma 916 és átlagéletkora 39,1 év, ami aránylag jónak mondható.

A falu lakossága többé-kevésbé homogén képet mutatott. A XI-XII. század óta folyamatosan *székely-magyarok* a lakosok. Az első idegen nevűek az 1777-es összeírásban szerepelnek: Vaszi Kosza és Tzintzer György. Valószínű idegenből Somosdra jött *román* szolgákról van szó. Az 1850-es összeírás is talált 16 *román* nemzetiségűt, akik valószínű nem telepedtek le véglegesen a faluban, mert a falu névanyagában ilyen nevűek nem fordulnak elő. *Zsidó* család is csak egy lakott a faluban, a Stein család. Ők vezették a falu szatocsboltját. 1880-ban tűntek fel a falu történelmében, sajnos a második világháború áldozatai lettek.

A következő táblázatban a falu *nemzetiségi összetételét* igyekszünk végigkövetni.⁸⁸

Év	Összesen	Román	Magyar	Német	Cigány	Egyéb	Zsidó
1850.	798	16	782				
1880.	876	19	804			53	
1890.	886	16	846			24	
1900.	937	5	932				
1910.	1002	1	1001				
1920.	942	24	881			37	9
1930.	991	1	972		18	18	
1941.	1085		1067		18	18	
1956.	1091						
1966.	1030	10	986		34	34	
1977.	1075	5	1066	1	32	3	
1992.	974		908		66	66	
2002.	916	3	834		79	79	

⁸⁸ <http://varga.adatbank.transindex.ro>.

Külön kell szólnunk a *cigányokról*. A régi oklevelekben *újparaszt* néven jelentkeznek, ma szívesebben használják a roma kifejezést önmaguk meghatározására. Első említésük 1567-ből való, amikor ketten voltak Somosdon.⁸⁹ 1942-ben összesen 14 személy vallotta magát cigány nemzetiségűnek, ma összesen 142-en vannak. Földműveléssel egészen ritka esetben foglalkoznak, inkább bádógóscsatornás munkákat vállalnak. Nagyrészt a falu félreesőbb részében, utcavégeken telepedtek le, ma is inkább ott laknak. Némelyek, főleg a módosabbak, a falu központjában vásároltak házat maguknak. A roma nyelvet beszélik, saját népviseletben járnak, sajátos kultúrában élnek. Az egyházzal elég laza a kapcsolatuk, bár régebb is, ma is történik nyitás irányukba valószínűsége, hogy egy közülük való lelkész vagy misszionárius tudná megszervezni közöttük a saját gyülekezetüket. Néhányan közülük el-el jönnek a templomba, ez azonban nem jellemző. Történtek próbálkozások a cigány-misszió beindítására, főként házi istentiszteletek formájában.

Közöttük a leggyakoribb családnév a Gábor és a Miklós, de vannak: Isztújka, Ötvös, Samu nevűek is. Ilyen keresztnéveket használnak: Zsigmond, Lajos, István, Máté, Mihály, de vannak: Ádám, Demeter, Boros, Rupi, Mitri, Jankó, Marko, Bobi nevűek is. A nők között ezek a leggyakoribb nevek: Teréz, Gita, Mândra, Zsuzsánna, Klára, Veta, Gizella, Éva, Lenke, Didina, Esmeralda.

Vallási szempontból is többé-kevésbé egységes a kép. A reformáció előtt római katolikusok voltak őseink, a XVI. század második felében lettek reformátusokká. Az idők során azonban más vallásúak is éltek velünk együtt teljes egyetértésben. A következő táblázatban ezt igyekszünk nyomon követni:

⁸⁹ Bisztray: *Emlékbeszéd a templom 1976-os felszentelésén.*

Év	Össze- sen	Refor- mátus	Római Katoli- kus	Görög Katoli- kus	Orto- dox	Unitá- rius	Izrae- lita	Egyéb (Jeho- va Tanúi és Adventisták
1850.	798	790			8			
1857.	847	829	5	10	3			
1869.	918	891	9	5	12	1		
1880.	876	841	3	20	3	3	6	
1890.	886	844		32	3	2	5	
1900.	937	909	1	8	5	3	11	
1910.	1002	973	2	17		2	8	
1930.	991	976	6	9				
1941.	1085	1071	13	-	-	1		
1992.	974	932	23		1			18
2002.	916	865	15	11	6	1		18

Az évszázadok során így mutatkozik a születések-elhalálozások és házasságkötések aránya:

Év	Születé- sek	Elhalá- lozások	Házas- sághöte- sek	Év	Születé- sek	Elhalá- lozások	Házas- sághöte- sek
1785.	28	11	7	1799.	32	13	7
1786.	7	7	4	1800.	32	7	19
1787.	21	20	3	1801.	28	19	5
1788.	33	18	6	1802.	11	13	29
1789.	18	10	7	1803.	40	25	18
1790.	18	8	8	1804.	30	12	15
1791.	21	22	9	1805.	23	22	6
1792.	23	30	10	1809.	17	13	4
1793.	28	16	3	1810.	25	8	8
1794.	28	16	10	1910.	52	20	8
1795.	23	17	3	1911.	38	26	13
1796.	27	33	6	1912.	48	38	1
1797.	25	29	11	1913.	34	46	5
1798.	36	13	13	1914.	38	23	9

Év	Születések	Elhalálozások	Házasságkötések	Év	Születések	Elhalálozások	Házasságkötések
1915.	23	28	4	1984.	8	22	2
1916.	18	21	5	1985.	8	13	11
1917.	18	24	3	1986.	14	7	3
1918.	19	44	11	1987.	14	10	3
1919.	39	16	12	1988.	8	25	4
1920.	35	11	9	1989.	11	17	7
1950.	26	13	17	1990.	6	18	4
1951.	22	8	14	1991.	13	11	13
1952.	22	16	6	1992.	11	18	4
1953.	19	9	7	1993.	7	16	6
1954.	26	15	14	1994.	9	9	14
1955.	30	9	13	1995.	7	20	7
1956.	19	8	9	1996.	7	16	8
1957.	21	8	14	1997.	12	15	6
1958.	26	12	14	1998.	2	15	5
1959.	20	10	12	1999.	9	13	2
1960.	12	4	6	2000.	13	19	7
1980.	20	12	7	2001.	7	11	9
1981.	17	12	6	2002.	6	22	4
1982.	16	9	6	2003.	9	16	3
1983.	13	9	6				

Amint látható, a legtöbb keresztelés 1910-ben volt, amikor 52-t kereszteltek, és a legtöbb temetés 1913-ban, amikor 46 temetés volt a faluban. A legkevesebb gyermek 1998-ban született, mindössze kettő, a legkevesebb temetés 1960-ban volt, akkor csak négyen haltak meg. Évszázadokon keresztül a születések száma meghaladta a meghaltakét, egy-két kivételtől eltekintve. Ám 1992-től kezdődően minden évben meghaladja a meghaltak száma a születések számát.

Megjegyzendő, hogy az egyházi anyakönyvezésünk, 1782. május 16-án kezdődik, Dési József lelképásztor szolgálati idejében. Az anyakönyv első bejegyzése nagyon tanulságos, valószínű az ő személyes hitvallása: „Mundus sine Rege, sine lege, sine religione non

potest crescenti...(kiolvashatatlan)" (A világ uralkodó, törvény és vallás nélkül nem növekedhet.)

Ezeket a régi anyakönyveinket a kommunista diktatúra elvette az egyháztól, és jelenleg a marosvásárhelyi Állami Levéltárban vannak elhelyezve, de bárki által kutathatóak. A használatban levő kereszteleési anyakönyvünket 1941-ben kezdték el vezetni, a házasságkötési és temetési anyakönyvünket pedig 1950-ben.

SOMOSDI CSALÁDOK

A szájhagyomány szerint, mint láttuk, Somosd legrégebbi családjai a Szilágyiak és a Bodók, noha erről semmi írásos bizonyítékkal nem rendelkezünk. A legrégebbi okmányokkal bizonyított somosdi név: Bán. Ez abban a latin nyelvű okmányban fordul elő, amelyikben a falu nevét először említik. A különböző családnevekre nézve a legfőbb forrásmunkáink a Székely Oklevéltár kötetei, valamint az egyházi vizitációs jegyzőkönyvek. De értékes feljegyzéseket találunk a családok eredetéről a különböző nemesi családleírásokban. A családnevek vizsgálatánál külön tüntettük fel a ma is meglévő családokat, és a már kihaltakat. A név utáni évszám az illető név első dokumentálható előfordulását jelzi. Ma is meglévő történelmi családnevek:

Ádámosi – 1736

Aszalós – 1749

Bodó – 1788

Borzás – 1726

Dániel – 1747

Dóczi – 1777

Farkas – 1727

Ferenczi – 1602

Fodor – 1781

Gergely – 1777

Görgényi – 1721

Henter – 1749

Iszlai – 1733

Jánosi – 1777

Kiss – 1614

Nagy – 1602

Paniti – 1703

Sándor – 1743

Sepsi – 1808

Sipos – 1614

Sólyom – 1783

Szabó – 1647

Szász – 1614

Székely – 1520 körül

Szentes – 1614

Szilágyi – 1602

Szőcs – 1694

Veress – 1602

Tehát, a ma élő családok közül a legrégebbi a Székely család, akikről 1520 körül történik említés. Az első Székelyt Balázsnak hívták, és Zekel alakban írta a nevét. 1547-ben szerzett nemeslevelet.⁹⁰ Ennek a családnak a családfáját is közlik a források, amelyből kiderül, hogy valamikor két ágra szakadtak, a másik ág Csittszentiványba költözött. Ezeken kívül ma még a következő nevek léteznek Somosdon:

Bari, Bartha, Bodoni, Bükkösi, Csíkos, Elek, Gáll, Gidófalvi, Kelemen, Kodó, Kondrik, Mátyás, Nemes, Pécsi, Ráduly, Rozsnyai, Sepsi, Sikó, Simon, Szigeti, Tróznai, Török, Tövissi, Takács, Ugron, Vass.

Mára már kihalt családnevek:

Adorján – 1697	Kovács – 1730
Albert – 1777	Magyari – 1603
Apa – 1575	Márton – 1777
Bakó – 1602	Móré – 1756
Balás – 1693	Nemes – 1602
Bán – 1497	Oláh – 1602
Berkesi – 1614	Papp – 1778
Demény – 1784	Pataki – 1647
Dobokai – 1602	Petár – 1614
Damakás – 1602	Péter – 1614
Endes – 1714	Pókai – 1614
Fejér – 1614	Posoni – 1722
Gógány – 1603	Rácz – 1694
Harkó – 1699	Ravai – 1614
Horváth – 1783	Simon – 1575
Imreh – 1732	Somosdi – 1697
Incze – 1602	Sükösd – 1745
Jakabfi – 1695	Szentkirályi – 1777
Kerestély – 1614	Szövérfi – 1817
Kolcsár – 1728	Török – 1728
Korodi – 1602	Váradi – 1717

Megjegyzés: mivel 1810-ig Csóka és Somosd egy egyházközséget al-

⁹⁰ Kempelen Béla: *Magyar nemes családok* (DVD). A szerző tulajdonában.

kotott, könnyen meglehet, hogy ezeknek a neveknek egy része csókai.

A keresztnemek tekintetében sem túl nagy a változatosság. A székely falvak elég zártak és hagyományőrzők voltak el egészen napjainkig. Nem szívesen változtattak-változtatnak. Az új iránt kissé bizalmatlanok. Így történt ez a névadással is. A fiúk örökölték az apjuk, a lányok az anyjuk nevét. 2004-ben a leggyakoribb női név az Irén, 33-an viselik ezt a nevet. A férfiak legtöbbször a György névre hallgatnak, összesen 49-en.

A leggyakoribb női keresztnemek:

Irén: 33

Irma: 25

Erzsébet: 20

Margit: 18

Ilona: 17

Emma: 17

Rozália: 15

Anna: 14

Katalin: 14

Vilma: 14

Éva: 14

Julianna: 11

Piroska: 11

A leggyakoribb férfi keresztnemek:

György: 49

Viktor: 23

István: 22

Zoltán: 21

János: 20

Csaba: 19

Sándor: 17

József: 14

Lajos: 14

Mihály: 16

Károly: 14

László: 11

A legutóbbi időben kezd megváltozni ez a helyzetkép, főleg a magyar televízió hatására újabb, alig ismert nevek jelennek meg, hát-

térbe szorítva a hagyományos magyar neveket. A legújabb magyar nevek: Adrienn, Amanda, Anita, Bernadett, Edina, Hanga, Henrietta, Hilda, Klementina, Nikoletta, Ramóna, Renáta, Viktória.

AZ EGYHÁZKÖZSÉG TÖRTÉNETE

Az erdélyi falvak nevének a zöme először az úgynevezett Pápai Tizedjegyzékben szerepel. 1332–1337 között a tizedszedők összeírták a plébániákat, valamint azt is, hogy melyik falu milyen nevű papja mennyi tizedet fizetett a római kúriának. Somosd neve ebben a tizedjegyzékben nem szerepel. Az 1332-es Pápai Tizedjegyzékben a következő alsónyárádmenti falvak szerepelnek: Harasztkerék, Vaja, Nyárádszentbenedek, Káposztásszentmikós és Nyárádtő.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy Somosd nem létezett még abban az időben. Több mint valószínű, hogy létezett a falu, ám a lélekszáma oly kicsiny volt, hogy önállóan nem tudott papot tartani. A falu neve is a település ősiségére utal. Ezt erősíti meg Kniezsa István is, aki szerint a -d képzős települések nagyon régi alapításúak, olyannyira, hogy csak a XII. század előtt alapított településekben fordul elő ez a képző. Csíkban és Háromszéken elég ritka a -d képzős településnév, de Marosszéken és Udvarhely vidékén annál gyakoribb. Például: Abod, Agárd, Bánd, Csejd, Bencéd, Ehed, Etéd, Fenyéd, Havad, Galambod, Korond, Parajd. A tizedjegyzékben pedig csak azok a falvak szerepelnek, amelyek önálló plébániák voltak.

Két nagyobb plébánia létezett a környékünkön: a nyárádszentbenedeki, amelynek Szent Benedekről nevezett templomát legkésőbb a XII. századból származtatják⁹¹ és a káposztásszentmiklósi, amelyet még az 1202-es esztendő táján építettek.⁹² Ezt a templomot, mint a neve is mutatja, a Szent Miklós tiszteletére emelték. Valószínűsíthető, hogy Somosd a káposztásszentmiklósi plébániának volt a filiája, és az ottani lelkészek gondozták a somosdi gyülekezetet is.

A környéken nagyobb plébániák voltak még Nyárádszentbenedeken és Vajában is, de mindenik távolabb esett Somosdtól. Erről azonban nincs semmi írásos dokumentumunk. Szent István állam-

⁹¹ Léstyán Ferenc: *Megszentelt kövek I.* 427.

⁹² Uo. 395.

alapító királyunk rendelkezése értelmében minden tíz falunak kellett egy templomot építenie. Az alsónyárádmenti falvaknak a közös plébániája Káposztásszentmiklóson volt. Orbán Balázs is ezt feltételezi, amikor ezt írja Káposztásszentmiklósról: „Sz. Miklós a XIV. század elején központi egyházközsége volt az Alnyárad csaknem minden falunak. Ezt következtethetjük abból, hogy a pápai dézsmák regesztrumában a Vaján alól eső részből csakis ez egyetlen falut találjuk bejegyezve – sőt, még a reformáció elterjedtével is jó darabig megtartá e fölényt.”⁹³

Ebben az időben Somosdnak a vallási főhatósága a székelgyházi Telegden volt. Erről a Főesperességi központról a XIII. századból van először adatunk.⁹⁴ Mintegy 105 Székelgyházi és Nyárádmenti plébánia tartozott hozzá. Ennek az időnek egyik tárgyi emléke a ma is használatban lévő kisharangunk, valamint a templom főbejáratának boltíve.⁹⁵ Ez a kisharangunk 1482-ből származik, amit a rajta lévő felirat is bizonyít: O REX GLORIE VENI CUM PACE 1482.

Másik emlékünknél egy 1610-ből származó rézpecsétnyomó, melyet állami rendeletre Bukarestbe kellett kölcsönözni, az Egyházi Múzeum részére.⁹⁶ A bélyegző közepén nyitott Biblia található, körülötte a következő szöveg olvasható: A SOMOSDI EGYHÁZ PAPI HIVATALA.

Az első templom építéséről semmi adatunk nincsen, de valószínű, hogy egyidős lehetett a kisharanggal. Ez a templom a temető mellett az ún. *Székelgyház-kertben* állott. Befogadóképességéről, stílusáról nem tudunk semmi közelebbit, csak annyit, hogy torony nélküli volt, és egyik fele zsindelemmel volt fedve, a másik fele pedig „régie féle cseréppel fedett”. 1756-ban Ferenczi Mihály és Nagy Zsigmond királyi táblai Cancellariusok összeírták az Egyház vagyonát, és a templomról ezt jegyezték le: „Vagyon a falunak napnyugat felől részében egy régi, fele cserép – fele sendelemmel fedett való jól porcuraló (gondozott) tágas kő templomok, mellette lévő kőtésekre csinált régi sendelyes haranglábbal együtt, cserefa desz-

⁹³ Orbán: i. m. IV. 51.

⁹⁴ Juhász István: *Székelgyházi Egyházmegyék*.

⁹⁵ Entz Géza: *Erdély építészete a 14–16. században*. 140.

⁹⁶ Bisztray: *Prédikációk*. Parókiális könyvtár 244. kötete, 94.

kákból csinált sendely fedelű kerítésben.”⁹⁷ Amikor felszántják ezt a helyet, nagyon jól kivehető a templom egykori formája. Kár, hogy a lebontáskor nem készült róla semmiféle rajz, az utókor számára... Hosszú időnek kell eltelnie ahhoz, hogy egy közösség tágas kőtemplomot építsen, 2 harangot vásároljon; joggal feltételezhetjük tehát, hogy Somosd, mint település, létezett már a pápai összeírás idején.

Somosd reformációja az 1580-as évekre tehető. Az egész falu az evangéliumi hit követője lett, így a templom is a reformátusok tulajdonába került. Három tényező jelentősen befolyásolta a Nyárádmente, és ezen belül Somosd reformációját:

1. *Marosvásárhely viszonylagos közelsége.* A Nyárádmentét döntően befolyásolták a Marosvásárhelyen folyó események. A marosvásárhelyiek korán az evangéliumi hit követői lettek. Az 1552-es országgyűlés nekik adta az egyik templomot és papilakot. 1556-ban Káli Balázs lelkész idejében elűzték a ferenceseket, és a zárda protestáns iskolává alakult. 1559. november elsején a helvét hitvallásúak (reformátusok) Méliusz Juhász Péter és Dávid Ferenc vezetésével Kálvin szellemében zsinatot tartottak, ahol először fogalmazták meg a református úrvacsora tant. Mivel ezeken a zsinatokon a lekipásztorok és tanítók nagy számban vettek részt, joggal feltételezhetjük, hogy a somosdi prédikátor is részt vett. Ezt a dátumot tekinthetjük Marosvásárhely és környéke reformációja kezdetének. 1571-ben Göcsi Máté lekipásztor személyében református prédikátora van a városnak. Ő 1580–1585 között püspöki tisztséget is viselt, ami jelzi Marosvásárhely és környékének vallási súlyát.

2. *A szászok közelsége* minden bizonnyal hatással volt a székely települések reformációjára. Ők, mivel nyelvükön olvashatták Luther műveit, már egészen korán, az 1520-as években csatlakoztak a reformációhoz. Tetzl János bűnbocsátó cédula-árus már 1518 elején arról panaszkodik, hogy a szász városokban ismerik Luther 95 tételét. Nagyszebenben 12 évvel Luther fellépése után, 1529-ben a pápás papokat kiutasította a városi tanács.

3. *A földesurak vallási hovatartozása* nagyban hozzájárult egy-egy térség reformációjához. Somosd a többi nyárádmenti falu-

⁹⁷ Egyházi irattár, D-1 irat, az ún. 1756-os Conscriptio.

val együtt 1580-ban Kovacsóczy Farkas (1540–1594) kancellár tulajdonába került, akiről tudjuk, hogy a reformációnak lelkes híve volt. Kovacsóczy Báthory István erdélyi fejedelem krakkói kancellárja volt, ki 1578-ban hazajött Erdélybe, és szolgálataiért ajándékba kapta a Vásárhelytől Radnótfájáig, Nyárádtőtől Nyárádremetéig, Kőrödszentmártontól Szovátaig terjedő birtokokat. Szádeczky Lajos történészünk azt írja róla, hogy „Kálvin követője volt.”⁹⁸ A cuius regio, eius religio (akié a föld, azé a vallás) elv alapján a földesurak vallása határozta meg az alattvalók vallását is.

János Zsigmond, Erdély fejedelme (1556–1571) már 1563-ban először a lutheri, majd a kálvini reformáció mellé állt. Később az unitárizmus lelkes hívévé vált. Így uralkodásának második felében Erdély nagy része unitáriussá lett. Sokáig úgy tudták, hogy Somosdot nem érintette az unitárizmus. A legújabb kutatások kiderítették, hogy ekkor többek között a harasztkeréki, göcsi, somosdi, kelementelki, márkodi, demeterfalvi eklézsiák népe unitáriussá lett, de az öreg Rákóczi György és Bethlen Gábor református fejedelmek idejében ismét vallást váltottak, és ekkor már végérvényesen a református hit mellett állapodtak meg.⁹⁹

Bocskai Istvánt (1605. február 21. – 1606. december 26.) 1605. február 21-én Nyárádszeredában választották Erdély, majd április 20-án a szerencsi országgyűlésen egész Magyarország fejedelmévé. Ezen az országgyűlésen mondták ki többek között a protestánsoknak a római katolikusokkal való egyenjogúságát. 1606-ban Mátyás főherceggel megkötötte a Bécsi Békét, és megkezdődhetett a romokban heverő ország újjáépítése. Sajnos még ebben az évben megmérgezték és meghalt. Bocskaival kezdődően egészen a az önálló fejedelemség megszűnéséig református fejedelmek ültek Erdély trónján.

Bocskai halála után rövid ideig **Rákóczi Zsigmond** lett Erdély fejedelme, aki 1608 márciusában anyagi javak ellenében lemondott. Őt követte **Báthori Gábor** (1608. március 7. – 1613. október 17.), akit így jellemez a Révai Nagy Lexikon „Erdélynek alig volt nála zsarnokabb fejedelme”. Bethlen Gábor így jellemzi elődjét: „Nyugtalan elméjű, újabb-újabb veszedelmekben gyönyörködő, bé-

⁹⁸ Szádeczky Lajos: *Kovacsóczy Farkas 1576–1594*. 20.

⁹⁹ Pál-Antal Sándor: *Marosszéki intézmények és pecsétjeik*. 167.

kességben nem élő, állhatatlan.”¹⁰⁰ Sok családnak okozott keserűséget parázna, ledér természetével. Az 1610-es beszercei országgyűlésen kitiltotta az országból a jezsuitákat, és a római katolikus lakosság vallásgyakorlatát teljesen megtiltotta. Nagyváradon a hajdúk kicsalták a várból, és megölték.

Bethlen Gábort (1613–1629) nemhiába nevezik „Erdély legkiválóbb fejedelmének, s a XVII. század legnagyobb magyarjának.”¹⁰¹ Mélyen hívő ember volt, a Bibliát sokszor végig olvasta, a lelkészeket és családjukat nemeslevéllel mentesítette a közterhek alól. Az 1629. július 13-án kiadott ármálisában nemesi rangra emelte a lelkészeket és utódaikat. A 30 éves háborúban a protestánsok oldalán harcolt. Az 1622-es nikolsburgi békében biztosította a protestánsok vallásszabadságát.

Bethlen Gábort I. vagy Öreg Rákóczi György (1630–1648) fejedelem követte a trónon. A segesvári országgyűlésen, 1630 november 26-án választották Erdély fejedelmévé. A Bethlen Gábor nyomdokain haladt, és 1645-ben, a Linzi Békében biztosította a reformátusok vallásszabadságát. Az 1648-as westfáliai békekötéssel véget ért a 30 éves háború. Sokat áldozott a külföldön tanuló peregrinus diákok taníttatására, valamint az *Öreg Graduál* című énekeskönyv megjelentetése érdekében. A fejedelmi udvarban ritkább lett a tánc és mulatozás, annál gyakoribbak voltak az igaz vallás feletti disputák. Kortársa, Szalárdi János, a fejedelmi levéltár őre így emlékezik a fejedelem hitére: „Az bibliából pedig rendszerint minden este két-két caputokat el nem vesztegli vala. Így, az ótestamentum könyveit tizenháromszor, az újtestamentum könyveit harminckétszernél többször olvasta vala el.”¹⁰²

Szalárdi János így foglalta egybe a kormányzását: „Az Úristen áldása volt igazgatása alatt a szegény hazán. Ha a fejedelem a fiscus hasznát el nem mulatta is, de a lakosoknak megrakódtak minden esztendőben csűrös kertjei gyönyörű búza és gabona asztagokkal, pincéi jóízű borokkal, ládái újabb-újabb szerzeményekkel.”¹⁰³ Sajnos, sem a puritánus lelkészeket, sem az általuk képviselt presbiteri intézményt nem szerette, azonban felesége

¹⁰⁰ Buzogány: i. m. 65.

¹⁰¹ Zoványi Jenő: *Egyháztörténeti lexikon*. 74.

¹⁰² Iszlai: i. m. 185–186.

¹⁰³ Benkő Samu: *Órszavak*. 49.

Lórántffy Zsuzsanna fejedelemasszony mindent megtett pártfogásukért.

Fia, II. Rákóczi György (1648–1660) követte a trónon, akit „meggondolatlan fejedelemnek” nevez a történetírás, mert 1657 január elsején hadjáratot indított a lengyel trón megszerzésére, gondolván, hogy majd a lengyelekkel együtt a Habsburgok ellen fordulhat.¹⁰⁴ Kénytelen volt békét kötni, a seregtől elválva Sárospatakra igyekezett, hogy vert seregének hazatérését előkészítse. Azonban a tatárok fogságba ejtették mintegy 40 000 főnyi seregét, II. Rákóczi György lelkiileg összeroppant. A törökök az engedetlen fejedelmet azzal büntették, hogy a tatár hordákkal Erdélyt többször is feldúlták, egy ilyen büntető expedíció áldozatává lett a fejedelem is. Bod Péter feljegyzései szerint Erdély „lakosságnak legalább harmadrésze elraboltatott, levágattatott.”¹⁰⁵ Ekkor pusztítottak utoljára törökök a Nyárádmentén, valószínű Somosdon is. Valószínű, ekkor tűnt el a mai kisharangunk egykori társa.

II. Rákóczi György halála után Apafi Mihály (1661–1690) lett Erdély fejedelme. Részt vett II. Rákóczi György lengyel hadjáratában, s 1657-ben tatár fogságba került, ahonnan szabadulva 1661-ben erdélyi fejedelemmé választották. Ő is komoly, bibliai fejedelem volt, a teológiában jártas, aki bőkezűen támogatta a protestáns egyházakat. A Sárospatakról elmenekült református kollégiumot Gyulafehérvárra telepítette. Uralkodása idejére esett az úgynevezett Gyászévtized (1671–1681), amikor rettentő erővel igyekeztek a protestánsokat visszatéríteni Róma Egyházába. A Sárospataki Református Kollégiumot II. Rákóczi György katolikussá lett özvegye Báthori Zsófia elűzte Sárospatakról (1671), az eperjesi evangélikus kollégiumot elvették, majd a prédikátorok legjavát gályarabságra ítélték. A sárospataki kollégium Erdélyben, Gyulafehérváron talált otthonra. Cserei Mihály *Históriájában* ezeket írja jellemzőképpen a fejedelemről: „Papnak lett volna alkalmasabb, mint fejedelemnek, nem volt neki semmi gondja az ország dolgaira, hanem ha valami dolog occuralt (előkerült) is, csak azt mondotta: »Lássák az urak őkegyelmek, a mint Teleki uramnak teczik.« A vadászatot szerette, gyönyörködött az órákban, melyek sokféle formá-

¹⁰⁴ Kolumbán Vilmos: *Törvényhozó Egyház*. 11.

¹⁰⁵ Bod Péter: *Szmirnai szent Polykarpus*. 95.

ban csináltatván, rendel állanak vala a házakban, mindenkor azok körül pepecselt, egyébkor pedig olvasott vagy könyveket fordított... Az urak valamire csak akarták, rávették, ám el is veszítették az országot az ő lágysága miatt.”¹⁰⁶ 1667-ben a szomszédos Kisgörgényben is megfordult, ellátási költségeihez minden szabad ember három dénár költséggel járult hozzá.¹⁰⁷ Minden bizonnyal Somosd sem volt kivétel alóla...

Halála után Erdély fokozatosan Habsburg fennhatóság alá került, vége szakadt az önálló Erdélyi Fejedelemségnek... Cserei Mihály, a székely emlékiró így jellemzi Erdély Habsburg kézre kerülését: „Soha könnyebben sem pogány, sem keresztyén egy országhoz olyan könnyen nem juthat, mint akkor német Erdélyhez, egy korbácsolás nélkül fejet hajtának.”¹⁰⁸ Véget ért az Erdélyi reformáció aranykora; ezután hol lassú, hol véres rekatalizációs törekvések érvényesültek. Minimálisra korlátozták a protestánsok vallásszabadságát, közhivatalt nem viselhettek.

Dr. Nagy Géza teológiai professzor a III. Károly (1711–1740) uralkodását nevezi református egyházunk életében a „legsomorúbb és legsötétebb korszaknak”. Több oka is van ezt írni, ugyanis: Szigeti Gyula István (1737–1740) püspök hamis vádak alapján börtönben volt, a nép szörnyű éhséget szenvedett, ennek nyomán pedig felütötte a fejét a középkor rettegett betegsége, a pestis. 1708–1728 között, majd 1738–1739 táján Erdély lakosságának egyharmada ebben a rettegett kórban pusztult el. De általános jelenség volt az úgynevezett templomfoglalás: környékünkön komoly küzdelem folyt például a búzásbesenyői templom tulajdonjogáért. Végül is a Főkonzistorium közbenjárására a reformátusok tulajdonában maradt.¹⁰⁹

Mária Terézia (1740–1780) valláspolitikáját kettős cél vezette: „a katolikusokat megtartani hitükben, a nem katolikusokat visszatéríteni Róma hitére.” Mindennaposak voltak a templomfoglalások, vallási zavargások.¹¹⁰

Mária Terézia uralkodása után fia, II. József, a Kalapos Király

¹⁰⁶ Iszlai: i. m. 272.

¹⁰⁷ Orbán: i. m. IV. 41.

¹⁰⁸ Orbán: i. m. IV. 269.

¹⁰⁹ Nagy Géza: *Akik kősziklára építettek*. 165.

¹¹⁰ Kolumbán: i. m. 26.

következett. Kalapos Királynak csúfolták, mert a Magyar Koronával soha nem koronáztatta meg magát. 1781-ben a Türelmi Rendeletben igyekezett enyhíteni a protestáns sérelmeket. Mindenütt, ahol legalább száz protestáns család lakott, építhettek templomot, iskolát, parókiát, egy megszorítás volt csupán: a templomnak nem lehetett sem tornya, így harangja sem, valamint nem nyílhatott ajtaja az utcára. Ekkor, e rendelet után épült jelenlegi templomunk, akkor még torony nélkül, és valószínű ezért nem nyílik ajtaja az utcára. Igaz, 1785-től többször változtattak e rendelkezésen, így, 1786-tól már feloldották e megkötést, de valószínűleg helyi kiskirályok vagy nem tudtak e rendelkezésről, vagy nem is akartak tudni.

SOMOSDI LELKIPÁSZTOROK

Sem a gyülekezet reformátorát, sem első papjait nem ismerjük név szerint, csak sejtjük, hogy 1580 táján már református hitre tért a falu. Valószínű már ekkor önálló papjai voltak, nevüket, mint annyi mindent, elmosta az idő. A reformáció századában a lelkipásztorokat: *loci ministereknek* (helyi szolgál), *prédikátornak*, *helytartó tiszteletes atyáfinak*, *lelki tanítónak*, *pásztornak* vagy *parókusnak* nevezték. Az ebből az időből származó esperesi vizitációs jegyzőkönyv (Régi Matricula) gazdag anyagot szolgáltat a korabeli lelkészekről és az egyházi életről. A római egyház gyakorlatát folytatva, a reformáció egyházai is igyekeztek időnként meglátogatni a fennhatóságuk alatti eklézsiákat. A protestáns vizitációkról először a II. Tordai zsinat intézkedett 1550-ben, azonban ennek az iratai nem maradtak fenn. Ekkor 19 pontban állapították meg a vizitáció lefolyását. 1555-ben a II. Erdődi zsinat intézkedik a vizitáció mikéntjéről: „hogy legyenek minden évben a magok alkalmas és illő idejében látogatások és gyűlések, amelyeken mindenről szoros vizsgálat tartassék.”¹¹¹ Ezek a vizitációk általában évenként megtörténtek, de háborús vagy járványos időszakban 2-3 évenként járták végig a gyülekezeteket. Szigorúan számba vették a templom-kerülőket, a paráznakat és az egyház épületeit. A *botránkoztató személyeket*

¹¹¹ Kiss Áron: *A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzései*. 21. és 42.

számon kérték a presbitériumtól, csakúgy, mint a templom és parókia épületeit. Alkalomadtán büntettek is. Ezek a vizitációk általában már december folyamán megkezdődtek, és Gergely-napjára (március 12.) befejeződtek, és akik dislocatióban részesültek (elmozdították állásukból), azok e dátumig más szolgálati hely után néztek.

A következő somosdi lelkipásztorokat ismerjük név szerint:

1. Halászi Márton (1693–1697)

Halászi Márton 1693–1697 között volt a gyülekezet lelkipásztora. 1693. január 9-én olvasunk először a Régi Matrikulában a somosdi vizitációról. Ekkor az egyházmegyei vizitáció panaszként feljegyezte: „Mikor tavaly a hó kezdett elmenni, maga dolgában komája hivataljára Udvarfalvára menvén, kereszteleetlen gyermek meghalt Ravai Jánosnak. A leányokat Csókában nem tanította.” Egyébként a szolgálatát dicsérték a gyülekezet tagjai. A vizitáció kitért a templomba nem járók személyére, valamint az Úrvacsorával nem élőkre. Abban az időben csak egy személy volt ilyen: „Nagy Mihály nem él az Úr vacsorájával a mater eccléziában.” (Mater Ecclézia – a somosdi anyaegyházközségről van szó) A következő télen azt jegyezték fel H. M.-ról, hogy „A hideg miatt ritkán szokott caputot olvasni.” Valószínű a mindennapi bibliaolvasásos istentiszteletet hagyagolta el télvíz idején. Somosdi szolgálata utolsó esztendejében a vizitátorok előtt így panaszkodtak róla a csókaiak: „Egy vasárnap nem prédikált, hogy az alkutt kerekét a szegény ember meg nem fúrta. Lakodalomban lévén, mind feleségestől táncolt.” 1699–1701 között Mezőkölpényben, 1710–1727 között Fintaházán lelkipásztorkodott. 1728–1732 között Kelementelke lelkipásztora volt. Fintaházi szolgálata idején egyházi nótárius (esperes helyettes) volt.

2. Váradi Mihály (1699–1701)

1699. december 20-án az egyházmegyei vizitáció előtt arról panaszkodtak a hívek, hogy „kicsiny ejtellel adott bort”. Az *ejtelle* kupát, kelyhet jelentett a régi magyar nyelvben, és valószínű, hogy Váradi tiszteletes úr úrvacsoraoosztáskor valamilyen kicsi kehellyel osztot-

ta a bort. A templom, parókia és az iskola körül elég sok hiányosság volt, amit a vizitáció így jellemez: „a ruinak (romlások) reparálásáért csak igen kicsiny, vagy semmi láttattya való” munkát végeztek, „jöllehet elég ínségben vannak, mindazáltal buzgólkodhattak volna sokkal többet... azért semmiképpen vessző nélkül nem hagyhattuk”. Az egyház adósága ebben az évben 27 forint volt.

1701-ben a szent vizitáció előtt a hívek dicsérték a szolgálatait és a hűségét, hasonlóképpen a lelkész is dicsérte a somosdiakat „szorgalmukért és kegyességükért”.

3. Némethi György (1703–1712)

Már szolgálata első évében az volt a panasz róla, hogy „Karácsony napján délyest vendégségért elmúlatta az Isteni szolgálatot.” Később, 1721–1723 között székesi lelkipásztor lett. Szolgálata idejére esett a kuruc szabadságharc (1703–1711), amikor a vizitációk is szüneteltek, és a mesterek is katonáskodtak. Az 1710-es vizitáció a marosi egyházmegyében 34 mesterből 15-öt talált a helyén.¹¹²

4. Udvarhelyi János (1712–1714)

A vizitáció megjegyzi róla: „A pásztort dicsérik a hallgatók. Nem emlékezünk, hogy predikátor uram pénteken az máterben vagy filiában predikált volna.” Korábban, 1701-ben Szentgericén lelkipásztorkodott, ahol egyházmegyei nótárius is volt.

5. Zalányi Miklós (1714–1718)

A vizitáció előtt a hívek dicsérik mind a lelkipásztort, mind a rektort. A lelkész azonban így nyilatkozik híveiről: „Némelyek serények, némelyek restek az Isteni szolgálatban.” Sajnos a templom az ő idejében, siralmas állapotban volt, meg is jegyzi a vizitáció: „Csak két esztendeje nem voltunk az somosdi ecclésiába mégis annyi fogyatkozásokat találtunk, hogy az utunkban együtt többeket nem. A templom fala úgy megrepedezett, hogy nem sok idő múlva

¹¹² Sipos: i. m. 109.

félő, hogy széjjel megyen.” A hívek közmegelegedésére szolgált, 1717-ben ezt nyilatkozzák róla: „A pásztor mindenben dicsértetik. A rektor mindenben dicsértetik”. A pásztor ezt mondja az eklézsiáról: „Itt csak ötön-haton frekventálják (látogatják) az Isten házát. Communioval (úrvacsorával) is csak úgy élnek”. Egyházunk történelmében soha ilyen kevesen nem jártak templomba, sem úrvacsorát ilyen kevesen nem vettek, pedig erre az időre esik az a rettenetes szárazság, amikor másfél évig nem esett eső, a nép szíve mégsem mozdult Isten felé... Szolgálati ideje alatt a templomot felújították, ezért a vizitációs bizottság elismerését fejezte ki: „A somosdi becsületes megye a templomon épített (javított), mellyért méltó a dicséretre.” Most csak arra panaszkodtak, hogy a „Predikátor és mester pincéin és kerítésein káros ruinákat találtunk.”

6. *Gidófalvi Péter (1719–1724)*

Ő nyitotta meg azoknak a tudós, külföldi akadémiákat járt lelkipásztoroknak a sorát, akik valamikor a gyülekezetünkben szolgáltak. Peregrinusoknak nevezzük azokat a diákokat, akik hihetetlen áldozatok árán külföldre vándoroltak, a választott szakterületen diplomát szereztek, majd hazatérve az erdélyi társadalom szolgálatába álltak. A hazatért akadémiták lettek a világosság, a hit fátylahordozói: látva a hollandok, angolok komoly, igeszerű gyülekezeti életét, azért imádkoztak és dolgoztak, hogy Erdély földje is a megszentelt élet helye lehessen. De világi téren is sokat köszönhetünk ezeknek az áldozatrakész fiatalembereknek: ők hozták Erdély földjére a lucernát, lóherét, burgonyát, de a korszerű lakáskultúrát is nekik köszönhetjük: üvegablakot, cserépfedeleket, téglakéményt vagy a lelkészi irodahelyiséget. Gyülekezetünk arról volt híres, hogy évtizedeken keresztül ilyen akadémita lelkipásztorokat választott, tény, amire a peregrináció kutatói is felfigyeltek.¹¹³ Eledig nyolc lelkipásztorról sikerült felkutatnunk, hogy akadémiai végzettségük volt. Ezen kívül három Somosdrol származott fiatalemberről tudjuk, hogy külföldi akadémiákon tanultak: Székely Márton vártemplomi lelkipásztor, Kovásznai Sándor és Ercsei János, marosvásárhelyi Református Kollégiumbeli tanárok.

¹¹³ Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok*. 39.

Gidófalvi Péter nevével 1686-ban a nagyenyedi diáknévsorban találkozunk.¹¹⁴ Hét évre rá, 1693. szeptember 13-án iratkozik be a hollandiai Franeker egyetemére. 1695. április 14-én a Groningeni Egyetem teológiai és filológiai karán találjuk.¹¹⁵ Ott egy latin nyelvű disputatioval zárta az egyetemi tanulmányait. Ennek a munkának a címe: *Disputatio theologica*. Groningen, 1695. Ez a munka megtalálható a marosvásárhelyi Teleki Téka gyűjteményében. 1699–1703 között Lukafalván, 1707-ben Gernyeszegen lelkészkedett, Somosdra 1719-ben érkezett, és még abban az évben a vizitáció előtt mind őt, mind a rektort dicsérték a hívek. Nagyon nehéz örökséget vett át: a szárazság után gazdaságilag teljesen tönkrement a gyülekezet, lelkileg is a mélyponton volt minden. Sajnos kicsinyes dolgok, mint például a templomi székek kérdése terhelte meg szolgálatát. 1722-ben is dicsérték a prédikátor munkáját, ellenben a gyülekezetben a templomi padok miatt zavar támadt: nem tudták eldönteni, melyik család, melyik padba üljön. Ezért, Nagy Jánosnak és feleségének „A megye megegyezéséből a Posoni família székit rendeltük, hogy egymás után lépjen a székbe, úgy hogy aki elől bemegy, menjen bé a falig. Aki rendelésünket háborgatná, 12 forintokon büntetjük.” Ugyanakkor arról is döntöttek, hogy: „Sipos Péterné nehezen békéllék meg a prédikátorral, kegyelme járjon a templomba, mellyet ha nem cselekszik, a curátor és esküdt emberek büntessék meg.” A vizitáció arról is intézkedett, hogy a Szász utcai „parókia alatt lévő patakon csinálják két vagy három gátat, egy ember magasságyira, hadd hordja meg a közt a víz iszappal, így nem hordja el a ház irányából a földet a víz”. Az egyházmegye is felfigyelt a munkájára és egyházmegyei nótáriusnak (főjegyzőnek) választották. Szolgálat utolsó évében iskolaépítéshez fát gyűjtöttek. Ma már nehezen lehetne kideríteni mi okból, de az iskola csak 1743–1744 között épült fel. 1724-ben Karácsonyfalvára távozott, ott szolgált 1732-ig, amikor Gyulakutára költözött. Gyulakután 1735-ig szolgált. 1737–1741 között Fintaházán, 1743–1750 között Sóváradon találjuk.

¹¹⁴ Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok*. 111.

¹¹⁵ G. Henk van de Graaf: *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században*. 230.

7. Martonfalvi János (1725–1731)

A vizitáció előtt mind a lelkészt, mind a rektort dicsérték a hallgatók. 1727-ben meghagyta a vizitáció, hogy a templom zsindelyfedelét újítsák fel, 1729-ben harangláb megzsindelyezéséről intézkedtek. Sajnos a lelkész és a mester bérít sem szolgáltatott be, ezért pénzbírságra büntették a gyülekezetet. 1730-ban megdicsérték az őseinket, amiért a haranglábát és pásztor házat megzsindelyezték. Ugyanekkor azzal vádolta a gyülekezet, hogy „A szerdai prédikálást el nem láttya”, szolgálata utolsó évében pedig, 1731-ben azt nehezményezi a gyülekezet, hogy „Bibliát nem olvas, evangéliumot sem.”

8. Kovásznai Miklós (1732)

Még egy évet sem szolgált Somosdon, de akkor is panasz volt reá: „A pásztor vádoltatik a filiától, hogy a neki adatott órákon sokszor abstrahálja magát.” (abstrahál = elhúzó, elvon)

9. Kovásznai Kelemen (1732–1749)

Kovásznai Kelemenről elég sok adat áll rendelkezésünkre, mivel fia, Kovásznai Sándor, marosvásárhelyi Református Kollégiumi tanár megírta visszaemlékezéseit, melyben sok adatot találunk lelkész édesapjáról, valamint Somosdról is. A mű címe: *Az ész igaz útján*, 1970-ben jelent meg a Kriterion Kiadónál. Ebben a könyvben többek között ezt írja Somosdról: „Vala pedig ez a Somosd, Csóka nevű filiával együtt egy, a Marosszéki nevezetesebb eklézsiák közül.”¹¹⁶ Kovásznai Kelemen a Háromszéki Kovásznán született, 1695-ben. Szülei mindketten jobbágyok. Iskoláit Kovásznán és Nagyenyeden végezte. Nagyenyeden 1715-ben subscribált (iratkozott be).¹¹⁷ Itt többek között Pápai Páriz Ferenc volt oktatója. Ebben az időben sok kényelmetlenséget kellett elviselnie annak, aki tanulni akart. „Egy télen ott Enyeden valami tűz nélkül való kamrában a lábát mind elvette volt a hideg, úgy hogy a lába újjai kör-

¹¹⁶ Kovásznai Sándor: *Az ész igaz útján*. 47.

¹¹⁷ Jakó – Juhász: i. m. 131.

möstül együtt lesuvadának.”¹¹⁸ Enyedről ájtott a marosvásárhelyi Református Kollégiumba, majd Mezőbándon lett kántortanító. „Abban az időben pedig rendes és igen közönséges szokás vala, hogy a mesterekből papok legyenek, mivel a kuruc világ és a sok pestis miatt mind a papok elfogytak, mind pedig a kollégyomokba és oskolákba bajosan lehet vala élni.”¹¹⁹ 1717–1722 között kibédi lelkipásztor volt, ekkor nótáriusi tisztséget is viselt. 1722. június 14-én Marosvásárhelyen szentelte pappá a Generális Zsinat. 1722–1727 között kelementelki lelkipásztor volt, ekkor házasodott meg, feleségül véén Deák Zsuzsannát „ki mind formájára, mind eszére és erkölcsére nézve igazán és valósággal derék leány vala.”¹²⁰

1727-ben a fintaházi eklézsia hívta meg lelkipásztorának. „Mivel pedig Kovásznai Kelemen szép szavú és jól prédikáló pap vala, és a szomszéd faluba, Somosdra sokszor halotti temetésre által hivatott, megszerették a somosdiak és csakhamar elhíván Somosdra ment papnak mintegy 1732. márciusban.”¹²¹

Sok gyermekes papi család volt az övé. Első gyermekük Kelementelkén született, Mária, aki aztán kicsi korában meg is halt. Majd János nevű fiuk született. Fintaházán jött világra: József, majd ugyanott „1730. február 12-én vasárnap este” Sándor. Somosdi papságában született Mária, Klára és Sámuel.

Puritán lelkű és erkölcsű lelkipásztor volt. Családjával minden reggel-este Bibliát olvasott, zsoltárt énekelt. „Minden reggel és este zsoltáréneklés és könyörgés folytán, a háznép között, János könyörgést olvasott, Sándor kántor volt, estve pedig vacsora előtt esik vala meg a könyörgés.”¹²² Kitűnő latin műveltséggel rendelkezett, és mivel nem volt megelégedve az akkori tanító (Sófalvi Ferenc) latin tudásával, ezért maga tanította a gyermekeit, „amelyet hogy annál jobb véghez vihessen, és a gyermekeknek vetekedő társai lehessenek, egész oskolát állított fel a maga házában, melybe befogadott sok gyermekeket onnan a faluból. Amiket mikor igen épületesen tanítana és minden falusi mestereknél sokkal jobban, a híre elterjedt, úgylahy messze lévő falukból is, mint Csapóról, és

¹¹⁸ Kovásznai: i. m. 44.

¹¹⁹ Uo. 45.

¹²⁰ Uo.

¹²¹ Uo. 46.

¹²² Uo. 51.

más helyekről is elhozták a gyermekeket Somosdra taníttatni. Télen ugyan benn a házban, magának nagy alkalmatlanságával, de mihelyt kitavaszt, a csűrkertben, és osztán mikor a füvek és virágok kijöttek, künn a fák alatt tanította őket kereken körül ülven a gyermekek a hegyen lévő szilvafák alatt, ott a grammatikát, syntaxist és egyebeket úgy megmagyarázta nekik, olyan haszonnal, hogy soha a kollégiumban úgy nem tanultak volna.”¹²³

Jellemzőképpen hadd álljon itt Kovásznai Sándornak, a lelkész fiának visszaemlékezése: „Kovásznai Kelemen igen jámbor ember volt, hanem hirtelen haragú, és Istennek ennyi ajándékával visszaélt annyiban, hogy az ételben örökké válogatott, pedig a király is megehetette volna, olyan étkeket készített a felesége, de mégis soha kedvit nem találta, melyből nagy veszekedések, szüntelen való civakodások származtak... Kovásznai Kelemen nagyon szokott vala beszélni, és a felesége sokszor mondotta: az Istenért, bárcsak ne kiáltson kend olyan nagyon, mert az egész falu meghallja. Melyre Kovásznai Kelemen: én bizony csak azért is kiáltok.”¹²⁴

1737-ben lévita is szolgált a gyülekezetben, Batzoni Benjámín személyében. Ő látta el a csókai filia szolgálatát. Szolgálati idejében iskola épült az akkori főutcában, a Ropón.

Tizennyolc évi szolgálat után az egyházmegye – nem tudni mi okból – áthelyezte Kakasdra.¹²⁵ Ez a gyülekezet abban az időben nagyon jelentéktelen kicsi gyülekezet volt. 1762-ben vagy 1763-ban halt meg.¹²⁶

A Kovásznai család szerette Somosdot, ez abból is látszik, hogy Kovásznai Mária (Kővári Mihályné), a csókai lévita felesége, a templomunk építésekor, 1797-ben, Somosdról való elköltözésük után 48 évvel, 100 magyar forintot adományozott. Az összeg nagyságára nézve hadd álljon itt, hogy a faluból a legnagyobb adományt Székely Ferenc adta, 50 forintot, a legtöbbben 5-10 forinttal járultak hozzá a templom építéséhez.¹²⁷

¹²³ Uo. 48.

¹²⁴ Uo. 58.

¹²⁵ Uo. 73.

¹²⁶ Uo. 20.

¹²⁷ Egyházi irattár, D-19. irat.

10. Újvárosi András (1750–1761)

Fiatal korában egy évet (1737) Nyárádselyében szolgált. Onnan Szentgericére ment, ahol nótáriusi tisztséget is betöltött, majd innen hívták Somosdra. Itt az egyházi épületek tönkrement állapota jelezte a lelki elesettséget is, ugyanis ezt jegyezték fel az egyházmegyei látogatók: „A harangláb fedele lyukatosan...a barompajta félben, a csűr nem jó.” A vizitációk szinte semmi feljegyezni valót nem találtak személyéről. A gyülekezet 11 éven keresztül mindig visszaválasztotta, ami a papmarasztás korában igen nagy szó volt. Valószínű Somosd volt utolsó működési állomása, ugyanis 1760-ban a szent vizitáció feljegyzi: „Az Atyafi, noha igen öreg, mindazáltal megmaradt.” 1760. január harmadikán pedig ezt olvassuk: „Sok ruinak vadnak a somosdi materben, mivel a templom hasadozva, a pap kertinek egy darabja nem jó, mely miatt az atyafi kárt vallott gabonájában.” Szolgálatát utolsó évében pedig gyülekezeti bajokat találtak az Egyházmegyei látogatók: „Némely somosdiak újesztendő éjszakáján és napján is midőn mások a templomba mentek, ők a korcsomára, ott ettenek, ittanak, táncoltanak.”

11. Bessenyei Benkő Mihály (1762–1769)

Az öreg lelkipásztor elmenetele után a gyülekezet összefogott új lelkészével, és rendbetették a parókiális épületeket, amiért a vizitáció meg is dicsérte őket: „Ezen esztendőben Templom körül tett dicséretre méltó munkájokat, mind pedig hozzánk mutatott engedelmességeket (látva), semmi büntetést nem imponál, sőt érdemlett dicséretnek megadásával, örömmel mégyen ki ökegyelmek közül”. Ugyanekkor feljegyezték, hogy „Balás Péter templomba taszigálódott” és a „fiak nem igen jártak tanításra”. Sajnos a tanító család (Szatmári János) elég sok botránkozás okozója volt, ugyanis „Sükösd György a mesternével elszőkött”, emiatt a „mester sokat járt széjjel”. A következő esztendőben aztán azt jegyezték fel, talán nem véletlenül éppen latinul: „ludimagister non docet pueros, multus absentat, potat” (a tanító nem tanítja a gyermekeket, sokat hiányzik, iszik). A lelkipásztorra egy alkalommal sem panaszkodtak sem a csókaiak, sem a somosdi gyülekezet. Minden vizitáció

csak annyit jegyzett fel a lelkésről: „Contra pastorem nulla difficultas” (A lelkész ellen semmi panasz).

12. Barlai Tétsi Dávid (1770–1774)

Nyárádszentannáról jött Somosdra, ott 1757–1770 között szolgált. Somosdi szolgálatáról tudjuk, hogy „Istenhez való buzgóságából, és ezen eklézsiához való szeretetéből ajándékozott és adott ezen eklézsának Isten dicsőségére egy aranyat oly véggel, hogy ezen pénz mindenkor interesse (kamatra) ki lévén adva, míg ezen eklézsia fennáll, in perpetuum (örökké) az nyereségéből úrasztalára megkívántató kenyeret és bort vegyen vagy vettessen az eklézsia”. A lelkész húga pedig, Szabó Rebeka asszony „a somosdi nemes eklézsának Isten dicsőségére ajándékozott egy tisztességes fejr patyolat keszkenőt úrasztalára valót, körül a szélén zöld selyemmel, két sorosan megcifrázottat”.¹²⁸

Somosdról Harasztkerékre távozott Tétsi Dávid 1777. június 8. napján. A zsinat felfüggesztette papságából paráznság miatt.¹²⁹

13. Sz.(entkereszi) Molnár István (1774–1776)

Marosvásárhelyen a Református Kollégiumban tanult, ahová 1758-ban iratkozott be. 1768. augusztus 19-én iratkozott be a marburgi egyetem teológia szakára.¹³⁰ Hazatérve, 1771-től Erdő-szentgyörgyön lett lelképásztor, ahonnan a somosdiak hívták meg lelkészüknek. A vizitáció előtt nem panaszkodtak személyére. Somosdról Vajába távozott, ahol 1777–1793 között szolgált az Urat.

14. Dési József (1777–1791)

Legelső adatunk személyéről 1735. március 8-áról való, amikor a marosvásárhelyi Református Kollégiumban találjuk, majd gróf Teleki Sándornál nevelősködött. 1744. szeptember 23-án iratkozott be

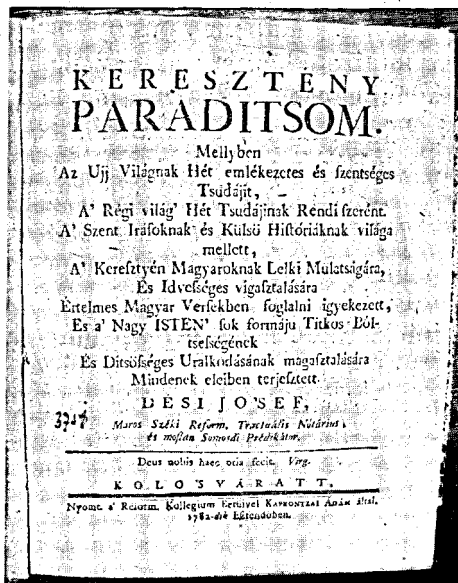
¹²⁸ *Pro memoria*, gondnoki napló bejegyzései.

¹²⁹ *Erdélyi Református zsinatok iratai III.* 92.

¹³⁰ Szabó-Szögi: i. m. 330.

a hollandiai Groningen egyetemére. Hazatérve jelölték a marosvásárhelyi Református Kollégium tanári állására is, ám ez meghiúsult, mivel tévtanítással, mégpedig szabadkőművességgel vádolták. Védelmében még Daniel Gerdes (1698–1765) volt holland tanára is sikraszállt, többek között így nyilatkozik volt tanítványáról: „Mielőtt akadémiánkra érkezett volna, hazai marosvásárhelyi kollégiumában minden tudomány tanulmányozásával úgy eltöltökezett, hogy mestereitől, Nádudvari Sámueltól és Tétsi Sámueltól fölültébb becsületére váló, a szokásost messze felülhaladó bizonyítványt érdemelt és szerzett. Azon négy év alatt, melyet nálunk töltött, önmagáról és tudásáról mindenki, mind a doktorok, mind pedig a tanulók és társai körében igen jó véleményt keltett és nagy nevet vívott ki magának.” Holland tanulmányútja alatt Angliát is meglátogatta, és azt feltételezték, hogy ott került kapcsolatba a szabadkőművesekkel. Marosvásárhelyen szélteben terjesztették róla, hogy „új istenek hírnöke, vagy valamely Angliából vagy éppenséggel az alvilágból eredő szekta híve.” Keserűen jegyzi meg: „...ismerem ennek igazi szerzőit is: a gonoszsgot és az irigységet.”¹³¹ Szolgálati ideje alatt szűnt meg a papmarasztás szokása. 1750-től Berekeresztúron volt lelkipásztor, 1757-től Kibédén, 1762-től Vajában. 1777-ben a somosdiak hívták meg lelkipásztoruknak.

Egyben a marosi egyházmegye főjegyzője is volt.¹³² Tollforgató lelkipásztor lévén, két könyvet is írt:

¹³¹ Idézet az Egyházkerület levéltárában található latin nyelvű védekező iratából. Köszönet Süttő Szilárd budapesti egyetemi tanár értékes segítségéért, valamint Dáné Veronka egyházkerületi levéltárosnak, aki felhívta figyelmemet erre az iratra.

¹³² Kovásznai: i. m. 276.

Keresztény Paradicsom (1782, Kolozsvár), *Világi és ekleziái vizsgálódás* (1784, Kolozsvár).

A *Keresztény paradicsom* című munkája hosszú verses mű, mely megtalálható a Teleki Téka gyűjteményében. Íme egy részlet a műből:

Már messze távoztunk Éden kapujától,
Bár tiltson az angyal az élet Fájától,
Jobb gyümölcs tenyészik a Fák Fájáról,
Jobb meleget veszünk a Bárány gyapjától.
Nem vágyunk már Sálem füstös mirhájára,
Sem az esméretlen Isten oltárára,
Nem vágyunk tékozló fiak moslékjára,
Vagy hazug étkekre, s latrok bariangjára.
Jobb útra s életre vezet az igazság,
Melyet követ váltság, s örökös szabadság.
Itt van halál ellen bizonyos orvosság,
Jól fizető kezeset talált az adósság.
Hallgat már a szamár, mert szólott a Bárány,
A Nap házasodik, kínlódik a Sárkány,
S a Bárány szavára meglágyul a Márvány.

A *Világi és ekleziái vizsgálódás* című munkája német fordítás és Budapesten a Ráday Kollégium gyűjteményében található.

1780-ban nagyon határozottan intézkedett az egyházmegyei vizitáció, mert „igen keveset újíttak, a templom kőfalainak romlása máig úgy vagynak, néhol rongyosak, a classist (iskolát) meg nem építették”. Ekkor nagyobb szabású javítást végeztek az egyre rosszabb állapotban lévő templomon, mert a következő év január 20-án már így írtak: „Örömmel érte a szent vizitáció a somosdi ref. ekleziának engedelmességit, melyet az Isten házának megigazításában és a prochiális ház körül lévő kertekkel (kerítések) megigazításában véghez vittek.” Ugyanekkor egy négy éves rendezetlen dolgot elintézték: Kiss János akkori gondnok 48 forinttal tartozott és nem rendezte el, amiért a vizitáció úgy döntött, hogy „kétannyit érő marháját elhajtatik”. Ekkor van szó először az *eklezsia fogadjáról*, melyre nézve intézkednek, hogy *haszon nélkül ne heverjen*. Sok szomorúságot okozott a lekipásztornak, és a gyülekezetnek is

az akkori tanító, Szathmári Pál, akiről 1784-ben ezt írják: „Éjszákának idején korcsomákra és gyanús helyekre szokott járni és a gyermekeket sem igen tanította.”

Dési József somosdi szolgálata idején már öregember volt, az 1790-es vizitáció előtt fel is rótták neki: „hogy hétköznapi Bibliát nem olvas, a csókaiaktól, hogy hozzájuk rendes szolgálatra igen ritkán megyen, az atyafi menti magát erőtlenségével, a Biblia nem olvasására nézve pedig a templom sötétes voltával és azzal, hogy kérésére az eklézsia Váradi Bibliát nem vett.” 1791-ben már nagyon beteges lehetett, mert azt írják róla: „a Tiszteletes Atyafi ugyan erőtlensége miatt nem prédikál, de a káplány segedelme által a papi hivatal dicséretesen folytatódik.”

15. Nagy Mihály (1790–1792)

Dési József mellett segédlelkész volt, aki ebben az időszakban öregsege miatt nem mindig tudta szolgálatait elvégezni. 1812–1816 között Szövérdén lelkészkedik, majd 1816–1835 között Nyáradkarácsonban. Itt, saját feljegyzése szerint „négy nap alatt kétszer gyújtották fel: 1817. február 8-án virradólag 4 óra tájban meggyújtván a gabonását, ismét 11-én azon időtájban a házát, így lett szerencsétlenné, kifogyván minden eddig keresett javaiból.”¹³³

1835–1840 között bergenyei lelkipásztor, ahol 1840–1855 között a fia, Sámuel lesz az utóda.

16. Török Sámuel (1792. április 1. – 1809. március 3.)

Jelenlegi templomunk építő-lelkipásztora volt. Ő is nyugati akadémiákon tanult. 1786. október 21-én iratkozott be a marburgi egyetem hallgatói közé. Hazaérkezve a nyugati tanulmányútról, 1791-ben a küüllővári zsinat pappá szentelte, és Berekeresztúron lett lelkipásztor. Somosdra 1792. április 1-jén érkezett, és haláláig 1809. március 3-ig itt szolgálta az Urat.¹³⁴ Megválasztásakor már a gyülekezetben egyre jobban megérlelődött egy új templom építésének a gondolata, ugyanis a régi egyre rosszabb állapotba került,

¹³³ Az Erdélyi Református Egyház Névkönyve, 1905. 35.

¹³⁴ Szabó – Szögi: i. m. 478.

alig volt olyan esztendő, hogy ne kellett volna rajta valamit javítani. Falai a salétromtól vizesek voltak, állandóan repedeztek. 1793-ban ezt jelentik a főhatóságnak: „Templomunk ugyannyira erősen összehasadozott, nemkülönben haranglábunk is, hogy tovább fenn nem állhatnak.”¹³⁵ A következő nyáron, 1793. június 17-én leteszik az új templom alapkövét. Közben épült a parókia és a mesteri ház is. Templom, parókia, mesteri ház és mindez egyszerre, de mind a gyülekezetben, mind a lelkipásztorban volt elegendő hit ennek véghezvitelére. 1795. április 1-jén újból Németországban találjuk Török Sámuel, immár a berni egyetemen. Valószínű – bár ennek semmi írásos nyoma nincsen –, hogy templomunk építésére jelentős németországi segílyt hozott Török lelkipásztor. Szolgálati ideje alatt semmi panaszt nem jegyeztek fel róla. 1804-ben ezt jegyezték fel: „Méltán dicsértetik a tapasztalt szép csendesség a somosdi Nemes Gyülekezetben, mely hogy ezután is virágozzék, és állandó legyen szívesen, kívánja a vizitáció.” A templom építését 1805-re befejezték, ezt a dátumot ott olvashatjuk a mennyezeten, az úrasztala felett. Ekkor a templomunk még torony nélküli volt, de az istentiszteleteket már az új templomban tartották. A torony felépítését már nem érhetette meg, azt másra bízta Isten.

Halála előtt néhány nappal egy Váradi Bibliát (1660) hagyott az egyháznak. A Pro Memoria könyvecskébe ezt jegyezte be az utód-lelkész, Szabó György: „1809. február 28-án N. Tiszt. Török Sámuel uram, minekutána 16 esztendeig szolgálta volna a Somosdi nemes eklézsiát, halála előtt néhány nappal, testamentum szerint hagyott a nemes eklézsának egy Váradi Bibliát in fólió. Az Eklézsia kölcsön kért N-tű Török Sámuel uramtól m.(egboldogult) somosdi paptól negyven magyar forintokat, melyet halála előtt három nappal testamentom szerint elengedett és az eklézsának ajándékozott.” Fiatalon, 50 évesen halt meg ez a derék lelkipásztor. Sírkövén alig olvashatóan a következő felirat porlad:

„D O M S (Debemus Omnibus Mori Semel = Mindannyian tartozunk egy halállal)

Itt nyugszik Tiszteletes Török...muel úr somosdi lelkész, kinek élete 50 év.”(a többi kiolvashatatlan)

¹³⁵ Egyházi irattár, D-15 irat.

17. Szabó György (1809. november 13. – 1814)

Bósi születésű volt. 1781-ben iratkozott be a marosvásárhelyi Református Kollégiumba, majd a gróf Bethlen Sámuel fiainak lett a nevelője. Ő is azok közé a tudós lelkipásztorok közé tartozott, akik nyugaton képezték magukat. Marburgban tanult, ahová 1790. október 1-jén iratkozott be. Hazatérve, 1793-ban a dévai zsinat szentelte pappá, majd 1793–1797 között Siklódon, 1798–1801 között Székelyszentistvánon, 1801–1809 között pedig Gegesen lelkészkedett. Innen hívták meg Somosdra 1809. november 13-án.¹³⁶ Az ő idejében épült a templomunk tornya 1810–1813 között. Somosdi papságában született egy leánya, Ágnes, 1811. április 16-án. Az ő papságában vált el a somosdi mater eklézsia a csókai filiától. Az egyházközség irattárában egy irat található, melyből kiderül, hogy a két gyülekezet között több mint 300 éves kapcsolat állt fenn.¹³⁷ A szájhagyomány szerint a két falunak közös temetője volt, és a csókai halottakat is a somosdi temetőbe hantolták el. Azt az utat, melyen a halottakat hozták, ma is *Halatai útjának* nevezik. Hosszas pereskedések után, 1810-ben, a templom felépítése után és a toronyépítés előtt szétvált a két gyülekezet, nagyrészt anyagi természetű dolgok miatt.

Szabó György személye ellen a gyülekezet semmilyen kifogást nem talált, végig közmegelégedésre szolgált. A lelkész ellenben már szolgálata első évében arra panaszkodott, hogy: „béreket bé nem szolgáltatták, a parókiális jószág körül semmit mozdítani nem akarnak.”

A kezdeti nehézségek után a gyülekezeti békesség helyre állott, ugyanis 1810-ben ilyennek látták az egyházmegyei látogatók a somosdi eklézsia életét: „alkalmas állapotban találta a vizitáció a somosdi eklézsiát, annyiban, hogy a tiszteletes pap és az eklézsia tagjai között egyesség találtatott, a belső személyeknek adósságuk megadatott, s mindkét részről ajánljuk az egyességet és szeretetet.” Arra panaszkodott a lelkész, hogy nincs veteményes kertje, a vizitáció meghagyta ennek a kérdésnek a megoldását, „mert veteményes kert nélkül papot tartani nem lehet.”

Az egyházi életet a tanító, Ercsei Elek magaviselete zavarta

¹³⁶ Szabó – Szögi: i. m. 441.

¹³⁷ Egyházi irattár, D-5 irat.

meg időnként, akiről így panaszkodnak: „Kevély, dölyfös, gyermeket nem tanít. A feleségét megregulázza, hogy illetlen szókkal a tanuló gyermekeket el ne idézze, azokat ne nevezze paraszt kutyának, s több efféléknek.” 1813-ban egy panaszlevelet adtak be ellene, ebben többek között a következőket róják fel Ercsei Elek tanítónak: „Maga, mind felesége a kevélység, familiájokkal való nagyratartás, a másokat megvetés miatt eltűrhetetlenek... mester uram többnyire csak egyedül énekel a templomban, mert olyan cikornyákat csinál,...hogyan istenes ember őkegyelme után énekelni nem tud.”¹³⁸ Végül is Ercsei Elek tanító eltávozott a gyülekezetből, de a lelkipásztor is. Valószínű az egész légkört megfertőzte ez a lehetetlen állapot.

Somosdról Makfalvára távozott Szabó György lelkipásztor, ott 1815–1833 között szolgált. Majd Gyulakutára ment, ahol 1836–1842 között lelkészkedett. Pályafutását Csókában fejezte be 1842–1847 között.¹³⁹

18. Ercsei Pál (1815. április 17. – 1821)

Az Ercsei család a Hajdúságból, Téglásról származott, a XVII. század első felében jöttek Erdélybe. Eredeti nevük Szőke volt, de mivel Ercsében vállaltak udvari szolgálatot, így lett a nevük Ercsei. Koncz József így ír erről a családról: „14 papot, 2 tanárt, és két iskolatanítót és ezek mellett egy sereg ügyvédet, jegyzőt senatort stb. adtak a református egyháznak.”¹⁴⁰ Édesapja Pókában volt lelkipásztor.

Ebből a családból származott Arany Jánosné Ercsei Julianna is, ezért nem lehetetlen, hogy Arany János esetleg megfordult Somosdon is.¹⁴¹ Tanulmányait a marosvásárhelyi Református Kollégiumban végezte, majd 1800. november 17-én beiratkozott a marburgi egyetem teológia szakára. Hazatérve 1803-tól Csittszentivánon volt lelkipásztor, 1809-től Kibédén, majd 1815. április 17-től somosdi lelkész lett.¹⁴² A gyülekezet egy része nem volt meg-

¹³⁸ Egyházi irattár, D-35 irat.

¹³⁹ Szabó – Szögi: i. m. 441.

¹⁴⁰ Koncz: *A marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története*. 426.

¹⁴¹ Koncz: i. m. 427.

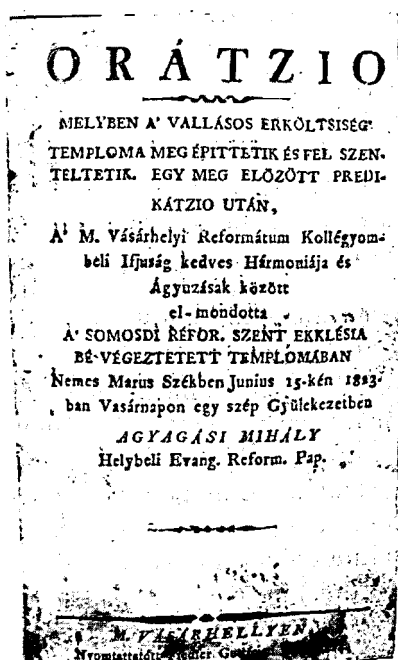
¹⁴² Szabó – Szögi: i. m. 154.

elégedve szolgálatával, ugyanis kétszer is, 1817-ben és 1820-ban is *Instantiát* adnak be ellene a Vizsgálószék elé. Mindkét alkalommal „nagy hasonlós lett az eklézsiában”. 1819-ben a vizitáció előtt a presbitérium „semmi felvehető panaszt fel nem adhat, annyit ugyan mondtak, hogy tiszteletes papjok nagyobb jövedelmű eklézsiában vágnék, mert a mi képét Somosd adhat, úgy vették észre, kevesli... melyre a tiszteletes pap azt feleli, hogy rossz katona az, aki feljebb nem vágyik”. Ekkor a tanító Bartha Benjámin volt, aki ellen azt hozták fel, hogy „széjjeljáró, nem tanít, megházasodni sem akar”. 1821-ben Nyárádszeredába távozott, 1826-tól Udvarfalván, 1839-től Mezőcsáváson volt lelkész. Somosdi lelkészisége idején két kisleánya született: 1817. október 7-én Zsuzsanna, 1820. április 14-én Krisztina.

19. Agyagási Mihály (1821–1858)

A székelyföldi Bölönből származik. Nemeslevelüket Brandenburgi Katalintól (1604–1644), Bethlen Gábor özvegyétől kapták 1630. szeptember 21-én.¹⁴³ Márkodból jött Somosdra, ahol 1815–1821 között szolgált. Harminchét évnyi somosdi szolgálata kezdeti idejére esik az új somosdi templomunk padjainak elkészítése és a templom felszentelése. Felszentelési beszédét könyv formájában is kinyomtatta, és megtalálható a Teleki-Téka gyűjteményében. A felszentelő beszéd címe: *Oráció*.

A prédikáció jellegzetes racionalista beszéd, nem a mai értelemben vett prédikáció, olyan nyira nem, hogy még bibliai

¹⁴³ Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. DVD.

alapigéje sincs. Tele van tűzdelve nehéz latin idézetekkel. A templomszentelésre 1823. június 15-én került sor, és ezzel szinte napra pontosan 30 év templomépítő munkája nyert illő beteljesedést. A felszentelésen jelen voltak: Makkai László erdőszentgyörgyi lelkész-esperes, Péterffy Károly kollégiumi tanár, gróf Teleki Mihály patrónus, gróf Toldalagi Zsigmond, Nagy Dániel, Máté Izsák kollégiumi kurátorok, valamint Székely Márton vártemplomi lelkész, Somosd szülötte. Szolgálati ideje alatt zsindeleyezték újra a templomtornyot, 1845-ben.

Négy gyermeke született: Elek, aki később somosdi segédlelkész is volt, István, aki kis korában meghalt és Lajos (1812 – 1866. november 22.), ki később 1843–1966 között mezőbándi lelkész volt. Agyagási Lajos szép szál ember volt, de öreg korára a bándiak elzavarták és a Bánd és Bergenye közötti úton megfagyott.¹⁴⁴ Agyagási Mihály 1942. február 18-án Somosdon temette el első feleségét Imre Erzsébetet, aki *oldalfájásban*¹⁴⁵ halt meg. Egy évre rá megházasodott, feleségül vette a somosdi születésű szengyeli levitának Henter Györgynek az özvegy leányát, Henter Ágnest. Végül ezt a feleségét is 11 évi házasság után eltemette, 1854. december 8-án.¹⁴⁶ Az ő szolgálati ideje alatt – 1848. május 4-én – épült a cinterem-kapu, de mai alakját 1880-ban nyerte el.

A lelkészt többé-kevésbé szerették a hívei, ellenben László István (néhol Jánosként szerepel) tanító sok keserűséget okozott a gyülekezetnek. 1822-ben ezt írják: „A pap ellen semmi panasz nincsen. Az oskolamester ellen mutatkozó panasz, hogy a gyermekekkel keményen bánik, az oskolától a gyermekeket elidegeníti.” 1830-ban azt panaszolta a presbitérium, hogy a tanító „feleségével visong, melyért megfeddetett és csendesebb házassági élés folytatására serkentetett”. 1831-ben pedig arról panaszkodtak, hogy a tanító (László István) „természete elszenvedhetetlen, az oskolai gyermekeket magától elidegenítette, és elmozdítását kéri”. A lelkész arra panaszkodott, hogy „némely hallgatóinak maga iránt való hidegségét tapasztalván, ha mód leszen benne – promotiora (előléptetés) kéredzik.”

¹⁴⁴ Imreh Barna: *Mezőbánd és református egyháza*. 75.

¹⁴⁵ *Anyakönyv I/I*. 104.

¹⁴⁶ *Uo.* 91.

Az iskolában is, de a papi telken is sok rendetlenség volt ebben az időben. Gyűlésen szólították fel a lelkipásztort, hogy „a templom mellé szemetet ne hányasson”.¹⁴⁷

Öreg korában a fiát, Eleket hívták meg segédlelkésznek, akivel elég nehezen egyeztek, de Agyagási Mihály is többször súlyosan ütközött a gyülekezettel. 1845. augusztus 23-án a Parciális Synodus (megyei zsinat) előtt a somosdi gyülekezetet „tolvajnak nevezte ki, továbbá a tiszteletes úr feleségével összezördül, s a megye csendjét forgatja fel, sok szarvas hibák kezdő oka, kútfeje. Ide járul, hogy a tele beállott, délután van, eltölt az idő, s bár ha igyekeznék is, de papi hivatalos tisztebe meg van fogatkozva.”¹⁴⁸ Ő prédikált Székely Márton somosdi születésű vártemplomi lelkész felett.

20. Agyagási Elek (1848. augusztus 14. – 1856. március 1.)

Agyagási Mihály somosdi lelkésznek a fia. Ő is nyugaton tanult. 1835. szeptember 9-én iratkozott be a berlini egyetem teológia szakára, ahonnan 1836. március 25-én távozott. Hazatérve 1837-ig Mezőmadarason, majd Marosvásárhelyen, 1839-től Berekeresztúron volt lelkész.¹⁴⁹ 1842-ben a lőrincfalviak hívják meg lelkipásztoruknak. 1848-ban apja mellé, Somosdra hívják segédlelkésznek, de oly feltétellel, hogy a híveknek nem jelent többletkiadást a két lelkipásztor fizetése: „ezáltal a megyére nézve semmi névvel nevezhető új teher ne következék, hanem a tiszteletes urak minden egymást illető dolgaikat úgy osszák meg, hogy a megyének közbejövetele és a köz illedelem megsértése nélkül essék meg.”¹⁵⁰ Somosdon négy gyermekük született: Eszter, ki 6 hónapos korában meghalt, Anna, aki két és fél éves korában halt meg, aztán Elek és József.

Sajnos édesapjával nem volt felhőtlen a viszonyuk, erről tanúskodnak a korabeli jegyzőkönyvek: öreg korára édesapját magára hagyta, „Agyagási Elek többé segédje lenni nem akar” – jegyzi fel a korabeli jegyzőkönyv.¹⁵¹

¹⁴⁷ *Presb. jkv. I/8. 13.*

¹⁴⁸ Uo. 9.

¹⁴⁹ Szabó – Szögi: i. m. 48.

¹⁵⁰ Uo. 31.

¹⁵¹ Uo. 88.

21. Szász Ferenc (1856. március 10 – 1895. június 3.)

Ákosfalván született 1826. április 9-én, és Agyagási Mihály mellé nevezték ki segédlelkésznek 1856. március 10-én. Agyagási Mihály halála után megválasztották parókus lelkipásztornak, és egész életében megmaradt somosdi lelkésznek. 39 évig volt somosdi lelkész és a papi kertben van a sírja. Somosdon házasodott 1856. december 4-én, feleségül véén Gábos Mártát. Hét gyermekük született: Albert, ki 27 éves korában pisztollyal főbe lőtte magát, megcsalt szerelem miatt, apja mellett van a sírja; Géza Püspökladányban lett tanító, de 32 évesen gyomorsikulásban meghalt; a papi kertben van eltemetve; Kálmán 9 hónapos korában halt meg skarlátban, a papi kertben van eltemetve; Árpád, Pesten és Debrecenben tanult, 23 éves korában „tüdőgümőkóros mellhártyaizzadásmányban” halt meg, a papi kertben van eltemetve; Mária, Rákosi József mikeszási lelkésznek lett a felesége és Ferenc. Szász Ferenc hét gyermekből négyet eltemetett, míg végül 70 éves korában szívszélhűdésben meghalt. Ő kezdte összeállítani a Családkönyvet, aminek köszönhetően ma minden családot vissza tudunk vezetni 4-5 nemzedékre, egészen az 1830-as évekig. Több fontos megvalósítás született hosszú szolgálati ideje alatt: felépült a mai iskolánk, a cinteremkapu és elkészült az orgona.

22. Tróznér Lajos (1896. január 11. – 1897. január 5.)

Marosvásárhelyi születésű volt. Felesége a híres építésznek, Soós Pálnak (1843–1910) volt a leánya. A milleneumi ünnepségek évében 1896. január 11-én érkezett Somosdra. 1867. szeptember 11-én született, és meghalt 1944. október 20-án. Somosdon csak egy évet lelkészkedett, tanári pályára váltott. Magyar-latín szakos tanári oklevelét Budapesten szerezte, de tanított görögöt is. A Kemény Zsigmond Társaság alelnöke volt, melynek a történetét is megírta. A Kálvin Szövetség pénztárosa, valamint a marosi református egyházmegyének levéltárosa volt.

Két könyve nyomtatásban is megjelent: *A székely népköltészet* (Marosvásárhely, 1900), *A magyar nép jellemvonásai népköltészeti termékei alapján.* (Marosvásárhely 1903).¹⁵²

¹⁵² Koncz: i. m. 525.

Megszervezte gyülekezetünkben is a Milleneumi ünnepségeket, és az Ezeréves Magyarország emlékére gesztenyefákat ültetett a templom és a cinteremkapu közé. Az utolsó gesztenyefát 1967-ben vágta ki, mert veszélyeztette a templomot.¹⁵³ Apósa volt Hanszelmann Sárának a híres zenetanárnőnek, aki Erkel Ferencnek (1810–1893) volt a dédunokája.¹⁵⁴ A marosvásárhelyi református temető VI/341-es parcellájában nyugszik.

23. Visky Gyula (1897. augusztus 2. – 1901. október 29.)

Ő zárja be (egyelőre) azon nyugaton tanult lelkipásztoroknak a sorát, akik Somosdon szolgáltak. Tordán született 1870. április 18-án. Szülei hivatalnokok voltak. Középiskolai tanulmányait a Kolozsvári Református Kollégiumban végezte 1888-ban. A nagyenyedi teológia elvégzése után a marburgi és berlini egyetemeken folytatta tanulmányait az 1892–1893-as években. Újtordán lett segédlelkész, majd Nagyenyeden osztálytanító. Innen hívták meg a siklódi eklézsiába lelkipásztornak 1894. augusztus 5-én.¹⁵⁵

Az ott eltöltött három esztendő alatt nagyon megszerették.¹⁵⁶ A siklódiak úgy emlékeznek rá, hogy „bámulatra méltó szónoklatai voltak.”¹⁵⁷ Mindezt igazolni látszik az a tény is, hogy Siklódról való eljövetele után 30 évvel őt kérték fel, szentelje fel új harangjukat. 1897. augusztus 2-án Somosdra hívták. Itt is nagyon szerették, elmenetele után hét évvel, 1908-ban őt kérték fel az új somosdi lelkész, Egyed Gábor beiktatására, 1921. április 3-án pedig, Egyed Gábor korai halála után újból meghívták, de nem fogadta el. Egyedüli lelkipásztor volt, akit kétszer is meghívtak ugyanabba az eklézsiába, akárcsak a reformátor Kálvin Jánost.

Somosdon harcolt a nem református beütések ellen. Például 1900-ban még harangoztak a katolikus Úrnapián, igaz istentisztelet nem volt. Ő ezt a szokást megszüntette. Mivel elszaporodtak a hitetlen házasságok, gyakorolta az eklézsiakövetést. Ő szervezte meg a „Somosdi ev. ref. egyházközség lelkészi könyvtárát mely a

¹⁵³ Bisztray: 1967. évi Lelkeszi Munkanapló.

¹⁵⁴ Sipos Lajos: Marosvásárhelyi mesélő házak. 71.

¹⁵⁵ Imreh Barna: i. m. 77.

¹⁵⁶ Péterfy László: Siklód és egyháza. 127.

¹⁵⁷ Uo.

lelkész és presbitérium felügyelete és felelőssége mellett az egyház tulajdonát képezné, és amely idővel, a teológiai tudományok gazdag tárházát képezvén, a mindenkori somosdi lelkész tudományos képzettségének tovább fejlesztését ismeretkörének szélesítését, egy szóval lelkének táplálását, gondolkodásának megtermékenyítését hathatósan eszközölhetné.”¹⁵⁸ A híveket olvasásra buzdította, három előfizetőt toborzott a *Vasárnap* című újság előfizetésére. Más lelkészek idejében sok volt a feszültség a gyülekezetben, az idejében békesség honolt. Megelégedett lelkész volt.

1901. október 29-én lemondott somosdi állásáról. „Nehéz szívvel de elhagyni kénytelen” gyülekezetét. Mezőbándon 33 évet szolgált és 1934. február 25-én, nyugdíjazása előtt fél évvel, utódok nélkül meghalt.

24. Széll Jakab (1902. február 6. – 1907. május 20.)

Szőkefalváról jött Somosdra, és az ő szolgálati idején ünnepelte meg a gyülekezet templomának 100 éves évfordulóját. Erre az alkalomra a templomot kívül-belül felújították, a toronyba toronyórát szereltek. Ugyanakkor, 1904-ben bádogozták le a templom tornyát, ekkor került az 1904-es évszám a toronyra. „A papi földet nagy fáradtsággal és költséggel megjavíttatta.” Ugyancsak az ő költségén és fáradozásával ültettek be a Fehéritősen 1100 tőke amerikai szőlőtőt. Jellemző a jó légkörre, hogy a presbitérium megígérte a távozó lelkésznek, hogy amint termőre fordul a szőlő, 5 veder bort adományoz neki.¹⁵⁹ Ugyancsak az ő szolgálati idejében, 1903-ban, szervezte meg Adorján Zoltán tanító az egyházközség énekkarát, valamint ekkor épült a kántortanítói lakás. Ebben az időben Isten nagyon meglátogatta Somosd népét, hiszen, 1904. július 24-én 46 családnak mindene odaveszett a pusztító tűzvészben.¹⁶⁰ Ő kezdte el vezetni az egyházközség Aranykönyvét, valamint a templom centenáriumának tiszteletére felújíttatta a templomot. Vajdaszentiványra távozott.

¹⁵⁸ *Presb. jkv. I/II. 126.*

¹⁵⁹ *Uo. 366.*

¹⁶⁰ *Uo. 277.*

25. Egyed Gábor (1908. május 17. – 1920. március 16.)

1883. augusztus 7-én született. Felesége, Ugray Lina, somosdi tanítónő volt. Két gyermekük született: Margit, aki Magyarországra távozott és Kálmán, aki egy éves korában meghalt. Felesége fiatalon, 40 évesen halt meg. Fogarason volt segédlelkész, akit Marosvásárhelyen, 1907. június 25-én hallgattak meg a somosdi presbiterek. Felesége halála után három évvel, hosszas tüdőbetegség után meghalt. A papi kertben van eltemetve.

26. Huszár Endre (1920. május 2. – 1921. február 1.)

Kóródszentmártonból jött Somosdra. Részt vett az első világháborúban, ahol a jobb karját elvesztette. Több katonai kitüntetésben részesült, a Vitézi Szék tagja volt. Nem bírta a román megszállás nehézségeit, ezért Kenderesre repatriál. A második világháborúban is részt vett lelkész-ezredesként, később tábori főesperes lett.

27. Szabó Frigyes (1924. május 31. – 1935. április 15.)

1893. április 19-én született. Három gyermekkel ajándékozta meg Isten: Frigyes-Sámuel, ki Marosvásárhely-felsővárosi lelkipásztor lett, Éva – tisztviselőnő, és László, ki a marosvásárhelyi Bolyai Líceum biológia tanáraként működött. Unokája, Szabó László ugyan csak lelkipásztor, jelenben Bálványosváralján.

Mezőkapusról hívták meg Somosdra, és Maroskeresztúrra távozott. Szolgálati ideje alatt öntötték a mai nagyharangunkat. Nehéz időben szolgált Somosdon: a Trianoni trauma és a gazdasági válság nehéz terhet kellett hordoznia. Pátriárka kort ért meg, 100 esztendőskorában temették el a marosvásárhelyi temető XIV/145 parcellájába.

28. Bisztray Sándor (1935. október 1. – 1977. június 30.)

1907. február 12-én született Marosvásárhelyen. Édesapja mezőbodoni Bisztray Domokos, hivatalnok. Elemi iskoláit, apja áthelyezése miatt, különböző városokban végezte. Az első osztályt Gyulafehérváron, a második-harmadik osztályt Aradon, a negyedik

osztályt pedig Medgyesen végezte. 1918–1926 között a marosvásárhelyi Református Kollégium növendéke, ahol 1926 nyarán érettségi vizsgát tett le. „Pro memoria jegyzem meg: 137 jelölt közül csak 35 tette le sikerrel a vizsgát, 6 magyar és 29 román.” Ekkor lépett érvénybe Anghelescu hírhedt tanügyi törvénye, mely sok tanulni kívánó magyar diák alatt elvágta a lehetőségeket. „Apám a háborút követő időben nehezen tudott elhelyezkedni. A családfenntartás és taníttatás nagy gondot jelentett. Segíteni kellett és segítettem is. Hogy tanulhassak, könyvre, tandíjra, ruházatra s nem egyszer a mindennapi kenyérre is pénzt kellett szereznem. Eleinte, mint kuglibáb-állító kisgyerek, majd, mint madár- és állatkitömő, priváttanító – már második gimnazista koromban 4 tanítványom volt – igyekeztem pénzt szerezni. Mint VI. gimnazista diák a nyári vakáció három hónapjában gépkezelőnek mentem a marosvásárhelyi Vízművekhez. A következő évben napidíjas írnok lettem a ro-

Bisztray Sándor ifjúkori képe

mán államvasutak osztálymérnökségén. Az osztályban a jobb tanulók közé tartoztam, így kedvezményeket is kaptam.

Isten Igéjével mint kisdíák kerültem kapcsolatba. Sajnos elemi iskoláimban sehol nem volt Vasárnapi Iskola, nem is ismertem azt. Templomba, mint kisdíák is szívesen jártam. Édesanyám, szelíd, imádkozó templomos lélek volt, így nevelt bennünket is. A Református Kollégiumban csak 1922-ben alakult az első diákbiblikör, melynek szorgalmas látogatója lettem. Szorgalmasan eljártam a marosvásárhelyi CE Keresztyén Szövetség vasárnap délutáni összejöveteleire is, talán itt és a biblikörben merítettem azt

a bátorságot, hogy VI, VII, VIII. gimnazista koromban az alsóbb osztályok részére vasárnapi iskolát tartsak.

Ilyen környezetben természetesnek találtam azt, hogy a kolozsvári Teológiára iratkozzam be 1926 októberében. Teológus éveim alatt dr. Kecskeméthy István, dr. Imre Lajos és dr. Gönczy Lajos professzorok voltak rám inkább hatással. Kecskeméthy a pietizmus felé hajló irányzatával az élő keresztyénséget, dr. Imre Lajos a tevékeny, munkás, egyházáért élő hívő embert, míg Gönczy professzor előadókészségével a bizonyágtévő tanítványt személyesítette meg előttem.”¹⁶¹

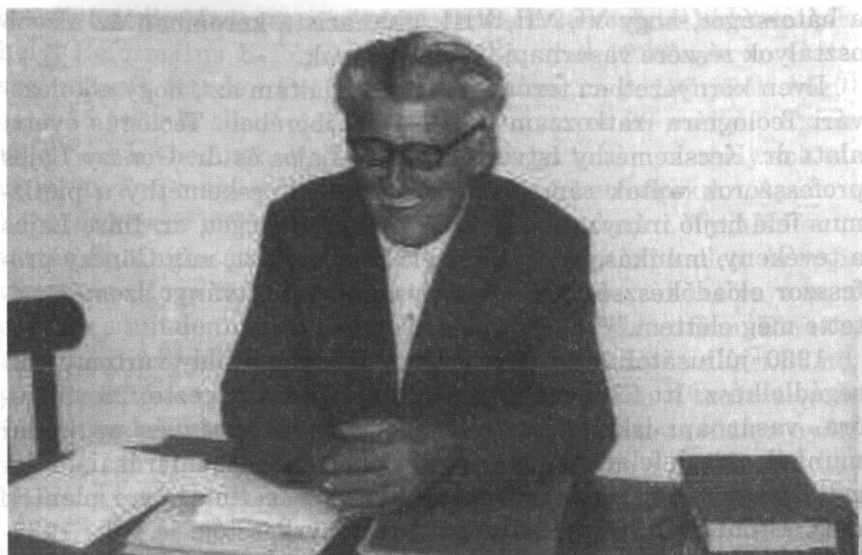
1930 júliusától 1935 októberéig Marosvásárhely-vártemplomi segédlelkész. Itt főleg a belmissziói munkákat végezte: 28 vallásóra, vasárnapi iskola, leányszövetség, nőszövetség és az irodai munkák voltak feladatai. Írogatott is ebben az időben: írásai a Reggeli Újságban, az Ellenzékben, és a Református Ifjúságban jelentek meg. Utóbbinak 1934–1940 között társszerkesztője is volt. 1932-ben egy színdarabot is írt *A magyar dal fejlődése* címmel.

Somosdra 1935 áprilisában hívták meg, amit a hatóságok nagymértékben akadályoztak, ezért csak októberben foglalhatta el állását. Az ismert lelkipásztorok közül, mindezidáig a leghosszabb ideig ő szolgált gyülekezetünkben, összesen 42 évig. Somosdon három nehéz kérdéssel kellett szembesülnie a fiatal, nőtlen lelkipásztornak: anyagilag teljesen leégett állapotban volt a gyülekezet, például az előző lelkipásztornak még évek múlva is tartoztak. Az előző kurátor ellen évekig pénzügyi kivizsgálás folyt, nagyon nehezen zökkent a helyére a gyülekezet anyagi egyensúlya. Évek óta folyt az előkészület az új iskolaszárny felépítésére, amit Bisztray Sándor lelkipásztor beiktatása után haladéktalanul elkezdett.

1936. április 14-én nősült, felesége Trucza Margit. Házasságukat Isten három gyermekkel áldotta meg: Enikő-Judit, Zoltán-Szabolcs és Sándor-Zsombor. Hosszú éveken keresztül a marosi református egyházmegye belmissziói előadója volt. Mint ilyen, 1937-ben *Lelkipásztori Munkanaplót* nyomtattatott a lelkészek számára, mely több kiadást ért meg.

A kommunizmus kezdetén 1952 januárjában három évi börtönrre ítélték hamis vádak alapján, amit 1952. január 14.–1955. janu-

¹⁶¹ Bisztray: *Adatok*. 52–54.

Bisztray Sándor öregkori képe

ár 13. között le is töltött. A falu neki köszönheti, hogy 1960-ban meggyulladt a somosdi házakban a gázfűtés, ugyanis kapcsolatai révén ezt is kijárta. Tevékeny, segítőkész lelkipásztor volt, ki szolgálataira alaposan készült, de verselt és írogatott is.

A jelenlegi parókiát az ő vezetése és irányítása alatt építette a gyülekezet, 1970–1974 között. 1977. június 30-án ment nyugdíjba, és 1984. január 21-én meghalt. A marosvásárhelyi református temetőben nyugszik.

Egy versével adózunk emlékének:

Ember vagy, aki bármit hord magán,
Darócot, selymet, melegen, puhán...
A gondolatod is lehet törpe, vagy nagy...
Kezed alkothat egész új világot,
– Úrhajóddal csillag útját járod, –
Csak „kegyelemből” vagy az, ami vagy!

Az új lelkipásztor megválasztásáig Gazda Benedek nyárádkarácsoni lelkipásztor volt a beszolgáló lelkipásztor.

29. Domahidi Ernő (1977. október 1. – 1992. szeptember 1.)

1934. december 21-én született Udvarfalván. Középiskoláit Marosvásárhelyen végezte, a Rangepi József fiúliceumban érettségizett 1953-ban. Teológiai tanulmányait Kolozsváron végezte 1954–1958 között. 1958. december 11-től 1959. január 30-ig kolozsvári segédlelkész, 1959. január 31. – 1961. március 1. között alsódetreheimi lelkész. 1961. március 1. – 1977. szeptember 30. között peteki lelkész. 1977. október 1. – 1992. szeptember 1. között szolgált gyülekezetünkben. Magyarországra távozott, és a szatmárcsekei a biharnagybajomi gyülekezetekben szolgált. Felesége Nagy Jolán, mezőpaniti születésű. Szolgálati ideje alatt renoválták a templomot 1989–1990-ben, felépült a nyári konyha. Rendszeresítette a szombat esti istentiszteleteket, családlátogatásokat és az ifjúsági munkát. Az üresedésben lévő gyülekezetet ismét csak Gazda Benedek nyarádkarácsoni lelkipásztor gondozására bízták.

30. Borsos Árpád (1992. október 1. – 1997. április 1.)

1954. december 26-án született Tekében. Elemi iskoláit szülőfalujában végezte, előbb német majd magyar nyelven. 1973-ban érettségizett a Besztercei Andrei Saguna Líceumban. Teológiai tanulmányait Kolozsváron végezte a Protestáns Teológiai Intézetben 1976–1980 között. 1980-tól segédlelkész volt a Marosvásárhely-Ludasi utcai gyülekezetben, majd fél éven át a bákói szórványgyülekezet lelkipásztoraként tevékenykedett. Szolgált még Görény-szentimrén és Székelykövesden. Felesége Simon Melinda matematika tanárnő. Házasságukat Isten egy fiúgyermekkel ajándékozta meg, Árpáddal. 1997. április 1-jén hunyt el 42 évesen, és a marosvásárhelyi Református temetőben nyugszik. Temetésén a szolgálatot Sárpataki János esperes végezte, a János 3,30. alapján. Rövid somosdi szolgálata idején épült az ifjúsági és gyülekezeti ház, valamint renoválták a parókiát. Szolgálata idején alakult újra a nőszövetség, kezdődött a betegek és az öregek vasárnapjának megünneplése. A holland gyülekezetekkel való testvér-gyülekezeti kapcsolat is az ő szolgálati idejében kezdődött. Már a lelkipásztor betegsége idején, majd pedig halála után a szolgálatot a szomszéd lelkész, Gazda Benedek végezte hűségesen.

31. Botos Csaba (1997. szeptember 1. –)

1961. augusztus 19-én született a Szatmár megyei Érendréden, Nagykároly mellett. Középiskoláit Nagyváradon végezte 1976–1980 között. Teológiai tanulmányait 1985-ben fejezte be a kolozsvári Lelkészképző Intézetben. 1985. október 1-től Zilahon volt segédlelkész 1986. július 1-ig, amikor kihelyezik Rátonba (Kraszna község, Szilágy megye) helyettes lelkésznek. 1990–1997 között Szilágygörcsöni lelkész. 1997. szeptember 1-től somosdi lelkipásztor. Felesége János Erzsébet mezőpaniti születésű, házasságot kötöttek 1985. szeptember 21-én. Gyermekük: Noémi, Erzsébet, Sára.

Egyházi életünk szíve a gyülekezeti istentisztelet: ünnep, amikor egy emberként emeli Istenhez háláját és kéréseit. A reformáció idején, mint láttuk, kötelező volt a templomba járás. Aki nem tette vagy communióban (úrvacsorában) nem vett részt, a szent vizitáció előtt kellett felelnie elmaradásáért.

Milyen volt a református egyházi élet ebben az időben? Erre keressük a választ korabeli dokumentumok tükrében.

Apáczai Csere János (1625–1659) ezt írja az *Encyclopediájában*: „A lelkipásztorok feladata, hogy kiszolgáltassa az úrvacsoráját minden vasárnap, a szent keresztséget pedig valamikor az alkalmatosság hozza, csak hogy a gyülekezet előtt, hogy házanként is szorgalmasan tanítsanak, megtudakozván, mennyire épültenek legyen az idvességnek útában az ő hűveik.” A presbiterek szolgálatát így foglalja össze: „A gyülekezetben mindeneket békességesen és tisztességesen vitessenek végbe, és hogy a sákramentumok kiosztogatásában a pásztornak mellettek legyenek, rendetleneket útjukba hozzák, a megfélemletteket vigasztalják, azokért öelöttök könyörgést tegyenek... ahol pedig látják, hogy magok nem elégségesek valamire, ha intés kívántatik, a lelkipásztort, ha tanítás, a lelki tanítót hívják.”¹⁶² Írta mindezt az 1600-as években egy Hollandiában tanult hívő tanár, amit ma is jó lenne megszívlelni.

A *Geleji kánonok* (1646) intézkedése szerint minden nap kétszer istentiszteletet tartottak: reggel 6 és délután 2 órakor. Reggel ószövetségi részt olvastak a Bibliából, délután pedig újszövetségit. A különböző fejezeteket folyamatosan kellett olvasni, hogy a nép megismerhesse a Bibliát. Az 1688-as Gyulafehérvári zsinat elrendelte, hogy szerdán és pénteken igehirdetést is tartsanak, „amelyik nem lehetett hosszabb egy óránál.”¹⁶³ Ugyancsak a *Geleji Kánonok*ban találunk utalást a prédikációk stílusára nézve is: „Művelt és ékes, de nem felette finom és képletes nyelvezettel, hanem népszerű, érthető és nem elme fitogtatásra, hanem a hallgatók épülésére irányzott beszéddel” kell szolgálni Istent.¹⁶⁴ 1852-ben Vályi Pál es-

¹⁶² Apáczai Csere János: *Magyar Encyclopaedia*. 408.

¹⁶³ Kolumbán: i. m. 68.

¹⁶⁴ László Dezső: *A magyar református lelkipásztor a történelemben*. 79.

peres elrendeli a magyarázatos Wohlfarth Biblia beszerzését, és szerda és péntek napokon abból kellett felolvasni. Szász Ferenc lelkész betartva a rendelkezést, beszerezte ezt a bibliát, ma is a gyülekezet könyvtárában található.

Somosdon már a XX. századra ez a mindennapos gyülekezeti istentisztelet gyakorlás sajnos kiveszett. 1910-ben csak vasárnap tartottak istentiszteletet. A következő évben már hétfőn, szerdán, pénteken reggel és szombat este bibliaolvasást és könyörgést tartottak. 1926-ban azt olvassuk a lelkési jelentésben, hogy hétfő reggel és szombat este tartanak istentiszteletet bibliamagyarázattal 10-20 résztvevőnek. Az öregebbek közül még emlékeznek arra, hogy a hívek a kaszát-villát a templomhoz támasztották, részt vettek a reggeli istentiszteleten, majd ezután indultak a mezőre.

A II. világháború után azonban már kivesztek a hétköznapi istentiszteletek, részben az ateista tiltás, részben a közömbösség miatt.

A XVII. századi református istentisztelet ilyen lehetett: „Midőn a hívek reggel begyűltek a templomba, a pap térdre esett és imádkozott önmaga és a hívek bűnbocsánatáért s csendesen elmondotta az Úri imádságot. Ezután lassú énekléssel így szólt: *Úr Isten nyisd meg a mi ajkainkat.* Mire a kórus visszafelelt: *és a mi szánk hirdeti a te dicséretedet.* Erre a pap ismét énekelt: *Úr Isten, figyelmezzél a mi segedelmünkre.* Ekkor a kórus egy antifóniát énekelt, s erre következett a gyülekezeti éneklés vagy zsoltár, vagy valamely más dicséret. A közénéklés után a pap egy fejezetet olvas fel énekelve az Ó- vagy Újtestamentumból, mely az egyházi beszédének az alapját képezi. Mire a kórus énekszóval válaszol. Ezután responzóriumot énekelnek a gyermekek, és kórus felváltva, minek a végén a pap így szól: *Imádjuk az Úr Istent,* s imádkozik. Hihetőleg ekkor történt az igehirdetés is. A pap imája után benedíktációt vagy versikulumot énekelt a kórus és a gyermekek felváltva.”¹⁶⁵

Sajnos később, főleg a felvilágosodás hatására, már kezdett az egyház megelégedni, ha minden családból egy valaki jelent meg az istentiszteleten. A XIX. század racionalista, bibliátlan igehirdetései aztán szinte teljesen kiűritették templomainkat.

1783-ban Eperjesi Zsigmond püspök (1781–1794) a következő-

¹⁶⁵ Uo. 80.

ket írta Bánffy Farkas főgondnoknak: „Soha a nép olyan tudatlan a hit dolgaiban nem volt.”¹⁶⁶ A puritánizmus lelki hatásairól sajnos nem maradt fenn írásos dokumentum. Sajnos a lelkipásztorok lelki munkáját sem tudjuk értékelni, mivel prédikációik nem maradtak fenn írásos formában. Kivétel Bisztray Sándor, hiszen írásai megtalálhatóak a gyülekezet könyvtárában. A XIX. század végére azonban az erjedés jelei kezdtek mutatkozni. Magyarországon a Milleneum évében, 1896-ban Szabó Aladár budapesti lelkész megjelenteti *Új Óramutató* című munkáját. Ebben a könyvében a következőket írja: „Nagy Istenáldás az, hogy eklézsiában élhetünk és munkálkodhatunk, de ezt az áldást mindenekre nézve öntudatos-ság, nélkülözhetetlen szükségességgé csak az teszi, ha egyen-egyen a Krisztus élő tagjainak érezzük magunkat... Aztán le kell szállni a szószékről és az evangéliumi életet meggyökereztető munkát ott kell folytatni az egyénekekkel való érintkezésben. Ezért van szükségünk személyes evangélizációra.”¹⁶⁷ Ketten Kecskeméthy Istvánnal (1864–1938) felvállalták Budapest evangélizációját, előbb az Erzsébet körúton, majd a Hold utcai teremben. Egy ilyen alkalmon vesz részt Kenessey Béla (1858–1918), a későbbi erdélyi püspök, ezt írja: „Az első, igazán komoly benyomásokat ott, ama nagy teremben vettem. Mindez betölti lelkemet Az iránt, Aki arra méltatott, hogy megláthattam és megtalálhattam az én Megváltómat, a mi Urunk Jézus Krisztust.”¹⁶⁸

Kenesseyt 1908-ban püspökké választották, ekkor mondta szál-lóigévé lett mondatát: „Én az Egyházkerület misszionáriusa akarok lenni.” Valóban az volt, evangéliumi püspök. És mi valósult meg az ő evangéliumi látásából Somosdon? A lelki többrevágás jelei kezdtek mutatkozni a századelőn: 1900-ban Visky Gyula tiszteletes úr megszünteti a katolikus Úrnapján a harangozást. Szomorúan állapították meg a presbiteri gyűlésen, hogy az evangélium szerinti Úrnapján, vasárnap dolgoznak az emberek, a katolikus Úrnapján pedig ünnepelnek. De a hívekben is elindult valami vágy arra nézve, hogy komolyabban vegyék a dolgokat. 1902-ben Nagy Ferenc presbiter javasolta presbiteri gyűlésen, hogy „tekintettel a

¹⁶⁶ Kolumbán: i. m. 69.

¹⁶⁷ Szabó Aladár: *Új óramutató*.

¹⁶⁸ Nagy Géza: i. m. 216.

hívek között elharapózott s csaknem általános szokássá lett vasárnapi munkára, mely némelykor még az istentisztelet csendes lefolyását is akadályozza, presbitérium ennek meggátlására valami intézkedést tegyen.”¹⁶⁹

1904-től kezdődően hetente tartottak ún. *vallásos estélyeket*, ahol felolvastak, énekeltek. Ezeket főleg az ifjúság látogatta. A felolvasásokat a II. világháborúig tartották is, azután inkább biblia-tanulmányozást folytattak, „bibliaóra” néven.

Makkai Sándor püspöksége idején (1926–1936) a megújulás jelei kezdtek mutatkozni: presbiteri, ifjúsági, nőszövetségi konferenciákon igyekeztek felmutatni Azt a Jézus Krisztust, Aki nélkül sem gyülekezeti, sem kisebbségi magyar élet nincs.

1935. október 1-jén lelkipásztorváltás volt. Szabó Frigyes nehéz időben, a gazdasági válság idején volt lelkipásztor. Szolgálati idejének nagyrésztét az egyház anyagi fenntartása foglalta le. Elég sok nyomorúság terhelte meg a gyülekezetet:

1. 1932 és 1937 között nagyon megterhelte az egyház életét az akkori gondnok, Székely Viktor esete. Öt éven keresztül nem tudta, vagy nem akarta rendezni 12 030 lejes adóságát.

2. A felekezeti iskola tanítójának, Farkas Ödönnek sem tudták rendszeresen fizetni járandóságait. Ez az adóság 1935-re 73 574 lejre duzzadt.

3. A papi fizetés is éveken keresztül hátralékban volt. Szabó Frigyes lelkésznek 12 500 lejjel tartoztak hosszú éveken keresztül.

4. 1932-ben, az orgonajavítás idejéből 500 lej adósság öt éven keresztül bénította a gyülekezet életét.

Ilyen körülmények között lehetetlen volt lelki munkát végezni! Ezt örökölte az ifjú Bisztray Sándor, amit minél hamarabb el kellett rendezni. Hozzáláttak a rendezéshez: Isten lelke úgy vezette az elődöket, hogy elsőnek lelkileg kell rendbe jönni. Ha a lelkekben rendeződnek a dolgok, az anyagiak is megoldódnak. Ezért 1935 őszén Ébresztő Hetet tartottak, és olyan szívesen és örömmel fogadták a hívek, hogy a következő évben is kérték annak megtartását. Ám a férfiak között nagyon nehéznek bizonyult az áttörés. A következő év egyik presbiteri gyűlésén ezt szavá is tette a lelkipásztor. A férfiak és különösen a presbiterek miért nem jönnek a

¹⁶⁹ Uo. 202.

vallásos estélyekre? Henter János és Ferenczi Mihály őszintén kijelentették: „Ha a tiszteletes úr külön rendez a férfiaknak kultúrestélyt, mindnyájan ott leszünk. De az asszonyokkal itt szégyenlik a közös munkát.” Túl olcsó válasz! 1938-ban a marosvásárhelyi CE Szövetség tagjai Szikszai Béni több evangéliumi színdarabját mutatták be a gyülekezetben: *Nóé bárkája*, *Ákán bűne* és a *Tékozló fiú* történetét.¹⁷⁰

Domahidi Ernő lelkész idejében állandósult az ifjúsági munka és a családlátogatás. Körzetekre, úgynevezett *tizedekre* osztották a gyülekezetet, és egy nap a lelkész meglátogatott egy tizedet, akik számára aznap este bibliaórát is tartott. Ez a munka mai napig megszakítás nélkül folyik. A buzgóbb gyülekezeti tagokkal evangéliumi színdarabot is tanultak, mint például *Szikszai Béni: Tékozló fiú története* és több környékbeli gyülekezetben is előadták. Ennek az előadásnak a szereplői: Ádámosi György, Henter Sándor, Henter Viktor és Székely Viktor voltak.

A presbiteri konferenciák hasznosságát a kommunizmus bukása után azonnal felismerték. Borsos Árpád lelkipásztor szorgalmazására, 1994-ben a vajai presbitériummal együtt, presbiteri konferenciára gyűltek össze a presbiterek. Egyszer Somosdon, máskor Vajában találkoztak. A következő konferencia 1999. február 27-én volt. Göcstől kezdve Káposztásszentmiklósig mintegy 75-en voltunk együtt. A konferencia témája: *A presbiter hite a szektás tévtanításokkal szemben*. A következő presbiteri konferencia 2001. március 17-én volt. Szolgált: Berke Sándor tenkei lelkész. Téma: *Presbiter a bibliában – A presbiter Bibliája*. Részt vettek a somosdi, nyárádkarácsoni, káposztásszentmiklósi, fintaházi presbiterek. A következő presbiteri konferenciára 2003. március 8-án került sor. Szolgált Mikó László a magyarországi Presbiteri Szövetség elnöke, testvérgyülekezetünk presbitere. Téma: *Presbiteri szolgálatunk*.

Esztendőnként meghívunk egy-egy kórust, hogy szolgálatukkal gyönyörködtessenek minket. 1984 nyarán a Marosvásárhely-alsóvárosi gyülekezet énekkara szolgált Somosdon. 1998. augusztus 6-án a Budapest-salétrom utcai kórus szolgált nálunk. 1999 telén a zilahi református egyház kórusát láttuk vendégül. 2000-ben két kórust is vendégül láttunk: a Kolozsvár–Tóköz gyülekezet kórusát és

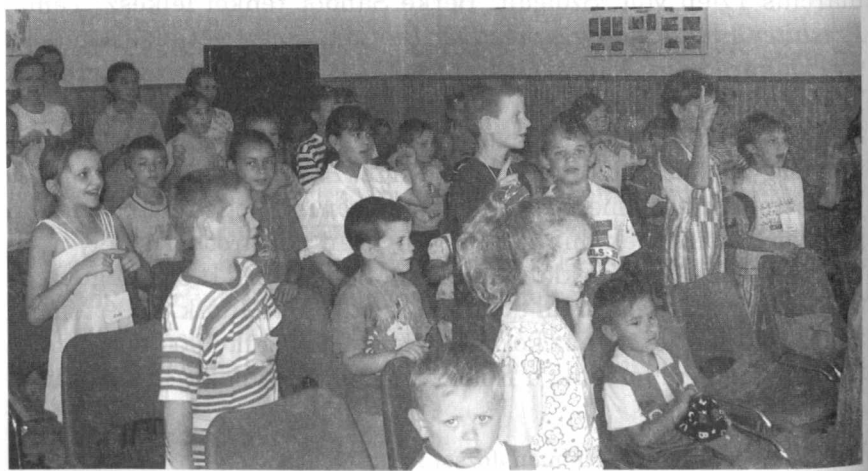
¹⁷⁰ A marosvásárhelyi Halmen József információja.

az udvarfalvi ifjúsági kórust. 2001. október 20–24. között a budapesti Ritornel Kórus vendégeskedett nálunk. 2002. június 2-án a radnótfáji kórus Somosdon dicsérte az Istent, a somosi születésű Székely György lelkipásztor prédikált. 2003. május 18-án a Református Kollégium kórusa szolgált Csiki Ágnes karnagy vezetésével; június 1-jén pedig a szókefali gyülekezet kórusa szolgált Somosdon. Lelkipásztoruk, Nagy Ferenc prédikált, ő is somosi születésű.

A GYERMEKEK KÖZÖTTI MUNKA

A reformáció idején kimondottan mai értelemben vett katekizáció nem folyt, hanem főleg a délutáni istentiszteletek idején és utána tanulták a hit alapvető dolgait. Mivel a lakosság túlnyomó része írástudatlan volt, ezért a tanítás nagyrészt élő szóban történt. A gyermekek a szülőkkel együtt hallgatták a kátétanítást, és mivel a konfirmáció csak az 1800-as évek elején lett általánossá, ezért mikor odanőtt a gyerek, a szülők megkérdezték a lelkipásztort: vehet-e a gyermekük úrvacsorát? A lelkész elbeszélgetett a gyermekkel, és ha úgy találta, úrvacsorához bocsátotta.

A bibliai történetek tanítása a pietizmussal kezdődik a XVIII. században. Azóta lelkipásztori nemzedékek egész sora fáradozott azon, hogy a gyermekekkel minél frissebb korban megismertesse az Úr Jézus Krisztust. Bisztray Sándor lelkipásztor a vallásórák

második felében mindig elmondta vagy a helyi vagy az erdélyi történelemnek egy olyan részletét, ami a gyermekek érdeklődését felkeltette. Ez a helytörténeti érdeklődés ma is elevenen él a gyülekezet tagjaiban.

A kommunizmus előtt a katekézis az iskolában folyt a református egyház kántortanítója és a lelkipásztor vezetésével. A bibliai történeteket a tanító, a konfirmációi előkészítést a lelkipásztor végezte. A kommunizmus alatt minden munkát a lelkipásztorok végeztek, így a katekézist is. Borsos Árpád lelkipásztor az egyetemes papság elve alapján, a vallásórák megtartásába bevonta a gyülekezet hitben mélyebb és bölcsebb leánytagjait, így Veress Irmát, Évát és Erikát. A lelkipásztor ismét csak a konfirmandusok előkészítésével foglalkozott. Ma a vallásórákat Botos Noémi és Veress Piroska tartják szívügyüknek, vasárnap 10 órától a délelőtti istentisztelet előtt.

1998-ban kezdődött el a Nyári Vakációs Gyermekehét. Egy holland alapítvány jóvoltából Isten gyermeknépe a nyári szünidőben egy hétig kézműves foglalkozás segítségével játszva tanulja a bibliai történeteket. Ebben a munkában néhai Soós Emese, Veress Erika, Ferenczi Enikő, Veress Éva és Irma, Dóczi Margit, Ráduly Kinga, Henter Erzsébet, Borzás Kinga, Székely Erzsébet, Botos Noémi és Erzsébet, Veress Piroska és Márta, Ferenczi Réka és Márta, Dániel Piroska és Zsuzsánna, Sepsi Katalin és Veronika, Henter Izabella, Sipos Sándor, Székely Attila stb. jeleskednek-jeleskedtek évek óta. Általában 80-90 gyermek szokott részt venni ezeken az alkalmakon. A gyermekhetet gyermek-istentisztelettel fejezzük be: a gyerekek vezetik az istentisztelet kötött részét, a lelkipásztor irányításával. Az igehirdetést a lelkész végzi.

IFJÚSÁGI MUNKA

Az ifjúsági munka első nyomai ugyancsak a Makkai Sándor nevéhez kapcsolódik. Ő szorgalmazta: az evangéliumot ki kell vinni a templomból, meg kell nyerni az ifjúságot Krisztusnak.

Sajnos a kommunizmus minden gyülekezeti és szövetségi munkát be akart szorítani a templomba. A lelkipásztorok nagy része csak félve tett amit mert. Sokan kényelemből és félelemből semmit

nem tettek a vasárnapi istentiszteletek megtartásán kívül. Isten kegyelméből az 1970-es évek közepétől sok minden változott, és Isten Szentlelke, mint sok gyülekezeten, Somosdon is átfűjt. Ebben az időben Magyarországon, a Szilágyságban és Maros megyében áldott ébredési időknek lehettek tanúi az akkor élők. Az 1970-es romániai áradások és az 1977-es földrengés után egyre több Biblia és lelki irodalom jött be az addig szinte hermetikusan elzárt területre, a külföldi hittestvérek által. Olykor a Bibliák B-vitaminnal jelölt dobozokban csempésződtek be a lelkileg nagyon éhes országba.

1974-ben, a Gecse utcai gyülekezet új lelkipásztort választott dr. Csiha Kálmán személyében. Feleségével, Nagy Emesével szívügyüknek tartották a liturgikus szolgálatok végzésén kívül a kiterjedt ifjúsági munkát is. Ezek az alkalmak nemcsak a városi ifjúságot vonzották, hanem a környező falvakból is bejártak élő evangéliumot hallgatni. Mezőpanit és Somosd jeleskedett ezen a téren. Somosdról főleg Ferenczi György és Dóczi Margit jártak rendszeresen a Gecse utcai gyülekezet ifjúsági alkalmaira. Csiha Kálmánt közben esperesnek választották. Ebben a minőségében állandóan szorgalmazta az ifjúsági munkát.

1977-ben nyugdíjba vonult Bisztray Sándor lelkipásztor. A gyülekezet utódjának Domahidi Ernőt választotta, aki ugyancsak szív-

Ifjúsági Konferencia a Gyülekezeti Házban

A somosi ifjúság az Újpest-Belvárosi templom előtt

ügyének tekintette a gyülekezet ébresztését és az ifjúsági munkát. Azt írta 1980-ban „Sokan rendszeres templomlátogatók lettek, hitben öntudatosodtak, erősödtek, különösen a fiatalok között. Az ifjúsági órák, beszélgetések sokban hozzájárultak ehhez.”¹⁷¹ 1985. augusztus 22–24. között a Jód völgyében, Ratosnyán táboroztak a somosi fiatalok. Új énekeket tanultak, sokaknak megújult az élete. Ezt az áldott evangéliumi munkát folytatta Borsos Árpád lelkipásztor is, az ifjúsági órákon, ifjúsági találkozók, kirándulásokon igyekezett közelebb vinni az evangéliumot fiatalokhoz, öregekhez egyaránt. Jelenben minden héten kétszer van ifjúsági bibliaóra: péntek este a kisebbeknek, vasárnap délután a nagyobbak számára. Rendszeresek az ifjúsági konferenciák, evangéliumi táborozások, más ifjakkal való találkozások.

1998 tavaszán a Gecse utcában ifjúsági konferencia volt, ahol gyülekezetünket Henter Erzsébet, Nagy Zoltán és Veress Erika képviselték.

1999. július 26. – augusztus 2. között 8 fiatallal ifjúsági táboro-

¹⁷¹ *Historia Domus*. Az 1980. év bejegyzései.

záson vettünk részt, együtt a göcsi és nagykendi fiatalokkal. Ugyanebben az évben a Gecse utcai gyülekezetben ismét ifjúsági konferencia volt, ahol Borzás Kinga, Dániel Emma, Ferenczi Kinga, Henter Erzsébet, Nagy Zoltán, Sin József, Ráduly Kinga, Székely Zsolt és Szigeti Tünde képviselték ifjúságunkat. 2000. július 10–17. között a Bucsín hegységben táboroztunk a fiatalokkal. 2001. november 17-én a Marosvásárhely-alsóvárosi gyülekezet ifjúságával együtt ifjúsági konferenciát tartottunk.

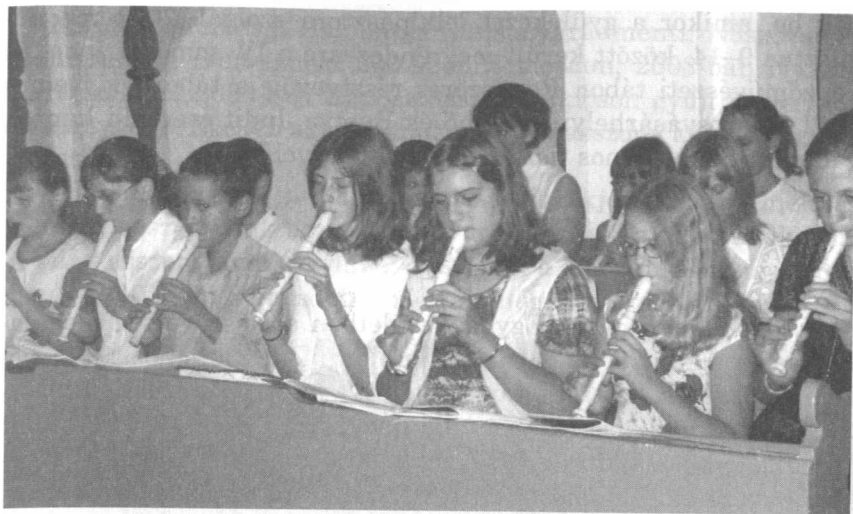
2001 óta minden esztendőben Somosdon táborozik a Budapest-Újpest-Belvárosi ifjúság egy csoportja egy hétig. A mieinkkel együtt dicsérjük az Urat, növekszünk a hitben, és sokat játszunk, kirándulunk. Az idén már harmadik alkalommal mi is visszaadtuk látogatásukat. Áldott alkalom ez nemcsak a hitben való növekedésre, hanem a főváros nevezetességeinek a megismerésére is. A Nemzeti Múzeum, az Állatkert, a Budai Vár, a Parlament épülete, vagy az Esztergomi Bazilika, a Dunakanyar – mind-mind olyan helyek, ahová budapesti testvéreink szeretetéből eljuthattunk.

2003. december 12-én este a Marosvásárhely-kövesdombi ifjúság szolgált közöttünk, Fekete Márton vezetésével.

Ifjúságunk az országos ifjúsági konferenciákon is kisebb létszámban képviselteti magát. Idén, 2004-ben 42 újpesti ifjú nyaralt gyülekezetünkben. Ők részben az ifjúsági házban, részben a gyülekezet családjainál voltak elszállásolva.

Zene- és kézműves tábor

2001. július 23–29. között szerveztük meg Mennyei Atyánk kegyelméből az első somosdi zene- és kézműves tábort. A gyülekezet ifjai, de a környező falvakból és Marosvásárhelyről is sokan érdeklődnek ez alkalom iránt. A tábor szakmai irányítója Gáspár Attila zilahi zenetanár, és felesége Katalin asszony. Főként gitározni, furulyázni tanították gyermekeinket. Katalin – óvónő lévén – rajzolni, követ festeni, bogozni tanítja a gyermekeket. Vasárnap, a tábor végén rövid bemutatót tartunk a templomban arról, amit tanultunk. Rendszeres résztvevője a tábornak Fekete Pál marosvásárhelyi képzőművész, aki agyagozni, szobrászkodni tanítja gyermekeinket. Ezek a napi foglalkozások igei alkalommal kezdődnek és fejeződ-

A zenetábor vasárnapi bemutatója

A 2004-es Zenetábor résztvevői

nek be, amikor a gyülekezet lelkipásztora szolgál. 2004-ben augusztus 9–14. között került megrendezésre a IV. somosdi zene- és képzőművészeti tábor. Rendszeres résztvevője a tábornak Nemes Csilla marosvásárhelyi tanítónő és Bustya Judit cserealji kántor, valamint Szabó János tiszaföldvári népművelő is.

NŐSZÖVETSÉG

Az Erdélyi Református Egyházkerületben a Nőszövetség megalakulása szorosan kötődik Makkai Sándor püspök nevéhez. 1927. november 19-én az Igazgatótanács felhívta a gyülekezetek lelkipásztorait, hogy gyülekezetükben alakítsák meg a Nőszövetséget. Pár hónap leforgása alatt a gyülekezetek 90%-ában megalakultak a helyi szervezetek.¹⁷² Somosdon 1928-ban alakult az első Nőszövetség. Az 1928-as esperesi vizitáció így buzdította munkára a Krisztust követő asszonyokat, leányokat: „Lelkészt, tanítónőt kérünk hogy a Jairus leányát, a somosdi Nőegyletet igyekezzenek feltámasztani, s a köteles munkába beállítani, míg nappal vagyon, mert eljön az éjszaka, mikor senki sem munkálkodhatik.” Az ez évi jelentésben azt írta a lelkész, hogy „megalakult, és áldozatos munkához kezdett a nőszövetség.” A mozgatórugója e szövetségnek általában a református tanítónő és a lelkészné volt. A kommunizmus minden egyletet, szövetséget betiltott, így a Nőszövetség is mint szövetség befejezte munkáját, de mint bibliaóra tovább működött. 1992-ben újjászerveződött, elnöke a lelkész felesége, Borsos Árpádné Melinda lett. Ma a Nőszövetség 15-20 taggal működik Botos Csabáné Erzsébet vezetésével. Összejöveteleit télen szerda esténként, nyáron vasárnap, az istentisztelet után tartja.

1998. május 15 és 17 között Sepsiszentgyörgyön tartották az Országos Nőszövetségi Konferenciát. Gyülekezetünket Botos Erzsébet, Bodó Ágnes, Ferenczi Emma, Iszlai Enikő, Székely Irma és Szócs Polixénia képviselték. 1999 mennybemenetel ünnepén a Magyarlapádi Nőszövetségi Konferencián 25 asszonytestvér vett részt.

¹⁷² Barabási Endre: „Az Erdélyi Református Egyházkerület Nőszövetsége” in: *Ref. Szemle*, 2001. 381.

Minden pünkösd III. napján Alsónyáradmenti Nőszövetségi Konferenciát szerveznek. 2002-ben Somosdon, 2003-ban Nyáradkarácsonban, 2004-ben Káposztásszentmiklóson gyűlt össze Isten asszonynépe. Ezeken az alkalmakon 10-15 asszony képviseli gyülekezetünket.

Minden esztendő márciusának első péntekjén összegyűlnek leányaink, asszonyaink az ige mellé, imádkozni. Együtt imádkoznak a világ asszonyaival, ugyanis ekkor van a Női Világimanap. 2002-ben és 2005-ben Somosdon tartották meg ezt a jeles alkalmat.

A Női Világimanap-i szeretetvendégség

Állandó szolgálata a gyülekezetnek a holland és budapesti vendégek ellátása, amely szolgálatban a Nőszövetség jeleskedik. Évenként 2-3 alkalommal vendégeskednek nálunk a holland testvérgyülekezet képviselői. 5-6 személy ellátása egy hétig nem kis feladat, de ezt is szívesen végzik asszonyaink. Az ifjúsági ház takarításában, az ágyneműk tisztántartásában mindig lehet néhány asszonytestvérré számítani.

Állandó szolgálata a Nőszövetségnek az újszülöttek meglátogatása. Ez a szolgálat is Borsos Árpád lekipásztor idejében kezdődött és mind a mai napig folytatódik. Minden újszülöttet felkeresnek, kevés ajándékot visznek, ígét olvasnak, imádkoznak. Kedves alkalom volt a Nőszövetség történetében a marosvásárhelyi börtön fel-

keresése 2001 márciusában. Igét a gyülekezet lelkipásztora hirdetett, majd rövid szavalókórus következett a Nőszövetség előadásában. Minden jelenlévő szeretetcsomagot kapott.

PRESBITERI BIBLIAÓRA

Ennek a munkaágnak a gyökerei is visszanyúlnak az 1980-as évek elejére. Csiha Kálmán esperes szorgalmazására a lelkipásztorok külön foglalkoztak a gyülekezet vezetőségével, a presbitériumokkal. Domahidi Ernő lelkész idejében emlékezetes volt az *Egyházi Törvénykönyvnek*, valamint a *II. Helvét Hitvallásnak* az áttanulmányozása. Borsos Árpád lelkész idejében a *Heidelbergi Kátét* valamint: *Papp Vilmos: Légy köszikla!* című könyvét tanulmányozták a presbiterek. Közös tanulmányoztuk az őszövetségi Malakiás próféta könyvét, *Siklós József: Az újszülött természetrajza* című könyvét, valamint *dr. Csiha Kálmán: Gyülekezetépítés* című dolgozatát. Ezek az alkalmak főként a téli időszakban, november elejétől húsvétig tartatnak, a szombat esti istentisztelet után.

SZERETETMUNKA, DIAKÓNIA

Hitünket nemcsak a szánkkal valljuk, hanem Krisztus iránti szeretetünket cselekedeteinkkel is igyekezünk megvallani. Isten népe kinyújtja kezét az elesettek, bajban lévők felé, mert Krisztus szeretete erre indít minket. A szeretetmunkáról első írásos adatunk 1832-ből származik, amikor elődeink néhány véka gabonát adakoztak a marosvásárhelyi Kollégium számára. 1856-ban 200 magyar forintot adakoztak ugyancsak a Református Kollégiumnak. A Nagy Károly püspök emlékére építendő iskola javára 1926-ban 33 500 lejt adakoztak. Ugyanebben az évben 50 lejt adakoztak az árva gyermekek részére. 1928-ban a kolozsvári árvaház részére 126 lejt adakozott a gyülekezet. 1929-ben a *Károli Emlékalap*-ra 269 lejt adakoztak. Nagyon megmozgatta a somosdiakat a felsősófalvi tűzkárosultak nyomorúsága, mert 1931-ben 40 törölköző, 16 tányértörő, 20 ing, 13 lábravaló, és 251 lejt gyűlt össze számukra. Több éven keresztül adakozott a gyülekezet a szászvárosi árvaház részé-

re: 1936-ban 180 lejt, 1937-ben 554 lejt, 1939-ben 660 lejt, 1940-ben 813 lejt, 1942-ben 18,33 pengőt, 1947-ben 8 645 540 lejt, 1948-ban 500 lejt adakoztak.

Szép példája az ökumenikus szeretetnek az 1939-es gyűjtés, amikor a leégett bukovinai józseffalvi katolikus templom újjáépítésére 960 lejt értékben adakoztak gyülekezetünk tagjai. Németi Kálmán plébános megható hangú levélben mondott köszönetet gyülekezetünknek: „Ne maradjon köszönöm nélkül a bibliás jótett, mellyel a melegszívű gyülekezet, Nagytiszteletű urammal az élen, segítségünkre sietett... ha a nemes gyülekezet tagja mégis bajba kerül, éppen olyan gyorsan siessen a jó Isten segítségükre, mint amilyen szívesen és gyorsan segítségünkre sietett Nagytiszteletű uram szíve és népe ennek a szomorú, sújtott Bukovinában hűségeskedő székelj népnek.”

De felkarolták a *külmisszió* ügyét is, hiszen 1939-ben 546 lejt, 1941-ben 16,60 pengőt adakoztak erre a célra.

A *szórványmisszió* céljára 1940-ben 100 lejt, 1941-ben pedig 1,60 pengőt adakoztak.

1946-ban, noha Somosdon is nagy szárazság volt, mégis adakozásra nyúlt a kezük azok felé, akik még szegényebbek voltak. Így természetben és készpénzben 382 000 lejt értékben adakoztak. A háború után Isten Lelke érzékennyé tette a gyülekezet tagjait a foglyok felé. Országos gyűjtést szerveztek a foglyok részére, amikor a somosdiak 465 000 lejt értékben adakoztak.

1948-ban a pókakeresztúri templom részére 2678 lejt ajándékoztak.

A mikházi otthonban két somosdi férfit is ápoltak: Szilágyi Istvánt és Vorer Ferencet, akiket többször megkeresett a gyülekezet küldöttsége, részükre és a többi gondozott részre 1982–1988 között éveken át ruhaségélyeket adományoztak. 1978-tól kezdődően több hitben járó család rendszeresen adakozott a gyülekezet szegényei részére. Ezeket a gyülekezet lelkipásztora osztotta szét a rászorultak között.

Borsos Árpád lelkipásztor idejében kezdődött el a marosvásárhelyi öregotthon látogatása, amit azóta is szeretettel végzünk: szeretetsomagot kap minden beteg, minden ágy mellett ígét olvasunk, imádkozunk, és az ebédlőben istentiszteletet tartunk, amit román nyelvre is lefordítunk. Ma már szervezeten működik ez a

csodálatos munka, minden csütörtökön egy-egy gyülekezet végzi. Több alkalommal gyűjtöttünk a marosvásárhelyi Lydia otthon részére is adományokat, főként zöldségfélét.

Borsos Árpád lelkipásztor idejében, 1995-ben szörványgyermekek táboroztak a gyülekezetben. A szállásukat és ellátásukat a gyülekezet családjai vállalták. 2000. július 19–23. között a szentágotai és bürkösi szörványgyermekek táboroztak az ifjúsági házban, lelkipásztoruk, Kozma Endre vezetésével. Veress Éva, Veress Irma, Veress Erika magyar versekre, énekekre és nem utolsósorban bibliai történetekre tanították az elrománosodó református gyermekeket. 2001. június 1–4. között a kolozsvári Utcagyerek Misszió gyermekei nyaraltak nálunk.

1998 őszén az említett Lydia Otthon árvái részére gyűjtöttünk egy kis teherautónyi zöldségfélét. 1999-ben a Kárpátaljai árvízkárosult reformátusok részére 4 500 000 lejt adakoztunk.

2002-ben Medve Kálmán marosvécsi beteg fiatalember budapesti kezeltetésére 2 000 000 lejt adakozott a gyülekezet. A következő évben pedig a marosvásárhelyi Református Kollégium részére adományoztunk 1 000 000 lejt.

2004 nyarán egy Somosdról elszármazott súlyosan beteg testvérünk részére 7 500 000 lejt adományozott a gyülekezetünk.

Az adakozásra annak is szüksége van, aki kapja, és annak is, aki adja! Minden adakozás hálával tölti el az ember szívét azért, hogy van miből adnia. Másik ajándéka az adakozásnak a közösségi érzés megerősödése. A gyülekezet története azt bizonyítja, hogy nemes és jó dolgok érdekében össze tudtak és tudnak fogni. A zsidók az adakozásaik rendjén így imádkoztak: „Most azért ímé elhoztam ama föld gyümölcsének zsengéjét, amelyet nékem adtál Uram” (5Móz 26,10). Amit Tőle kaptunk, csak azt adtuk Istennek vissza, amiért legyen áldott szent neve!

AZ IMAHÉT

Domahidi Ernő lelkipásztor szolgálati idején indult el ez az áldott belmissziós tevékenység. 1978 óta minden esztendő január második vagy harmadik hetében vendég igehirdetők szolgálatával, valamilyen központilag kijelölt téma kapcsán hallgatjuk az élő Isten lelkét

megújító üzenetét. Egyik leglátogatottabb gyülekezeti alkalmunk az imahét. Gyülekezeti ünnepélyek, ifjúság, nőszövetség, gyermekek szolgálata teszi kedvesebbé, színesebbé ezt az alkalmat.

GYÜLEKEZETI EVANGÉLIZÁCIÓ

„Az egyházat szüntelenül reformálni kell.” – tanítja hitvallásunk. Ennek a reformációnak régi és bevált eszköze az egyhetes evangélizációs hét. Gyülekezetünkben ezt a szolgálatot 1999. április 8–13. között tartottuk meg első alkalommal. Szolgált: Bódís Miklós lelkipásztor. 2000 böjti nagyhetén Asztalos Zoltán nyugalmazott alsóvadászi (Magyarhon) lelkipásztor szolgált. 2001 böjti nagyhetén Berke Sándor tenkei lelkipásztor hirdette közöttünk Krisztus evangéliumát. A 2002-es böjti evangélizációs héten Czövek Olivér nyugdíjas vecsési lelkész szólt Isten országának evangéliumát. 2003 böjti nagyhetén a Budapest-Újpest-Belvárosi lelkipásztor volt a vendégszónok, vele együtt szolgált a gyülekezet gondnoka Bárdi Árpád és Mikó László missziói gondnok, a Presbiteri Szövetség elnöke. 2004-ben Domahidi Ernő nyugdíjas mezőnagybajomi lelkész, a gyülekezet volt lelkipásztora hirdette Isten ígését közöttünk. 2005-ben dr. Csiha Kálmán nyugdíjas püspök által hívogatott Isten Lelke Jézus Krisztus követésére. Megemlékezésre méltó még a 2002. március 10-én tartott gyülekezeti csendesnap. Szolgáltak: néhai id. Adorján Kálmán és Horváth Levente. Jelen voltak: a nagykendi, nyárádkarácsoni, marosvásárhelyi és cserefalvi énekkarok, valamint az ígére éhes gyülekezeti tagok.

BETEGEK ÉS ÖREGEK VASÁRNAPJA

Borsos Árpád lelkipásztor nevéhez fűződik ez az ünnep is. Évente egyszer, az ősz elején megemlékezünk öreg és beteg testvéreinkről. Tematikus igehirdetés után ünnepélyesen köszöntjük azokat a testvéreinket, akik tisztas öregséget értek el, utána pedig a gyülekezeti házban szeretetvendégségen veszünk részt. Általában nyugdíjas lelkipásztorok szolgálnak: Gazda Benedek, Péterfy László és néhai id. Adorján Kálmán.

ÖTVEN ÉVE KONFIRMÁLTAK VASÁRNAPJA

2001 újkönyér vasárnapja volt az első alkalom, amikor ezt a bensőséges ünnepet megszerveztük először. Azóta minden újkönyér vasárnapján írásos meghívóval összehívjuk azokat, akik 50 esztendővel azelőtt konfirmáltak, a templomban ünnepélyesen köszöntjük őket, mindenki kap egy emléklapot és a gyülekezeti házban szeretetvendégségen felidézük az első konfirmáció emlékeit és az azóta történt lelki és családi eseményeket.

Az ötven éve konfirmáltak

ISZÁKOSMENTŐ MISSZIÓ

Ez a munka abból a felismerésből született, hogy sajnos egyre több lélek rabja az alkoholnak Erdélyszerte. Ezeket az embereket a társadalom kiközösíti, megveti, pedig segíteni kellene. Ezt a célt szolgálja ez a munka, hadd érezzék ezek az emberek, van szabadulás Jézus Krisztus szeretetéből. Az Ő szabadító szeretetének akarunk a közvetítői lenni. 2000. május 8–19. között országos iszákosmentő

segítő hét volt Somosdon. Megjegyezzük: ez a rendezvény volt az első nagyobb összejövetel az ifjúsági ház felszentelése után. Akkor a gyülekezetből senki nem vett részt a segítő táborban mint gyógyulni vágyó, de esténként többen eljöttek hallgatni a szabadulás evangéliumát. Később többen részt vettek a más helyeken szervezett segítő táborokban, és jelenleg hárman vannak, akik több-kevesebb idő óta szabadok az ivás kényszerétől. Részükre minden hétfő este bibliaórát szervezünk, ahova havonta egyszer jönnek a marosvásárhelyi és cserefalvi szabadultak is, lelkészük, Adorján Kálmán vezetésével.

EGYHÁZFEGYELEM

A kezdeti időktől fogva egészen a XVIII. század közepéig, az egyház hatáskörébe tartozott minden olyan erkölcsi vagy büntetőjogi kérdés, amely ma már a világi hatóság jogköre. Ebben az időben azonban egészen természetes volt, hogy a lopás, paráznaság, becsület-sértés el egészen a házassági válásig az egyház hatásköre legyen. Minden településen a Brachium (karhatalom) intézte ezeket a válás-erkölcsi kihágásokat, melynek a XVIII. századtól a feje a kurátor és tagjai a hitesek voltak. Náluk kellett bejelenteni minden botránkoztató magatartást, káromkodást vagy házasságtörést. Az esperesi látogatás előtt megkérdezték mindig a gyülekezetet a pap, a tanító, a megyebíró, a hitesek magaviselete felől. Viszont a papot is kikérdezték a hallgatók erkölcsi vagy vallási élete felől. Ha az egyházi épületekben esett valamilyen kár, akkor jogukban is volt 12 forintig megbüntetni a presbitereket. Ha a megyebíró a mester és a pap bérét „be nem szolgáltatta”, akkor jogukban volt ott helyben megzalogolni. Így történt ez 1820-ban három megyebíróval egyszerre: „Sipos Antal, Székely Ferenc és Szilágyi József volt curatorok 12 magyar forintot érő marháját Tiszteletes Director (esperes) Atyánkfia köttesse el, mivelhogy a magok idejebeli béreket bészolgáltatni elmulatták (elmulasztották).”

„Botránkoztató személyek” cím alatt minden vizitáció alkalmával összeírták azokat, akik káromkodtak, vagy akiknek *idő előtt* született gyermeke. 1723-ban egy asszonyról azt állapította meg a vizitáció, hogy „németekkel ett, ivott, csókolódott, titkos helyeken

társalkodott, egy némettel csak ketten háltak.” 1729-ben találjuk az első bejegyzést, arról, hogy valaki nem járt templomba. Ilyen volt Kállai Márton és Domó Mihályné. Kállairól többet nem olvassunk, de Domó Mihálynéről még sokáig ezt jegyezték fel. A templomépítés valószínű felzavarta a gyülekezet békéjét, mert az 1797-es vizitáció szomorúan jegyzi meg: „Minthogy a vizitáció szembetűnőleg tapasztalja, hogy a megye némely tagjai egymás ellen való rancorok (rancor – latin szó, jelentése: régi avas zsír, átvitt értelemben: régi megrögzött harag, gyűlölet), a közjónak akadályozására vagynak, atyáiképpen inti azokat a békességre, és atyafiságos szeretetre.” 1799-ben Kovács Mihály azzal adatik fel, hogy Lőrinczi Rebekával éjjel mulatott, s véle is halt. 1803-ban Szakács István, minthogy „régius alatt solemnijter (ünnepélyesen) hamis hitet tett, melyet, míg véghez nem visznek excommunicáltatnak.” Mindezek a példák elég meggyőzőek, hogy a XIX. század közepéig teljesen más volt a református egyház, mint manapság. A XIX. századtól kezdődően a liberális, bibliátlan gondolkodás végleg „megás-ta a sírját” az egyházfegyelemnek.¹⁷³ Ettől kezdve már templomba sem kívánt járni a nép. Már nem kívánatos egy fegyelem nélküli egyházi élet. A faluközösség azonban igyekezett egyfajta rendet és fegyelmet tartani a falu életében. A népi emlékezet még őriz egy ilyen esetet: az 1930-as években valaki kórét lopott, és a bíró intézkedése folytán a hátán kellett végigcipelnie a lopott holmit, és közben a hites ütlegetése közben kiabálnia: *Így jár, aki kórét lop!* Ezt a ténnyt Kövesdi Kis Ferenc tanár úr is megerősíti könyvében...¹⁷⁴

¹⁷³ Imreh Barna: i. m. 108.

¹⁷⁴ Kövesdi Kiss Ferenc: *Bekecs alatt zeng az ének* (kézirat).

TEPLOS ÉS KÖRNYÉKE

A TEPLÓÉPÍTÉS TÖRTÉNETE

A mai templomunk – tudomásunk szerint – a második a falu történetében. Az első templom a Székely-kertben állott, a temető szomszédságában. Ezt a helyet ma is *Régi Cinteremnek* nevezi a nép. A falu mind lennebb költözött, a templom sokaktól távol esett, de a falai is összehasadoztak. Ezért elhatározták egy új templom építését. Hosszú tárgyalások folytak a templomhely kiválasztása felől, mely vitába az akkori esperest, Tsiki János, luka-ilencfalvi lelkészt is bevonták. Egyesek a régi helyen szerették volna felépíteni a templomot, de a presbitérium ragaszkodott a mostani telekhez, mondván: „sokkal erősebbnek tartottuk annak a résznek az erősségeit... és a falunak szinte derekába esik, az öregekre és betegekre nézve a templomba menetel könnyebb.”¹⁷⁵

A templom telkét 1793 pünkösdjén vásárolták a káposztás-szentmihályi Nagy Lászlótól és testvérétől Nagy Sámueltól. A telek összterülete 648 négyszögöl volt. A telken egy kis ház is állott, és a vásár után Török Sámuel lelkipásztor be is költözött a házba. Két évig nem kellett fizetni semmi lakbért, azonban a harmadik évvel kezdődően 1 aranyat fizetett a gyülekezet. A parókia helyét Jánosi Antal kiskörményi lakostól vásárolták 1795-ben.

A templom alapkövét 1793. június 17-én tették le az akkori püspök, Keresztes Máté (1793–1795), Török Sámuel lelkipásztor és a presbitérium jelenlétében, közben a gyülekezet a 84. zsoltárt énekelte.¹⁷⁶ Török Sámuel ezt az eseményt így örökítette meg: „Én, Török Sámuel papságomban, curator: Szilágyi György. Hitesek: Székely István, Székely János, Felső Székely Ferenc, Ferenczi Mihály, Henter János, alsó Székely Ferenc, Székely Gergely. Egyháziak: Henter András, Szilágyi János. Jelenlétekben tettük le az új templom fundamentumának első követ, melyet magunk is kezeinkkel a

¹⁷⁵ Egyházi irattár, D-12 irat.

¹⁷⁶ *Presb. jkv.* I/40. 621.

nálunk lévő kalapáccsal megveregettünk. Ebben az időben találtak élő lelkek Somosdon mindössze 451-en, Csókában pedig 200-an. Az eklézsia in summa 651 lelkek.”¹⁷⁷

Az építést a „Marosvásárhely szabad királyi városban lakó Eikler Ferenc Pallér-mester” és Keszi István kezdte el. A templom-építéshez felhasználták a lebontott régi templom köveit, ezen kívül: 114 000 téglát, 850 véka oltatlan meszet, 535 szekér homokot, 85 öl cserefát, 4 fertály-tutaj deszkát, és 3 fertály-tutaj szarufát, a templom és torony fedésére 30 000 zsindelet, 60 000 zsindeletszeget, 4000 lécszeget, 3 mázsa vasat kapcsoknak, 5 font drótot, 5000 stukatorszeget, 6 kéve nádat. 30 000 téglát a küküllőszéplaki cigányok készítettek. A mai templomunk bejáratának kőből faragott boltíve az előző templomból való. Ott olvasható az 1794-es szám a boltív tetején, valószínű ebben az esztendőben érkeztek el a falazással addig, hogy beépítésre kerülhessen.¹⁷⁸ A teljes kőműves munkáért 850 magyar forintot, az ácsmunkákért 345 forintot, és 40 véka búzát, 25 veder bort kértek és „minden becsületes megyebeli ember a legényeket tisztességes étellel tartsa egy-egy nap rendre.”¹⁷⁹ A templom méretét így határozták meg: „hosszúsága 11 öl, szélessége 5 öl és 2 sukk, magassága 3 öl, a torony magassága 9 öl, a templom falainak vastagsága 3 és fél sukk, a haranglábig 3 sukk, azon felül 2 sukk.” A szerződés szerint „1794 Szentmihály haváig tartozik bévégezni.” (A sukk méretét így határozza meg a Magyar Értelmező Kéziszótár: „a két ököl és az egymás felé fordított két hüvelykujj együttes hossza”).

A hívek pénzadománnyal és terménnyel járultak hozzá a templomépítéshez. Az egyháznak volt 963 magyar forintja a templomépítés kezdetén, a hívek adományoztak 309 magyar forintot, fa eladásból 600 magyar forintot nyertek, így ezzel az 1872 magyar forinttal kezdték el felépíteni a mai templomunkat.

A legnagyobb adomány 50 forint, a legkisebb 1 forint volt. Összehasonlításképp: 1788-ban 1 véka búza 18-24 krajcár, 1 véka kukorica 15 krajcár, 1 pár csizma 3 rhénes forint, egy „mindennapi men-

¹⁷⁷ *Anyakönyv. I/1.*

¹⁷⁸ Sajnos ezt a szépen faragott bejáratot az 1990-es javítás idején olajfestéssel lefestették.

¹⁷⁹ Egyházi irattár, D-13 irat.

te 15 rajnai forint.”¹⁸⁰ A termett kukorica 4/5 részét, a búzának 1/5 részét ajánlották a templom építésére. De ezen kívül adományoztak még bort, borsót, paszulyt is.¹⁸¹ A kukoricából 195 forintot, a búzából 32 forintot nyertek.

Más gyülekezetektől is kértek segítséget a templom felépítéséhez. A fennmaradt iratok szerint adományokat kértek a gerneszei lelkésztől „tiszteletes, tudós, nagyérdemű Málnási László, Főkonzisztórium tagtól”, a régeni gyülekezettől, a petelei gyülekezettől, a sáromberki gyülekezettől, valamint sok más jókedvű adakozótól, pl. „Néhai b. e. Méltóságos Szutsáki Ferenc úr elmaradt gyászos özvegye, méltóságos Kabos Klára úrasszony”-tól, aki 1796. február 14-én adományozott „2 német forintot”. A szájhagyomány szerint voltak, akik annyit talpaltak a templomépítés ügyében, hogy lekopott a cipő a lábukról. Ezt a tényt megerősíti egy fennmaradt okmány, melyben a kéregető testvérünk az elszámolás rendjén azt írja: „fél bocskort vettem Régenben, mivel mezítláb maradtam.”¹⁸² Már épülőfélben volt a templom, amikor az 1794-es vizitáció áldásképpen és bátorításul a következőket jegyzi fel: „Engedjen az Úr továbbra is erőt, tehetséget és parancsoljon segédelmet az elkezdett munkának unalom nélkül való folytatására s mindannyiunk örömére egész contentummal való elvégzésére.” (contentum latin szó, jelentése: buzgó, összefog, iparkodik)

A szájhagyomány úgy tudja, hogy azokat, akik nem adakoztak a templom építésére, a falu kiközösítette, olyannyira, hogy Kovács János családját kiköltöztették a faluból a csókai határba. A Dóczi család egy ágának pedig el kellett hagynia a falut, mert nem akart részt venni a teherviselésben.¹⁸³ 1756-ban az egyháznak a Szálas Bércén volt egy darab erdeje, amit a templom és parókia építésére használtak fel.¹⁸⁴ Sajnos, nem sikerült a tervezett egy esztendő alatt befejezni a templomépítést, ugyanis Eikler Ferenc nem tudni mi okból, nem fejezte be a munkát. 1805-ben újabb szerződést kötöttek, Fik Jánossal és három társával, akik 130 rhénes forintért vállalták

¹⁸⁰ Sipos: i. m. 285.

¹⁸¹ Egyházi irattár, D-11 irat.

¹⁸² Egyházi irattár, D-17 irat.

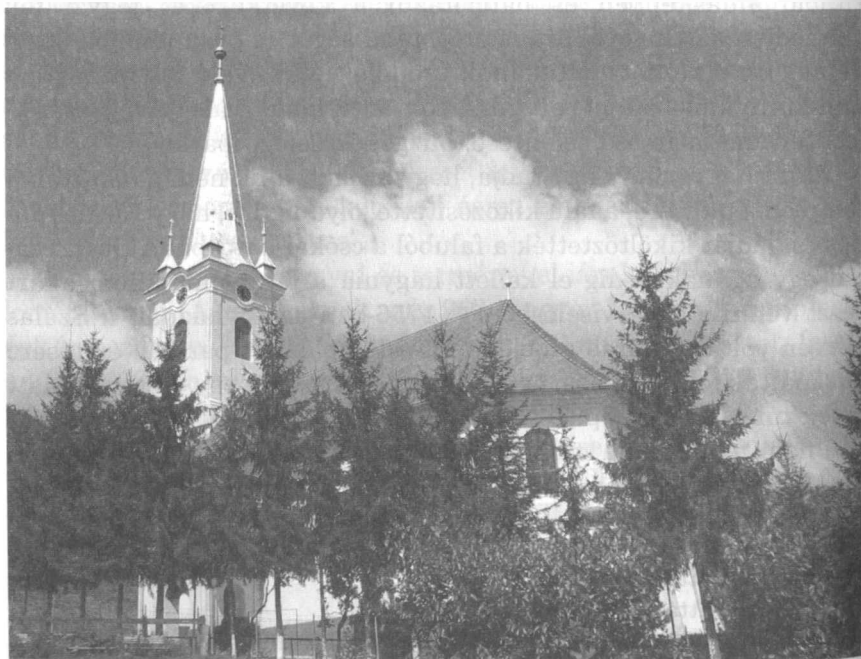
¹⁸³ Bisztray 1976. november 14-én a templomszentelésen elmondott beszéde.

¹⁸⁴ Egyházi irattár, D-1 irat.

a munka befejezését. 1805-re a templom felépült, de torony nélkül. A tornyot Dali János ácsmester építette, 400 rhénes forintért.

A templomi padok 1823-ban készültek el, addig a régi templomból idehozott padokat használták. Az úrasztalát Paniti Gáspár adományozta, amint a felirata is erről tanúskodik: „Ezt az asztalt Isten segedelméből Paniti Gáspár és neje Henter Borbála adta a nemes Ecclesiának 1863-ban. Készítette Ajtai Ferencz.”

Az új templom felszentelése 1823-ban volt, Agyagási Mihály lelképásztor szolgálatával. Ebben a beszédben a következőket mondta Agyagási Mihály: „Jöjjön el ide a jámbor, és itt imádja a maga égi Atyját, erősödjék emberi, társasági és keresztyéni kötelességének teljesítésében. Jöjjön el ide a szentelen és itt hallja a maga gyalázatját, az atzél szív megtérésre olvasztassék. Jöjjön el ide a virtuosos, szenvedő és merítsen magának vigasztalást a Bethlehem forrásából, hogy könnyes szemei letöröltessenek. Későre jöjjön el neked Jézus Jeruzsálemi templomra mondott jövendőlése, hogy egyik kő a másikon nem marad.”¹⁸⁵ Harminc év munkájáért adtak

¹⁸⁵ Agyagási Mihály: *Oratio*. 58–63.

hálát a kegyelem Istenének, és kértek áldást azokra, akik e templom falai között imádják, keresik a vele való megbékélést. Áldott legyen emlékezete mindazoknak, akik templomot építettek nekünk és az utánunk jövőknek. A templom padjait is a felszentelés évében, 1823-ban készítették. A templomban 374 ülőhely van.

Az orgonát 1864-ben készítette Blahumka Lajos orgonaépítő mester.

TEMLOMJAVÍTÁSOK

1805-ben felépült a templom, ám az új épületet is karban kell tartani. 1810-re már a templom olyan állapotba került, hogy a vizitáció kénytelen volt megállapítani: „A templom fedele meghibádzott, az eső béesik, a stukatúra romlik, az ablakra a rostélyt nem tették fel. Úgy imponaljuk a curatornak, hogy ha meg nem csinálja, a constitutionalis büntetés el nem kerül.” A „káros ruinákat” megjavították, mert a következő évben már semmi meghagyást nem találunk. 1813-ban megépült a torony is.

1845-ben a torony zsindefedele teljesen tönkrement, és a presbitérium egy része pléhvel, egy része újra zsindeellyel akarta befedni a templomot. A többség mégis úgy határozott, hogy ne pléhvel fedjék be, mert „ki nem bírják”, hanem festett zsindeellyel fedjék újra a templomot. Ebben az évben cseréltek gombot a templomtornyon.¹⁸⁶

1880-ban készült el az ún „cinteremkapu.” Építette: Molnár János ácsmester.

Általános javítás volt 1881-ben is. Nem egészen egy emberöltőnyi idő múlva, ismét előkerült a toronyfedél ügye, hiszen 1904-re „annyira elrongyolódott”, hogy esedékessé vált a nagyjavítása. Ekkor határozták el, hogy az „egész tornyot 18-as horganyzott vaslemezrel fedetik be, s a torony falát kívül, s a templomot kívül-belül berendezésével együtt teljesen megújítják.” A javítási munkákat Berkeszi Lajos vállalkozó nyerte el nyilvános árlejtésen, 2200 koronáért.¹⁸⁷ Még 110 korona „többletmunka” adódott, de ezért 800 ko-

¹⁸⁶ *Presb. jkv. I/8. 5.*

¹⁸⁷ *Presb. jkv. I./II. 158–164.*

rona kölcsönt vettek fel az egyik vásárhelyi banktól. A kórus negyven aranykoronát ajándékozott a templomjavításra. Kövesdi Kiss Ferenc megjegyzi, hogy ez az összeg hat hízott ökör árának felelt meg. Ekkor került fel a toronyra az 1904-es felirat, valamint kicserélték a templom ablakait is. 1904-ben szüntették meg azt a szokást, hogy a templom falára a halottak emlékére koszorút helyezzenek. Ebben az évben adományozták a „somosdi nők” a kisebbik úrasztali kelyhet, valamint Ferenczi Károly (falusbíró) és neje Imreh Krisztina erre az alkalomra ajándékozott egy szószerk- és úrasztali terítőt.

Az 1912–1913-as évek rendkívül csapadékosak voltak, a Fehéritősi hegye felázott és nagy mennyiségű föld csúszott reá a templomra. A Magyar Államépítészeti Hivatal hivatalos kiküldötte, Péterfy Dénes megállapította, hogy a templom fundamentuma nem megfelelő, és „betonnal alá kell falaztatni.”¹⁸⁸ Ekkor is nagyobb szabású javítási munkákat végeztek.

A következő nagyobb javítási munkát 1938-ban végezték. Ekkor a hívek pénzzel, gabonával járultak hozzá a renováláshoz. A templom ekkorra már egészen siralmas állapotba került, hiszen több mint 25 év telt el az utolsó javítás óta. „A templom falai repedeznek, s az egész épületet a süllyedés veszedelme fenyegeti.”¹⁸⁹ A repedéseket kijavították, kívül-belül lemeszelték a templomot, a padokat, bútorzatot újrafestették. A szószerkkoronát, Bisztray Sándor és Farkas Ödön festette. Dóczi Zsigmond presbiter ekkor ajándékozott egy szép nagy csillárt a gyülekezetnek, a Nőszövetség szőnyeget vásárolt. Két éven keresztül gyűjtötték a szükséges anyagiakat. Minden család 1/4–1 véka gabonát adományozott erre a nemes célra. Ekkor adták el a templom padlásán talált török imaszőnyeget 10 000 lej értékben. A javítás 41 121 lejbe került, és a hálaadó istentiszteletet 1938. október 31-én tartották Kacsó Lajos esperes-helyettes szolgálatával. Kali István baczkamadarasi lelkész keresztelt, Fekete János nyárádkarácsoni lelkész és Kovács Kálmán hagymásbodoni lelkész úrvacsorát osztott. Bisztray Sándor lelkész a templom történetét ismertette. „A templomszentelés gyönyörű napfényes őszi időben történt, a templomot zsúfolásig megtöltötték

¹⁸⁸ *Presb. jkv. I/19.* 354.

¹⁸⁹ *Presb. jkv. I/44.* 202.

a hívek. Több mint 200 vendég, 17 lelkipásztor vett részt.” – írja Bisztray Sándor munkanaplójában.

1950-ben újabb nagyjavításra került sor, ekkor forgatták meg a templom cserepeit, és építették a templom déli fala mellé a négy támfalat. 1968-ban újra megforgatták a cserepeket, és augusztus elsején hozzákezdtek egy újabb templomjavításhoz. Ekkor azonban a lelkészt feljelentették a mindenütt jelenlévő hírhedt Securitate szolgálatos besúgói, mondván: „Nagyon súlyos terhet jelent a hívek részére, akik húzódoznak is tőle, s csak a lelkész akarnokoskodása az egész.”¹⁹⁰ A lelkészt kihallgatták, ahol bebizonyította, hogy nem kirovasként kéri a 160 lej adományt, hanem önkéntesen. A templomot kívül-belül újrameszelték, a hibákat kijavították, valamint a templomi padokat is újrafestették. A templomot 1969. október 26-án szentelte fel Barabás Benedek esperes, délután prédikált Nagy Lajos főjegyző.

1967-ben készültek az úgynevezett „halotti drapériák”, amelyeket 10 lejes közadakozásból szerettek volna elkészíteni. A szolgálatos besúgó most is jelentette a lelkészt, mondván: „zsarolja a népet”.¹⁹¹ A drapériák, hála Istennek, elkészültek. A árulkodók jönnek-mennek az Istentől való dolgok maradnak. Így van ez rendjén.

A szépen rendbeszedett templomra 1970-ben minden idők legnagyobb mennyiségű földtömege omlott. A visszaemlékezők szerint annyi föld csúszott a toronyra, hogy a torony kerek ablakain minden további nélkül be lehetett lépni. Ebben az évben a somosdi hívek 357 munkanapot közmunkáztak a templom körül. A következő évek főleg a károk eltakarításával teltek el. A Püspöki Hivatal 10 000 lej gyorssegély utalt ki, a marosvásárhelyi gyülekezetek 15 000 lejt adományoztak. A következő évben a hívek között is adakozás kezdődött, egész évben 43 644 lej gyűlt össze. A Marosi Egyházmegye gyülekezetei is segítségünkre siettek 137 760 lej értékben. A külföldi segélyszervezetek 115 400 lejt adományoztak, a bukaresti kormány pedig 5000 lejt segélyt utalt ki. 1972-ben 24 816 lejt adakoztak a somosdi hívek a parókiaépítésre, és a károk eltakarítására. 1973-ban már csak 1525 lej rendkívüli adomány gyűlt be.

Alig heverte ki a gyülekezet az 1970-es hegyomlást, alig takarí-

¹⁹⁰ *Presb. jkv. I/40.* 346.

¹⁹¹ *Uo.* 348.

tották el a romokat, ismét megpróbáltatások elé nézett a gyülekezet. Idézet az Aranykönyvből: „1975 a megpróbáltatások éve volt az egyházunk számára. A június utolsó és a július első napjain lezúduló torenciális esők következtében három alkalommal csúszott rá a Fehérítés hegye a templomra, megrongálva annak épületét. A hegyről lezúduló víz még a templomba is behatolt. Előkészítettük a víztelenítő kutak és a vízlevezető árkok megépítését.”¹⁹² A lelkési feljegyzések szerint mintegy 1683 m³ földet hordtak el a torony és a templom mellől. Ebben az évben a hívek 54 471 lejt adományoztak a templom rendbetételére. Ekkor készült el a parókia előtti vaskerítés is. A szépen rendbetett, kijavított templomot Nagy Gyula püspök szentelte fel 1976. november 14-én.

1989–1990-ben általános javítás volt a templomon. Ekkor kívül újravakolták a templomot, kőporral lespricelték, belül kijavították, és újrameszelték. A munka 200 000 lejbe került, és Vidám Albert csittszentiványi kőműves mester végezte el. A templom felszentelését Visky Ferenc nyugalmazott nagyváradai lelkipásztor végezte 1990. szeptember 2-án. Ezen az ünnepélyen emlékeztek meg a 400 éves Károlyi Bibliáról is.

Utoljára 2004-ben javítottuk templomunkat: A torony száz éves bádofedelét lefestettük, a vizes vakolatot levertük, újravakoltuk, újraléceztük és újrafedtük új cseréppel a templomtetőt. Kicseréltük az ablakokat hőszigetelős ablakokra. A javítás idején megtaláltuk a több mint hat évtizede rejtegetett nemzetiszínű zászlót, sajnos nagyon megrongálódott állapotban. Ezt a lobogót még Bisztray Sándor lelkipásztor rejtette ide, avatatlan szemek előtt. A templom mögött évtizedek alatt több mint 60 cm föld halmozódott fel, melyet eltakarítottunk, valamint a mind lennebb csúszó földtömeget elszedtük, több mint 1500 köbmétert. A földet Ferenczi György S. a saját költségén hordta el a tehénfarmja területére. A somosdi hívek minden nap ebédet adtak a munkásoknak, a férfiak pedig több alkalommal közmunkát végeztek. A közmunkák értéke: kb. 70 millió lej (1700 euró). A javítás költségeire a somosdi hívek 102 000 000 lej (2525 euró) önkéntes adományt adtak, a somosdi születésű Székely Erika és férje Timko 600 eurót és 30 000 000 lejt adakoztak, a holland testvérgyülekezet 4250 euróval, az Újpest-Belvárosi gyülekezet 2

¹⁹² *Aranykönyv*. 97.

400 000 lejjel és 110 000 forinttal járult hozzá a templomjavításhoz. Az ebben az évben elvégzett munkák összértéke: 404 600 000 lej (10 000 euró). A templom ünnepélyes felszentelése 2005. augusztus 14-én lesz a Somosdról elszármazottak, valamint a holland és a budapesti testvérgyülekezetek jelenlétében.

CINTEREMKAPU

1847. január 28-án határozza el a presbitérium, hogy „a cinteremkapunak való fa vásároltassék, és a kapu múlhatatlanul megépíttessék.” A fát, nem tudni mi okból, a koronkai erdőből vásárolták. A munka nagyon nehezen haladt, és decemberben arra panaszkodtak, hogy „tetemes drága hasznos fákat elrontott az építőmester, a felügyeletlenség miatt, melyben a megyének nagy kára vagyon”.¹⁹³ Az eredetileg székel kapunak készült bejárat 1880-ban Molnár Já-

Az iskolás sereg a cinteremkapu előtt

¹⁹³ Presb. jkv. I/8. 24.

nos 40 pengő forintért elkészítette. A kapu falábakon állott, és száz éven keresztül szolgált Isten országát. 1979-ben betont öntöttek a rossz falábak helyett. Húsz év múlva az egész épületet lebontottuk, és azonos méretű kaput készítettünk, de a műemlék jellegű kapufélfát és feliratokat meghagytuk. A cinteremkapu újjáépítésére a somosdi hívek közadakozást hirdettek, nagyobb adomány érkezett a holland testvérgyülekezettől, valamint a Hollandiába férjhezment Székely Erikától és férjétől Timkotól, akik 300 német márkát adományoztak. A cinteremkapu feliratai: „1848-BA MÁJUS 4-ÉN A SOMOSDI NS (nemes) EVANGELICA REFORMATA SZ(szent) EKKLA (eklézsia) ISTEN SEGEDELMÉBŐL ÉPÍTETTE ÉS FELÚJÍTOTTA 1999-BEN

A FŐBÖLCSESSÉG HIVÚ JÖJETEK E KAPUN AZ URNAK HÁZÁBA BÉ ÖRÖMMEL ÉS EGÉSÉGGEL MENYETEK KI HÁLÁDOTOS SZIVEL ÉS LÉLEKKEL. ÉPÍTETTE A S (somosdi) N. (nemes) EV. REF EKKLA 1880-BA SZ E M B (Szöcs Elek megyebíró)”.

IFJÚSÁGI ÉS GYÜLEKEZETI HÁZ

A diktatúra bukása után kétségtelenül a legnagyobb szabású munka a gyülekezet életében az Ifjúsági Ház felépítése. Ennek a megvalósítását Isten Borsos Árpád lelkipásztorra bízta. A célt nagyon találóan fogalmazta meg a kedves emlékű lelkész: „Célunk, hogy a széthúzásra hajlamos, ridegségben élő gyülekezeti tagokkal a közösségi életet újra tanuljuk. Ifjúsági, presbiteri konferenciák, szeretetvendégségek, gyülekezeti összejövetelek, előadások, vetítések, nyári táborok mozgásba lendíthetnék gyülekezeti életünket.”¹⁹⁴

Az épület tervét a Vészi kft. készítette el. Tervezője: Komáromi Emese volt. A költségvetés mintegy 11 millió lej volt, melyből a gyülekezet kb. 1/3 részt vállalt, ezen kívül minden munkaképes férfi három nap közmunkával járult hozzá eme korszakos vállalkozáshoz. Az építkezés költségeinek kb. 2/3 részét a Klundert-i és a Bergschenhoek-i holland testvérgyülekezeteink vállalták maguk-

¹⁹⁴ Egyházi irattár 22/1993.

ra. Sajnos az építkezés háromnegyed részénél a fiatal lelkipásztor beteg lett, és a munkálatokat a jelenlegi lelkipásztor irányítása alatt fejezte be a gyülekezet. Az új lelkipásztor szolgálati idején átfedték a tetőzetet, mert sajnos a cserepek gyenge minőségűeknek bizonyultak, valamint új, vasból készült feljárót készítettek a régi elkorhadt fenyőfalépcső helyett. A tetőtér beépítése is 1999 nyarán történt, úgyszintén a központi fűtés bevezetése is. A víz- és gázbevezetési, valamint a központi fűtés munkálatait Nagy Zoltán presbiter végezte el szeretetmunkával.

Az épület felszentelése 2000. április 30-án történt dr. Csiha Kálmán püspök szolgálatával, Sárpataki János esperes jelenlétében. Jelen voltak a Klundert-i, Bergschenhoek-i testvérgyülekezeteink képviselői is.

ORGONA

Az orgona használatával először a debreceni zsinat foglalkozott 1561-ben, ahol arra hivatkoztak a református atyák, hogy igaz ugyan, hogy az Ószövetségben használtak hangszereket, de „nincs emlékezet az orgonáról”. A református templomokban a XVIII. szá-

zad derekán kezdtek elterjedni az orgonák.¹⁹⁵ A székelyföldön először 1753-ban a sepsiszentgyörgyi templomban szólalt meg az orgona. Korábban Bethlen Gábor adományozott egy orgonát a gyulafehérvári gyülekezetnek, de az egyházi vezetők örömeire soha nem szólalhatott meg, mert a fejedelem meghalt. Ekkor az özvegye a szebeni szászoknak adományozta az orgonát.¹⁹⁶ Ez a tény is mutatja mennyire tartózkodott a református egyház az orgonától.

A kolozsvári Farkas utcában 1765-ben, 1780-ban Désen, 1787-ben a marosvásárhelyi Vártemplomban is megszólalt az orgona. Az 1761-es bögözi zsinat feltételekkel ugyan, de megengedte az orgonák használatát. Az egyik ilyen feltétel az volt, hogy a gyülekezet ne az egyház vagyonából vásárolja az orgonát, hanem saját közadakozásából.¹⁹⁷

Legelső adatunk a somosdi orgonáról 1794-ből való, amikor az esperes megállapította, hogy „a régi orgona teljesen használhatatlan és kijavítani nem lehet.”¹⁹⁸ Erről az orgonáról sajnos semmi közelebbit nem tudunk. A templomépítés miatt orgonaépítésre gon-

¹⁹⁵ Kolumbán: i. m. 68.

¹⁹⁶ Illyés Géza: „Az orgona bevezetése a református egyházban” in: *Ref. Szemle*, 1935. 107.

¹⁹⁷ Kolumbán: i. m. 68.

¹⁹⁸ Dávid István: *Műemlék orgonák Erdélyben*. 128.

dolni sem mertek, mégis 1848-ban is, és 1859-ben is foglalkoztak az orgona kérdésével. 1860. augusztus 27-én is azt állapítja meg a presbitérium, hogy „a gyülekezet a megrongálódott orgona helyett újat kíván építtetni.”¹⁹⁹ Végül 1861. március 3-án szerződést kötnek Blahumka Lajos marosvásárhelyi „orgona és zongoraművész úrral”, aki felvállalta, hogy készít egy „nyolcváltozatú, padálos, erőteljes, tömör, és a mostani ízlés szerinti” orgonát 1500 forintért.²⁰⁰ A hívek között közadakozást hirdettek, de a költségek legnagyobb részét az egyház erdejéből eladott fa árából teremttették elő. A Vigyázófa, Lapusárok, Nagybene erdők „gyapjai” ezt a célt szolgálták. Az orgona elkészült, de már 1896-ban Bartha György „homoródmási mester a változatokat és huzalokat egészen újból készítette tölgyfából, a fúvót teljesen kijavította, a belszerkezetet szabályszerűen helyrehozta, a hiányzó sípok helyett újakat tett.”²⁰¹

1901-ben ugyancsak Bartha György az orgona hangterjedelmét – Adorján Zoltán kántortanító javaslatára – másfél hanggal lehangolta. 1902-ben T. Szabó Gyula hangolta az orgonát.²⁰² 1932-ben Szeidl Ferenc marosvásárhelyi orgonaépítő hangolta, és sípokát cserélt.

Az első világháború nemcsak a nagyharangunkat, hanem, mint köztudott az orgonasípokot is felemésztette. Ezek nagyrészt kiszertelték és beolvasztották ágyúgolyónak. Ekkor hozták a játszóasztalt a két orgonatest közé, addig a játszótest kb. egy méterrel előbb volt. Ugyancsak ekkor építette az orgonába a tremolót. Ez a javítási munka sajnos sokáig emlékezetes maradt a somosdiaknak, mert 500 lejjel több mint öt évig tartoztak a mesternek, míg végül 1937-ben kifizették. Több alkalommal takarította, hangolta az orgonát Nagy Ferenc volt gyülekezeti kántor is. Ő szerelt először villanyfűtőt az orgonába. Utoljára 2000-ben Pünkösti Apor zilahi mester hangolta, újrabőrözte a fűtőt, és holland villamos fűtővel látta el az orgonát. Az elvégzett munka értéke 675 dollár volt.

¹⁹⁹ *Presb. jkv. I/8.* 105.

²⁰⁰ Egyházi levéltár, D-44 irat.

²⁰¹ Dávid István: i. m. 128.

²⁰² *Presb. jkv. I/11.* 166.

TORONYÓRA

Az 1904-es általános javítás közben adta Isten azt az indíttatást Veress Györgynek és feleségének Ádamosi Amáliának, hogy a templom tornyába egy toronyórát ajándékozzanak. A toronyórát „a szívükben érzett vallásos hit és egyházunk iránti rajongó szeretetükből szándékoznak készíttetni.”²⁰³ A toronyórát Csomor József agyagfalvi műkovács és óraműszerész készítette 450 koronáért. Az összeg értékére jellemző: ez az összeg a kántortanító fél éves fizetése volt. A toronyóra egészen az 1990-es évekig működött, felhúzá-
sáért, működtetéséért a mindenkori harangozók feleltek.

HARANGOK

Egyházunk legrégebbi tárgyi emléke a ma is használatban levő kisharang. Ezt a harangot 1482-ben öntötték, több mint valószínű, Nagyszebenben. Benkő Elek szerint egy bizonyos Márton mester „legkorábbi munkája.”²⁰⁴ A harangon nem szerepel a falunk neve, de semmi okunk nincsen kételkedni eredetiségében. A harang felirata: O REX GLORIE VENI CUM PACE 1482 (Ó dicsőséges király, jöjj békeséggel) A környékünkön több ilyen feliratú harang létezik, de a somosdi harang a legrégebbi: a nyárádszentbenedeki harang 1493-ból való, a vajai 1497-ből való. Az 1756-os Conscriptioban így írnak e harangról: „Csináltatták de kicsoda: nem tudatik... 1 vékás, ezen ekkla csináltatta maga fundusával, 64 forinttal, amint hallotuk az atyáinktól.”²⁰⁵ A szájhagyomány szerint ezt a harangot a törökdúlások idején az iskola előtti kútba rejtették az ellenség elől. Ennek a harangnak annak idején volt egy társa is, azonban, ahogyan az 1762-es harangöntési szerződésből értesülünk, ezt a számunkra ismeretlen harangot a „pogányok csakhamar eldúlták.”²⁰⁶ Valószínű, az 1661–1662-es törökdúlás idején rabolták el ezt a harangot a „pogányok.” Az árván maradt kisharang mellé,

²⁰³ Uo. 264.

²⁰⁴ Benkő Elek: *Erdély középkori harangjai*. 119.

²⁰⁵ Egyházi levéltár, D-1 irat.

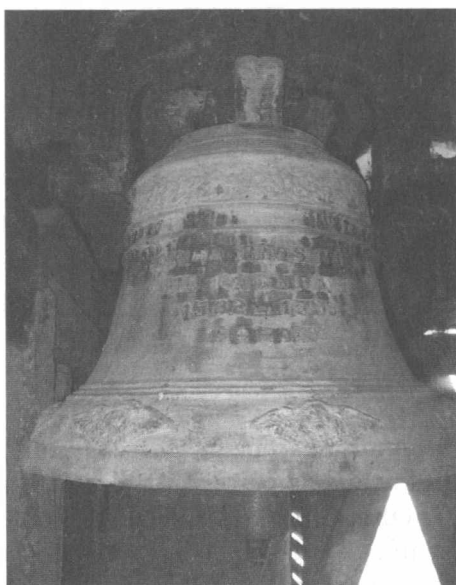
²⁰⁶ Egyházi levéltár, D-3 irat.

„szerezték volt ugyan egy kicsinyet az atyáink a másnak segítségire, de az is megromlott egy lába vagy fülei letörtek, másképpen kevés segítséggel van az másiknak.”²⁰⁷

Mivel már két harang tönkrement, elhatározták 1762-ben, hogy öntetnek egy „szép, jó hangú” harangot. Az új harangot Prodán Sámuel és Lázár György rettegi harangöntők öntötték 1762-ben. A harang súlya 178 font volt (99,68 kg), és az ára is ugyanennyi magyar forint. Megjegyzendő, hogy ugyanebben az évben a falu nagy része leégett, mégis vállalták a harangöntetés nem kis terhét. Ez a harang egészen 1917-ig, vagyis 155 éven keresztül szolgálta Isten országa ügyét, ekkor sajnos a világháború áldozata lett.

Az 1482-es harang ekkor, hála Istennek – műemlék jellege miatt –, megmenekült a beolvasztástól. Kelemen Lajos 1916. december 6-án kéri a hatóságokat, mentsék meg a műemlék harangunkat.²⁰⁸

Egyedül árválkodott a toronyban egészen 1924-ig, amikor megöntötték a mai nagyharangunkat. A nagyharangot

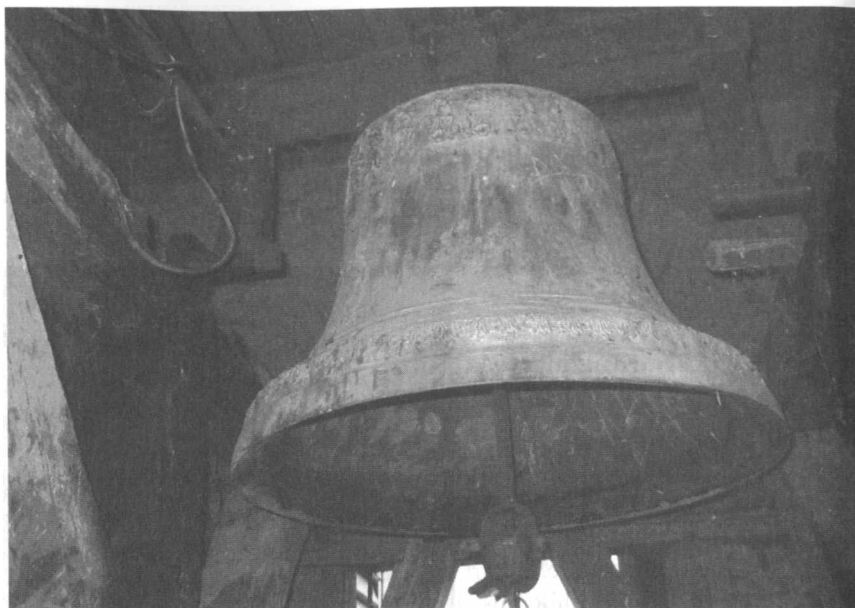
A kisharang

Klein Oszkár kudzsiri harangöntő öntötte 38 000 lejért. A harang hangja, a szerződés szerint „B” hangú. Harminc év jótállást vállalt a mester munkájáért. A harang súlya 300 kg. Felirata a következő: KÉSZÍTETTÉK A SOMOSDI REF. EGYHÁZ HÍVEI 1924. ÖNTÖTTE KLEIN OSZKÁR CUGIRON.

Sajnos a műemlék jellegű kisharangunkat 1958-ban gondatlanságból eltörték. Tűzoltósági gyakorlat volt a faluban és két fiatalember egy régi toronyóraütővel oldalba ütötte a harangot, amely

²⁰⁷ Uo.

²⁰⁸ Benkő Elek: i. m. 338.

A nagyharang

azonnal megrepedt. Hosszas utánajárás után még abban az évben Bukarestben újraöntötték. A kisharang mai felirata: O REX GLORIOS MUNDI VENI CUM PACE 1482–1958 SOMOSD. (Valószínű, tévedésből írtak a bukarestiek glorios-t, glorie helyett. A mundi szó (világ) is tévedésből kerülhetett a harangra.)

A ma élők nem emlékeznek, hogy valamikor harangoztak volna délre. Azonban az 1863-as presbiteri jegyzőkönyben, az iskolaépítés évében, a következő mondatot olvassuk: „...minthogy minden délben a nagyharang meghúzzatik...”²⁰⁹ Tehát, 1863-ban minden délben harangoztak Hunyadi János (1407–1456) 1456-os nándorfehérvári győzelme emlékére. 2000-től újra harangozunk minden délben. Akkor a pogányok feletti győzelem emlékére harangoztak, ma a pogányság legyőzésére figyelmeztet a harangszó. 1827-ben harangoztak takarodóra is, ám ekkor a vizitáció felszólította a presbitériumot, hogy „a takarodói harangozásokról, mint pápizmusról, egészen mondjon le”.

²⁰⁹ *Presb. jkv. I/8. 208.*

A harangokat 2000-ben villamos meghajtásra állítottuk, a munkákat Gáll Ferenc marosvásárhelyi villamosmérnök készítette el 14 millió lejért. Ezt az összeget a holland ruhasegélyek elárverezéséből készítette el a gyülekezet Isten nagyobb dicsőségére. 2001 óta automata villanyóra vezérli mind a hétfő-szerda-péntek reggeli, mind a minden déli harangszót.

Körülbelül a XIX. század közepéig a *mesterek* voltak a harangozók is. Először 1830-ból van adatunk arra, hogy nem a mester harangoz, hanem a cselédje. Az esperes 1839-ben felszólítja a gyülekezeteket, hogy „tegyenek a tiszteletes urak oly harangozókat, kik nemcsak névvel legyenek, hanem hivataljok szoros folytatására, templom tisztántartására, cinterem pásztorlására ők bé is esketessenek.”²¹⁰ Az első név szerint ismert harangozója a gyülekezetnek Bodó Dániel, aki 1858-ig viselte hivatalát, 1858-ban Henter Dávid lett a harangozó. Az ő fizetése: 10 forint és 4 szekér ágfa. 1868-ban Henter Zsigmond követte 10 forint készpénz, 4 szekér ágfa, 1 forint *harangkenőre* való ellenében. 1881-ben Dóczi György volt a harangozó, az ő fizetése 25 forint és 20 szekér ágfa. 1912-ben Dóczi Zsigmond, 1930-ban Székely István következett. A Székely István fizetése: 3500 lej és két nyíl fa. Ugyancsak a harangozók feladata volt az 1904-ben felszerelt toronyóra működtetése is. 1934-ben Nagy Károly és Székely István volt a harangozó 1450 lej és egy nyíl fa fizetéssel. 1957-ben Nagy Péter és Ferenczi József harangozott. 1975-ben Nagy Péter és Székely István lett a harangozó, családonkénti egy véka csöves kukorica és ötlejes fizetéssel. 1980-tól Dóczi Károly harangozott. 1991-ben Székely Viktor F. és Sipos Viktor voltak a harangozók, családonként 250 lejes fizetéssel. 1994-ben Sipos Viktor és Sipos Zoltán lett a harangozó 3500 lejes fizetéssel. 1996-tól Székely Mihály a harangozó.

A KEGYSZEREK

Az egyház kegyszereiről először a Régi Matriculában olvasunk. 1643-ban a következőkről értesülünk: „Anno 1643. die 15. jan. Vagyon a somosdi megyében két harang. A filialisban Csókában is egy

²¹⁰ *Esperesi kurzusok*. 1839. 22.

A református egyház kegyszerei

harang. Vagyon egy kis tíz forintos ezüst pohár, mellyen írva vagyon: Csapai István vette. Egy ónkanna. Egy keresztelő ónkanna, egy abrosz, egy ezüst tányér, vagyon más abrosz is asztalra és prédikáló székre, két szőnyeg, egy keszkenő. Marosvásárhelyi Kádár Szabó György is hagyott egy fél viselős szőnyeget. Tordán lakó Szász Tamásné, Adorján Kata kisebbik leánya Margit is adott a somosdi templomhoz Csókafalvával együtt egy ón tálát, egy patyolat keszkenőt, zöld selyemmel és szkófiummal varrottat, egy kendőt, Anno 1699. 10. X – bis. Mihael Fogarassi senior, Johannes Deáki notar, Josefus Felfalusi attiss.”

Az 1756-os Conscriptioban ezt olvassuk: „Vagyon egy kehel formára csinált tiszta virágos ezüstbe foglalt pohár, 16 lott írás nélkül, egy aranyos szájú ezüst pohár, 10 lott, ilyen írással: Csapai István csináltatta ez pohárt, feleségével, Tóth Annával együtt, Isten dicsőségére. 1663-ba. Egy kis aranyos ezüst pohár harmadfél lott. Három fedeles ónkanna, ejtelesek, egy ón tál, egy ón tángyér, mellyen a Paniti János és felesége Imre Márta nevek vagyon. Egy kü-

a várat Gyulai Ferenc várkapitány feladta, azzal a feltétellel, hogy a félkész Bibliákat kimenekítik a várból. Egy szekér Debrecen felé indult el, ám soha meg nem érkezett, valószínű támadás érte, a másik szekeret Kolozsvárnak indították. Ezt a szekeret is megtámadták, és a megmaradt példányok a szélükön megégtek, ezért kellett őket a szélükön karmazsinnal bevonni. Ennek a nyoma a mi példányunkon is látszik. Sajnos a Bibliából hiányzik az első 14 oldal és az utolsó fejezet a Jelenések könyvéből. Ezt a Bibliát a templomépítő lelkipásztor ajándékozta a gyülekezetnek, amint arról az első oldal bejegyzése tanúskodik: „Ezen szent könyvet néhai Tiszt. Török Sámuel úr ajándékozta a Somosdi Nemes Reformata Szt. Eklésiának Istenhez való buzgóságából, a most folyó 1809-ik esztendőben, februáriusnak 28-ik napján, bizonyítjuk az írt esztendőbe márciusnak 7-ik napján Sebestyén Mihály fintaházi reform. Pap, Sipos István somosdi oskolamester”. Az Országos Széchényi Könyvtárnak közel száz megmaradt példányról van tudomása.²¹² Sajnos a második világháború idején szinte mind megsemmisült, hiszen a katonák barbár módon kidobták a templomból.

A nők úrvacsorai poharát 1904-ben készítették. Ez a felirata: „Somosdi nők ajándéka 1904”.

Két borosztó ónkannája van a gyülekezetnek, mindkettő „szebeni munka”.²¹³ Feliratuk: „Ez kannát G. Sipos Márton és Pető Kata csinál. (-tatta) a somosdi k.(álvinista) ecclesia számára. 1717.” A másik kanna felirata: „Ez pohárt Galgóczi Sipos Már. és Pető Kata csináltatták Isten dicső.(ségére) S. K (Somosdi Kálvinista) Eccla 1717.”

Az úrvacsorai kenyér számára Veress Ágnes két szép tányért ajándékozott. Mindkettő felirata: „Veress Ágnes ajándéka 1894-ik évben”.

A konfirmandusok két kicsi kelyhet készíttettek 1941-ben és 1942-ben. Feliratuk: „Az 1941-ben konfirmáltak ajándéka”, valamint „Konfirmáltak ajándéka, 1942”.

A keresztelő poharat 1946-ban ajándékozták a konfirmándus le-

²¹² Kurta József: „A Váradi Biblia (1660–1661) rövid története” in: *Ref. Szemle*, 2003, 3.

²¹³ Bisztray 1976-os templomszentelésen elmondott beszéde. A Parókiális Könyvtár 244. kötete. 94.

gények, felirata: „Konfirmált fiuk ajándéka, 1946”. A keresztlő pohár tányérját 1947-ben ajándékozták a konfirmandusok, felirata: „Konfirmáltak ajándéka 1947”.

Az úrvacsorai abroszok egészen újak. Borsos Árpádné férje emlékére egy fehér úrvacsorai abroszt ajándékozott az egyháznak. Felirata: „Néki növekednie kell, nekem pedig alább szállanom Ján. 3: 30. Borsos Árpád lelkész emlékére 1997.”

AZ EGYHÁZ SZOLGÁI

AZ EGYHÁZI SZOLGÁK FIZETÉSE

Az egyház lelki intézmény, egyetlen célja Isten országának terjesztése, megélése. Célkitűzésének megvalósítása érdekében szüksége van anyagi javakra: templomra, lelkészi lakásra, lelkészre, kántorra, valamint számukra tisztességes fizetésre. Az egyház legrégebbi – bibliai alapokkal bíró – önfenntartási alapja a tized volt. A hívek mindenből tizedet (decimát) adtak. A reformáció ezt a terhet eltörölte, csupán a quartát, a termények dézsmanegyedét kérte a hívektől. Az ellenreformáció idején a quartha is megszűnt, maradt helyette a hívek terménybeszolgáltatása, a kepe.

A legelső fizetési jegyzék 1643-ból való, és a marosi egyházmegye Régi Matriculájában olvasható, *Proventis Pastoris* (A pásztor jövedelme) cím alatt. Ezek szerint ekkor a lelkipásztori fizetés a következőkből állott: „Három kalangya búza, két kalangya zab, garaspénz dénár 12. Akinek kalangyájában búzája nem leszen, tartozik métréta (véka) 2. Ha zabja nem leszen 4 métréta (véka), avagy dénár 20. 1-1 szekér fa, 1/3-a mesteré. Akinek tulajdon szőlője vagyon, minden ember 1-1 veder mustot ad. Mikor penig nem terem, nem tartozik, de ha vagyon, annál több ne lenne is, megadja. Akinek saját szőlője nincs, ad 8 pénzt. Az özvegyek 3 sing vásszonnal, 1 a mesteré. A prédikátornak a megye ad 3 kaszást délig. A főért adnak a prédikátornak 1 forintot.”

Proventus Rectoris (A tanító jövedelme) „1 kalangya búza, 1 kalangya zab, akinek búzája kalangyában nincs, egy véka. Ha zabja nem leszen métréta (véka) 2, avagy dénár 10.”

Az 1756-os Conscriptio idején a következőkből tevődött össze a lelkész fizetése: „Minden szántóvető embertől 2 kalangya búza, két kalangya zab, hasonlóképpen, akik nem szántanak, ha ökreik vagyon, a papnak két véka búzát, a mesternek egyet, zabot a papnak négy vékát a mesternek két vékát, ha ökrök nincsen a zabért a papnak 20, a mesternek 10 pénzt. Minden ember a papnak dénár 12, a mesternek 8, melyből 2 pénz a harangozásért mégyen, az orsós öz-

vegyek a papnak 2, a mesternek 1 sing vásznat adgyanak. Minden ökrös ember egy szekér fát, melynek 1/3-a a mesteré. A papnak, akinek terem, 1 veder mustot, akinek szőlője nincsen, 8 pénzt. A copulatioért (házasságkötésért) a béradó ember gyermeke egy szekér fát, akinek az atya nem adott bért, három márvást, a keresztelezésért 1 tyúkot, egy kenyeret. Amikor füvet nem adhat a megye, három márvást fizetnek.”²¹⁴

Egy másik díjlevél 1891-ből való. Ez Szász Ferenc lelkipásztor javadalmazását tartalmazza: „Tisztességes papilak, kőház, melléképületekkel, veteményeskert. Pénzfizetés: 543 forint, 20 krajcár. 20 hektó jó kenyérnek való rostált búza, 20 hektó jól kiszáradt szemes törökbúza. Minden kepefizető család 20 liter búza vagy kukorica, félkepefizető fele annyi. Értéke 160 forint. 8 hold szántó, 1235 négyszögöl kaszáló. A földeket a hívek szántják, vetik a pap által adott vetőmaggal. A kaszálók termését is behordják. Értéke: 50 forint. Az adót az egyház fizeti. Minden marhával bíró gazda a pap udvaráról két szekér trágyát, vagy minden szekér után 20 krajcár. Jelenleg van 50 marhával bíró gazda. Értéke: 20 forint. Színfa: 6 öl. Ágfa: két szekér. A fát a hívek felvágják, ölbe rakják. Értéke: 50 forint. Keresztelezésért: 6 forint. Házasságkötésért: 10 forint. Összesen: 839 forint, 20 kr.”

A tanítói díjlevél 1891-ből: „Tisztességes tanítói lak, kerttel, melléképületekkel. Pénzfizetés: 247 forint 40 krajcár. Gabona: 20 hektó, fele jó kenyérnek való búza és fele száraz szemes törökbúza. 4 hold 1107 öl szántóföld; a hívek szántják-vetik a tanító által adandó vetőmaggal. Színfa: három öl és egy szekér ágfa; a hívek felvágják, a tanítói udvaron ölbe rakják.”

Bisztray Sándor lelkipásztort a következő díjlevéllel választották meg: „1. Lakás, épületekkel, kerttel, 1 hold 89 öl. 2. Szántó: 13 hold 800 öl. 600 szekér trágya a hívektől. 3. 75 kalangya búza, 55 véka kukorica. 4. 6 öl színfa, két szekér ágfa. 5. Stóla temetéskor nincs.”

Az egyház földjeinek eredetéről nincs dokumentumunk, valószínű nagyrészüik még a reformáció előtti időből származik. Sajnos az egyházi földek nagyon kicsi parcellákban voltak, 73 katasztrális

²¹⁴ Egyházi irattár, D-1 irat.

hold és 67 négyszögöl terület 62 parcellába volt felosztva. 1913-ban a következő területekkel rendelkezett az egyház:

A lelkészi díjlevél (canonika földek): „Kert, belsőség: 1 kat. hold 618 négyszögöl; Cserén: 7 kat. hold 8295 négyszögöl; Keresztesút: 1 kat. hold 867 öl. Kaszáló, Kompot, Keresztesút: 2 kat. hold 152 négyszögöl. Szőlő, Nagyhegy: 930 négyszögöl. Legelő: 227 öl. Teme-tő: 1527 négyszögöl. Összesen: 13 hold 631 négyszögöl.”

Tanítói díjlevél: „Kert, belsőség: 486 négyszögöl; Hályagos: 2 hold 86 négyszögöl; Bene: 1103 négyszögöl; Várhegy alja: 1 kat. hold 716 négyszögöl; Kerekerdő alja: 1 kat. hold 1101 négyszögöl. Tőkés föld: 29 négyszögöl. Kaszáló, Büdöstő, Bojta kert: 283 négy-szögöl. Szőlő, Nagyhegy: 145 négyszögöl. Összesen: 6 hold 149 négyszögöl.”

Az Egyház használatában levő területek: „Szántók, Régi cinte-rem: 342 négyszögöl; Keresztüljáró: 868 négyszögöl; Pethő vágott-ja: 6 kat. hold 869 négyszögöl; Égető: 3 hold 191 négyszögöl; Cse-re: 4 hold; Kerekerdő alja: 88 négyszögöl; Kőkényeság: 1408 négyszögöl; Kerekerdő alja: 1 kat. hold 222 négyszögöl. Összesen: 16 kat. hold. 1577 négyszögöl. Erdők, Bojta kert: 1415 négyszög-öl; Keresztüljáró: 865 négyszögöl; Lapusárok: 2 kat. hold 172 négyszögöl; Szálfák alja: 695 négyszögöl; Új nyilak: 594 négyszög-öl; Tövises megye erdeje: 15 kat. hold 39 négyszögöl; Csonterdő: 2 kat. hold 1590 négyszögöl; Vigyázófa: 8 kat. hold 892 négyszögöl; Katonanyilak: 3 kat. hold 128 négyszögöl; Nyíralja: 1508 négy-szögöl; Hegyes: 1 kat. hold 451 négyszögöl; Máriásos: 439 négy-szögöl; Kőkényeság: 366 négyszögöl. Összesen: 36 hold 910 négy-szögöl.”

A KOCSMÁROLÁSI JOG

Számunkra ma már különös, de hosszú időn át nagyon természetes volt, hogy kocsmája van az egyházközségnek. A *korcsomárolási jo-got* többnyire árverésen eladták, és a kapott összeg az egyház va-gyonát gyarapította. Az egyházi kocsmá intézményével először 1756-ban találkozunk, amikor a Conscriptioban ezt olvassuk: „Va-gyon ezen ecclának (Egyháznak) korcsomároló ideje melyért a falu-tól minden egyháztag fizet a templomnak 6 magyarforintokat,

mivel a falunak engedi. Ezelőtt két negyvenet tartoztak kikorcsmárolni a templomnak.”²¹⁵

1847-ben Sipos Sándor volt az egyház kocsmárosa, 1848-ban Sólyom István és Bodó Ferenc, 1866-ban Szász Ferenc lelkipásztor is bérbe vette a kocsmát 150 magyar forintért. 1873-ban Hersch Izsák fizetett érte 360 forintot. 1877-ben Kiselstein Leopold 228 forintot fizetett. Általában a kocsmajog árverést olyan kitüntetett módon kezelték, hogy a szomszéd lelkészek közül is átjött valamelyik felügyelni a törvényességre. 1883-ban Magyarai Dániel fintaházi lelkész a kiküldött megfigyelő.

A századfordulóra, hála Istennek, megszűnik az egyházi kocsmá, olyannyira, hogy 1937. május 26-án a vizitáció a következő megállapítást teszi: „Örömmel jegyezzük meg, hogy e faluban kocsmá nincsen.” Jelenleg a faluban négy helyen mérnek szeszes italt.

GONDNOKOK

A gondnoki intézményt Erdélyben 1722-ben vezették be, főkonzisztóriummi rendeletre. Nevezték őket curatoroknak, domesticus curatoroknak, egyházi curatornak, gondviselőnek, gondnoknak vagy leggyakrabban megyebírónak. Kezdetben minden esztendőben mást választottak, de volt olyan esztendő is, amikor valószínű lemondás vagy lemondatás miatt egy esztendőben két gondnoka is volt az egyházközségnek, például 1810-ben Sólyom András is és Szőcs Gergely is volt megyebíró.

A gondnokok vezették az egyházközség anyagi életét. Náluk volt az egyházközség pénztára, és évente elkészítették az egyházközség számadását. Erről a presbitérium előtt, valamint az egyházmegyei látogatás előtt elszámoltak. Ha szolgálatával meg voltak elégedve, és ő is szívesen vállalta ezt a felelős szolgálatot, akkor több éven keresztül is lehetett gondnok valaki. Minden esztendőben írásban számolt be a pénzgazdálkodásáról, úgynevezett *Ratiot* készített, melyek nagy része az egyházi levéltárban található. Különösen kedves Paniti Ördög Jánosnak az írásos elszámolása: „Én, Somosdon lakó Paniti alias Ördög János a mater eklézsia javai

²¹⁵ Uo.

gondviselőjének tétetvén, folyó 1806-ik esztendőre mind bévetelem mind költségeimről így kívánok gyengeségeim szerint számot adni." Ezeknek a számadásoknak, valamint a Régi Matricula alapján állítottam össze a gondnokok névsorát:

1726 – Nagy János	1804 – Jánosi János
1727 – Ravai István	1805–1806 – Paniti alias Ördög János
1728 – Imreh György	1806 – nemes Székely Dávid
1730 – Somosdi Mihály	1807 – Solyom István
1731 – Somosdi István	1808 – Fodor Márton
1739 – Nagy János	1809 – Szőcs Gergely
1743 – Ádamosi János	1810 – Solyom András
1749 – Ferenczi János	1810 – Szőcs Gergely
1756 – Székely Ferenc	1811 – Henter Dávid
1758 – nemes vitézlő Szocs Miklós	1812 – nemes vitézlő Székely János
1763 – Ferenczi János	1813 – Sipos Imre
1766 – Szőcs Miklós	1814 – vitézlő Keresztesi György
1767 – Székely József	1815 – nemes vitézlő Bodoki Henter Ferenc
1768 – Sándor János	1816 – nemzetes Székely Dávid
1769 – Sipos Ferenc	1817 – nemes Sipos Antal
1772 – Székely György	1818 – Székely Ferenc
1774 – Kiss János	1819 – Ifj. Székely Ferenc
1778 – Székely János	1820 – Szilágyi József
1780 – Ferenczi Mihály	1821 – Veress György
1781 – Székely István	1822 – nemes Solyom István
1782 – Paniti Dániel	1824 – Solyom Márton
1784 – alsó Székely Ferenc	1826 – Sipos Lajos
1790 – Székely János	1827 – Szász Zsigmond
1793 – nemes vitézlő Szilágyi György	1830 – Székely Ábrahám
1796 – alsó Székely Ferenc	1831 – Sipos Pál
1797 – Somosdi Mihály	1832 – Rátz Zsigmond
1798 – vitézlő Somosdi Mihály	1833 – Nagy János
1799 – Farkas János	1835 – Szász Péter
1800 – nemes vitézlő Székely István	1837 – Székely Márton
1802 – felső Székely Ferenc	1838 – Székely Izsák
1803 – Szilágyi János	1840 – Solyom Mihály

1841 – Székely Ferenc	1898 – Henter Péter
1842 – Sipos Imre	1900 – Székely Márton
1844 – Sólyom Márton	1901 – Sipos Viktor
1845 – Ferenczi József	1904 – Ferenczi Imre
1846 – Kiss János	1906 – Veress György
1847 – Szász János	1910 – Dóczi Márton
1848 – Szász János	1913 – Henter Imre
1850 – Főgondnok: Szász Zsigmond	1916 – Rácz Márton
Gondnok: Ádamosi Mihály	1918 – Sipos Péter F.
1851 – Sipos Márton	1921 – Dóczi György
1852 – Szilágyi Márton	1923 – Sólyom Márton
1854 – Bodó Ferenc	1925 – Ferenczi Károly
1857 – Sipos Lajos	1927 – Sipos Pál
1858 – Paniti Gáspár	1928 – Henter Zsigmond
1860 – Sipos Lajos	1930 – Székely Viktor
1861 – Henter Antal	1932 – Dóczi Zsigmond
1865 – Veress Imre	1933 – Henter Márton
1868 – Sándor György	1936 – Dóczi Antal
1871 – Ádamosi Ferenc	1939 – Ferenczi Imre
1874 – Henter János	1941 – Szász Ferenc
1875 – Ferenczi György	1943 – Ferenczi Károly
1877 – Székely Péter	1944 – Székely Zsigmond
1880 – Szócs Elek	1946 – Székely József
1883 – Sipos Péter	1954 – Ferenczi Péter
1886 – Henter József	1971 – Ádamosi Pál
1889 – Henter János	1974 – Székely János
1891 – Sipos Péter	1980 – Ferenczi György Mártoné
1894 – Henter Péter	1986 – Henter Viktor

A PRESBITÉRIUM

A XVI. századi zsinataink már beszélnek a presbiteri tisztségről. A második erdődi zsinat (1555) a lelkész mellett említi a presbitert is, mint gyülekezeti munkatársat. A Tarczai-Tordai Hitvallásunk (1562–1563) a presbiterről mint a gyülekezet igazgatójáról beszél. Ebből a kezdeti időből nincs adatunk arról, hogy a presbitériumok működtek is volna, csak mint igény jelenik meg. Főleg a nyugaton

tanult, puritán szellemiségű lelkipásztorok szorgalmazták ennek a testületnek a bevezetését református egyházunkba, például Apáczai Csere János és Medgyesi Pál.

Az első adat vidékünkön, amely a presbitérium működéséről szól, 1668-ból való, amikor Szentiványi János vámosgálfalvi lelkipásztor a szegényparaszti rendből 7 presbitert választott. A következő évben már 30 gyülekezetben működött presbitérium.

Egyházunkban az első presbiteri névsor, jelen ismereteink szerint, 1693-ból való, amikor Halászi Márton volt a gyülekezet prédikátora. Ekkor a presbitérium tagjai: Sipos István, Nagy István, Balás Péter, Korodi Miklós, Ferenczi János, Kiss István és Ravai János. Mint látjuk akkor a presbitériumnak hét tagja volt, és *conjuratoroknak, esküdteknek, hiteseknek* nevezték őket. Legtöbbször az egyház hitesei egybeestek a falu hiteseivel, ugyanis a legtalpraesettebb férfiak közül választották őket.

A templom alapkövének letételekor (1793) a következő presbiterek szolgáltak: Székely István, Székely János, felső Székely Ferenc, Ferenczi Mihály, Henter János, alsó Székely Ferenc, Székely Gergely. Később, már 12 presbiterrel működik a presbitérium, élén a lelkésszel és a gondnokkal.

Agyagási Mihály lelkész idejében (1828) a következők voltak presbiterek: Szász Zsigmond gondnok, Sipos Imre, Székely János, Somodi János, Ádámosi Sándor, Henter Dávid, Székely Ferenc, Sólyom István, Szász Péter, Sipos Gergely, Ádámosi Zsigmond, Székely Márton, Paniti György presbiterek.

1856-ig az egyházközség anyagi természetű dolgait a presbitérium önállóan végezte, a presbitérium elnöke a megyebíró volt, a lelkész nem is vett részt ezeken a tanácskozásokon. Ebben az évben a vizitáció felszólította a lelkészt, vegyen részt, és elnököljön az ülésen. Az 1848-as forradalom évében arról panaszkodik a gondnok, hogy „nem akar senki a megye dolgaira jönni.” 1858-ban arról születik döntés, hogy a presbiteri gyűléseket havonta egyszer tartsák, a reggeli harangszó után. A presbiteri gyűlésekről jegyzőkönyvet vettek fel, gyülekezetünkben ez a jegyzőkönyv 1844. március 20-án kezdődik. Abban az időben a presbitérium jegyzője Deák Lajos volt, „nemes Marosszék hites ülnöke, és a Megye hites jegyzője”. Később jegyzett Deák Ferenc, Deák Károly és Henter Antal is. A XIX. század végén Henter József jegyzett a gyűléseken.

A presbitérium 1935-ben. A felső sor, balról: Henter János, Henter Imre, Gidófalvi Károly, Dóczi Antal, Paniti Károly Középső sor: Ferenczi Márton, Ferenczi Mihály Székely Károly, Bisztray Sándor, Farkas Ödön, Dóczi Ferenc, Dóczi György, Sipos Pál. Alsó sor: Veress Mihály, Sipos Károly, Nagy Ferenc, Dóczi Zsigmond, Henter Viktor

Az egyházmegyei közgyűlésen a gyülekezetet sokáig tekintetes Sipos Lajos úr képviselte a mindenkori lelkéssel együtt. A leghosszabb presbiteri gyűlést 1936. január 5–6-án tartották, Bisztray Sándor lelkipásztor idejében. Az addig felgyűlt feszültségeket türelmesen, alaposan helyretették. Lelkiekben-anyagiakban egyaránt sok visszasság volt abban az időben a gyülekezetben. „Lelkész krétával a kezében, hosszú számsorokban mutatja fel a táblán az egyház szomorú helyzetét, ebből kitűnik, hogy az egykor virágzó és tekintélyes anyagi bázisokkal rendelkező egyházközség csak vegetál, önmagát emészti meg és a hosszú sorvadás útján halad. A templom falai repedeznek, az egész épületet a süllyedés veszedelme fenyegeti. Nagyon sok adósága és nagyon sok behajthatatlan követelése van, teherbíró képessége pedig majdnem semmi.”²¹⁶ Mivel az egy-

²¹⁶ *Presb. jkv. I/44. 210.*

házközség presbitériuma hosszú időn át nem akarta fizetni sem a tanítónői és lelkészi díjlevelet, de az egyetemes adót sem, 1927. július 31-én a presbitériumot feloszlatták, és új választásokat írtak elő. Mindez következmény csupán: a racionalista igehirdetések, előbb-utóbb ide vezetnek: üres templom, üres pénztár...

Ma a presbitériumnak 16 rendes és 4 póttagja van. Ezek a következők: gondnok: Henter Viktor; presbiterek: Ádamosi György, Ádamosi Jenő, Bodó József, Bodoni Zoltán, Dóczi Károly, Ferenczi György P., Ferenczi György S., Ferenczi József, Ferenczi Márton, Ferenczi Sándor, Nagy Zoltán, Paniti Árpád, Sepsí Ferenc, Sepsí Pál, Székely József, Székely Viktor, Szócs Imre, Szócs Pál, Takács István, Veress László.

A KÁNTOR

Amíg megvolt a református elemi iskola, a mindenkori tanító végezte a kántori teendőket. Az államosítás után (1948) azonban elvágta az állam ezt az addig természetes kötődést, és a tanítókat választás elé állította: vagy a kántorság, vagy a tanítóság. Legtöbben az utóbbit választották, biztosabb megélhetést jelentett a tanítói állás, mint a kántori fizetés. Az utolsó kántortanítója a gyülekezetnek Farkas Ödön volt. 1948 után Bisztray Sándor lelképásztor végezte a kántori szolgálatot egészen nyugdíjazásáig, amikor az általa képzett Nagy Ferenc lett a gyülekezet kántora. Ő egészen 1989-ig kántorizált, amikor meghívta kántorának a bálványosváraljai gyülekezet. Később, elvégezte a teológiát, és jelenben a szőkefalvi gyülekezet lelképásztora. 1989-től Szócs Imre volt a kántor. Az 1940-es években, főleg az államosítás után, sokáig kántorizált még Henter János is. A temetéseken Ferenczi Károly, Henter János és Henter Károly vezették az éneket.

ÉNEKKAR

A gyülekezet énekkultúrájának az irányítása a mindenkori kántortanítók feladata volt. Ők vezették nemcsak a templomi éneklést, hanem a dalárdát is. Ez munkaköri kötelessége volt a somosdi kán-

tornak. A gyülekezetben ez az igény megvolt, ennek igazolására a következő adatot említhetjük: 1813-ban panaszt emeltek Ertsei Elek tanító ellen, ahol többek között azt kérték, hogy kövesse a természetes énekhangot, a „cikornyákat” mellőzze. Egy nagyon érdekes kórustörténeti adalékot találunk ebben a panaszlevélben: „alig van tíz, aki olvasni s a zsoltáros könyvben kijegyzett kották szerint a maga házánál, énekelni ne tudna Somosdon.” Ezek szerint a régi *oskolamesterek* valóban jó munkát végeztek, ha alig volt tíz ember a faluban, aki ne ismerte volna a kottát.

Az első adat a kórusról 1903-ból való, amikor Széll Jakab lelkipásztor az évi lelkészi jelentésben a következőt írja: „Az egyházközségnek van dalkara.”²¹⁷ Valószínű azonban, hogy korábban alakulhatott a kórus, hiszen Adorján Zoltán tanító úr 1901-ben foglalta el hivatalát, és ő első perctől fogva lelkiismereti kötelességének tartotta a kórus megszervezését. Erről a kórusról tudjuk, hogy mint férfikórus működött 1904-ben 34 taggal, 1905-ben 32 taggal, 1912–1913-ban 28 taggal. 1913-ban ifjúsági dalárdája is volt a gyülekezetnek. Az utána következő kántortanítók sorra távoznak: a kiskörményi Jánosi György Mezőbándra, Nagy Zoltán Mezőkölpénybe, Kovács József Kézdivásárhelyre. A kiskörményi születésű Jánosi Györgynek híresen szép énekhangja volt, olyannyira, hogy Kolozsváron, az Állami Operában kínáltak fel neki állást, ám nem fogadta el.

Nagyobb lendületet kapott a dalárda működése Farkas Ödön kántortanító szolgálati ideje alatt. Közvetlenül szolgálati helye elfoglalása után az egyházmegyei vizitáció felszólította: „Tanító atyánkfíát utasítottuk, hogy a dalárdát szervezze meg, s az egyházi ének tanítására iskolában, templomban nagy súlyt fektessen.” A gyülekezet is vágyott arra, hogy dalárdája legyen, ez derül ki Farkas Ödön tanító úr naplójából: „1929 telén felkeresett: Nagy Ferenc, Gidófalvi Károly, Ferenczi Károly, Bodó Gergely, Henter Sándor, és Ferenczi Károly a Mihályé, és kértek szervezzük újjá a dalárdát. Éltessük a régi hagyományt. Ezután a hét minden második napján összegyűltünk, alapszabályt is készítettünk. Egyik említésre méltó pontja: személyeskedés esetén senkinek sincsen joga önkényesen intézkedni, magának igazságot nem szolgáltatathat, vi-

²¹⁷ *Presb. jkv. I/11. 220.*

tás ügyekben dönt a dalárda vezetősége. A dalárda tanításához harmóniumot béreltünk Marosvásárhelyről, Péter Antal igazgatótanító utódaitól. Terménnyel fizettünk... A kórusélet nélkülözhetetlenné vált.”²¹⁸ Ötven lej tagsági díjat is szedtek. Aki igazolatlanul hiányzott, vagy szándékosan félrevezette a vezetőséget, pénzbírságot fizetett. Az összegyűlt összegből harmóniumot vásároltak. Ez az összeszokott közösség a falunak is szép példát nyújtott, hiszen az 1936–1938-as iskolabővítés idején a kórustagok ásták ki az iskola alapját, kalákában be is bútorozták, és 1938. február 6-án már előadást is tartottak benne a somosdiak örömére.

Az államosítás után az egyházi énekkar mint világi kórus működött tovább.

²¹⁸ Kövesdi Kiss Ferenc: *Bekecs alatt zeng az ének* (kézirat).

Évszázadokon keresztül az egyház és az iskola jelentette az egyetlen kulturális tényezőt a faluban. Ennek tudatában végezte feladatát mind a pap, mind a tanító. Tanították az írást-olvasást, szervezték a különböző kulturális összejöveteleket. Sokáig az írás-olvasás megtanítása is nagy eredménynek számított, csak 1860-ban találjuk az első jelzést arra nézve, hogy igény jelentkezik ennél többre: 1860. március 3-án elhatározza a presbitérium, hogy a *Lelki kincstár* című lapot megrendelik a gyülekezet számára. Így jelképes is ez az időpont: elindult valami a többbrevagyás irányába...²¹⁹

Az első iskolai könyvtár nyomaira 1886-ban bukkanunk, amikor Szász Domokos erdélyi református püspök 14 darab könyvet ajándékoz az iskolának. Ugyanabban az évben a marosvásárhelyi tanfelügyelő 60 kötet könyvvel gyarapítja a könyvtár állományát. Ekkor, a *Magyar Néplap* járt az iskolának.

Sokatmondó az a tény is, hogy Visky Gyula tiszteletes úr 1899-ben megszervezte a Somosdi ev. ref. Egyházközség Lelkeszi Könyvtárát, és minden esztendőben 5 forintot különítettek el a költségvetésből a könyvtár fejlesztésére.

1904-ben már arról tudósít a lelkeszi jelentés, hogy a gyülekezetben a következő folyóiratokat olvassák: a *Vasárnap-ot*, *Protestáns Árvaházi naptárt*, és Kecskeméthy István lapját, a *Kis Tükröt*. Nem valószínű, hogy nagy példányszámban járatták ezeket a lapokat, de már az iskola vagy a parókia könyvtárába hozzájuk lehetett jutni. 1906-ban Bodó György, Amerikában élő somosdi egyháztag 10 darab énekeskönyvet ajándékozott a gyülekezetnek. A templom százéves hálaadó istentiszteletén dr. Agyagási Károly, Agyagási Mihály lelkipásztor unokája, nagyapja emlékére egy 100 koronás alapítványt tett, melynek kamatjából minden esztendőben „a legbuzgóbb, legbecsületesebb egyháztagnak ajándékuul vallásos könyv vásároltassék és adassék.”²²⁰ Ezeket az ajándékkönyveket általában az iskolai év végén osztották ki, a legerdemesebb diák részére. De az is megtörtént, hogy szeretetadományként adták át ezt az ösz-

²¹⁹ *Presb. jkv. I/8. 103.*

²²⁰ *Presb. jkv. I/11. 315.*

szeget, valamely munkaképtelen szegény részére, úgy ahogyan történt például 1906-ban, amikor 3 korona 20 fillért adományoztak Fodor Juliannának.

Ugyancsak ebben az évben írta Széll Jakab lelkipásztor: „A nép szeret olvasni, olvasmánya tárgyát képezik a népkönyvtárban lévő könyvek, az iskolai könyvtárban lévő Protestáns Irodalmi Társaság által kiadott Koszorú füzetek, a nép közt eladott Protestáns Árvaházi Képes Naptár (10 darab), és a szintén eladott 21 darab Szikszai féle *Keresztyén tanítások és imádságok* című könyv.”²²¹

Méltó a megemlítésre, hiszen szinte példa nélküli Székely Mózes és felesége Rácz Krisztina cselekedete, akik 1851-ben oly fontosnak tartották az iskola fennmaradását és anyagi gyarapítását, hogy vagyonukat – 600 magyar forintot és a határon lévő birtokait – a „somosdi ev. Ref. Szent Eklézsiának és ott a gyermeki iskolának” hagyományozták.²²²

Hála Istennek, az adakozás lelke nem veszett ki teljesen a somosdiakból, jó példa erre Iszlai Sándor, Somosdról származó debreceni tanár, aki a rendszerváltás után egy színes televíziót, videólejátszó készüléket, parabola antennát, valamint számtalan kötet könyvet ajándékozott a falunak és az iskolának. Az év végi jutalmkönyveket azóta is az ő adományából biztosítja az iskola. 15 év alatt több mint 600 darab év végi könyvet ajándékozott diákjainak.

Másik szép példája az adakozásnak Székely Erika, Hollandiába férjhezment testvérünk és férje Timko, akik minden nagyobb közösségi vállalkozást támogattak anyagilag. 1999-ben, a cinteremkapu építéskor 500 német márkát adakoztak, a 2004-es templomrenoválás alkalmával 850 euróval segítettek minket. Egy alkalommal egy használatruha szállítmánnyal ajándékozták meg Somosd népét. Minden karácsonyban a gyülekezet gyermekei részére karácsonyi csomagot küldenek. A rendszerváltás után a karácsonyi csomagokat az üzlettulajdonosok adományaiból fedéztük. Név szerint: Ferenczi György és Veress László, Székely János és Henter Attila valamint Iszlai György példaadóan adakoztak ezen a téren.

²²¹ Uo. 354.

²²² *Presb. jkv. I/8. 52.*

Az 1970-es években épült kultúrház

A gyászos emlékű 1918-ban napközi otthon alakult az iskola keretén belül. Az Erdély Gyermekéiért Alapítványt József főherceg alapította, és ebben az évben 780 koronát utaltak ki a gyermekek étkeztetésére. Sajnos a rendszerváltás és a háború, mint annyi mindent, ezt az intézményt is elsodorta.

Jelenleg az iskola könyvtára 5958 kötettel rendelkezik. A rendszerváltás után Iszlai Sándor tanár, Somosd szülötte 200 kötetet ajándékozott az iskola könyvtárának. Ezenkívül a Bocskai Alapítvány 210, a Mentor kiadó 150, az Akadémiai Kiadó 50 kötetet ajándékozott. Falusi könyvtár nincs, az egyház parókiális könyvtára 362 kötettel rendelkezik, ezek egy része teológiai munka, más része szépirodalmi mű. Nagyrészüket Bisztray Sándor lelképásztor vásárolta a parókiális könyvtár számára. A kommunizmus bukása után Iszlai Sándor 69 kötetet ajándékozott az egyházi könyvtárnak. A sajtó-előfizetésekre nézve két adatunk van: 1977-ben Nagy Lőrinc tanár úr gyűjtése és a 2004-ben általunk összegyűjtött helyzetkép.

1977-ben a következő újságokat fizették elő falustársaink:

Vörös Zászló	Előre	Dolgozó Nő	Falvak Dolgozó Népe	Munkásélet	A Hét	Tanügyi Újság
118	22	5	1	1	1	1

Ma, 2004-ben a következő újságokat, folyóiratokat olvassák Somosdon:

Népújság	Krónika	Agrárium	Közoktatás
41	4	2	1

Az egyházi újságok közül a következőket olvassák:

Üzenet	15
Vetés és aratás	100
Református Család	8
Kis Tükör	6
Mária és Márta	5
Lydia	2
Biblia és Gyülekezet	1
Éjféli Kiáltás	1
Misszió	1

Mint láttuk Somosd mindig is híres volt kórusmozgalmáról, mellette szinte természetes, hogy a színjátszás is felelevenedett. Kiss Csabáné Szabó Éva és Dali Anna vezették a színjátszókört. Többek között a következő színdarabokat adták elő: A vén bakancsos és fia a huszár, Sári bíró, A falu rossza, Fehér László, Kőműves Kelemen, A néma levente, Fügedes a paradicsomban, Egy zsák korpá, Liliomfi, Molière: A fősvény, Az állomás, Mézesmadzag, Kocsonya Mihály házassága, Aranyos öregek.

A VILÁGI KÓRUS

Új körülmények között, új vezetőkkel működött tovább a kórus. Közben Farkas Ödön is állást cserélt, felesége falujába, Kisgör-

génybe távozott. A vezetők jöttek-mentek, a kórus azonban maradt! 1964-ben kapott kinevezést Somosdra a Kiss házaspár. Úgy megszerették a falut, hogy 35 éven át, egészen a nyugdíjazásukig itt maradtak. Kiss Csaba Ferenc román nyelvet és zenét tanított, felesége Kiss Éva magyar irodalmat. Kiss Csaba Ferenc, mint a falu zenetanára, kezébe vette a kórus vezetését. Részben a régi dalárdisták, részben mások kapcsolódtak be az együttes éneklésbe. A kórustagok számára népviseletet készítettek: a szokásos székely fehér harisnya piros lájbival és fehér vitézkötéssel pompázatosan mutatott. A kórus népviseletét a falu három szabója készítette: Ferenczi Mihály, Fodor György és Szász Viktor. Az első komolyabb sikerélménye a kórusnak a tartományi dalosversenyen volt, ahol a ditrói vegyeskar mögött, a második helyezést érték el, ami akkor 10 000 lej jutalommal is járt.

Közben kultúrházat is építettek, nagyrészt a falu összefogásából. 1965. május 1-jén Székely Károly elnök elvágta a szalagot, közben pedig a kórus a *Bekecs alatt Nyárád tere* népdalra zendített...

Közben állandóan fejlődött, izmosodott a kórus, úgyhogy, 1969. november 9-én, a mieink kezdeményezésére, Somosdon tartották az *Első Nyárádmenti Kórustalálkozót*. Ennek a találkozóznak a mottója: *Erős várunk nekünk az ének!* Öt kórus énekelt, több mint 220 dalossal! A Vörös Zászló 1969. május 18. számában *Feledhetetlen találkozás* címmel beszámolót közölt a somosdi kórusmozgalomról, no meg a faluról! Dicséretes megvalósításként említették a: földgáz és villany bevezetését, a művelődési ház felépítését, valamint több mint ötezer méter járda elkészítését. Valóban nem mindennapi megvalósítás!

1974. június 30-án immár másodszor adott helyet falunk a kórustalálkozóznak. Nyárádszereda, Harasztkerék, Kisgörgény kórusai énekeltek szívvel lélekkel. Ennek a találkozóznak a mottója: *Szín – Szó – Dallam* volt, ezért egészen természetes volt, hogy ezt a találkozót kiállítással kössék egybe: Balázs Imre és Józsa Nemes Irén alkotásai díszítették a falakat. Itt voltak a rádió, a televízió, a Vörös Zászló újságírói is. De itt volt még Bözödi György és Cseke Péter író is. Cseke Péter riportot is írt erről a találkozóról, a *Víznyugattól Vízkeletig* című kötetben jelent meg, „Teremtő ének” címmel. Ekkor már a diákok is bekapcsolódtak a közös éneklésbe: citera-zenekar alakult, őket azonban nem engedte a hatóság szó-

hoz... Némán tüntettek a fal mellett, a gyönyörű somosdi varrottak között. Erről a találkozóról a Művelődés folyóirat közölt beszámolót a 8. lapszámban. 1973. március 25-én feledhetetlen Petőfi-ünnepséget szerveztek, most is remekelt a kórus. Ez alkalommal is voltak kitüntetett vendégek, mint például Asztalos Imre, a marosvásárhelyi Pedagógiai Intézet tanára és Tóth István költő.

1975. szeptember 8-án a Vörös Zászló beszélgetést közölt – többek között – Kiss Csabával, aki a kórus jövőbeli tervéről beszélt: részt szeretnének venni a november 30-án megrendezésre kerülő szentgericei Nyárádmenti Kórustalálkozón.

1977. december 20-án a Vörös Zászló, mintegy értékelésképpen ezt írja róluk: „A kórus fejlődése, hírneve hozta a faluba évek során a zeneszerzőket, festőket, költőket, szakembereket. Birtalan József zeneszerző több művét dedikálta a férfikórusnak. Önálló kiállítással jelentkezett Balázs Imre, Gámentzy Zoltán, Józsa Nemes Irén (1918–2003) festőművész. Hajdú Zoltán költő-festő képeiből adományozott a művelődési otthonnak, ezzel megalapozta az önálló képtárlatot. Író-olvasó találkozót is szerveztek, nem is egyszer: Az Igaz Szó, Új Élet, Korunk, Falvak Dolgozó Népe, A Hét munkatársai jöttek ide felolvasni műveikből. A Művelődés című folyóirat állandóan figyelemmel kísérte közérdekű tevékenységüket. Hasznos tanácsaikkal segítette őket Nagy István, Szabó Csaba, Szász Károly, Zoltán Aladár, Guttman Mihály zeneszerző. Ilyenformán e kicsi Nyárádmenti falu bekapcsolódott az országos kulturális életbe... a somosdiak voltak azok, akik kezdeményezték, elindították az országos hírnévnek örvendő Nyárádmenti Kórustalálkozót. Ők szervezték az első és nyolcadik találkozót... ott voltak valamennyi összejövetelen, fesztiválon versenyen.” Közben, arra is jutott idejük, hogy évente legalább egyszer egy-egy tematikus kirándulást is szervezzenek, mint amilyen volt például a hírneves *Petőfi nyomában* témájú kirándulás, 1973 februárjában.

1981. február 21-én ismét megtartották a *Szín – szó – dallam* napját. Ekkora már vegyeskórusná nőtte ki magát a kórus, és a gálaest díszvendége Illyés Kinga színművésznő volt, de jelen volt még Cseke Péter író, Balázs Imre festőművész, Böződi György író, Bartis Ferenc költő és Kövesdi Kiss Ferenc tanár-költő.

Sajnos mindezek a megvalósítások nem mentek könnyen: a felő hatáság, főleg állambiztonságiak ott tettek keresztbe, ahol tud-

tak. Volt olyan eset, hogy nem kaptak autóbust, vagy a meghívottaknak nagy része el sem jött. Kövesdi Kiss Ferenc, bizony bátran kimondja: „Miért nem jöttek el a készülőkórusok? Én válaszolok is. Egyik sem maradt örömeiben otthon!”²²³ De a kórus tovább működött.

Mindezek a megvalósítások bizony mélyen beleivódtak a somosdiak életébe. Ez mára csupán történelem. Szép történelem. Mindez egy házaspárnak a munkáját dicséri, Kiss Csaba tanár úrét és feleségéét Éva asszonyét. Kiss Csaba a *Művelődés* 1978/7 számában így vall: „Úgy érzem... a faluért is tettem valamit. Pedig nem volt könnyű nekem sem, de a kórustagoknak éppenséggel nem. Néha a szereplések előtt a próbák úgy alakultak, hogy a mezőről hazafelé jövet dalosaim nekítámasztották a kaszát, szerszámokat az iskola, vagy a művelődési otthon falának, és könnyítettünk a nap fáradalmain, énekeltünk éjfél körül. De pitymallatkor már indultak munkába. Szinte hihetetlen, de nem egy próbánk volt olyan, hogy míg az egyik szólammal próbáltunk, a másik szundított... a dalosok ajkát nem tudta befolyásolni, elnémítani semmilyen ellenügyködés.”

Írántuk való tiszteletből hadd álljon itt a somosdi kórustagok neve a 70–80-as évekből:

TENOR: Demeter András, Dóczi Mihály, Ferenczi György, Ferenczi Győző, Ferenczi Pál, Henter György, Henter Károly, Henter Viktor, Sepsi Ferenc, Sepsi Mihály, Sipos György, Sipos Mihály, Szász György, Székely Albert, Székely György, Székely Károly, Székely Mihály, Székely Viktor, Székely Viktor M., Székely Viktor V., Veress György, Veress Imre, Veress Lajos, Veress László.

BARITON: Ádámosi Antal, Bodó Péter, Bükkösi Győző, Dóczi György, Ferenczi Csaba, Ferenczi György, Ferenczi György P., Ferenczi Károly, Ferenczi Márton, Ferenczi Mihály, Ferenczi Zoltán, Fodor György, Gidófalvi Zsigmond, Görgényi Albert, Henter György, Henter Gyula, Henter János, Henter Péter, Henter Viktor, Henter Viktor V., Paniti József, Szász György, Székely Ferenc, Székely Pál, Szilágyi Márton.

BASSZUS: Ádámosi György, Dóczi Imre, Dóczi Viktor, Ferenczi György, Ferenczi Péter, Ferenczi Zoltán, Fodor Antal, Henter György, Henter György M., Henter Jenő I., Henter Sándor, Henter Zsigmond, Kiss Károly, Nagy Ferenc, Nagy Károly, Nagy Lőrinc tanár, Sándor György, Szász Zsigmond, Székely János, Székely Károly, Székely Viktor, Szigeti István, Szigeti Viktor, Szilágyi György, Veress József, Veress Viktor, Kiss Csaba Ferenc karvezető, Adorjáni László tanító-titkár.

AZ ISKOLA

Az egyház és iskola évszázadokon keresztül úgy összetartozott, mint egy ikerpár. Sajnos a somosdi iskola kezdeteiről semmi adat nem maradt fenn, azonban, már a reformációt megelőzően tudunk arról, hogy 1503-ban Miklós erdélyi püspök a vikárius kötelességévé teszi, hogy a plébánosok és scholasticusok fizetésének megadására felügyeljen.²²⁴ Sipos Gábor kolozsvári történész-levéltáros feltételezi, hogy a kb. 50 marosszéki plébánia közül „jó néhányban működött olyan alacsonyabb rendű egyházi férfiú, aki alkalmanként oktatói feladatokat is ellátott.”²²⁵

Marosvásárhelyen 1495-ben már egyetemi képzettségű mester

²²⁴ Sipos: i. m. 107.

²²⁵ Uo.

tanított. A reformáció egyházai a hívek kezébe adták a Bibliát, hogy mindenki szabadon olvashassa azt. A bibliaolvasás szerves része lett a mindennapoknak, ehhez azonban arra volt szükség, hogy a hívek megtanuljanak olvasni. Így évszázadokon keresztül református egyházunk olvasni tanította híveit, amiért ma már szinte hihetetlen áldozatvállalásra is képes volt. Ezt a feladatot általában a kántortanítók végezték, több-kevesebb sikerrel.

Gyülekezetünkben 1649. az az időpont, amikor biztos adatunk van az iskoláról.²²⁶ Sajnos, az első tanítók nevét elmosta az idő, csak azt tudjuk biztosan, hogy 1693-ban Szőlősi István volt a tanító. A tanítót abban az időben *rectornak* nevezték, de nevezték *scholasticusnak*, *rector scholaenak*, *ludimagisternek*, *praeceptor-nak*, *oskolamesternek*, *kántortanítónak*, később *mesternek* is. A Székelyföldön sokfelé ma is mesternek nevezik a kántort, mint például Mezőpanitban. Sajnos, a gyenge fizetés és az évenkénti választások miatt gyakran váltogatták egymást, Somosdon száz év alatt 15 rector tanított, ami azt jelenti, hogy átlagosan alig több mint hat és fél évet szolgált egy rector.

Tisztelettel és emléküknak adózva soroljuk fel azoknak a kántortanítóknak a nevét, akik az államosításig nagyon kevés fizetés ellenében tanították, nevelték Somosd népét:

1. Szőlősi István 1693–1694
2. Bándi Csibi Márton 1695–1703
3. Rettégi István 1710
4. Paducz Miklós 1712–1718
5. Sófalvi János 1719
6. Kibédi Miklós 1721–1724
7. Léczfalvi Sámuel 1725–1726
8. Sófalvi Ferenc 1727–1741
9. Katona György 1741–1747
10. Farczádi József 1749–1750
11. Katona György 1752–1759
12. Szathmári János 1760–1763
13. Berkeszi János 1764
14. Szathmári János 1766–1777

²²⁶ Uo. 130.

15. Szathmári Pál 1778–1784
16. Gidófalvi Mihály 1785–1793
17. Sipos István 1794–1809
18. Sipos Pál 1810
19. Ertsei Elek 1811–1814
20. Nagy János 1815–1816
21. Bartha Benjámín 1819
22. László János 1820–183
23. Szász Dávid 1832–1837
24. Nagy József 1838–1859
25. Tusa György segédtanító 1845–1855
26. Kiss László 1859–1899
27. Dónáth Aladár 1900–1901
28. Bartha Gyula 1901
29. Adorján Zoltán 1901–1917
30. Ugrai Lina 1903–1917
31. Péter Gizella 1917
32. Jánosi György 1918–1920
33. Albert Erzsébet 1918–1926
34. Nagy Zoltán 1921
35. Kovács József 1923–1924
36. ifj. Adorján Zoltán 1924–1925
37. Kádár István 1925
38. Nemes Dénes 1926–1927
39. Kovács Erzsébet 1926–1927
40. Ferenczy Erzsébet 1926–1927
41. Farkas Ödön 1927–1948
42. Farkasné Antalfy Margit 1927–1948
43. Daróczi Erzsébet 1941–1943
44. Gerő József 1943–1944
45. Gerő Józsefné 1943–1944

A XVII–XVIII. században a rectorságot csupán átmeneti foglalkozásnak tekintették. Egy-egy kollégiumi diák néhány évre falusi iskolamesterséget vállalt, csupán pénzszerzési célból, aztán ahogy lehetett, papi vagy más jobban megfizetett pályákra váltott, például Kovásznai Kelemen somosdi lelkész korábban Mezőbándon tanítóskodott. Az enyedi zsinat 1616-ban kimondta, hogy a rectorok két

évnél tovább ne tanítóskodjanak, hanem menjenek vissza a kollégiumba, és folytassák tanulmányaikat.²²⁷ Csak a gyengébb képességű mesterek számára maradt életreszóló hivatás a rectorság.²²⁸

A rektort, akárcsak a lelkeszt minden évben újraválasztották, de csak abban az esetben, ha munkájával meg voltak elégedve. Az évenkénti esperesi vizitációs bizottság is megkérdezte a híveket, meg vannak-e elégedve a pap és a mester munkájával. Amennyiben nem voltak megelégedve a pap vagy a rector munkájával, akkor mindkettőjüknek más gyülekezetbe kellett távozniuk. Ez a szokás a reformáció idejére vezethető vissza. Először a debreceni Nagyobb Cikkekben, az ún. Articuli Maioresben, 1567-ben találkozunk ezzel a rendelkezéssel, majd a Herczegszőlősi Kánonokban. Az egyházi vezetők sokat hadakoztak, hogy ezt a szokást eltöröljék, de mindhiába. Mária Terézia 1779-es császári rendelete hatálytalanította ezt a megalázó szokást.²²⁹ Ez után az intézkedés után csak fegyelmi okból lehetett a papot vagy a mestert elhelyezni.

Az iskola, vagy ahogyan akkor nevezték, tanulóház építéséről 1723-ból van írott adatunk, Eddig az időpontig valószínű a mester háza volt a tanítás színhelye. A mester háza nem sokat különbözött a korabeli parasztházaktól, „háromosztatú, szobából, pitvarból, kamarából álló falusi ház volt. Fala paticsból vagy fából készült, szalmazsuppal, zsindellyel vagy náddal fődtek be.”²³⁰ Az 1723-as vizitáció megdicsérte a somosdiakat, hogy „fát is hordtak tanulóháznak, ígértik is, hogy jövőre építik”.²³¹ Ez az iskola a Ropón volt, a temető utcával szembe, a „falu szorossa mellett”. Ma már nehezen kideríthető okból, ez a tanterem nem épült meg, mert, 1743-ban a vizitáció előtt ismét ígéretet tettek, hogy felépítik a classist. 1744-ben a classis valóban felépült. „Somosdi Atyámfiai a tavalyi commendálásunk szerint a classist felépítették.”²³²

Ebben az időben a mester volt egyúttal a templom harangozója is, amiért külön javadalmazásban részesült. Nagy József tanító úr például 1847-ben a harangozásért kapott 1 forintot, az „orgona

²²⁷ Nagy Géza: i. m. 99.

²²⁸ Sipos: i. m. 113.

²²⁹ Uo. 115.

²³⁰ Uo. 110.

²³¹ *Régi Matricula*. 506.

²³² Uo. 554. és 583.

nyomásáért" 12 forintot. E szokás körülbelül 1830-ig fennmaradt, amikor már önálló harangozót választott a gyülekezet. Azonban még 1847-ben is, noha volt hivatalos harangozó, a mestert felszólította a presbitérium, hogy maga helyett gyermekeket ne küldjön harangozni.²³³

1892-ig a tantermek takarítása, fűtése, vízfordás is a tanító feladatkörébe tartozott, ekkor azonban az iskolaszék megállapította: „A szobák takarítása, fűtése mind szolgai teendők és nem illenek a tanítókhöz.”²³⁴ A tanító hajlandó lett volna 10 forint összegért továbbra is elvállalni, de a presbitérium Debreczeni Istvánt választotta meg „szobatisztító, tűzcsináló, vízfordó tisztos egyéniségnek”.

Az iskolai állapotokra jellemző, hogy a presbitérium kénytelen megállapítani, hogy „a mesteri telken az iskolaház fedele végképpen elromolva lévén, fedesse meg, az ajtaját csináltassa meg, tétesen zárt reá, hogy minden állhasson zár alatt, takaríttassa ki szépen, meszeltesse ki. Ajánlja a mester uramnak, hogy a pálinkafőző üstjét onnan sietőleg takarítsa ki. Erre a mester uram azt kéri, hogy gondoskodjanak alkalmas pálinkafőző helyről, ha innen ki-mozdítani kívánják.”²³⁵

Mit tanultak a gyermekek abban az időben? A reformáció századában főleg imádságokat és erkölcsi tanításokat. Csak az értelmesebb gyermekeket tanították a betűvetésre, de azt néha 2-3 esztendeig, mert a tanév, noha Szentmihály napjától Szentgyörgy napjáig tartott, a valóságban csak valamikor november közepén kezdődhetett meg az oktatás. Ősszel a gyermekek mezei munkában való segédkezése, télen a ruhátlanság akadályozta a tanítás menetét. 1823-ban például a marosszéki iskolákban: „a betűk esméretére, írásra, szent históriára, hitvallás tudományára, éneklésre, imádságokra” tanították a gyermekeket. „Ahol többre mehetnek, számvetésre, hazai és természeti história eleire” oktattak.²³⁶

Az 1830-as esztendőkből kezdett Erdélyszerte elterjedni az ún. *Lancaster-módszer*. Ennek a módszernek a lényege a *kölcsönös tanulmány*. Salamon József munkássága nyomán egész Erdély területén

²³³ *Presb. jkv. I/8. 16.*

²³⁴ *Iskolaszéki jegyzőkönyv* (számozatlan).

²³⁵ *Presb. jkv. I/8. 13.*

²³⁶ Sipos: i. m. 119.

kezdett elterjedni, és egyfajta reformot jelentett a tanítás módszertanában. 1844-ben az esperes a somosi tanítót is felhívta, hogy az iskolában a következő tanrend szerint tanítson: „a Salamon úr által kiadott *Kis ABC*, a könyv nélkül tanulók tanulni fogják a *Szent Históriat*, *Erdély földleírását*, *Magyarhon történetét* és a *Gazdasági Kistükröt*.”

Kezdetben homokra írtak a gyermekek, később viaszos táblára, majd palatáblára. A papír ritkaságszámba ment abban az időben, és főleg drágasága miatt nagyon vigyáztak reá. 1870-ben külön presbiteri gyűlési téma volt az iskolai papírhasználat kérdése. Határozat született, hogy a papírt a lelkésznél tartják, csak a szükséges mennyiséget vihették az iskolába, és a teleírt íveket is tartoztak bemutatni.²³⁷

Mai értelemben vett osztályok abban az időben nem voltak, hanem három csoportba sorolták a gyermekeket: az elsőbe a *betűzők*, *szótagolók*, a másodikba az *olvasók*, a harmadikba a *könyv nélkül tanulók* tartoztak.²³⁸ Mondanunk sem kell, hogy mindezt egy tanító végezte, több-kevesebb sikerrel. Sokszor 60-80 gyermeket kellett tanítani, fegyelmezni, nevelni. Nem volt ritka az ütlegetés sem, noha már 1786-ban egy utasítás felhívta az oskolamesterek figyelmét, hogy „szelíden bánjanak, ne legyenek őhozzájuk durvák, mordok.”²³⁹ Mégis bőven adódtak kivételek. 1893-ban az Iskolaszék kénytelen megállapítani, hogy Kiss László tanító úr „a fenytésekben igen mostohán jár el. Több szülők panaszoják, hogy a gyermekeinket embertelenül bünteti: fejét betöri, fülét lehasítja, s a tenyerével oly pofonokat üt arcokra, hogy egész életeken át félszeggé lehetnek... Különben iskolaszékünk ajánlja a tanítónak a tiszta, erkölcsös, józan életet.”²⁴⁰

Az iskolába járás sajnos állandó fájó kérdése a gyűléseknek. 1874-ben Vályi Pál nyárádszentbenedeki lelkész-esperes igyekezett mind a tanítókat, mind a gyermekeket rendre szoktatni: „8-11 óráig délelőtt, 2-4 óráig délután minden tanítót oskolájában találjak.” A következő év november 15-én így rendelkezik: „Sajnálattal

²³⁷ *Presb. jkv. I/8. 223.*

²³⁸ Sipos: i. m. 120.

²³⁹ Uo.

²⁴⁰ *Iskolaszéki jegyzőkönyvek I/a. 76.*

látom, hogy némely helyeken az iskola máig sincs beállítva. Nagy mulasztás. Vége legyen. Nagyon szigorú és kérlelhetetlen lesznek.”²⁴¹ Mégis, 1893. november 27-én „semmi iskolázás nem volt.”²⁴² Sokszor a járványos betegségek akadályozták a tanítás menetét. 1878 tavaszán toroklob (diftéria, torokgyík) járvány volt a faluban, ezért kényszerű szünetet rendeltek el. 1880 telén Tavasz József székelyvajai lelkész, iskolai felügyelő megdöbbenve állapította meg, hogy a gyermekek a sajátjukból hozzák a fát, ha nem tennék, akkor hidegben ülnek, vagy hazamennek. Figyelmeztetett: ilyen erdőkben gazdag faluban kell hogy legyen annyi fa, hogy kifűtsenek egyetlen tantermet. 1925-ben a vizitáció tagjai a következőket jegyzik fel: „Vizsgáló Bizottságunk mély megütközéssel látja, hogy a különben értelmes somosdi székely nép milyen kevéssé törődik nagyobb gyermekei beiskoláztatásával.”

A következőkben szeretnénk bemutatni az iskolát mulasztók számát az 1838 és 1928 közötti időben:

<i>Iskolai év</i>	<i>Mulasztó tanuló</i>
1838–1839	33
1844–1845	11
1880–1881	72
1887–1888	23
1895–1896	61
1903–1904	26
1910–1911	33
1911–1912	16
1915–1916	102
1917–1918	92
1918–1919	54
1924–1925	26
1927–1928	10

Megjegyezzük, hogy ebben az időszakban az iskoláskorú gyermekek száma 160 körül volt. Azonban nagy volt az osztályismétlők

²⁴¹ *Esperesi kurzusok 1874–1875.*

²⁴² *Iskolaszéki jegyzőkönyvek: I/a. 76.*

Farkas Ödön és a felesége Antalfy Margit tanítók a somosdi gyerekekkel az 1940-es években

száma is. Például: 1895-ben 35-en, 1934-ben 38-an ismétlőre maradtak. Így nem csoda, ha nagy volt az írni-olvasni nem tudók száma a falu területén. 1881 elején a Magyar Szent Korona országában népszámlálást tartottak. Ekkor Somosdon 876 volt a népesség száma, és mindössze 288-an tudtak írni-olvasni, azaz a lakosság 32,8%-a.²⁴³ Az 1930-as népszámlálás 181 írástudatlant talált a falunkban, ami azt jelenti, hogy egyre csökkent az írástudatlanok száma. Az összlakosságnak csupán 18,2%-át tették ki az analfabéták. A háború után az új rendszer presztízs kérdést csinált abból, hogy visszaszorítsa az analfabetizmust. Az 1950–51-es tanévben 24 felnőttet iskoláztak be, hogy írni-olvasni megtanítsák, amely akcióval az analfabetizmus gyakorlatilag megszűnt Somosdon.

A gyermekek iskolába járásának, a tanító munkájának ellenőrzése céljából, felsőbb rendeletre, 1876-ban megalakították az Iskolaszéket. Az Iskolaszék elnöke a lelkész lett, és a presbitériumból hat tagot választottak.

²⁴³ A Magyar Szent Korona Országában az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás.

Nagy nehézségek árán sikerült fenntartani az iskolát több mint 300 éven keresztül. Igaz, több alkalommal is felvetődött az egyház gyűlésein, hogy át kellene adni az iskolát állami kezelésbe, mert némelykor szinte elviselhetetlen terhet jelentett a fenntartása. Anynyira magáénak érezte az egyház ezt az intézményt, hogy soha

Az iskolánk felirata az 1940-es években

nem mondott le róla, csak mikor erőszakkal elrabolták tőle. 1901. március 22-én a presbitérium kimondta: lemond felekezeti iskolájáról, és átadja az államnak, állami iskola szervezése céljából. Nem tudni mi okból, a határozatból – hála Istennek – nem lett semmi.²⁴⁴

Az iskola a kezdetektől egészen 1903-ig egy tanerős volt, 1903–1936 között két

tanerővel, 1936–1940 között három tanerővel, 1940–1948 között négy tanerővel működött. Mint megfigyelhető, Bisztray Sándor lelkes szolgálata ideje alatt a két tanerős iskolából, négy tanerős iskolát szervezett, sőt a második világháború után maga is tanított egy osztályt.

A román állam 1936. szeptember 1-jén román osztály állított be, egy „egészségügyi okokból bezárt kocsmahelységbe.”²⁴⁵ Ide erőszakkal beiskoláztak 127 gyermeket. A hírhedt *névelmezés* alapján a Borzás, Sipos, Ádámosi és a Henter család egy ágára mondták ki, hogy román származású és gyermekeiket is román osztályba kényszerítették. Persze, mindenki tudta, hogy a román származás emlegetése mondvacsinált. A román osztály 1940-ig működött, és a tanító neve Ganea Aurel volt. 1948-ban a felekezeti iskolákat az állam erőszakkal államosította, így a somosdi felekezeti iskola is megszűnt, helyette állami iskola működött tovább.

²⁴⁴ *Presb. jkv. I/11. 153.*

²⁴⁵ *Bisztray: Adatok. 56.*

AZ ÁLLAMI ISKOLA TANÍTÓI, TANÁRAI

Ávéd István tanító 1948–1960
Demeter András tanító 1953–1985
Demeter Ágnes tanítónő 1953–1985
Bőjte Ilona óvónő 1960–1964
Nemesné Fekete Katalin tanítónő 1960–1965
Nemes Pál tanító 1960–1966
Borsos Ernő tanító 1960–1961
Mihály Erzsébet tanárnő 1961–1962
Horváth Miklós tanító 1962–1964
Szövérfi Ernő tanító 1962
Csontos Mihály tanító 1962
Vişan Ioan tanító 1962–1964
Török Ilona tanító 1962–1963
Székely János tanító 1963
Gagyí Ilona óvónő 1963
Nagy Lőrincné Sebestyén Irma kémia tanárnő 1963–1984
Jakab Katalin magyar tanárnő 1963–1966
Kovács Laura biológia tanárnő 1963
Toma Marius tanító 1963–1964
Molnár Anna tanár 1964
Péterfy Éva matematika tanárnő 1964–1966
Madarász-Kinda Erzsébet tanárnő 1964–1966
Kodok Ilona tanítónő 1964–1965
Kiss Csaba román tanár 1964–1999
Kiss Éva magyar tanár 1964–1999
Fekete Katalin óvónő 1964–1969
Henter Károly tanító
Adorján László tanító 1965–1986
Kálmán Olga tanítónő 1965–1966
Angyal Irén tanítónő 1966–1967
Zrínyi Anna tanítónő 1966–1968
Bagothay Zsuzsánna 1966–1970
Magos Edit tanárnő 1967
Hompoth Ilona matematika tanárnő 1966–1968
Szentannai Mária tanárnő 1966–1968
Tóth Márta tanítónő 1967–1969

Farczádi Irén földrajz-történelem tanárnő 1967–1968
 Ichim Cornelia román tanárnő 1965–1968
 Ciotloş Mihai román tanár 1967–1968
 Horváth Mária-Magdolna biológia tanárnő 1968–1969
 Nagy Lőrinc történelem-földrajz tanár 1968–1981
 Salamon Judit román tanár 1968–1972
 Virág Ilona matematika tanárnő 1968–1971
 Cseh Tibor biológia tanár 1970–1972
 Puskás Klára óvónő 1971–1972
 Ráduly Irma tanárnő 1971
 Rózsa Mária matematika tanárnő 1971–1973
 Keszegh Ibolya orosz tanárnő 1971
 Szántó Éva-Erzsébet biológia tanárnő 1971–1972
 Csegi-Kása Jolán matematika tanárnő 1971–1972
 Sipos József matematika tanár 1972
 Tőkés Ibolya óvónő 1972
 Pálffy Éva biológia tanárnő 1972–1973
 Dali Anna matematika tanárnő 1972–1975
 Adorján Ella fizika tanárnő 1973
 Tóth László matematika tanár 1973
 Benkő János biológia tanár 1973–1975
 Ambrus Margit tanítónő 1977
 Csíki Mária matematika tanárnő 1978
 Varró Margit történelem tanárnő 1979
 Gáspár Melinda orosz tanárnő 1979
 Kelemen Erzsébet orosz tanárnő 1979
 Szalma Magdolna orosz-román tanárnő 1981
 Nagy Zoltán fizika-kémia tanár 1982–1989
 Tóth Mihály tanító 1984–1985
 Szász Ágnes biológia tanárnő 1984
 László Edit történelem-földrajz tanárnő 1985
 Ritz Judith tanítónő 1985–1988
 Tóth Ferenc matematika tanár 1986–1988
 Péterfy Erzsébet tanítónő 1988
 Muthi Rodovica 1988
 Szilágyi Mária óvónő 1988
 Péterfy Károly tornatanár 1988
 Bakos Jolán tanítónő 1988

Domahidi Jolán tanítónő 1989
 Székely Zoltán matematika tanár 1990
 Daróczi Mária földrajz tanár 1991
 Trifán Ella tanítónő 1991
 Szombatfalvi Ferenc matematika tanár 1991
 Kiss Tünde matematika tanárnő 1991–1992
 Domahidi Péter tanár 1991–1992
 Henter Margit óvónő 1991
 Tanászi Gyöngyi 1992–napjainkig
 Székely Erika biológia tanárnő 1992–1993
 Székely Melinda 1992
 Kovács Annamária 1992
 Ignáth Gabriella óvónő 1992–1998
 Borsos Melinda matematika tanárnő 1992–1997
 Gombos Magdolna kémia-fizika tanárnő 1993–napjainkig. 1998
 óta igazgatónő.
 Nagy Emma tanítónő 1993–1996
 Szász Tibor földrajz-történelem tanár 1994–1998
 Boczog Szabolcs német tanár 1994–1998
 Fodor Krisztina tanítónő 1994–napjainkig
 Fauszt Zita tanítónő 1996–1997
 Fülöp Panna tanítónő 1996
 Petelei Délia német tanárnő 1996
 Veress Éva tanítónő 1996–1997
 Soós Emese vallástanárnő 1997
 Szalma Izabella matematika tanárnő 1997–napjainkig
 Ferenczi Anna német tanárnő 1997–1998
 Szabó Piroska tanítónő 1997–2002
 Erdei Melinda tanítónő 1997–napjainkig
 Keresztes Levente földrajz-történelem 1998–1999
 Máté Szabolcs német tanár 1998–2003
 Gáspár Ibolya-Delínke 1998–napjainkig
 Agyagási Izabella történelem-földrajz tanárnő 1999–napjainkig
 Szőcs Árpád magyar tanár 1999–2000
 Sepsi Carmen román tanárnő 1999–napjainkig
 Gáll Ildikó tanítónő 1999–2000
 Bartha Éva vallástanárnő 2000–napjainkig
 Tóth István magyar tanár 2000–2001

Mészáros Enikő tanítónő 2000–2003
Fazakas Attila magyar tanár 2001–2002
Horváth Melinda óvónő 2001–2004
Crăciuneanu Judit román tanárnő 2002–2003
Jánosi Mária magyar tanárnő 2002–2003
Jakab Barna magyar tanár 2003–2004
Kulcsár Hajnalka német tanár 2003–2004
Horváth Erika tanítónő 2003
Siklódi Enikő óvónő 2003–napjainkig
Szász Márta 2003–2004
Kovács Klára tanítónő 2003
Czika Ottilia magyar tanárnő 2004

1948–1961 között az iskola I–IV. osztályos iskolaként működött, az 1961–1962-es iskolai évtől iskolánk fokozatosan átalakul I–VIII. osztályos iskolává. Azóta, hála Istennek, I–VIII. osztályos iskolaként működik. Hála és tisztelet azoknak a tanítóknak, óvónőknek és tanároknak, akik legtöbbször gyalog tették meg az utat Somosd és Nyárádkarácson között, hogy taníthassák gyermekeinket!

A tanári kar

Erdélyben az iskolaépítés ügyét először Bethlen Gábor karolta fel, aki trónralépése után az első Országgyűlésen, 1614-ben kimondatta a rendekkel, hogy: „az tanuló iskolákat is azonképpen minden helyeken, kinek mennyire lehet értéke, mindenütt igyekezzenek helyreállítani és felépíteni.”²⁴⁶ Mint láttuk, az első iskola a Ropó utcában működött, a Temető utcával szemben, a „falu szorossa mellett”. Ebben az időszakban nem volt külön osztályterem, a tanító a lakószobájában foglalkozott a tanítványokkal. A mai iskola és templom telkét 1793-ban vásárolták meg, és kezdték el építeni mind a templomot, mind a mesteri házat és parókiát egy időben.

Valószínű ez az iskola messze esett a tanítói lakástól, és már korszerűtlen is volt, ezért az esperes 1867. március 26–27-én tartott vizsgálaton megállapította: „Több év óta ajánlatotott egy a somosi egyház népességéhez illő új iskolaház építése....az idén az anyagokat szerezzék be, és jövődében építsék fel. E szent cél elérésére vizsgáló bizományunk előtt T. Sipos Lajos úr 4000 téglának saját költségén kivettetését és megégettetését ajánlotta, s többen a jelen voltak közül segedelmezéseket ajánlották.”²⁴⁷

A mai iskolaépületet 1869. június 6-án kezdték el építeni Kiss Gyula tervei alapján. A kőműves munkákat Kunszentmártoni Keresztély Mihály kőműves pallér vállalta fel 160 forintért. Az ács-munkát Ilencfalvi Sárkány József készítette el, nyolcvan forintért. Megjegyzendő, hogy mindkét mester írástudatlan volt, mások írtak alá helyettük. Az asztalos munkákat Nebesz László, Ötvös István, Beretzki Elek marosvásárhelyi asztalosmesterek vállalták fel és készítették el 500 forintért. Abban az időben Szász Ferenc volt a lelkipásztor, Kiss László a tanító, Sándor György a megyebíró. Az új iskola 1870-ben nyitotta meg kapuit.

A kántortanítói lakást 1903-ban építtették, Széll Jakab lelkipásztor és Adorján Zoltán kántortanító idejében. A kőművesmunkát Bilcz György domáldi mester végezte 80 koronáért, az ács-munkát Bodó Péter csókai ács végezte el 180 koronáért, az asztalosmunkákat pedig Henter Mózes kóródszentmártoni aszta-

²⁴⁶ Nagy Géza: i. m. 100.

²⁴⁷ Válaszok az Esperesi kérdésekre.

los, 340 koronáért. A sármunkálatokat Makó János küküllőszéplaki cigány végezte 68 koronáért. A cserepezés előtt a szarvazatra a bokrétát Adorján tanító úr tette fel, aki örömében a falu bámulatára a magasban fejre állt.²⁴⁸

Bisztray Sándor lelkipásztor idejében részben felsőbb kérésre, részben saját felismerésből iskolabővítésre került sor. A gyermek-sereg egyre gyarapodott, és szerették volna mielőbb négy tanerőssé fejleszteni iskolánkat. Így került sor a negyedik tanterem felépítésére 1936-ban. A kőműves munkát Ignáth László cserefalvi mester, az ácsmunkát Kovács József csókai mester, az asztalos munkát pedig Szatmári József ákosfalvi asztalos készítette. Az is-

A somosdi általános iskola

kolabővítés munkadíja 16 800 lejbe került, és már a következő évben át is adták rendeltetésének. A hivatalosságok nagymértékben gátolták ezt a munkát, nem adták meg a működési engedélyt. Erről így írt a lelkész: „Újonnan épített tantermünkre, amelynek alapterülete kb. 75 m², két évig nem kaptunk tanítási engedélyt. 2000 lej lefizetése után az engedély négy hét alatt megérkezett.

²⁴⁸ Kövesdi Kiss Ferenc: i. m.

Bárcsak ne szégyelltem volna két évvel hamarabb lefizetni a tanfelügyelő urat!”²⁴⁹ Az iskolabővítés idejére iskolaépítő gondnokokat választottak Gidófalvi Károly és Szász Ferenc személyében. Ugyanekkor épült az ún. „Kicsi kultúr” is. A mai kultúrház felépítéséig ebben tartották a kulturális összejöveteleket.

A kommunista diktatúra bukása után holland segítséggel újrakészítették a villanyhálózatot, az addig szabadba nyíló osztálytermek elé zárt folyosót építettek, elkészült az úgynevezett „vízesblokk”, mosdóval, angolvécével. 2002-ben bevezettük az iskolába, parókiára, ifjúsági házba, kultúrházba a Cserén lévő forrásból, szabadeséssel a vizet. Addig motorpumpa szolgáltatta az ihatatlan vizet.

1998. szeptember 25-én vásárolták az iskola számára az első két számítógépet. Ebben az évben kezdődött el az informatika oktatása iskolánkban Szalma Izabella tanárnő vezetésével. Ma kilenc számítógéppel és két nyomtatóval rendelkezik az iskola. Az Illyés Alapítvány jóvoltából televízió készüléket, videólejátszót kapott. Ugyancsak ennek az alapítványnak a jóvoltából két tanárunk továbbképzőn vehetett részt.

Ma a tanárokat az állam fizeti, de az iskola karbantartása a Polgármesteri Hivatal feladata. Az iskola fenntartásához szponzor-ként járultak hozzá a következők: Székely Erika és Timko Hollandiából és Iszlai Sándor Debrecenből. Székely Erika és Timko jelentől pénzadománnyal járult hozzá az iskola működéséhez, és Iszlai Sándor közbenjárására az Alföldi Nyomda gondoskodott a szükséges év végi jutalomkönyvekről.

Gazdag iskolán kívüli tevékenységgel is dicsekedhet iskolánk. Már az 1970-es években kirándulni vitték gyerekeinket, hála Istennek ez a tevékenység azóta sem szűnt meg. Az utóbbi évek kirándulásai: 2000-ben Torda – Torockó – Medve barlang – Félix fürdő útvonalat jártuk végig. 2001-ben Nagyszeben – Gyulafehérvár – Algyógy útvonalon jártak ifjaink. 2002-ben irodalmi kiránduláson vehettek részt: Koltó – Nagyvárad – Érmindszent útvonalon. 2003-ban a Vaskapu vízierőműig, 2004-ben pedig a Székelyföldön kirándultak gyermekeink. 2000-ben az iskola legjobb tanulója, Dániel Zsuzsi Jánoshalmán ingyenes tanulmányi táborozáson vett részt.

²⁴⁹ Bisztray: *Adatok*. 56.

A mindenkori lelkészek, kántortanítók minden időben ügyeltek arra, hogy egy-egy ügyesebb, élesebb eszű gyerek el ne kallódjon, hanem tanuljon tovább. A marosvásárhelyi kollégium diákjai között – jelen ismereteink szerint – 1779-ben tűnt fel az első somosdi diák, Ferenczi Ferenc személyében. 1780-ban Jánosi György és Ádamosi Sándor, 1782-ben Jánosi Márton, 1783-ban Szathmári Mózes (a somosdi tanító fia), 1784-ben Székely Dávid, 1791-ben Bodó László, 1792-ben Ferenczi János és Gidófalvi Ferencz, 1795-ben Paniti Antal, 1797-ben Pál Lőrincz, 1798-ban Székely András és Székely Károly, 1800-ban Somosdi István és Székely Izsák, 1803-ban Sipos Sándor és Fodor Ferenc, 1805-ben Sándor György és Sándor Márton, 1806-ban Sipos Ferenc és Somodi György, 1811-ben Ercsei János (a somosdi tanító fia, a későbbi professzor), 1812-ben Somosdi József, 1817-ben Ercsei György (a somosdi lelkész fia), 1822-ben Agyagási Elek (a somosdi lelkész fia, később somosdi segédlelkész), 1823-ban Deák Károly, Dóczi Mózes és Székely György, 1824-ben Székely János, 1828-ban Székely Ferenc, Sipos Lajos, Nagy Sándor és Deák Lajos, 1830-ban Szász János iratkozott be a Református Kollégiumba.²⁵⁰ Az ezutáni kutatások minden bizonnyal a későbbi diáknévsorokat is fel fogják tární... Mint megfigyelhető, szinte minden évben volt somosdi diák a kollégiumban, kivétel, nem tudni mi okból az 1784–1791-es időszak, mikor Gidófalvi György a tanító és az 1817–1822 időszak, amikor üresedésben volt a tanítói állás. Ez is mutatja, milyen fontos volt a falusi értelmiség jelenléte. Hányan elkallódtak volna, ha nem lett volna egy messzebbblátó tanító a faluban! Ezek a diákok többnyire már elemista korukban, 7–10 éves korukban iratkoztak be a kollégiumba. Többen közülük a felsőbb osztályokat is elvégezték. Ezek: 1791-ben Ercsei Pál (a lelkész fia) 1807-ben Székely Károly; Sipos Sámuel 1830-ban iratkozott be, tanító lett a „Hunyad melletti Rákoson”, ott is halt meg fiatalon. 1841-ben Deák György, 1848-ban Agyagási Mihály (a lelkész fia) és Szász János végezték el a felsőbb osztályokat. Figye-

²⁵⁰ Tonk Sándor: *A marosvásárhelyi református Kollégium diáksága* (szemelvényesen).

lemre méltó, hogy Ercsei György egy osztályban tanult Bolyai Jánossal, a világhírű matematikussal.

A ma élők emlékezte szerint a következő személyek öregbíték falunk hírnevét:

Ercsei János (1800 – 1852. szeptember 22.)

A somosdi tanítónak a fia, aki már kisdíák korában magántanítóságból tartotta fenn magát, mivel azonban szigorúan bánt magántanítványával, ezt a jogát megvonták tőle. 1830-ban Isekutz Mártonnal együtt gyalog elindultak Marburgba, ott végezte egyetemi tanulmányait.²⁵¹ Németországi tapasztalatait így foglalta egybe: „Németországot egészen úgy lehet tekinteni, mint egy nagy akadémiát, melyben a legelső földművestől fogva a legnagyobb filosofusig mindentől lehet tanulni valamit.”²⁵² Marburgból hazatérve 1833-ban a székelyudvarhelyi Református Kollégium teológia tanára lett, ahol a diákjai „rajongásig szerették”.²⁵³ 1837-ben meghívták a marosvásárhelyi Református Kollégiumba. Beteges ember volt, nem mindig tudta ellátni feladatát, a forradalom alatt mint nemzetőr szolgált. Két könyve található a marosvásárhelyi Teleki Téka gyűjteményében: *Végűrszerteleti és beköszöntő beszédek*. Kolozsvár, 1835 és *Gondolkodástan vagy logika*. Marosvásárhely, 1840.

Henter Pál (1844–1896)

Marosjárai lelkész, Henter Ferenc és Sipos Eszter fia, felesége Sipos Anna volt. A Református temető II/20-as parcellájában várja Jézusát.

Kovácsnai János (1725–1750)

Kovácsnai Kelemen lelkipásztor fia volt, fiatalon, 25 évesen távozott az élők sorából. A marosvásárhelyi Református Kollégium

²⁵¹ Uo. 154.

²⁵² Koncz: i. m. 421.

²⁵³ Uo. 416.

diákja volt, ahol egy szindarabot írt *A papok változásáról* címmel.²⁵⁴

Kovácsnai Sándor (1730. február 12. – 1792. március 8.)

Fintaházán született, ahol az édesapja lelkipásztor volt. 1732-ben Somosdra költöztek. Mint láttuk, maga az édesapa volt a tanítója. 1745-ben a marosvásárhelyi Református Kollégium első tagozatos diákja. Az intézet tanárai ajánlották gróf Lázár János (1703–1772) figyelmébe, „mint a legjelesebbet az intézet diákjai között”.²⁵⁵ 1755–1760 között Lázár Imre mellett nevelősködött. 1760-ban külföldi tanulmányútra indult Hollandiába. Július 29-én iratkozott be a leydeni akadémiájára. Három év múlva hazatért, és 1764. januárjában tanári kinevezést kapott a Református Kollégiumba, ahol haláláig működött. *A Bécsi Magyar Kurír* ezt írta halálakor: „A régi nyelveket, zsidót, görögöt, deákot, az ehhez tartozó régiségekkel és históriákkal együtt nagy előmenetellel tanította... a Szentírást úgy tudta és magyarázta, mintha gyermekségétől fogva – egyebeket mellőzván – minden elmebeli és testi tehetségeit annak tanítására fordította volna.”²⁵⁶ „Emellett nagy filosofus, nagy matematikus, nagy rétor, nagy poéta egy szóval minden nagy volt.”²⁵⁷

Barátja volt Székely Márton vártemplomi lelkésznek, aki

²⁵⁴ Varga Imre: *Magyarországi protestáns színjátszás*. 447.

²⁵⁵ Koncz: i. m. 202.

²⁵⁶ Uo.

²⁵⁷ Uo. 203.

ilyennek látta őt: „Testalkatára nézve igen nagy volt, magas és követ, erős messzelátó szemeivel 18 éves korában a napba nézett, fogai épek, 50 éves korában még egy sem hiányzott, tréfás, vidám, jókedvű.”²⁵⁸ Ő maga így vallott hitéről: „A Szentírás kedves forrás, drágalátos kútforrás, abban van minden gyönyörűségem – a 103. zsoltárt nem adnám a világ kincséért.”²⁵⁹ Egész életében nőtlen volt. Hitére jellemző, hogy a Gyulakuti templom mennyezetét saját költségén építtette. Tanítványai közé tartozott többek között Antal János (1767–1854) püspök és Aranka György (1737–1817) nyelvművelő. Sirjánál a gyászbeszédet Borosnyai Lukács Simon (1731–1802) marosvásárhelyi lelkipásztor tartotta. Sirja a marosvásárhelyi református temetőben van, a temetőszín mellett, rajta a következő felirat: „Nagytudományú néhai tiszteletes professzor Kovásznai Sándornak ki 1730-ba február 12. napján született, 1792-ben március 8-án meghalt. Itt nyugvó porai emlékéül tétette a tanítványa – Antal János erdélyi ev. Ref. Püspök 1847-ik évbe.” Több latin nyelvű könyve maradt fenn, önéletírása könyv formájában is megjelent *Az ész igaz útján* címmel (Bukarest, 1970). Tizennégy nyomtatott könyve jelent meg és tizenkét kéziratos mű maradt fenn utána. Általános iskolánkat az ő nevéről szándékoznak elnevezni rövidesen. Megérdemli.

Dr. somosdi Székely János ügyvéd, tartalékos hadnagy.

1896-ban született Székelycsókában. Valószínű, Somosdra költöztek, mert somosdiként írta nevét. Hősiessen végigharcolta az első világháborút. Pasubio, Doberdó, Jamiano, Montfalcone harctereiben közdött, és a Károly csapatkereszt kitüntetéttjeként szerelt le.²⁶⁰

Székely Márton (1768 – 1825. október 29.)

Somosdon született 1768-ban. 1787-ben iratkozik be a Református Kollégiumba, majd 1796. október 24-én a Marburgi Egyetemre subscribált.²⁶¹ Itt együtt tanult Fogarasi Sámuellel, az emlékiróval.

²⁵⁸ Uo. 206.

²⁵⁹ Uo. 204.

²⁶⁰ *Erdélyi ezredek a világháborúban II.* 70.

²⁶¹ Szabó – Szögi: i. m. 415.

Hazatérve Sáromberkén lett udvari káplán, innen választották meg vártemplomi lelkésznek. Az ő szolgálati ideje alatt tették le a Gecse utcai Kistemplom alapkövét 1815. július 31-én. 1825. október 29-én halt meg. A temetési prédikációt Agyagási Mihály somosdi lelkész tartotta a Filippi 2:4 alapján. Jelen volt jelenlegi templomunk felszentelési ünnepségén.

Rajtuk kívül a következő személyek emelkednek ki a falu történetéből:

Agyagási Lajos (1812 – 1866 november 22.) cserefalvi és mezőbándi lelkész (Agyagási Mihály fia)
Dr. Agyagási Károly (1853–1933) vármegyei tiszti főorvos, költő (Agyagási Mihály unokája)
Bisztray Enikő gyógyszerész
Bisztray Zoltán könyvelő
Bisztray Zsombor agrármérnök (Bisztray Sándor gyermekei)
Domahidi Béla bergenyei lelkész
Domahidi Ernő Miskolc-perecesi lelkész
Domahidi Nelli pápai lelkész
Domahidi Péter biharnagybajomi lelkész (Domahidi Ernő gyermekei)
Dóczi Margit vallástanár, szociális munkás
Farkas Árpád gyógyszerész
Farkas Zsolt gyógyszerész
Ferenczi Irén asszisztensnő, szociális munkás
Ferenczi Pál hajdúszováti lelkész
Ferenczi György-Csaba pókai lelkész
Ferenczi Lajos matematikatanár
Fodor Ferenc mérnök
Henter Béla ügyvéd
Nagy Zoltánné Henter Emma könyvelő
Henter György marosvásárhelyi vártemplomi lelkész
Henter György szengyeli lévita (1753–1828)
Henter Károly tanító
Henter Pál gépészmérnök
Henter Pál szemorvos
Inczené Ferenczi Emma könyvelő
Iszlai Sándor tanár

Dr. Iszlai Sándor orvos, szívspecialista adjunktus
Iszlai Attila mérnök
Dr. Kiss Jenő nagyszebeni majd kolozsvári teológiai tanár
Kiss Tünde közgazdász
Nagy Ferenc szőkefalvi lelkész
Nagy Zoltán kertészmérnök
Pécsiné Ferenczi Erika asszisztensnő
Ráduly Irma tanárnő
Ráduly Mihály jogász
Rozsnyai Ildikó mérnök
Sólyom Dezső nőgyógyász orvos
Szilágyi Irén fogtechnikus
Szabó Éva tisztviselőnő
Szabó Frigyes Sámuel marosvásárhelyi lelkész
Szabó László biológia tanár (Szabó Frigyes gyermekei)
Székely Erika vallás tanár
Székely György radnótfájai lelkész
Székely Gyöngyvér asszisztensnő és diakonissza
Székely József kolozsvári lelkész
Székely Pál ügyvéd
Székely Erzsébet asszisztensnő
Székely Viktor gépészmérnök
Székely Zsolt teológus
Veress Erika szociális munkás
Veress Éva magyar nyelv és vallás tanár
Veress Irma vallás tanár, szociális munkás és gyógypedagógus
Veress József adventista lelkész

TESTVÉR-GYÜLEKEZETI KAPCSOLATOK

Somosdnak jelenleg három testvérgyülekezete van: időrendi sorrendben a régebbi a holland *Klundert*tel való kapcsolatunk. Borsos Árpád lelkész idejében létesült ez a kapcsolat, és azóta megszaki-tás nélkül működik. Klundertben ekkor Wim Markus volt a lelki-pásztor, aki feleségével Martjevel többször járt Somosdon. A klunderti csoport vezetője Henk de Kok presbiter, ő is már többször látogatott meg feleségével, Zitával. A csoport további tagjai: Huib de Fijter és felesége Jannie, Wim Endepoel és felesége Willy, Maarten van de Werken és felesége Joke, Johan van Saane és felesége Stefanie, Bert Blokland és felesége Hanny, valamint Jaap den Hartog és felesége Babs.

A klunderti gyülekezet tagjai közül látogatást tett még Somosdon: Cor van Eekelen, Corrie van Ham és felesége Marielle, Ronald Donkers és felesége Sietske, valamint Ton Schreuders. Jan van Wensen testvérünk is több alkalommal járt Somosdon, aki azóta a mennyei hazában dicséri Megváltóját.

Időközben Wim Markus lelkipásztort megválasztották lelkész-nek Bergschenhoek-ba és az ő révén a *Bergschenhoek*-iak bekapcso-

lódta a *Werkgroep Roemenie* munkájába. Utóda Ds. C. van der Dussen lelkipásztor is járt Somosdon 1998 júniusában. A Bergschenhoek-i csoport vezetője: Hans Leeftang és felesége Niel, valamint, Rob van den Eijk és felesége Ria. Bergschenhoekból még a következő személyek látogatták meg gyülekezetünket: Metine Markus, Annigje Gille Markus, Cees-Willem Markus, Dhr. John van der Wel, Dhr. Martin Daniels, Dhr. A van Groningen, Elly és Henk Breughem valamint Ds. Henk van Meerweld. Ez a kapcsolat több mint tíz éves múltra tekint vissza.

A csoport tagjainak a nevéhez fűződik az ifjúsági és gyülekezeti ház felépítésének a finanszírozása. A holland testvéreink saját kezükkel szerelték össze az otthonról hozott konyhafelszereléseket. Évente küldenek egy nagyobb szállítmány használt ruhát, és annak az árából tartjuk fenn ezt a házat. Az ő szeretetadományukból vezettük be a vizet a gyülekezeti házba, az iskolába és a kultúrházba, vásároltunk két új konvektort a templomba, valamint 2004 nyarán teljesen átfedtük és renováltuk a templomunkat. Évente a csoport tagjai két-három alkalommal meglátogatnak minket, így ápolva a testvéri kapcsolatot. 2000 augusztusában a somosdi gyülekezet részéről néhányan mi magunk is látogatást tettünk Klunderben és Bergschenhoek-ban. Isten fizesse vissza holland testvéreink szeretetét!

A Budapest-Újpest-Belsővárossal sokkal frissebb a kapcsolat, mindössze három esztendő múltára tekint vissza, de nagyon megáldotta a Kegyelem Ura. 2000-ben a pomázi ifjúság tartotta csendeshetét gyülekezetünkben, Lóránt Gábor lelkipásztor vezetésével, akit időközben megválasztottak újpesti lelkésznek. Ő javasolta a presbitériumnak a testvéri kapcsolat kialakítását, amibe a presbitérium örömmel beleegyezett. Még ebben az évben a somosdi lelkész Veress László presbiterrel evangélizációs héten szolgált az újpesti gyülekezetben. 2002 nyarával kezdődően minden évben egy

Az 2004-es Ifjúsági Hét résztvevői: újpestiek és somosdiak

csoport újpesti konfirmandus a somosdi ifjakkal közös ifjúsági konferenciát tart a gyülekezeti házban.

2003 böjti nagyhetén az újpesti gyülekezet lelkipásztora hirdette az Evangélizációs hetünkön Istenünk ígését, Bárdi Árpád gondnok és Mikó László missziói gondnok, a Magyar Presbiteri Szövetség főtitkára kíséretében. 2004 nyarán 42 újpesti ifjú lehetett együtt ifjúsági konferencia keretében. Az ifjak fele a gyülekezeti házban, a másik fele a gyülekezet tagjainál volt elszállásolva. 2004 adventjében Ferenczi József és Székely József társaságában Botos Csaba lelkész hirdette a kegyelem evangéliumát, az újpesti gyülekezet templomában.

Mindhárom tesvérgyülekezetünket hálaadással hordozzuk a Mennyei Atya színe előtt imádságainkban!

Évszázadokon keresztül a népi gyógymódok jelentették az egyedüli orvoslást a faluban. Ezeket a gyógymódokat apáról fiúra adták tovább a nemzedékek. Mivel tanult ember csak a pap és a tanító volt a faluban, ők közvetítették az egészségügyi tanácsokat is a lakosság felé. Ezért nem csodálkozunk, ha az esperesi leiratok jó része orvosi tanácsokból állott. 1826-ban például a lelkész kihirdette, hogy Moldva felől „rettenetes cholera pestise közelget”. Védekezés-képpen felhívja a hívek figyelmét, hogy idegeneket ne fogadjanak be házukba. 1836-ban Fintaházán is „néhány személyek cholera-ban meghalálózván”, a következő receptet ajánlják: „Szerecsendió vagy foghagyma, meleg borral való dörögölése a gyomor környékének, egész testnek posztó darabbal súrolása takaró alatt, meleg téglákkal körülrakása, fodormenta tea itatása, szomjúságtól árpa, vagy törökbúza főtt lév itatása, meghűlésnek és hideg vízitálnak el-távoztatása.”²⁶²

1717 pünkösdjétől 1718 szeptemberéig egy csepp eső nem esett, ezért „a nép nagy része arra jutott, hogy bikkfának, szilfának hajá-val, levivel, kétféle makkal, mogyorófa rügyivel, nádgyökérrel, tö-rökbúza torzsával, berkenyefának gyümölcséből sült máléval, var-jú, matska, szarka, az éhség miatt megdöglött marháknak húsával, kéntelenítettek magokat tartani.”²⁶³ Ilyen egészségügyi körülmé-nyek között nem csoda, ha kitört a pestis, mely csapás több mit harminc évig tartotta rettegésben a lakosságot. Ebben a pestisben halt meg Haller László is, Árva Bethlen Kata első férje.²⁶⁴

A pestis és kolera több alkalommal pusztított falunkban. 1738-ban többen meghaltak pestisben. Olyan nagyméretű pestisjárvány pusztított, hogy a marosvásárhelyi Református Kollégiumot is be-zárták. Itthon a nyilvános istentiszteletek gyakorlása is tilos volt vesztegzár miatt. „Halni kezdenek azért Somosdon is, egész télen által sokan megholtak” – írja visszaemlékezéseiben Kovásznai.²⁶⁵

²⁶² *Esperesi kurzusok II/1. 16.*

²⁶³ Állami levéltár, 1719. február 15. jkv.

²⁶⁴ Nagy Géza: i. m. 170.

²⁶⁵ Kovásznai: i. m. 51.

Anyakönyvezés ekkor még nem volt, ezért a meghaltak pontos számát is homály fedi. Az anyakönyvi bejegyzésekből pontosan tudjuk, hogy az 1848-as forradalom évében 10-en, és a következő évben is 10-en kolerában haltak meg. Az ebben a betegségben meghaltakat nem vitték a templomba, sőt nyilvános temetést sem rendezhettek számukra, hanem ruha és koporsó nélkül hantolták el, úgy hogy a hullát mésszel fertőtlenítették. 1854-ben be kellett szüntetni a tanítást, mert himlőjárvány volt a faluban.²⁶⁶ Az első komolyabb orvosi vizsgálatot és kolera elleni védőoltást csak 1852-ben tartották Somosdon. A közegészségügy javítása sajnos még sokáig váratott magára. Noha már 1829-ben megnyílt Marosvásárhelyen a Gecse Dániel Emberszereteti intézete, mégis ennek az intézetnek a megnyitása nem sokat javított a vidék egészségügyi helyzetén.²⁶⁷ Ebben az időben a Székelyföldön 25 155 személyre jutott egy orvos, 2640-re egy bába, és 9945 főre egy sebész.

Az 1946-os nagy szárazság után is megtámadták a járványos betegségek a lakosságot, így 1947-ben öten haltak meg kiütéses tifuszban: Szász Zsigmond, Szász Péter, Székely Márton Izsáké, Székely Mártonné Eszter és Sándor József.²⁶⁸

Különösen a gyermekhalandóság volt kiugróan magas. 1854-ben 67 temetés volt, amiből 35 tíz év alatti gyermek volt, vagy 1861-ben 38 halottból, 18 tíz év alatti gyermek. Hadd álljon itt tíz referencia év átlag életkora. Egymás alá tettük az 1800-as évek közepeiből való adatokat és az utolsó tíz év adatait.

²⁶⁶ *Presb. jkv. I/8. 77.*

²⁶⁷ *Zoványi: i. m. 212.*

²⁶⁸ *Presb. jkv. I/40. 48.*

Év	Temetések száma	Halottak átlag életkora években	Átlag élethor években
1853.	28	29,7	25,8
1854.	67	24,5	
1855.	33	18,5	
1856.	27	23,1	
1857.	6	38,8	
1858.	17	31,1	
1859.	24	31,8	
1860.	25	27,9	
1861.	25	17,3	
1862.	26	16,1	
1994.	9	69,3	67,8
1995.	20	66,9	
1996.	17	70,6	
1997.	15	60,5	
1998.	15	74,3	
1999.	13	58,9	
2000.	19	67,9	
2001.	11	74,0	
2002.	22	70,0	
2003.	16	65,6	

Az 1853–1862 közötti években a meghaltak átlagéletkora: 25,8 év, míg 1994–2003 közötti tíz esztendő halottainak átlag életkora: 67,8 év. Százötven év alatt 25 évről majdnem 68 évre nőtt a meghaltak átlag életkora úgy, hogy közben gyakorlatilag eltűnt a gyermekhalandóság.

Mivel az orvosi tudomány nagyon kezdeteleges volt, és a megholtakat orvos nem vizsgálta meg ezért a diagnózisokat a lelkészek a hozzátartozók bevallása szerint jegyezték fel. Mint érdekességet jegyezzük fel ezeket az anyakönyvi bejegyzéseket: pl. Agyagási Mihályné papné, 1852-ben „oldalfájásban” halt meg. Mások ilyen betegségekben mentek el ebből a világból: fenebetegség, pokolvar,

A falu legidősebb lakója: a 96 éves Dóczi György

vízibetegség, hagymáz (tifusz), petecs, rothasztó, hidegrázás, köhögés, toroklob (diftéria), sorvasztó, ínláz, főfájás, hátafájás, aszkórság, forrónyavalya, hektika, nyavalyatörés, hideglelés, rendes halál.

Sokatmondó ellenben, hogy szinte ismeretlen volt ebben az időben az öngyilkosság. Első ilyen esettel 1852-ben találkozunk, amikor Székely Sándorné felakasztotta magát. Kétségtelen rossz példával jártak elől a falu vezetői, hiszen 1880-ban a lelkész fia, Szász Albert 27 évesen, szerelmi bánatában pisztollyal meglőtte magát, 1889-ben a megyebíró Szócs Elek is puskával végzett önmagával, 1899-ben pedig az iskola tanítója, Kiss László 66 évesen kiugrott a toronyból. 1782 óta, mióta létezik egyházi anyakönyvezés, összesen 55-en lettek öngyilkosok. Szomorú statisztika... A legmegrázóbb esettel azonban, 1911. november 30-án találkozunk, amikor egy özvegyasszony, özv. Székely Mózesné szül. Incze Rozália kisfia, Székely Mózes 11 évesen felakasztotta magát. Vajon mi lehetett az a lelki teher, ami egy 11 éves gyermeket erre a végzetes elhatározásra juttatott? Vajon tudjuk-e a Szabadító evangéliumát úgy képviselni, hogy „ne a halált, hanem az Életet válasszák” mellettünk az emberek?

Ma három körzeti orvos szolgálja tisztességgel, jó lelkiismerettel Somosd és a község népét: dr. Dumitraschevici Doina, dr. Kozma Mária Tünde és dr. Moldován Béla László.

NEHÉZ ÉVEK, CSAPÁSOK

Különösen a háborúk és természeti csapások, gyakran keserítették meg a somosdiak sorsát. A tatárok 1417-ben végigpusztították a Nyárádmentét, bár a nyárádmentiek hősiiesen harcoltak.²⁶⁹ Tudunk róla, hogy a törökök két ízben is végigdúlták a Nyárád völgyét: 1658-ban és 1661–1662-ben. A szájhagyomány úgy tudja, hogy a mai kisharangunkat egy kútba rejtették el a „pogányok” elől, egy másikat pedig magukkal vitték a török hordák.

1698-ban a szebeni országgyűlésen a székely főtisztek arra kérik a Főkörmányzószéket, hogy könnyítsen a sorsukon, mert egész Marosszék területén hatalmas áradások és pestis járvány pusztított végig. Azt írják: Marosszéken a döghalál „sok falukat is lakosoktól szintén megüresít”.²⁷⁰

1708–1710 között, aztán 1719-ben nagyméretű pestisjárvány dühöngött Erdélyszerte, különösen itt a Székelyföldön, ahol alaposan megtizedelte a lakosságot. 1738–1739 táján újra fellángolt ez a szörnyű kór.²⁷¹

1760-ban hatalmas tűzvész pusztított, és a falu nagy része leégett. Erről a csapásról egyebet semmit nem tudunk.²⁷²

Az 1848-as forradalomban és szabadságharcban is, mint láttuk 120-an vettek részt. A presbitérium gyűlésein is foglalkoztak a szabadságharc kérdésével. 1849. november 25-én kimondták: „belső zűrzavarok miatt az egész haza ostromállapotban van.”

Különösen fájdalmasan emlékezetes esztendő az 1904-es év. Ekkor 46 somosdi családnak vált mindene a lángok martalékává. Noha ilyen kár érte a falut, mégis volt elég hitük ilyen körülmények között talpraállni, így készülve a centenáriumi ünnepségekre.

²⁶⁹ Barabás Endre: i. m. 4.

²⁷⁰ Sz. O. VII. 27.

²⁷¹ Nagy Géza: i. m. 173.

²⁷² Bisztray: *A somosdi református egyház története*. 4.

Széll Jakab lelkipásztor a következőket jegyezte fel: „Fájdalmas szívvel, könnyező szemekkel írom e sorokat, melyeknek az a céljuk, hogy megőrizték az 1904-es év július hó 24. napjának fájdalmas, sötét emlékét. Melyen egyházközségünkben du. egy órakor óriási tűzvész tört ki, s pár óra alatt 46 székely családnak mindene, háza, gazdasági épülete, gabonája a lángok martaléka lett. Az összes kár több mint 100 000 koronára rúgott, mely összegből kb. 8000 korona biztosított összeg térül csak meg. Oly nagy pusztulás esett szegény népünkön, hogy talán soha, ki nem újulhatja. A tűz Székely Ábrahám udvarán – állítólag gondatlanság következtében – tört ki az Udvarhelyi utcában, honnan kelet felé terjedve négy utcason pusztított. A különösen is nagyon szűk esztendő miatt elszegényedett nép előtt sötéten áll a bizonytalan jövő, s mindannyian vérző szívvel kiáltjuk a kétségbeesett tanítványokkal együtt: *Uram, tarts meg minket, mert elveszünk.*”²⁷³ Székely Ábrahám az udvaron pipázott az asztag tövében, és így kezdődött az „égés”. Az öregek elbeszélése szerint a tűz terjedését két ok különösen elősegítette: Minden udvarra be volt hordva a lekaszált búza, és a száraz szalma nagyon könnyen tüzet fogott, ráadásul a kerekedő szél pillanatok alatt körbehordozta a szalma paraszát.

Főleg a kárt szenvedett családokat a magyar állam segítségével Ludas-telepre költöztették. 1905–1907 között több mint 40 család hagyta el szülőföldjét. Így költöztek el többen a Bodó, Nagy, Sólyom, Székely családokból.

1912–1913-ban árvizek pusztítottak a Nyárádmentén, ahogyan szinte az egész Marosszék területén. A *Székely Napló* című újság 1913. július 3-i számában így számol be az esőzésekről: „Az elmúlt év rettenetes, minden emberi munkát megsemmisítő időjárása viszsztatért. Hetek óta változékony, szeles, esős az idő, és az utóbbi napokban hatalmas szakadatlan esőzések vonultak végig Erdélyen. A Nyárádmentén... amerre csak jártak az utakon 60 cm magas víz folyik. A kár csak a Felsőnyárádmentén meghaladja az ötszázezer koronát.”

Súlyos, nehéz keresztekkel teli esztendő volt falunk, és különösen egyházunk számára az 1970-es esztendő: májusban az esőzések miatt a Fehéritősi hegye megcsúszott, és a 170 éves parókia ja-

²⁷³ *Presb. jkv. I/11. 277.*

víthatatlanul összeropedezett, hasadozott, de szinte a templom is erre a sorsra jutott. Hála Istennek, hogy szeretetéből mindettől a teheteteltől megőrizte falunkat!

De mi is történt? Szóaltassuk meg a szemtanút, Bisztray Sándor lelkipásztort: „A hosszú esőzések következtében a beázott talaj hegyomlást okozott. Például egyszer egyfolytában, megszakítás nélkül 52 órán át esett az eső. A templom és a lelkészi lakás felett lévő Fehérítősi hegye sok helyen megszakadt, elcsúszott. Repedések, mélyedések és szakadékok keletkeztek. Van közöttük 30-35 méter széles, 12-15 méter mély és 150-160 méter hosszú szakadék is. Egy része a hegynek rácsúszott a templomra. Lökése és egyéb talajmozgás következtében az egész templom mintegy 30 cm-t csúszott előre. Falai megrepedeztek. Külső és belső betonjárdái összetörttek. Több helyen hosszú piramis formájában felduzzadtak. Két napon át próbáltuk elhordani a földet a toronytól, de nem győztük meg. Mind több és több szakadt reá. Ezért mindaddig, amíg a föld megállapodik, abba hagytuk. A lelkészi lakás talajcsúszás következtében nagyon megrongálódott. Falai nemcsak megrepedtek, hanem keleti és északi irányban ki akartak dőlni, annyira elváltak egymástól. Két és fél szobát ki kellett ürítenünk, mert a bennük lévő tartózkodás életveszélyes lett. A bútorokat a hívek segítségével három helyre szállítottuk.”²⁷⁴ Később a parókiát le kellett bontani, annyira életveszélyessé vált, és akkor épült a mai korszerű lelkészi lakás. A mai parókia épületébe 1973. augusztus 15-én költözött be a lelkipásztor.

A parókián kívül ennek a szerencsétlen hegycsúszásnak más hat családi ház is áldozatul esett. Nagy Péter, Nagy András, Székely Viktor V., Sipos Sándorné, Székely János S. és Székely Viktor D. házat kellett lebontani, oly mértékben megsérültek. A Fehérítősi hegy évszázadokon keresztül aránylag mozdulatlan volt. Az 1960-as években egy bizonyos Soós nevű mérnök vezetésével az eladdig terméketlen, bozótos hegyet teraszosították. A teraszokat beültették nemes szőlővel. Azonban az esőzések idején az esővíz nem tudott lefutni a meredek hegyoldalon, így beázott az agyagos talaj, és talajcsúszást idézett elő.

1970. május 28-án Nagy Gyula püspök, Krizsovánszky Jenő ta-

²⁷⁴ Bisztray: Lelkeszi Munkanapló 1970. 137.

nácsos és az esperes meglátogatták a gyülekezetet és együttérzésükről és segítségükről biztosították a lelkipásztort. Alighogy elta-
karították az 1970-es talajcsúszás nyomait, az 1975-ös esztendő is-
mét átlagon felül csapadékos volt. Az esőzések feláztatták a
hegyoldalt, és megisméltódott a hegycsúszás. A papi kertben és a
hegyen 2-6 méteres szakadékok keletkeztek, a templom délkeleti
alapja megsüllyedt, és több helyen a falak megrepedeztek. Az orgo-
nakarzat és a szószék szintén megsüllyedt. A gyülekezet ezt a pró-
bát is Isten kezéből vette, és a következő évben ki is javították a
károkat. Víztelenítették a területet, a lecsúszott földtömeget el-
hordták, összesen mintegy 1683 m³-t. A rendbetett templomot
1976. november 14-én Nagy Gyula püspök szentelte fel.²⁷⁵

²⁷⁶ Presb. jkv. I/40. 275.

SOMOSD NÉPRAJZA

ÜNNEPEK, NÉPSZOKÁSOK

Somosd református falu lévén, a református egyház ünnepei határozzák meg a népszokásokat is. A karácsonyi, újévi és húsvéti népszokások szorosan kötődnek az ünnep bibliai jellegéhez, de a különböző események, mint például a fonó, farsang, kalákák, vagy a névnapok: István, János, György napok megünneplése szintén összefonódik a falu életével.

Kétségtelen, a legnagyobb ünnepnek a *karácsony* számít. Már levágták a disznót, a bor is kiforrott, szabadidejük is bőven van az embereknek. A karácsony előtti egy-két nap a sütés-főzés jegyében telik el a legtöbb háziasszony számára. Este a templomban gyülekezik a falu apraja-nagyja. Az istentiszteletet követően a gyermekek verssel köszöntik a Megváltót, majd hazamenet minden gyermek szeretetcsomagot kap ajándékba. A karácsony éjszaka egyházi énekektől hangos, általában a Csendes éj, szentséges éj kezdetű éneket *fújják*. A presbiterek a lelkipásztort is köszöntik egy énekkel és köszöntővel. Az egyik ilyen karácsonyi köszöntőt Székely Viktor Kossuthtól (született 1925) hallottam:

A Megváltó Úr, ki megígértetett,
Betlehem városában nekünk ma született.
Ama nagy és dicső király,
Kinek nagy nevit nem fedi el homály.
Örömkönnycsepp vagyon a mi szemeinkben,
Áldást remeg ajkunk s dal zeng nyelveinken.
Örömtenger hömpölyög Betlehem mezején,
Minden örvend a nagy a nagy Isten dicsőségén,
Itt a pásztoroknak harsogó lármája,
Amott a bölcsőnek áhítatos imája.
Az estéli csillag gyémánt koszorúja,
Jézus születését körülsátorozza királyi székében.
Dicsőség a magasságos mennyekben,

Békesség a földön az embereknek.
Zengjük e dalt mi is a szent angyalokkal,
Áldjuk Istenünket forró szózatokkal,
Hogy nem szűrte a mi bűnünk sokaságát,
Megváltásunkra elküldte az egyszülött fiát.
A nagy ünnepnapnak első reggelére
Virrasszon fel Isten csendben, egészségben.
Második napjára hogy eljuthassunk,
Szent János napjára felvirradhassunk.
Szánkából ez kérelem, szívünkben egyaránt.
Virrasszon fel Isten a maga dicsőségére.
A régen várt újévet, ha megérhetjük,
Tartós boldogság lakozzon mi köztünk.
Hozzon egészséget, künn is, benn is békét,
Úzzon el döghalált, háborút, jégesőt.
Öntsön el bőséggel eget, halmot, mezőt.
A kaszáló réteket sűrű boglyával,
A szántóföldeket sűrű kalangyával,
A szőlőhegyeket sok szép gerezdekkel,
Hogy legyünk megáldva Istentől ezekkel.
Utoljára néktek öröm és vigasság,
Lépjen szívetekbe ártatlan vidámság.
Búbánat, siralom mindig elkerüljön,
Szemetekre bús könny sohase kerüljön.
Áldja meg az Isten e háznak gazdáját,
S e házanépeستül kedves gazdasszonyát.
Aranyos fákkal rakja be udvarát,
Úgy várja haza született Jézusát.
Duna, Maros vize folydogál csendesen,
És amennyi víz elfoly a két partja közt,
Annyi áldás szálljon be gazdurunk kapuján,
Szívünkben kívánjuk!
Zeng a férfiének, száll a csöndes éjbe,
Körülötte mintha betlehemi fényben
Látnánk ragyogni az egész világot.
Krisztus születése legyen köztünk áldott.

Székely Viktortól hallottuk a „Somosdi Betlehemes Históriát” is,

melyet az 1950-es években játszottak el utoljára. 1998-ban Székely Viktor Kossuth betanította a konfirmandusoknak, és karácsony estéjén nagy érdeklődés közepette előadtuk a templomban. Azóta a gyülekezet konfirmandus legényei évente megtanulják és a gyülekezet családi hajlékaiban is előadják. Ennek a szövege megegyezik a teremeújfalusi Betlehemes Játék szövegével, amit közölnek a *Magyar Karácsonyok* című kötetben (megjelent Marosvárhelyen 2001-ben).

A másik nagy üdvtörténeti ünnep a *húsvét*. Az ünnep szombatján a legények fenyőágból koszorút készítettek, és azon éjszaka a leányos házakhoz kitűzték. Ez volt az úgynevezett *fenyőágazás*. Vigyázni kellett, mert a vetélytársak hamar levették a zöldágot, és elvitték más leány kapujára. Idősebb leányoknak szokás körével, fűrészporrall beszórni az udvarát. Hasonlóképpen sok kellemetlenséget okoznak a játékos kedvű legények, akik a kiskapukat cserélik össze, vagy messze, a falu különböző pontjain elrejtik.

Minden ősszel, akárcsak a többi marosszéki falvakban, Somosdon is megtartják a *szüreti bált*. A bál napján népviseletbe öltözve, népdalokat énekelve bejárják a szomszéd falvakat, így hívogatják az embereket a mulatságba. A legények székelyruhában, csizmában, kalapban, a leányok jellegzetes székelyruhában szekéren ülve, énekelnek egy-egy tangóharmonikás kíséretével.

A kolhozosítás előtt az őszi betakarodás kétségtelenül nagyon fontos mozzanata volt a törökbúza (kukorica) betakarítása. Őszi estéken minden csűr tele volt felnőttekkel és fiatalokkal. Minden család hántotta a kukoricát. Ebben az időben a kukoricát még hajason szedték és kalákában takarították meg. Az összetartásnak és találkozásnak jó alkalmak voltak ezek a régiak számára.

SOMOSDI SZÓLÁSMONDÁSOK, KÖZMONDÁSOK

Dézsi Gyuri, nagyharang – Dézsi György, 1913. július 29-én felakasztotta magát a harangkötélre, és a harangozó mikor észrevette, ijedtében a kocsmába rohant. Ott azonban csak annyit tudott kinyögni: Dézsi Gyuri, nagyharang!

Tartsunk össze, mint a somosdiak! Ez a közmondás főleg a szomszéd falvak népének ajkán keletkezett. Látván az őseink példaadó

összetartását, ezt önmaguk számára is követendő mértékké tették: Tartunk össze, mint a somosdiak!

Tömött, mint a somosdi tojás! Ennek a közmondásnak az eredete Szigeti Károly (1908–1989) nevéhez fűződik, aki egyben a falu tréfamestere is volt. Ma is nevetve emlegetik Púpos Károly bácsi tréfáit a falustársaink. A marosvásárhelyi piacon árulta a tojást, azokból is a legapróbbakat, de igencsak megkérte az árát. Egy városi kofa ezt szóvá is tette, ekkor Károly bácsi kivágta a rezet: *Kicsi, de tömött!* Azóta az egész vidéken kérdezzetik a somosdiakat: Tömött még a somosdi tojás?

Ugyancsak Károly bácsival történt, hogy a lelkipásztor meglátogatta, és a családlátogatás rendjén a felesége elkeseredetten panaszkodott: Sok mindenén átmentünk mi, tiszteletes úr! Károly bácsi a sarokból kiegészítette: *Igen, de legtöbbet a pallón!* (Házuk a templommal szembeni palló mellett volt.)²⁷⁶

Egyéb közmondások, szólások:

A fejét üsd, hogy ne sántuljon!

A fősvény kétszer költ.

A jó cseléd mindig talál dolgot.

A jó pap holtig tanul.

A kenyér a legjobb útítárs.

A leányt akkor kell adni, amikor kéri.

A rend sok időt takarít.

A rest kétszer fárad.

A rossz hír szárnyon jár.

A szép szó az ellenséget is kibékíti.

A törpe csak törpe, ha bérceen áll is.

A vak tyúk is talál gyöngyöt.

Addig jár a korsó a kútra, amíg nyaka szakad.

A farkas nem eszi meg a telet.

Ahány ház, annyi szokás.

Ahogy esik, úgy suppan.

Aki másnak vermet ás, maga esik bele.

Aki mással jót tesz, magának keres.

Aki sokat markol, keveset fog.

²⁷⁶ Ezt a történetet a temetésén is elmondta a lelkipásztor.

Aki válogat, vackort kap.
Akinek Krisztus a barátja, könnyen üdvözülni.
Amilyen a mosdó, olyan a törölköző.
Amióta a halált feltalálták, az élet nem biztos.
Anyós – marós.
Drága kincs a jó hír, valaki azzal bír.
Ég a keze alatt a munka.
Egy bordába szótték.
Egy szeg sem volt jó benned.
Egyszer nézd meg magadat, és aztán szöld a másikat!
Ember a gáton!
Ezen is átestünk!
Farkas nem eszi meg a telet.
Fején találta a szöget.
Félénk, mint a nyúl.
Gyakorlat tesz mesterré.
Járkál, mint zsidóban a fájdalom.
Jó vizű kútnak sok a merítője, dolgos leánynak sok a kérője.
Jobb félni, mint megijedni.
Jobb kétszer kérdezni, mint egyszer hibázni.
Késő a hegy alatt a lovat abrakolni.
Késő az agg ebet táncra tanítani.
Kétszer mérj, egyszer vágj!
Kialussza a pityókát a földből.
Kicsi kutya a nagytól tanul.
Ki-ki a maga háza előtt seperjen.
Könnyű sebet ejteni, de nehéz gyógyítani.
Kutyából nem lesz szalonna.
Lassan járj, tovább érsz.
Lassú víz partot ront.
Magát tiszteli, aki mást tisztel.
Megéri a pénzét.
Meggyűlt a fonnivalója.
Meginná a ködöt is.
Menjen lájbistól!
Minden percet jól használj, mert az idő gyorsan jár!
Minden szentnek maga felé hajlik a keze.
Mindennek megvan az ideje, mint a szalmakalapnak.

Mindent legyőz az akarat.
Minél rühesebb annál jobban vakarózik.
Nagy fába vágta a fejszét.
Nagy mester a példa.
Nem erőszak a disznótor.
Nem lát tovább az orránál.
Nem tudni honnan ugrik a nyúl.
Nézd meg az anyját, vedd el a lányát.
Nyomorult, akinek nem elég a magáé.
Nyáron: véka eső, kupa sár; ősszel: kupa eső, véka sár.
Orrba váglak, mint talján a majmát!
Ökör alatt keresni a borjút.
Rák paripán jár.
Rossz fát tett a tűzre.
Se ingem, se gagyám.
Senkinek nem repül a sült galamb a szájába.
Sok beszéd – szegénység.
Sok mindenén átmentünk, mint Károly bácsi a pallón.
Sok van a rovásán.
Szamárbőgés nem hallik a mennybe.
Szarva között keresi a tőgyét.
Szél fuvatlan nem indul.
Tanulj többet, többet érsz.
Totyog, mint egy tojós tyúk.
Több szem többet lát.
Tömött, mint a somosdi tojás.
Úgy pereg a nyelve, mint az orsó.
Úti cifra, házi trehány.
Vén fa nem hajlik.

Jellegzetes somosdi kifejezések:

Abajdak – rendetlen öltözetű
Ágyáskodik – törtet
Almárium – háromszögletű faliszekrény
Ámbolyog – céltalanul jön-megy
Ányog – nem tudni mi baja
Bambuc – barátságtalan
Baszuta – szótlán

Bozláng – bokros hely
 Bubita – pártá
 Buducs – utálatos
 Bungur – bokros hely
 Bütü – homlokzat
 Cuház – összeszid
 Csámporodik – összemegy az étel
 Csármál – hangoskodik, zajong
 Csávándrézik – hangoskodik, zajong
 Csemelkedik – utálatosan viselkedik
 Cseszlek – szúnyog
 Csingolyázik – nem fejlődik
 Csorimpálló – gyenge legény
 Csóg-bóg – össze-vissza beszél
 Csömbölyeg – tengeti életét
 Csúrke – csirke
 Decka – deszka
 Derendócia – mulatság
 Dib-dáb – rendetlen
 Divatlan – többet eszik annál, mint ami illendő
 Dög – lusta
 Dörgölő – tányértörő
 Ebeg – suttog
 Éhom – éhgyomorra
 Ejsze – talán
 Erteg – berteg-mérges
 Fabula – faragatlan
 Firtat – kezdi-végzi
 Fitet – keres
 Fotó – petróleum
 Galabógyál – össze-vissza beszél
 Galand – pántlika
 Gazolja – túlköltekezik
 Girbic – sovány
 Gitlány – gége
 Gurgyé – vastag szárú gyom
 Hamlakbúva – hason
 Hángli-vángli – ügyetlen

Hatakérazik – hevesen mutogat
Házsártas – veszekedős
Herzborz – ideges
Hutyarag – oson
Hutyaró – vessző
Hülaajtó – tornác ajtaja
Imória – harag
Istenkedik – könnyörög valakinek
Jádzik – játszik
Jegeti – jesztgeti
Jeminénesen – ferdén
Jófirma – rosszféle, rossz hírű
Kabala – 1. földmérő eszköz 2. semmirevaló
Kajdas – ittas, de még nem részeg
Kákábityikó – gyékényvirág
Kalafütty – féleszű
Kalantas – féleszű
Katipila – kotnyeles
Kápás – képes valamire
Kilincs – kuluncs-megbízhatatlan
Killán – egy éves bárány
Kompestál – társalkodik
Koproti – nagyon szorgalmas
Kóst – széna, takarmány
Kújtúr – kultúrotthon
Kúrálni – étetni az állatokat
Labodál – jár a szája
Lambali – bágyadt, fáradt
Lémitál – félrebeszél
Lepcses – pletykás
Lőnye – semmirevaló
Mamuszkál – nem halad a munkával
Matarász – fogdossa a nőket
Megcsámporodott – elment az esze
Megszedni – kiválogatni
Motyókál – öregesen tesz-vesz
Nagyegér – patkány
Náprágyi – féleszű

Nyebeleg – kínlódik
 Nyegődözik – akarja is, nem is
 Nyivásztó – gyenge
 Nyüglődik – kínlódik
 Odo – oda
 Ögyvez – özvegy
 Örög – öreg
 Omlólag van – nemsokára szül (a tehén)
 Oroszkodik – rákiabál
 Papusál – simogat
 Parapáj – serény, mozgékony
 Patkány – vakond
 Pazétolni – eltékozolni
 Péstelődzik – érdeklődik
 Peterzselyem – petrezselyem
 Pofotyó – pufi, telt arcú
 Repsed – lustálkodik
 Rippadozik – kiabál
 Rühelődik – fészkelődik
 Silinka – keskeny földcsik
 Sisinkázik – csúszkál a jegen
 Sülleg – folytogatja a kacagás
 Szarabák – fősvény
 Száringyász – hosszú, sovány
 Szepreti – kapkodó
 Szeszpelődik – lassan öltözik
 Szilimán – sovány, gyenge
 Szivály – terméketlen agyagos
 Szunnyogdi – sunyi
 Takarodó – lefekvés
 Tárnok – írnok
 Tepedelem – lehetőség
 Tepelák – lusta
 Trebúj – rendetlen
 Túrma – juhnyáj
 Tuszos – pletykás
 Ugyi-tak? – Ugye, igaz?
 Varizsálni – tüzet piszkálni

Vaskó – cipőtakarító kés
Versen – több alkalommal
Vígatja – bosszantja a gyermeket
Zsákárél – hangoskodik, zajong
Zsünnység – nem tudja kimondani

SOMOSDI HUMOR

A somosdiak humoros emberek, ha csak szerét tehetik, megviccelik egymást. A legtöbb adoma, humoros történet Szigeti Károlyról maradt fenn, akit fogyatékosága miatt Púpos Károlynak ismertek a faluban.

Károly bácsi rendszeres látogatója volt a korabeli vásároknak, különösen a bonyhai vásárt szerette. Tizennyolc alkalommal vitte-hozta a tehenét, de nem akarta megvenni senki. Egy alkalommal mégiscsak gazdát cserélt a tehene. Egymás markába csaptak a gazdák, megtörtént a vásár. Ekkor Károly bácsi váratlanul a szemé közé nézett az illetőnek, és leleplezően így szólt: „Ugye, maga a börtönben volt mostanáig?” Az illető alig talált szavakat, de kénytelen-kelletlen beismerte, hogy valóban a napokban szabadult. Ekkor az öreg huncutul megjegyezte: „Tudtam, hogy el volt zárva, mert az én tehenemet már minden szabadlábon lévő ember ismeri!”

Egy alkalommal, Bisztray tiszteletes urat vitte Károly bácsi a kicsi vonathoz. Lovai nehézkesen taposták a somosdi sarat, az öreg sem bántotta őket. Egyszer a lelkész arra lett figyelmes, hogy az ákosfalvi állomásból már fütyülve kirobogott a székely expressz. Odaszólt a fuvaroshoz, akivel mellesleg szomszédok is voltak.

– Károly, fussunk egy kicsit, mert lekéssük a vonatot!
– Én nem bánom, tiszteletes úr, fussunk, de kire hagyjuk a lovakat?

RÖVID GAZDASÁGTÖRTÉNET

A nyárádmenti népet, ezen belül a somosdiakat ha valahol jellemzik, akkor egy jelző mindenképpen előkerül: a szorgalmas nyárád-

mentiek. Örömmel és szívesen fel is vállalják ezt a minősítést. A munkában, küzdelemben szinte nem ismernek lehetetlent. Bisztray Sándor lelkipásztor Enikő nevű leánya emlékszik olyan esetre, hogy aratás idején valaki éjszakára követ tett a feje alá, nehogy túl mélyen elaludjon... Ez a szorgalom ma is jellemzi a somosdiakat: mélyen megvetik a nemtörődöm, lusta embereket. A gyermekeket már egészen kiskorban megtanítják a mezei munka fortélyaira, beléjük nevelik a munka szeretetét.

A másik jellemzője ennek a népnek az összetartás. Az egész Nyárádméntén ismert az a közmondás: *Tartsunk össze, mint a somosdiak!* Ma is büszkén emlegetik, hogy a két világháború között a rendszeres finanszírozásokról pillanatok alatt értesítették egymást, kapuról-kapura adva a hírt: „veszett kutya van a faluban!” Ebből az összetartásból mára már sok elkopott, de ha valamely fontos ügyért össze kell fogni, akkor ma is összefognak.

Valószínű, hogy ezeket az agyagos domboldalakat másként nem is lehetett volna megművelni, csak ilyen összetartással és vasszorgalommal.

1820-ban Marosszék falvaiban összeírások voltak. Ekkor a somosdi gazdák a következőképpen nyilatkoztak: „Határunknak két fordulói vagynak. Határunkon megterem a tiszta és elegybúza, rozs, törökbúza a jóván. A soványabb helyeken alakor, zab. Hanem egész határunk megkívánná a trágyát. Határunknak egyharmada jó, egyharmada középszerű, egyharmada rossz, sovány. Határunkon négy marhával szoktunk szántani, mert a földünk megkívánná. De a marha nemléte mián, kettővel is kínlódunk kéntelenségből. Edgy véka tiszta búza, rozs, elegybúza után szokott lenni 25 kévéből álló kalongya – középtermésben – három. Edgy kalongya tiszta búza ereszt egy vékát. Elegybúza, rozs 1 és 1/2 vékát. Egy véka zabvetésből lesz 1 és 1/2 kalongya, úgy alakor is. Egy kalongya ereszt két vékát.”²⁷⁷

A XX. század elején a határt már *hármassal* fordulóra osztották, egy részébe szalmás gabonát vetettek, másik részébe kapás növényeket, egy része pedig pihent. Ez az ugarhatár rendszer még az első világháború utáni időszakban is működött. Az 1930-as években próbálták visszaállítani, de sikertelenül. A parlagon hagyott terü-

²⁷⁷ *Marosszéki parasztvallomások II.* 505.

leteken, a határ harmad részén két sereg juh talált magának legelőt. 1918 előtt az vámosudvarhelyi legelő is a somosdi határhoz tartozott, marhalegelőként használták, ám akkor a somosdiak eladták a udvarhelyieknek.

A falu társadalmi tagozódásában nincsenek nagy különbségek. Bár emlegetnek *nagygazdákat* és *kisgazdákat*, de a valóságban kivérően nagy gazdasági eltérések nem voltak. 1868-ban Benkő Károly a következő vagyonosabb gazdákat találta Somosdon: „id. Sipos Lajos, Sólyom Mihályné, ifj. Sipos Lajos, Sólyom János, Bodó Ferenc, Ádámosi Ferenc, id. Székely János, Henter Márton és id. Ferenczi József.”²⁷⁸

1910-ben a falu gazdasági tagozódása ez volt, földbirtokokra lebontva:

10–100 hold közötti területen gazdálkodott 39 gazda.

10 hold alatti területen gazdálkodott 140 gazda.

Miből éltek a somosdiak? Főleg földművelésből. A nagycsalád minden tagja szorgoskodott a földeken, ám segítettek a napszámosok is. A szegényebbek napszámba is szívesen elszegődtek. Az 1800-as években a marosvásárhelyi gazdákhöz szegődtek szőlőt metszeni, kapálni. 1820-ban így nyilatkoznak erről a pénzkereseti lehetőségről: „Marosvásárhelyt vagynak nagy szőlőhegyek, ahová innét is szoktak napszámosságra járni. Ahol ételadás mellett készpénzzel fizetik a napszámost.”²⁷⁸ Az 1900-as évek elején a napszámosok bérezése a következő képet mutatta: férfiak napi 92 fillérért koszt nélkül, és 61 fillér étkezéssel. A nők napi 48 fillért kaptak étkezéssel, és 73 fillért anélkül. Aratáskor 1/14-ed vagy 1/11-ed részt kapott a munkás, ha nem igényelt étkezést, de ha étkezést is kért, akkor csak 1/11-ed vagy 1/10-ed részt kapott a learatott mennyiségből.²⁸⁰ A második világháború után a küküllőmenti szász szőlősgazdákhöz is eljártak napszámba. Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk, ha a XX. század elején Somosdról is többen kivándoroltak Amerikába, a jobb kereset reményében. Így vándoroltak ki falunkból: Ádám Viktor, Ádámosi Mihály, Bodó György, Dóczi Zsigmond, Fekete Albert, Sándor János, Sándor Márton,

²⁷⁸ Benkő Károly: i. m. 155–156.

²⁷⁹ *Marosszék parasztvallomásai 1820-ból.* 506.

²⁸⁰ Egyed Ákos: *A parasztság Erdélyben a századfordulón.* 182.

Sipos Károly, Sólyom Márton, Szász Lajos, Szász Károly, Székely Márton, Székely Ferenc stb.

Ma a határ nagy részén ma kukoricát és búzát, egy elenyésző részén cukorrépát és burgonyát is termelnek. Vetett takarmányként lucernát és lóherét, valamint szarvaskerepet természetnek állataik számára.

A burgonyából nagyobb területeket vetnek, ugyanis egy részét a marosvásárhelyi piacokon értékesítik.

A gyümölcstermesztés minden időben jó hasznot hozott a falunak. A szilvát, almát, cseresznyét un. *féloldalas kosarakba* tették, azt pedig az *átolvetőbe*, és így indultak el gyalog a marosvásárhelyi piacok felé. Az 1895-ös népszámlálás idején összeírták a gyümölcsfákat. Somosdon a következő fákat találták:

Szilvafa	5371
Meggyfa	1793
Cseresznyefa	1427
Almafa	1303
Körtefa	695
Oszibarackfa	228
Diófa	175
Kajszibarackfa	120
Eperfa	15

Összesen 11 127 gyümölcsfa, melynek majdnem a fele szilva. Nemhiába sorolta 1907-ben Barabás Endre falunkat a „nevezetesebb szilvatermesztő helyek közé”!²⁸¹ A felekezeti tanítók felismerve a gyümölcsösök gazdasági és élelmezési jelentőségét az iskolában tantervszerűen oktatták gyermekeinket a faoltásra. A faluban többen, főleg az idősebbek, ma is értenek a fák oltásához. 1903-ban beindult a faluban egy hathetes kosárfonó tanfolyam, ahol a gyékény és vesszőfonás fortélyaiba akarták bevezetni a falu népét, ám sikertelenül.

A szarvasmarhatartás a falu múltjában jelentős szerepet játszott. 1702-ben találjuk az első adatot a szarvasmarhák számát il-

²⁸¹ Barabás Endre: i. m. 65.

letően. Ekkor a következő vagyonosabb, több szarvasmarhát tartó gazdát találták:

Sipos Márton	12
Ferenczi János	7
Nagy János	7
Nagy Mihály	7
Ravai János	7
Sipos István	6

Rajtuk kívül 73 szabadszékelynek volt kettőnél több tehene. Tehát 1702-ben legkevesebb mintegy kétszáz fejőstehénnek kellett lennie a faluban. Az idők során így festett a falu állatállománya:²⁸²

Év	1702.	1722.	1753.	1777.	1819.	1857.	1895.	2004.
Tehén	kb. 200	31	135	86	103	310	444	192
Ló		79	20	181	88	19	1	31
Borjú				45	45			201
Sertés			79	241	64	288	318	1503
Kecske			104	42	1	12		
Juh				207	17	643	759	219
Méhcsalád				54	25		25	35
Szárnyas							2888	11 335

Jelenleg – 2004-ben – 192 tejelő szarvasmarhát, 96 egy éven felüli tinót és 105 egy év alatti borjút, összesen 393 szarvasmarhát tenyésztenek a faluban.²⁸³ Az állatállomány egészségügyi ellátását dr. Soós Csaba cserefalvi körzeti-állatorvos végzi nagy odaadással.

Régen inkább ökrökkel és tehenekkel szántották a földjeiket, lovat keveset tartottak a faluban. Ma már kivétel nélkül mindenki traktorral szántja a földjét, a kukorica vetésénél használnak némi lóvontatású vetőgépet. Jelenleg húsz traktor van a somosdi gazdák tulajdonában.

²⁸² Megfelelő évi adóívek.

²⁸³ Veress László mesterséges megtermékenyítő közlése.

Hogyan értékesítették a tejet? Emberemlékezet óta a somosiakat ott lehetett látni a marosvásárhelyi piacokon, és jórészt a *ténemű*nek ott értékesítették; készítettek belőle: tejfölt, tehéntúrót, de tejként is nagy mennyiséget eladtak. A marosvásárhelyi tömbházak lakói számára hazaviszik a friss tejet hetente többször is. Jelenleg 20 család foglalkozik a tejnek ilyen értékesítésével. A régebbi időkben gyalog indultak útnak, hátukon a jellegzetes *átolvetővel*, benne sokszor 10-15 kg áruféleséggel. A hagymásbodoni hegyen gyalog mentek keresztül, sokszor úgy, hogy szemük előtt ment el a kicsi vonat, mert nem volt, vagy nem is akartak 2-3 lejt fizetni. A marosvásárhelyi *vályús kútnál* megmosakodtak, cipőt húztak, mert addig általában mezítláb gyalogoltak. Amikor eladták az árut, gyalog indultak vissza, estig pedig még sok mindent elvégeztek: folytatták a mezőgazdasági munkákat, kapálást, szénagyűjtést, betakarítást.

A keskeny nyomtávú *kicsi vonat* Szovátától Marosvásárhelyig összekötötte a nyárádmenti falvakat, vitte a nyárádmenti nép izadtsággal megtermelt termékeit a város felé. A nagyméretű iparo-

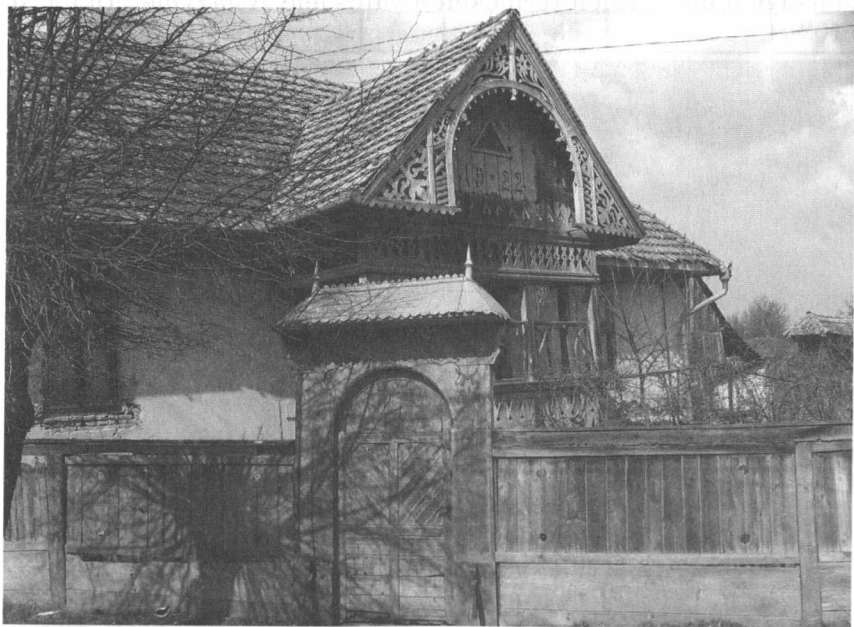

A templom és a parókia bejárata az 1950-es években

sítás idején a munkások egy része is vonattal utazott munkahelye felé. Sajnos a kommunizmus bukását követően mára a kicsi vonat is emlék csupán. A keskeny nyomtávú vasutat 1911–1913 között építették, és alig több mint 90 évesen, mint annyi mindent, ezt is hagyták tönkremenni. Csak reménykedünk, hátha lenne valaki, aki fantáziát látna az újraindításában, kihasználva többek között a falusi turizmus lehetőségeit.

A magyar világban, 1941-1942-ben alakult meg a *Hangya Szövetkezet*, melynek az elnöke Bisztray Sándor lelkipásztor volt. A szövetkezet részvénytársaságként működött, és majdnem minden tehető gazda a tagja volt. Sokáig Nagy Ferenc volt az elárusító.

A somosdi porta előtt elmaradhatatlanul ott állt a *székelykapu*. A székelyek elsőrendű kötelessége a határ őrzete volt, a határőrség pedig mindenütt az egykori gyepük közelében lakott, ezért „a székelykapu a határőrség emléke”.²⁸⁴ A templom elé 1848-ban állítottak egyet, a parókia előtt is ilyen kapu állott. Veress Lajos szerint először az ő háza előtt állítottak először vaskaput és vaskerí-

A néhai Solyom porta

²⁸⁴ A székely művelődés évszázadai. 96.

tést valamikor az 1970-es években. Mára már csupán négy helyen áll székely kapu, sajnos egyre jobban kiszorítják őket a jellegtelen vaskerítések: néhai Székely Elek, id. Henter György, Sólyom Zsigmond, Székely Irma és Iszlai Sándor jószágá előtt. A ma is álló két „legfiatalabb” székely kaput 1970-ben, illetve 1976-ban készítették, egyik az Iszlai Sándor, másik a néhai Sólyom porta előtt ékeskedik.

A házakat kevés kivételtől eltekintve fából és sárból készítették. A ház szerkezete úgynevezett *csuthokon* állt. A falak alá kemény fatörzseket helyeztek, majd elkészült a ház faszerkezete, amit sárral betapasztottak. Az 1848-as forradalom és szabadságharc idején Somosd lélekszáma 847 volt, és 201 ház volt a faluban. A lakosság összetétele: 1 pap, 1 tanító, 1 iparos, 20 földbirtokos, 72 földmunkás, 1 szolga, a népesség többi része a saját földjén gazdálkodott.²⁸⁵ Az 1900-as évek fordulóján már 222 házban lakott 937 lélek, ami azt jelenti, hogy átlag 4-5 lélek lakott egy házban, ami abban az időben nem jelentett túl nagy zsúfoltságot.

1900-ban 222 családi házból 193 ilyen szerkezetű ház állt, azaz a házak 86,9%-a. Egy ház épült kőből és vályogból, hét alapanyaga kő és téglaváltó volt, 21 pedig faház volt. A házak zöme náddal és gyékénnyel volt befedve, összesen 126 ház, a házak 56,7%-a. A többi vagy zsindelemmel, vagy pedig cseréppel volt befedve. A házak nagy része, azaz 86,9%-a még mindig faszerkezetű ház, amit betapasztottak sárral. A házak alapanyagáról és fedéséről a következő táblázatból tájékozódhatunk:²⁸⁶

Év		1900.	1910.
Házak		222	230
A házak épületanyaga:	Kő és vályog	1	16
	Kő és téglaváltó	7	8
	Vályog és egyéb	193	204
	Fa és egyéb	21	2
A házak fedése:	Cserép	83	117
	Zsindelem	13	18
	Nád és szalma	126	95

²⁸⁵ *Studia Censualia Transsilvanica*. 1910, 372–375.

²⁸⁶ Uo. 422–425.

Székely Mártonné portája

Egészen az 1970-e évekig a somosdi házak általában háromszobásak voltak, egyik a másikba nyílt. A középső szoba volt a *pitar*, ott volt a ház bejárata. A *pitar* berendezése: kaszten, kanapé, és egy asztal. Általában a pitarból nyíló *első házban* lakott a család. Az első házban az utcára néző részen két kicsi ablak volt, közöttük az elmaradhatatlan *tüker*. Az egyik oldalsó falon még egy ablak volt, a két fal mentén egy-egy ágy. A sarokban egy *sifoner* volt. Középen állt az asztal, hátul az ajtó mellett volt a *kemence*, a főzőkályha. A sarokban állt a háromszögű, kb. egy méter magas *almárium*. Az edények a *telázzsin* állottak, legfelül a poharak. Minden családnak volt két-három cserépfazeka vagy más néven *korondi fazeka*, ebben tartották a szilvaízet, a tejet, egy másikban főzték a töltött káposztát, mert „abban jóízű”. Egy kicsi asztalon állt a kb. húsz literes, fából készült *cseber*, benne az ivóvízzel. A *hátsó házban* tartották általában a boroshordót, mert pince a régi időkben csak nagyon kevés helyen volt. Ugyanott tárolták a *sarvált káposztát* (savanyú káposztát), zöldségeket.

A *hiúba* (padláson) nem volt kémény, hanem a füst szabadon szállt az egész padlástérben. Itt a *kürtő* fölött füstölték a húst, kolbászt, melyekre általános szabály volt, hogy nem szabadott hozzá-

juk nyúlni, „csak ha megszólal a kukuk”. A nyári munkák sokkal több energiát igényeltek, a szalonnát és a kolbászt erre az időre tartalékolták.

A somosdi családban akárcsak a székelyeknél mindenütt, mindennapi, pontosabban minden esti étel volt a puliszka, vagy ahogyan itt ejtették, a *pujszka*. Keményre főzték, és szeletelték akárcsak a kenyeret. Kolbászszírba mártották vagy kevés sültkolbásszal fogyasztották. Mindenki nagyság szerint mártott belőle: a férfiak a legnagyobb darabot kapták, a gyermekek a legkisebbet. A gyermekek soha nem ülhetek az asztal mellé, 6-8 éves korukig külön ettek egy *hokerlin*, vagy egy kisebb ládán. Csak miután már kevés hasznukat is tudták venni, akkor ülhetek a felnőttek asztalához.

Az 1970-es években ezeknek a kicsi házaknak a 70%-át lebontották, és korszerűbb téglaházakat építettek a helyükbe, bár még egy néhány ilyen régi stílusú házat itt-ott fel lehet lelni. Az új házakat általában kalákában építették. A rokonok, barátok összefogtak, és egy hét alatt „pirosba felhúztak” egy házat. A következő héten pedig a barát házat építették meg. Kétségtelen, a szeretetnek és összetartásnak nagyon szép megnyilvánulásai voltak ezek az alkalmak. A mai házak 70%-a ebben az időszakban, ilyen módon épült.

A búzát általában a hátukon vitték a csibai vízimalomba, ahol *parasztkövön* megőrölték, és az így nyert teljes kiőrlésű lisztet ott-hon *fátyolszitával*, vagy más néven *szőrszitával* kiszitálták, fehér puliszkaliszttal és *pityókával* dúsították, majd ízletes kenyeret sütöttek belőle az asszonyok.

A ház *fődjét* minden szombat este a háziasszony megtapasztolta. A gyermekek felültek vagy lefeküdtek az ágyba, majd a háziasszony lótrágyát és agyagot hígra kevert, és ezzel a keverékkel megtapasztotta a szobát. A művelet végén a háziasszony homokkal leszórta a földet, és egy hétig tiszta volt a ház.

ÖLTÖZKÖDÉS

A paraszti társadalomban igyekeztek mindent házilag elkészíteni, így volt ez a ruházattal is. A kendert, lent házilag vetették, *kinyűt-*

ték, megtörték, megtilolták, majd megfonták. Ezek a munkák általában közösségi alkalmak voltak. Szomszédok, barátok összejöttek, és munka közben még a falu dolgának a megbeszélésére is sor került. A kender feldolgozásának műveletei között kiemelkedően fontos volt az ún. *kendercsapás*. A Nyárad vizében megáztatott kendert megszáritották, *mosópadon sulyokkal megtörték*, majd *kicsapták* belőle a *pozdorját*. A kicsapott kendert *megtilalták*, *meghélelelték*. Ezek a műveletek után következhetett a *fonás*. A tél minden leány és asszony számára fonással, szövással telt. Előbb általában a gyapjút fonták meg, karácsonyig meg is szőtték az *osztovátán*, majd Kibéden *megdürückelték* (megványolták). A posztóból aztán a falubeli szabók ünneplő *szörgünyát*, *blúzt*, *székelyharisnyát*, *fekete posztókabátot* varrtak.

A *fonó* azonban nemcsak munkát jelentett, hanem szórakozást, párválasztást is. Itt ismerkedtek a fiatalok, itt beszéltek meg a falu dolgait, eseményeit, így a *fonó* társadalmi funkciókat is betöltött. A *fonók* elmaradásával és a televíziók megjelenésével megfigyelhető egy *elmagánosodás* is.

A leányok, vagy ahogyan itt mondták *liánkák*, *kétágba* fonták a hajukat, a hajfonat végét egy-egy *piros csokorral* kötötték össze. A *liánkák* nyáron hajdonfótt, télen kendőben jártak. A fiatalasszonyok kivétel nélkül kontyban hordták a hajukat. Mindeniknek volt legalább egy *delinszőr kendője*, ez volt az ünneplő viselet. Minden fiatalasszornak volt egy zöld és kávészínű blúza, és „berakott *szoknyája*” alatta hordták a *fersinget*. A berakott szoknya fölött selyemkötényt viseltek, melynek az alján körben *kefezzsinór* volt varrva. Temetéseken is ezeket hordták, annyi különbséggel, hogy akkor fekete fejkendőt kötött mindenki. Vasárnaponként általában csizmában jöttek a templomba.

A férfiak nyáron általában hosszúszerű *gagyában* jártak, amit *cigánybogra* kötöttek. Még a templomba is így jöttek, *gagyában* és mezítláb. Még vannak, akik az idősebbek közül emlékeznek arra, hogy az 1940-es években voltak olyan öregek, akiket így láttak templomba jönni. A többség azonban fekete posztó kabátot, *újast* viselt, fehér székely harisnyával, csizmával. Télen bundasapkát, nyáron szalmakalapot hordtak. Ünnepi alkalmakkor a szalmakalap helyett *segesvári kalapot* viseltek. „Ritka férfi volt az, akinek nem volt vagy fekete, vagy szürke segesvári kalapja.”

A XX. század folyamán a következő szabók álltak a falu rendelkezésére, a ma élők emlékezete szerint: Paniti Károly (ő varrta a székelyharisnyák nagyrészét), Fodor Gábor (luka-ilencfalvi volt), Fodor György, Ferenczi Mihály és később Szász Viktor. Bisztray Sándor lelkipásztor így emlékszik vissza kibúcsúzó beszédében a somosdi viseletről: „Amikor először jártam itt (1935), a nők padja fehér ingújas, mellényes nőkkel és hosszú copfot viselő leányokkal volt tele. A férfiak padjában pedig feketelájbis, fehér gatyás, kérges kezű munkás emberek ültek.”²⁸⁷ Ma már népviseletét rég levetette a somosdi nép, a ruházatát jobbára az üzletekből szerzi be. A székely népviselet inkább csak ünnepi, kivételesebb alkalmakkor kerül elő, mint például konfirmáció, lakodalom vagy ünnepi találkozók.

²⁸⁷ Parókiális Könyvtár, 237. könyv. 123.

AZ ÉLET NAGY FORDULÓPONTJAIN

HÁZASSÁGKÖTÉS

Falvakon a fiatalok gyermekkoruktól ismerték egymást, így pontos szabálya volt annak, ki kivel házasodhat, amit főleg gazdasági tényezők határoztak meg. Az udvarlás általában rövid volt, mert a fiatalok ismerték egymást, másrészt körülbelül mindenki tudta, hogy melyik családból házasodhat, *ki neki való*. Az udvarlás, vagy ahogyan itt nevezték, a *vizita* szerda és szombat napokra esett, és azok a legények, akiknek tetszett a leány, mind elmentek ilyenkor a leányos házhoz. Akiket kevésbé méltatott figyelemre a leány, azok szép csendesen hazaballagtak. A kiválasztott legény ment el utoljára. A házasságkötést megelőzte az eljegyzés. Az eljegyzés régen szűk családi körben zajlott le, ma egyre inkább kibővülőben van. Egyes esetekben száz-százötven személyt is meghívnak. A lakodalomba a *vőfélyek* hívogattak, kezükben az elmaradhatatlan *vőfélypálcával*.

A házasságkötésre nézve általános szabály volt a régi református egyházban, hogy szombaton, vasárnap, és hétfőn nem szabad esketni, hogy ne zavarják az Úr napját. Ezért a házasságkötések általánosan keddi napon voltak. Ez a szokás gyülekezetünkben még a két világháború közötti időben fennállt. Azóta házasságkötések zömét szombat délután tartják.

Általában a következő évben megérkezett a várva-várt gyermek is, akit rövidesen megkereszteltek. Általános szabály volt, hogy egy héten belül megkeresztelték gyermeküket. A keresztelésre csak a keresztszülők vitték a gyermeket, a szülők általában otthon maradtak. Később, a lelkipásztorok szorgalmazására, a gyermek szülei is elkísérték a gyermeket az Isten házába. Ma általában elég későn, legtöbbször féléves vagy egyéves kora táján keresztelik meg a gyermekeket. Keresztszülőnek régebb csak egy keresztszülőt hívtak, ma már olyan eset is előfordul, hogy nyolc-tíz keresztszüleje is van egy-egy gyermeknek.

„Amióta a halált feltalálták, azóta az élet nem biztos” – mondják a somosdiak. Ha meghal valaki, akkor rövid időn belül valamely szomszéd vagy rokon értesíti a lelkipásztort, hogy harangozhassanak. Ha reggel nyolc óráig harangoznak, akkor másnap két óraker meg történik a temetés, ha később harangoznak, akkor csak két nap múlva temetnek. A halál beálltát jelző harangszót *szaggatásnak* nevezik. A fineműeknek: egyet a nagyharanggal, egyet a kicsivel, ismét a naggyal és végül egyet összehúznak mindkét haranggal. A nőknek: egyet a kicsi haranggal, egyet a naggyal, ismét a kicsivel és végül összehúzzák a harangokat. Ettől kezdve egész a temetésig reggel, délbe, este harangoznak mindkét haranggal, oly módon, hogy mindig azzal a haranggal kezdik és végzik a harangozást, amilyen nemű a halott.

A szaggatás után a harangozó elviszi a gyászlobogókat, és a bejárati kapuba kitűzik a jobb és baloldali sasfához. A sírgödröt általában ugyanaz a 3-4 férfi ássa mindig, fizetség ellenében. A hozzátartozók a hír vétele után rögtön a halottas házhoz sietnek és segédkeznek: a férfiak az udvaron, a nők a konyhában és a házban. A halottat megmosdatják, felöltöztetik és az úgynevezett *első házban* felravatalozzák. A két világháború között a halottkém megvizsgálta a halottat, és csak azután volt szabad eltemetni. Ilyen halottkém volt Nagy Ferenc is.

A koporsó házhoz szállításakor régebb a benne lévő gyaluforgácsból a halottas ház kapuja elé hintettek egy marékka: Senki nem tudja ennek a magyarázatát. E szokás ma már nem él. Esté a rokonok, utcabeliek összegyűlnek a halottas háznál, és megkezdődik a *virrasztó*. 1977-ig a *halott lábánál* lévő asztalnál kártyázott *egy nyolcas*. Éjfélkor énekeltek egy egyházi éneket, majd hazamentek, de sokfelé akár reggelig is eltartott a kártyázás. Domahidi Ernő lelkipásztor e szokást megszüntette, és azóta a virrasztónak iszéntisztelet jellege van, a férfiak a szomszédokban kártyáznak.

A temetés általában délután két óraker kezdődik. Előtte a harangozó összehúzza a harangokat, majd a lelkes indulása pillanatában a nagyharanggal harangoz a temetés kezdetéig. A háznál a lelkipásztor előfóhászt mond, énekelnek, ígét olvas, és ismét énekelnek. Ez alatt leszegeznek a koporsót, és kihozzák az elkészített halotti sze-

kérre. Az utcán a gyászlobogók után megy a lelkipásztor, a kántor és a férfiak, a koporsó után mennek a hozzátartozók, majd leghátul az asszonyok. A gyászlobogókat általában a halott keresztgyermekéi viszik. A templomban ismét felravatalozzák, és megkezdődik a kb. 30 perces halotti szertartás. Az öngyilkosokat és azokat, akik nem konfirmáltak, a saját udvarukról temetik. A negyvenes években még kézben vitték a koporsót, ma szekérrel viszik.

Egészen az 1980-as évekig az udvaron is és a temetőben is *szóltak* mások is a lelkészen kívül. Egy kb. öt perces beszédben megköszönték a lelkész szolgálatát, valamint értékelték az elhunyt életét. Ma már csak a temetőben szoktak felszólalni, de már ez sem általános. A temetőben szóló felhívja a temetőben résztvevőket, fáradszóna a kultúrházba, ahol a halott emlékére *búcsúvacsorát* tartanak. Általában mindenki el szokott menni, kiváltképpen a férfiak. Az ötvenes évekig nem mindenkit hívtak be a halotti torba, csak a rokonokat, ismerősöket, más helyiségből érkezetteket. Ma már mindenkit behívják. A lelkészek presbiteri gyűlésen sokat küzdöttek e nem református szokás ellen, de mindhiába.

Két somosdi sajátosság méltó a megőrkítésre. Az egyik, hogy nem állítanak fejfát a halottnak. Régebben faragott kopjafát állítottak minden halottnak. Ma nem állítanak kopjafát senkinek, de általában sírkeretet vagy kriptát készítenek. A másik sajátosság a temető kérdése, ugyanis a halottak 90%-át nem a meglévő temetőbe, hanem a Fehéritőrs vagy a Ropó szőlőbe temetik. A régi temető valamikor az 1800-as években megtelt, azután mindenki a saját szőlőjébe temetkezett. Mivel a régi temető mellől a templom elköltözött, ezért egyesek szerették volna a temetőt az új templom mellé költöztetni. 1810-ben a gondnok szerette volna, ha a jelenlegi parókia kertjét átalakítják temetővé. Ám a vizitáció úgy döntött: „a papi kertet temető helynek, hogy elfoglalja a D. curator, teljességgel meg nem engedjük, hanem temetkezzenek a régi temető helyre. Ha valaki vakmerőképpen oda akarná vinni halottját, álljon eleibe a curátor, és meg ne engedje.” Előző évben már a papi kertbe temették Török Sámuel lelkipásztort, többen szerették folytatni a sort. Ezután a halottakat már a Fehéritőrsre és a Ropóra temették, kit-kit a saját szőlője végébe. A parókiális kertbe csak a lelkipásztorokat temették: Török Sámuel, Agyagási Mihály, Szász Ferencet és Egyed Gábort.

Onze voorouders hebben zich ergens in de loop van de XI- de eeuw gevestigd in het dal van de rivier de Nyárád. Daarvoor woonden in deze regio Slavische stammen. Ons dorp werd ten eerste in het jaar 1497 vermeldt in de oorkonden onder de naam ZOMOSS.

Sinds 1506 werd al SOMOSD genoemd. De Roemeense naam CORNESTI heeft het dorp na de eerste wereldoorlog gekregen, nadat Zevenburgen bij Roemenie gevoegd werd.

Het enige materiële bewijs van de tijden voor de Reformatie is de kleine kerkklok, die ook vandaag de dag nog wordt gebruikt, met daarop het volgende Latijnse opschrift: O REX GLORIE VENI CUM PACE 1482. In die tijd stond de kerk bij de begraafplaats. Toen had geen klokkentoren. De oude kerk kwam in zo'n slechte toestand dat het afgebroken moest worden.

De eerste steen van de huidige kerk werd op 17 juni 1793 gelegd en in 1805. werden er al kerkdiensten gehouden in de nieuwe kerk. De toren is tussen 1810-1813 gebouwd. Het orgel stamt uit 1862. De grote kerkklok is van het jaar 1924. De gemeente had nog een kerkklok uit het jaar 1762, welke in 1917 tijdens de eerste wereldoorlog in beslag was genomen.

Het leer van de Reformatie is in het jaar 1580 aangekomen bij onze voorouders.

In 1580 heeft de kanselier van de gouverneur van Zevenburgen, Kovácsóczy Farkas, het bestuur gekregen over deze regio. Hij was een enthousiaste aanhanger van de Reformatie. In de XVII-de eeuw regeerden in Zevenburgen hervormde vorsten. Deze eeuw werd "de gouden eeuw van Zevenburgen" genoemd. Vanuit de eeuw van de Reformatie is niets overgebleven. De naamlijst van de predikanten is sinds 9 januari 1693 bekend. De huidige predikant is de 31 -ste in de rij.

Vanaf de eeuw van de Reformatie had onze gemeente een confessionele (hervormde) school. In 1948 werd de school, net als alle andere kerkelijke scholen in Roemenie, genationaliseerd.

De Nederlandse-Hongaarse betrekkingen in Somosd kunnen tot de XVII-de eeuw teruggevoerd worden. Gidófalvi Péter, predikant in Somosd, heeft zich op 13 september 1693 laten inschrijven aan

de universiteit van Franeker. Een andere predikant uit Somosd heeft in het jaar 1744 in Groningen gestudeerd. Later heeft de zoon van de predikant uit Somosd, Kovásznai Sándor, leraar in Marosvásárhely, ook in Nederland gestudeerd. (in 1760 stond hij ingeschreven in Leiden).

In de XX-ste eeuw zijn de betrekkingen weer levendig geworden. Tijdens het communisme in 1970, heeft onze gemeente aanzienlijk hulp gekregen voor de renovatie van de kerk, die door een bergverschuiving erg beschadigd werd. In die tijd heeft de noodlijdende bevolking van Zevenburgen, als gevolg van overstromingen, vanuit Nederland, hulp van onschatbare waarde gekregen (kleding, voedsel, medicijnen). Er zijn veel Bijbels en andere christelijke literatuur, op geheime wegen, ook in onze gemeente aangekomen.

Na de omwenteling hebben twee, uit Somosd afkomstige predikanten, Kiss Jenő en Székely József, in Nederland (Theologische Faculteit van Universiteit te Utrecht) gestudeerd. Kiss Jenő, tegenwoordig professor aan de Theologische Faculteit in Kolozsvár/Cluj, promoveerde aan de Universiteit van Utrecht tot doctor in de theologie. Székely Jozsef, tegenwoordig predikant in Kolozsvár/Cluj, is getrouwd met een Nederlandse vrouw, Gerda Dijkhuizen.

Na de omwenteling werd een goed contact opgebouwd tussen de Herv. Gemeente te Somosd en de Gemeentes Klundert en Bergschenhoek. De Werkgroep Roemenie heeft hulp van onschatbare waarde gebracht in Somosd. Ook is er vanuit Emmeloord en Steenwijk heel veel hulp gekomen. Met de hulp van de Werkgroep Roemenie is de Jeugdhuis in 1993-2000, gebouwd. Met hun hulp konden we waterleiding in het Jeugdhuis, school, cultuurhuis en pastorie aanleggen.

Zonder hun hulp was de renovatie van de kerk in 2004 ook niet mogelijk geweest.

Gods zegen op het leven en werk van iedereen die ons geholpen heeft!

SZÓBELI FORRÁSOK

Bisztray Enikő, Marosvásárhely
Borsos Árpádné Melinda volt somosdi lelkeszőné
Ferenczi Györgyné Irén
Gombos Magdolna iskolaigazgató
Henter Viktor gondnok
Iszlai Sándor tanár
Id. Dóczi György
Halmen József, Marosvásárhely
Kiss Csaba és Éva somosdi tanárok
Kiss Károly
Dr. Ladányi Sándorné, Ráday Kollégium Budapest
Nagy Emma
Nagy Ferenc
Nemes-Nagy Norbert földrajztanár
Nyulásziné dr. Straub Éva, Magyar Országos Levéltár Budapest
Pál-Antal Sándor történész
Simon Zoltán, Nyárádkarácson
Dr. Szabó Miklós történész
Szász Viktor
Székely Viktor K.
Veress Éva
Veress György
Veress Irma
Veress Lajos

FORRÁSMUNKÁK

1. Anne-Marie Kool: *Az Úr csodásan működik*. Budapest, 1995.
2. *Anyakönyvek*. Állami Anyakönyvi Hivatal, Nyárádkarácson.
3. *A Magyar Korona Országaiban az 1881 év elején végrehajtott népszámlálás*. Budapest, 1882.
4. *A Magyar Szent Korona Országainak Helységnévtára*. Budapest, 1913.
5. *A Magyar Szentkorona Országainak 1904. évi népszámlálása*.
6. *A Magyar Szentkorona országainak 1910. évi népszámlálása*.
7. *A Marosi Református Egyházmegye Régi Matrikulája*. (Egyházkerületi levéltár, Kolozsvár).
8. Apáczai Csere János: *Magyar Encyclopaedia*. Bukarest, 1977.
9. *A somosdi Református Egyház irattára*.
10. Acsádi Ignác: *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában*. Magyar statisztikai közlemények, Budapest, 1896.
11. Agyagási Mihály: *Oratio*. Marosvásárhely, 1824. (Teleki Téka).
12. *Anyakönyvek 1782-től*. (Állami levéltár).
13. *Aranykönyv – a Somosdi Református Egyház tulajdona*.
14. *A székely művelődés évszázadai*. Budapest, 1988.
15. *Az Erdélyi Református Egyházkerület Névkönyve. 1858–1904*.
16. Barabás Endre: *Marostorda vármegye és Marosvásárhely törvényhatósági joggal felruházott és szabad királyi város közigazgatási leírása*. Budapest, 1907.
17. Barabási Endre: „Az Erdélyi Református Egyházkerületi Nőszövetség” in: *Református Szemle*, 2001. 381.
18. Benkő András: „Ének és zene a Bethlen Kollégiumban” in: *Művészettörténeti Tanulmányok*, 1980.
19. Benkő Elek: *Erdély középkori harangjai*. Budapest-Kolozsvár, 2002.
20. Benkő József: *Transsilvania specialis*. Bukarest-Kolozsvár, 1999.
21. Benkő Károly: *Marosszék ismertetése 1860–1861*. Kolozsvár, 1868.
22. Benkő Lóránd: *Nyárádmente földrajzi nevei*. Budapest, 1947.

23. Benkő Lóránd: *A Nyárádmente földrajzi nevei*. Adattár, Debrecen, 1950.
24. Benkő Samu: *Murokország*. Kolozsvár, 1972.
25. Bisztray Sándor: *A somosdi református egyház története*. (kézirat).
26. Bisztray Sándor: *Adatok a somosdi református egyház életéből*. (kézirat).
27. Buzogány Dezső: *Harc a tiszta evangéliumért*. Kolozsvár, 1999.
28. Connert János: *A székelyek régi intézményei a legrégebbi időktől az 1562-iki átalakulásig*. Kolozsvár, 1901.
29. *Családkönyv – Somosdi Református Egyház 3/5*.
30. Cseke Péter–Zágoni Attila: „Kettős Portré: Somosdról és Demeter Andráséről” in: *Falvak Dolgozó Népe*, 1977. 19. 3
31. Cseke Péter: *Víznyugattól vízkeletig*. Bukarest, 1976.
32. Dávid György: „A papválasztás eredete” in: *Református Szemle*, 1936.
33. Dávid István: *Műemlék orgonák Erdélyben*. Budapest, 1996.
34. Dési József: *Keresztény paradicsom*. Kolozsvár, 1782. (Teleki Téka).
35. Dési József: *Világi és ekklesiiai vizsgálódás*. Kolozsvár, 1784.
36. *Documente privind istoria României. Seria – C. Transilvania sec. XI–XIV Bucuresti 1951–1955* (Pápai Tizedjegyzék).
37. Entz Géza: *Erdély építészete a 14–16. században*. Kolozsvár, 1996.
38. Egyed Ákos: *A parasztság Erdélyben a századfordulón*. Bukarest, 1975.
39. *Erdélyi ezredek a világháborúban*. Budapest, év.n.
40. Ercsei János: *Gondolkodástan, vagy logica*. Marosvásárhely, 1840. (Teleki Téka).
41. *Erdély rövid története*. Budapest, 1993.
42. *Erdélyi református zsinatok iratai*. Kolozsvár, 2001.
43. Iszlai Sándor (válog.): *Erdélyi emlékirók Erdélyről és a fejedelem-ségről*. Debrecen, 2004.
44. Farczádi Elek: *A marosvásárhelyi Református Egyházközség élete 1556–1948*. Marosvásárhely, 2000.

45. Fodor Sándor – Balázs Árpád: *Marosvásárhelyi útikalauz*. Marosvásárhely, 1996.
46. Fogarasi Sámuel: *Marosvásárhely és Göttinga*. Bukarest, 1974.
47. Fülöp Mária: *Maros megye a könyvekben*. Marosvásárhely, 2002.
48. G. Henk van de Graaf: *A németalföldi akadémiák és az erdélyi protestantizmus a XVIII. században 1690–1795*. Kolozsvár, 1979.
49. Gergely Lajos – Sükösd István: *Marostorda megye földrajza*. Marosvásárhely, 1891.
50. Gidófalvi Péter: *Disputatio theologica*. Groningen, 1695. (Teleki Téka).
51. Hampel József: *A bronzkor emlékei magyarhonban*. Budapest, 1892.
52. *Historia Domus*. Somosdi református egyház.
53. Imreh Barna: *Papok, léviták, mesterek a marosi református egyházmegyében a XVII–XIX. században*.
54. Imreh Barna: *Mezőbánd és református egyháza*. Kolozsvár, 1996.
55. Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok*. Bukarest, 1979.
56. Juhász István: *A székelyföldi református egyházmegyékh.* Kolozsvár, 1947.
57. *Kataszteri Nyilvántartó*. Állami levéltár, Marosvásárhely, 1883.
58. *Katonai összeírások*. Állami levéltár, Marosvásárhely.
59. Kelemen Lajos: „A marosközi ev. Ref. Esperesség régi Matriculája” in: *Erdélyi Protestáns Lap*, 1900.
60. Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. Budapest, 1911.
61. Kiss Áron: *A XVI században tartott magyar református zsinatok végzései*. Budapest, 1881.
62. Kiss Éva és Csaba: *Népdalgyűjtemény a Somosdi Általános Iskolában*. 1969–1971. (kézirat).
63. Kniezsa István: *Keletmagyarország helynevei*. Budapest, 2001.
64. Kolumbán Vilmos József: *Törvényhozó Egyház*. Kolozsvár, 2002.
65. Koncz József: *A marosvásárhelyi Evang. Reform. Kollégium története*. Marosvásárhely, 1896.
66. Kovács: *Magyar Református Templomok*. Budapest, 1942.

67. Kovásznai Sándor: *Az ész igaz útján*. Bukarest, 1970.
68. Kövesdi Kiss Ferenc: *Beszélgetés a csenddel*. (év nélkül).
69. Kövesdi Kiss Ferenc: *Bekecs alatt zeng az ének*. (kézirat).
70. Kurta József: „A Váradi Biblia (1660–1661) rövid története” in: *Református Szemle*, 2003. 310–318.
71. László Dezső: *A magyar református lelkipásztor a történelemben*. Kolozsvár, 1993.
72. *Lelkipásztori munkanaplók 1938–2004*, I/49.
73. Lestyán Ferenc: *Megszentelt kövek* (I–II. kötet). Kolozsvár, 2000.
74. *Magyar Életrajzi Lexikon*
75. *Magyar statisztikai közlemények* (Állami levéltár).
76. Magyar András: *II. Rákóczi Ferenc erdélyi hadserege*. Bukarest, 1994.
77. *Magyarország címeres könyve*. Budapest, 1913.
78. *Marosszék parasztvallomásai 1820-ból*. Debrecen, 2001.
79. *Marosszéki Adóösszeírások*. (Állami levéltár).
80. Nagy Ferenc: „Somosdi találkozó” in: *Falvak Dolgozó Népe*, 1969. 46. 5.
81. Nagy Géza: *Akik kősziklára építettek*. Kolozsvár, 1937.
82. Nagy Lőrinc: *Monografia satului Cornesti*. 1977. (kézirat).
83. Nagy Pál: *Magyar karácsonyok*. Marosvásárhely, 2001.
84. *Nyáradkarácsoni iskola irattára*.
85. Orbán Balázs: *Székhelyföld leírása* (IV. kötet). 1869.
86. Pál-Antal Sándor: *Maros-széki intézmények és pecsétjeik*. Marosvásárhely, 2004.
87. Pál-Antal Sándor: *A székhely önkormányzat története*. Marosvásárhely, 2002.
88. Pál-Antal Sándor: „Maros-vidéki jobbágyok kérése 1704-ből” in: *Vörös Zászló*, 1974.
89. Pál-Antal Sándor – Szabó Miklós: *A szent szabadság oltalmában*. Kolozsvár, 2000.
90. Pallos Albert: *Maros-Torda Vármegye és Marosvásárhely szabad királyi város népoktatási intézeteinek története*. Marosvásárhely, 1896.

91. Péterfy László: *Siklód és Egyháza*. Székelyudvarhely, 2001.
92. Pokoly József: *Az Erdélyi Református Egyház története*. Budapest, 1904.
93. *Presbiteri jegyzőkönyvek 1844-től kezdődően*.
94. *Pro Memoria*. (Gondnoki napló), 1754.
95. *Protocolum ven. Consis. Tractus Marusiensis 1815–1825*. II/7. (Vizitációs jegyzőkönyv Kolozsvár).
96. *Protocolum Visitorum 1774–1793*. II/5. (Vizitációs jegyzőkönyv, Kolozsvár).
97. *Révai Nagylexikon*
98. Roska Márton: *Erdély régészeti repertóriuma*. Kolozsvár, 1942.
99. Sipos Gábor: „Marosszéki népoktatás a XV. századtól 1848-ig” in: *Művelődéstörténeti Tanulmányok*, 1980.
100. Sipos Lajos: *Marosvásárhelyi mesélő házak*. Marosvásárhely, 1999.
101. *Somosdi Iskola irattára*.
102. Suciú Coriolan: *Dictionar istoric al localităților din Transilvania*. 1968.
103. Szabó Károly: *A régi székelység*. Kolozsvár, 1890.
104. Szabó Miklós – Szögi László: *Erdélyi peregrinusok*. Marosvásárhely, 1998.
105. Szabó Miklós – Pál-Antal Sándor: *A Maros megyei magyarság*. Marosvásárhely, 2001.
106. Szádeczky Lajos: *Kovácsóczy Farkas 1576–1594*. Budapest, 1891.
107. Szántó Mihályné Mátyás Tünde: „Felekezeti oktatás az erdélyi Református Egyházkerületben a két világháború között” in: *Református Szemle*, 2003. 300–309.
108. *Székely felkelés 1595–1596*. Bukarest, 1979.
109. *Székely Napló* (újság) 1913. július 3. (Teleki Téka).
110. *Székely Oklevéltár* (I–VIII. kötetek). Budapest-Kolozsvár, 1872–1934.
111. *Székely Oklevéltár. Új sorozat* (I–VI. kötetek). Budapest-Kolozsvár, 1998–2000.
112. Szinnyei József: *Magyar Írók élete és munkái*. Budapest, 1893.

113. Tonk Sándor: *A Marosvásárhelyi Református Kollégium diáksága 1653–1848*. Szeged, 1994.
114. Tonk Sándor: *Erdélyiek Egyetemjárása a középkorban*. Bukarest, 1979.
115. Tróznér Lajos: *A magyar nép jellemvonásai népköltészeti termékei alapján*. Marosvásárhely, 1903.
116. Tróznér Lajos: *A székely népköltészet*. Marosvásárhely, 1900.
117. Turul. A magyar heraldikai és genealogiai társaság közlönye, 1883–1950. Budapest.
118. *Úrbéri összeírások*. (Állami levéltár).
119. Varga Imre: *Magyarországi protestáns iskolai színjátszás*. Budapest, 1988.
120. *Visitatorum 1794–1814*. II/6. (Vizitációs jegyzőkönyv).
121. *Vizitációs Jegyzőkönyv 1752–1774*. II/4.
122. *Wappenbuch*. Nürnberg, 1893.
123. Zoványi Jenő: *Magyar Protestáns Egyháztörténeti Lexikon*. Budapest, 1977.

SOMOSD LAKOSSÁGA 2004. JÚLIUS 1-JÉN

1. Gábor Klára, 50 éves, betegnyugdíjas; Gábor István, 31 éves, kereskedő; Miklós Katalin, 31 éves, kereskedő; Gábor István, 10 éves, tanuló; Gábor Jankó, 9 éves, tanuló; Gábor Máté, 8 éves, tanuló.
2. Gábor Zsigmond, 45 éves, kisiparos; Isztulyka Klára, 43 éves, háztartásbeli; Gábor János, 16 éves, tanuló; Gábor Mándra, 14 éves, tanuló.
3. Gábor Máté, 52 éves, bádogos; Máté Teréz, 50 éves, háztartásbeli; Gábor Rupi, 14 éves, tanuló; Gábor Máté, 13 éves, tanuló.
4. Özv. Henter Károlyné Emma, 69 éves, nyugdíjas; Henter Károly, 35 éves, földműves.
5. Szilágyi Dezső, 52 éves, munkás; Szikszai Erzsébet, 46 éves, háztartásbeli; Szilágyi Dénes, 22 éves, munkanélküli; Szilágyi József, 20 éves, munkanélküli; Szilágyi Zoltán, 19 éves, munkanélküli; Szilágyi Annamária, 16 éves, munkanélküli; Fülöp Lóránd, 24 éves, munkanélküli; Szilágyi Melinda, 25 éves, háztartásbeli; Fülöp Erzsébet Melinda, csecsemő; Bükkösi Győző, 33 éves, munkás; Bükkösi Boldizsár, 28 éves, munkás.
6. Gábor Mihály, 21 éves, kereskedő; Rafi Katalin, 17 éves, háztartásbeli; Gábor Mihály, 4 éves.
7. Özv. Kiss Józsefné Póli, 81 éves, nyugdíjas.
8. Jaap Woets, 60 éves, nyugdíjas; Rens Woets, 55 éves, nyugdíjas.
9. Özv. Paniti Lajosné Vilma, 77 éves, nyugdíjas; Paniti Árpád, 52 éves, betegnyugdíjas; Paniti Ilona, 48 éves, betegnyugdíjas; Paniti Mária Magdolna, 19 éves, tanuló.
10. Paniti Dániel, 78 éves, nyugdíjas; Paniti Rozália, 78 éves, nyugdíjas.
11. Özv. Dániel Zsigmondné Borbála, 62 éves, nyugdíjas; Dániel György, 33 éves, asztalos; Dániel Ernő, 29 éves, földműves.
12. Özv. Szász Mihályné Borbála, 73 éves, nyugdíjas; Szász Mihály, 41 éves, földműves; Szász Annamária, 34 éves, háztartásbeli.
13. Özv. id. Szász Viktor, 80 éves, nyugdíjas; ifj. Szász Viktor, 55 éves, lakatos; Szász Irén, 47 éves, háztartásbeli; Szász Sándor Levente, 19 éves, földműves.
14. Üres.
15. Id. Henter László, 65 éves, nyugdíjas; Henter Irma, 58 éves, nyugdíjas; ifj. Henter László, 29 éves, autóvezető.
16. Özv. Jánosi Ferencné Piroska, 78 éves, nyugdíjas.
- 17A. Özv. Szigeti Zsigmond, 56 éves, mezőgazdász; Szigeti Emőke, 23

- éves, elárusítónő; Tróznai Sándor, 25 éves, autóvezető; Tróznai Tünde, 25 éves, háztartásbeli; Tróznai Amanda Klaudia, 1 éves.
17. Özv. Bodó Sándorné Póli, 81 éves, nyugdíjas.
18. Özv. Rozsnyai Józsefné Karolina, 53 éves, betegnyugdíjas; Rozsnyai Károly, 34 éves, betegnyugdíjas; Kertész Piroska, 27 éves, háztartásbeli; Rozsnyai Bernadett, 1 éves.
19. Özv. Paniti Zsigmondné Juliánna, 79 éves, nyugdíjas; Paniti Jenő, 53 éves, munkanélküli.
20. Bodó György, 48 éves, földműves; Dániel Zoltán, 36 éves, autóvezető; Dániel Elvira Ilka, 30 éves, földműves; Sipos Krisztina Renáta, 8 éves, tanuló; Dániel Erika, 6 éves, óvodás.
21. Özv. Kiss Zsigmond, 85 éves, nyugdíjas.
- 21A. Özv. Iszlai Györgyné Erzsébet, 49 éves, elárusítónő; Iszlai Dalma, 17 éves, tanuló.
- 21B. Özv. Iszlai Viktorné Eszter, 73 éves, nyugdíjas; Iszlai Albert, 48 éves, munkanélküli; Iszlai Gyöngyvér, 38 éves, háztartásbeli; Iszlai Szilárd Albert, 9 éves, tanuló.
22. Iszlai Barna György, 25 éves, kereskedő; Szilágyi Erzsébet, 28 éves, háztartásbeli; Szilágyi Adrienn, 6 éves, óvodás.
- 22A. Id. Székely János, 66 éves, nyugdíjas; Székely Piroska, 61 éves, nyugdíjas; ifj. Székely János, 34 éves, földműves.
- 22B. Özv. Nemes Árpádné Rozália, 72 éves, nyugdíjas; Nemes Éva, 45 éves, szociális-munkás; Nemes Zsolt Attila, 27 éves, asztalos; Nemes Gyöngyi, 25 éves, háztartásbeli; Nemes Andrea Beáta, 4 éves, óvodás.
- 22C. Székely Viktor, 69 éves, nyugdíjas; Székely Irma, 68 éves, nyugdíjas; Horváth Jenő, 22 éves, autószerelő.
23. Özv. Sándor Jánosné Emma, 81 éves, nyugdíjas.
24. Veress Ferenc, 74 éves, nyugdíjas; Veress Irma, 65 éves, nyugdíjas; Veress Margit, 34 éves, földműves.
25. Szabó János, 55 éves, nyugdíjas; Szabó Emma, 51 éves, háztartásbeli; Aszalós Péter, 32 éves, autószerelő; Aszalós Edit, 27 éves, háztartásbeli; Aszalós Henrietta, 5 éves, óvodás; Aszalós Nikoletta, 2 éves.
26. Id. Henter György, 68 éves, nyugdíjas; Henter Ilona, 68 éves, nyugdíjas; ifj. Henter György, 45 éves, földműves; Henter Éva, 60 éves, nyugdíjas.
27. Özv. Székely Jánosé Emma, 70 éves, nyugdíjas; Székely Csaba, 36 éves, telefonszerelő; Székely Irma, 32 éves, háztartásbeli; Székely Csilla, 13 éves, tanuló; Székely Csaba Levente, 11 éves, tanuló; Székely Lóránd, 8 éves, tanuló.
28. Üres.
29. Özv. Dóczi Györgyné Juliánna, 69 éves, nyugdíjas.

30. Özv. Henter Zsigmondné Rákhel, 81 éves, nyugdíjas.
31. Szász György, 70 éves, nyugdíjas; Szász Margit, 67 éves, nyugdíjas.
32. Székely János, 61 éves, nyugdíjas; Székely Irén, 60 éves, nyugdíjas; Henter József Attila, 28 éves, elárusító; Henter Erzsébet, 26 éves, elárusítónő; Henter Ramóna Nóra, 5 éves, óvodás.
33. Özv. Székely Péter, 56 éves, földműves.
34. Üres.
35. Özv. Bodó Károlyné Irma, 54 éves, nyugdíjas; Bodó Zoltán, 30 éves, földműves; Bodó Piroska, 25 éves, háztartásbeli; Bodó Renáta, 6 éves, óvodás.
36. Fekete Ferenc, 65 éves, nyugdíjas; Fekete Ilona, 63 éves, nyugdíjas.
37. Özv. Ferenczi Györgyné Irén, 61 éves, nyugdíjas.
38. Özv. Ferenczi György, 74 éves, nyugdíjas; Ferenczi Margit, 45 éves, háztartásbeli; Henter Árpád, 11 éves, tanuló; Ferenczi Csaba György, 31 éves, mezőgépész; Ferenczi Veronika, 33 éves, háztartásbeli; Ferenczi Zsolt, 8 éves, tanuló; Ferenczi Andrea, 5 éves, óvodás.
39. Iszlai Mihály, 48 éves, elektrotechnikus; Iszlai Enikő, 37 éves, kertész; Iszlai Levente, 16 éves, tanuló; Iszlai Mihály, 12 éves, tanuló; Iszlai Emese, 11 éves, tanuló.
40. Jánoska Sándor, 72 éves, nyugdíjas; Jánoska Karolina, 67 éves, nyugdíjas; Lunka Magdolna, 17 éves, tanuló; Jánoska Attila, 23 éves, munkanélküli; Salamon Anna, 25 éves, háztartásbeli; Nagy Mihály, 5 éves, óvodás; Jánoska Attila Ervin, 1 éves.
41. Veress György, 57 éves, betegnyugdíjas.
42. Ötvös Dénes, 69 éves, nyugdíjas; Ötvös Sára, 50 éves, állatgondozó.
43. Szőcs György, 75 éves, nyugdíjas; Szőcs Lujza, 81 éves, nyugdíjas.
44. Id. Veress Imre, 54 éves, ügyintéző; Veress Juliánna, 53 éves, háztartásbeli; ifj. Veress Imre, 30 éves, mezőgazdász; Veress Éva, 25 éves, háztartásbeli.
- 44A. Székely Győző, 63 éves, nyugdíjas; Székely Irma, 55 éves, háztartásbeli; Székely Gyöngyvér, 24 éves, diakónus-asszisztens.
45. Szigeti Viktor, 68 éves, nyugdíjas; Szigeti Ella, 68 éves, nyugdíjas.
46. Elek Ferenc, 34 éves, molnár; Elek Emese, 28 éves, háztartásbeli; Elek Barbara Renáta, 2 éves.
47. Özv. Veress Lajosné Ilona, 72 éves, nyugdíjas; özv. Veress Györgyné Gyöngyvér, 34 éves, háztartásbeli; Veress Tünde Zsuzsa, 13 éves, tanuló.
48. Székely Zoltán, 62 éves, nyugdíjas; Székely Magdolna, 54 éves, betegnyugdíjas.
- 48A. Özv. Paniti Gáspár, 58 éves, betegnyugdíjas; Paniti Levente, 23 éves, kőműves.
- 48B. Özv. Szilágyi Ferencné Zsuzsánna, 66 éves, nyugdíjas.

49. Özv. Henter Elemérné Emma, 70 éves, nyugdíjas; Henter Emil, 48 éves, földműves.
50. Miklós Lajos, 50 éves, bádogos; Miklós Teréz, 49 éves, háztartásbeli; Miklós Tibor, 21 éves, munkanélküli; Miklós Katalin, 18 éves, háztartásbeli; Miklós Miklós, 13 éves, tanuló; Miklós Róbert, 6 éves, tanuló.
- 51B. Ferenczi József, 36 éves, autószerelő; Ferenczi Anikó, 28 éves, háztartásbeli; Ferenczi Attila, 7 éves, tanuló; Ferenczi Róbert, 2 éves.
51. Özv. Székely Ferencné Juliánna, 74 éves, nyugdíjas.
52. Özv. Kiss Jenőné Irén, 62 éves, nyugdíjas.
53. Özv. Sipos Károlyné Zsuzsanna, 81 éves, nyugdíjas.
- 54B. Özv. Vass Béláné Lujza, 53 éves, háztartásbeli; ifj. Vass Béla, 29 éves, földműves.
54. Veress György, 67 éves, nyugdíjas; Veress Brigitta, 62 éves, nyugdíjas; Veress Csongor Tibor, 23 éves, földműves.
55. Özv. Székely Zsigmondné Vilma, 70 éves, nyugdíjas.
56. Ifj. Ádámosi György Levente, 34 éves, földműves; Ádámosi Irma, 30 éves, háztartásbeli; Ádámosi Levente, 7 éves, tanuló; Ádámosi Szabolcs, 5 éves, óvodás.
- 57A. Id. Ádámosi György, 60 éves, földműves; Ádámosi Irén, 53 éves, háztartásbeli; Ádámosi Ildikó, 17 éves, tanuló.
57. Székely György, 74 éves, nyugdíjas; Székely Emma, 71 éves, nyugdíjas.
58. Özv. Ádámosi Pál, 77 éves, nyugdíjas; ifj. Szőcs Imre, 35 éves, kántor; Szőcs Magda, 35 éves, tejbegyűjtő; Szőcs Imre, 12 éves, tanuló; Szőcs Áron, 9 éves, tanuló; Szőcs Péter, 3 éves.
59. Özv. Ferenczi Sándorné Emma, 70 éves, nyugdíjas; Ferenczi György, 47 éves, polgármester; Ferenczi Margit, 40 éves, elárúsítónő; Ferenczi Réka, 17 éves, tanuló; Ferenczi Márta, 16 éves, tanuló; Ferenczi Csilla, 13 éves, tanuló; Ferenczi István, 7 éves, tanuló.
60. Henter Gyula, 57 éves, betegnyugdíjas.
61. Pápai László, 81 éves, nyugdíjas; Pápai Zsuzsanna, 71 éves, nyugdíjas.
62. Ferenczi Károly, 50 éves, betegnyugdíjas; Ferenczi Margit, 47 éves, háztartásbeli; Ferenczi Margit, 21 éves, munkanélküli.
63. Özv. Szász Zsigmondné Juliánna, 74 éves, nyugdíjas; Szász Péter, 51 éves, munkanélküli.
64. Ferenczi György, 57 éves, betegnyugdíjas; Ferenczi Olga, 49 éves, háziasszony; Ferenczi Ildikó, 21 éves, munkás.
65. Henter Pál, 42 éves, kőműves; Henter Erzsébet, 40 éves, háztartásbeli; Henter Lehel Levente, 19 éves, szobafestő; Henter Melinda Zsuzsanna, 18 éves, munkanélküli.

66. Ferenczi Pál, 67 éves, nyugdíjas; Ferenczi Ilona, 67 éves, nyugdíjas; Pécsi Levente, 30 éves, autószerelő; Pécsi Erika, 29 éves, ápolónő; Pécsi Noémi, 3 éves, óvodás.
67. Üres.
68. Székely Viktor, 80 éves, nyugdíjas; Székely Emma, 76 éves, nyugdíjas; Székely Mihály, 55 éves, harangozó; Székely Juliánna, 48 éves, háztartásbeli; Székely Szabolcs, 25 éves, raktáros; Székely István Lajos, 17 éves, asztalos.
69. Özv. Sipos Viktorné Eliza, 61 éves, nyugdíjas; Sipos Viktor, 33 éves, földműves; Sipos Csaba, 23 éves, földműves.
- 71B. Sipos György, 68 éves, nyugdíjas; Sipos Irén, 51 éves, nyugdíjas.
71. Sipos Sándor, 41 éves, mezőgépész; Sipos Judit, 40 éves, háztartásbeli; Sipos Sándor, 19 éves, kőműves; Sipos József, 15 éves, munkanélküli.
72. Özv. Székely Viktorné Emma, 79 éves, nyugdíjas; Székely Viktor, 52 éves, betegnyugdíjas; Székely Anna, 48 éves, betegnyugdíjas; Székely Csaba Viktor, 23 éves, földműves.
73. Özv. Ferenczi Mihályné Eszter, 79 éves, nyugdíjas; Ferenczi Károly, 45 éves, asztalos; Ferenczi Piroska, 40 éves, háztartásbeli; Ferenczi Károly Róbert, 17 éves, asztalos; Ferenczi József Mihály, 15 éves, tanuló.
74. Ádamosi György, 67 éves, nyugdíjas.
75. Botos Csaba, 43 éves, református lelkipásztor; Botos Erzsébet, 43 éves, szociális-munkás; Botos Noémi, 17 éves, tanuló; Botos Erzsébet, 15 éves, tanuló; Botos Sára, 12 éves, tanuló; Rudi, csecsemő.
76. Somosdi Általános Iskola.
77. Özv. Henter Józsefné Lujza, 74 éves, nyugdíjas.
78. Özv. Gábor Gáborné Klára, 74 éves, nyugdíjas; Gábor Zsuzsánna, 45 éves, háztartásbeli; Gábor Jankó, 15 éves, tanuló; Samu Máté, 18 éves, kereskedő; Gábor Teréz, 14 éves, kereskedő; Samu Máté, 1 éves.
79. Üres.
80. Székely Viktor, 51 éves, betegnyugdíjas.
81. Gábor Mihály, 55 éves, bádogos; Sztojka Gizella, 54 éves, háztartásbeli; Fűrész Gita, 9 éves, tanuló.
82. Gábor Gábor, 44 éves, földműves; Samu Katalin, 50 éves, háztartásbeli; Gábor Lajos, 30 éves, földműves; Gábor Pipi, 26 éves, munkanélküli; Gábor Pista, 25 éves, munkanélküli; Gábor Jankó, 18 éves, munkanélküli; Gábor Katalin, 14 éves, munkanélküli.
83. Üres.
84. Miklós Teréz, 52 éves, betegnyugdíjas; Miklós Demeter, 33 éves,

- bádogos; Gerebenes Mándra, 25 éves, háztartásbeli; Miklós Gita, 10 éves, tanuló; Miklós Demeter, 6 éves, óvodás.
85. Török István, 61 éves, nyugdíjas; Török Piroska, 49 éves, földműves; Henter Károly, 29 éves, molnár; Henter Erika, 21 éves, háztartásbeli.
86. Id. Borzás Zoltán, 55 éves, betegnyugdíjas; Borzás Ilona, 49 éves, földműves; ifj. Borzás Zoltán, 20 éves, autószerelő.
87. Bognár Sándor, 60 éves, nyugdíjas; Bognár Ilona, 59 éves, nyugdíjas; Bognár József, 32 éves, festő-mázoló; Bognár László, 27 éves, asztalos; Bognár Botond, 25 éves, informatikus.
88. Id. Szilágyi Gergely, 54 éves, betegnyugdíjas; Szilágyi Irén, 51 éves, takarítónő; Szilágyi Rozália, 31 éves, betegnyugdíjas; Szilágyi Irén, 28 éves, fogtechnikus; ifj. Szilágyi Gergely, 21 éves, polgárőr.
89. Székely Ferenc, 64 éves, betegnyugdíjas; Székely Anna, 64 éves, nyugdíjas; Székely Margit, 40 éves, háztartásbeli; Székely Ferenc, 32 éves, kőműves; Sín József, 19 éves, kőműves; Nemes Zoltán, 12 éves, tanuló.
90. Id. Veress Zoltán, 54 éves, nyugdíjas; Veress Irma, 48 éves, háztartásbeli; Veress Erika, 26 éves, szociális beteggondozó; ifj. Veress Zoltán, 21 éves, földműves; Veress Adél, 16 éves, tanuló.
91. Özv. Bartha Ferencné Etelka, 73 éves, nyugdíjas.
92. Székely Sámuel, 52 éves, kárpitos; Székely Erzsébet, 49 éves, háztartásbeli; Székely Erzsébet, 25 éves, asszisztensnő; Székely Sámuel Tibor, 22 éves, bádogos.
93. Székely Lajos, 53 éves, betegnyugdíjas; Székely Magdolna, 49 éves, háztartásbeli.
94. Özv. Székely Péterné Anna, 83 éves, nyugdíjas.
95. Henter Vilma, 83 éves, nyugdíjas; özv. Henter Pálné Rozália, 61 éves, nyugdíjas.
96. Id. Szócs Pál, 64 éves, nyugdíjas; Szócs Polixénia, 59 éves, nyugdíjas; Szócs Pál, 26 éves, autóvezető; Szócs Attila, 28 éves, földműves; Szócs Kinga, 24 éves, háztartásbeli.
97. Üres.
98. Üres.
99. Rupi Anna, 54 éves, háztartásbeli; Miklós Maró?an, 20 éves, bádogos; Miklós Jankó, 18 éves, munkanélküli; Miklós Demeter, 16 éves, munkanélküli; Rupi Mándra, 9 éves, tanuló; Rupi Veta, 10 éves, tanuló.
100. Miklós Demeter, 29 éves, kőműves; Rafi Erzsébet, 27 éves, háztartásbeli; Rafi Demeter, 10 éves, tanuló; Rafi Margit, 9 éves, tanuló; Rafi Hajnal, 6 éves, óvodás; Rafi Zsuzsánna, 4 éves; Rafi Jankó, 1 éves.
- 100A. Ötvös Mitri, 27 éves, kőműves; Gábor Didina, 21 éves,

- háztartásbeli; Gábor Mándra, 6 éves, óvodás; Gábor Gita, 4 éves, óvodás; Gábor Smeranda, 2 éves; Gábor Veta, csecsemő.
101. Ötvös Rupi, 33 éves, munkanélküli; Isztulyka Teréz, 35 éves, háztartásbeli; Ötvös Teréz, 13 éves, tanuló; Ötvös István, 10 éves, tanuló; Ötvös Margit, 8 éves, tanuló; Ötvös János, 6 éves, óvodás; Ötvös Éva, 2 éves.
102. Özv. Székely Jánosné Eszter, 91 éves, nyugdíjas; Székely Viktor, 37 éves, asztalos; Székely Elvira, 34 éves, háztartásbeli; Székely Beáta, 12 éves, tanuló; Székely Csaba, 10 éves, tanuló.
103. Özv. Ádámosi Györgyné Magda, 54 éves, földműves; Ádámosi József, 29 éves, földműves.
104. Üres.
105. Pécsi Rozália, 54 éves, nyugdíjas; Pécsi Enikő, 27 éves, pincérnő; Birtalan Beáta, 10 éves, tanuló; Birtalan Barna, 7 éves, tanuló.
106. Id. Székely György, 69 éves, nyugdíjas; Székely Gizella, 64 éves, nyugdíjas; ifj. Székely György, 42 éves, kőműves; Jánosi Irma, 52 éves, háztartásbeli; Székely László, 30 éves, kőműves; Paniti Izabella, 20 éves, munkanélküli; Székely Áron, 3 éves.
107. Özv. Szigeti Károlyné Irén, 64 éves, nyugdíjas; Szigeti Sándor, 36 éves, földműves; Szigeti Rozália, 30 éves, háztartásbeli; Szigeti Noémi Csilla, 11 éves, tanuló; Szigeti Dalma Szilvia, 6 éves, óvodás.
108. Özv. Székely Viktor, 67 éves, nyugdíjas.
109. Üres.
110. Béni Lórándné Mária, 56 éves, nyugdíjas; Tövissi Lóránd, 31 éves, munkás; Tövissi Karolina Márta, 26 éves, háztartásbeli; Tövissi Szilvia, 2 éves.
111. Özv. Sipos Viktorné Juliánna, 83 éves, nyugdíjas; Sipos Győző, 61 éves, nyugdíjas; Sipos Rozália, 54 éves, betegnyugdíjas; Sipos Csaba Levente, 17 éves, autószerelő.
112. Özv. Szabó Sándorné Mária, 83 éves, nyugdíjas; Szabó Tibor, 61 éves, nyugdíjas.
113. Farkas Albert, 65 éves, nyugdíjas; Farkas Irma, 59 éves, nyugdíjas; Farkas Emőke Irma, 21 éves, földműves.
114. Özv. Székely Viktorné Juliánna, 68 éves, nyugdíjas; Székely László, 49 éves, földműves.
115. Özv. Henter Andor, 71 éves, nyugdíjas; Veress Piroska, 44 éves, háztartásbeli; Sipos Győző, 32 éves, földműves.
116. Özv. Székely Mártonné Rozália, 74 éves, nyugdíjas; Székely György, 49 éves, nyugdíjas.
117. Üres.
118. Székely Attila László, 37 éves, földműves; Székely Irén, 31 éves, háztartásbeli; Székely Kinga Noémi, 11 éves, tanuló; Székely Attila Csongor, 10 éves, tanuló; Székely Annamária, 9 éves, tanuló; Székely

- Réka Erzsébet, 7 éves, óvodás; Székely Tünde Renáta, 6 éves, óvodás; Székely Krisztina Szilvia, 3 éves, óvodás; Székely Brigitta Szende, 1 éves.
119. Üres.
120. Miklós Kócsa, 29 éves, munkanélküli; Gábor Mándra, 29 éves, háztartásbeli; Gábor Árpád, 5 éves, óvodás; Gábor Ágnes, 5 éves, óvodás; Miklós Erzsébet, 2 éves.
121. Ádamosi György, 33 éves, földműves; Ádamosi Éva, 32 éves, háztartásbeli; Ádamosi Zsolt, 9 éves, tanuló.
122. Özv. Székely Jenő, 59 éves, földműves.
123. Simon Sándor, 59 éves, nyugdíjas; Simon Amália, 55 éves, betegnyugdíjas; Ferenczi László, 27 éves, kőműves; Ferenczi Annamária, 26 éves, háztartásbeli; Ferenczi Edina, 2 éves.
124. Bodó József, 62 éves, nyugdíjas; Bodó Jolán, 61 éves, földműves.
125. Székely Károly, 70 éves, nyugdíjas.
126. Szilágyi István, 49 éves, ács; Szilágyi Tünde, 47 éves, varrónő; Szilágyi Ildikó, 25 éves, varrónő; Szilágyi Dénes István, 22 éves, autószerelő.
127. Üres.
128. Kondrik Lajos, 60 éves, nyugdíjas; Kondrik Emma, 59 éves, nyugdíjas; Henter György, 22 éves, földműves; Henter Levente, 18 éves, földműves; Sikó József, 33 éves, segéd molnár; Sikó Irén, 29 éves, háztartásbeli; Sikó József, 9 éves, tanuló; Sikó Csaba, 9 éves, tanuló.
129. Henter Viktor, 65 éves, nyugdíjas; Henter Piroska 58 éves, nyugdíjas.
130. Özv. Székely Péterné Eszter, 76 éves, nyugdíjas.
131. Üzlet.
132. Üres.
133. Henter Viktor, 60 éves, nyugdíjas.
- 133B. Székely Károly, 72 éves, nyugdíjas; Székely Eszter, 71 éves, nyugdíjas.
134. Ifj. Sepsi Ferenc, 46 éves, munkás; Sepsi Veronika, 40 éves, háztartásbeli; Sepsi Katalin, 19 éves, munkanélküli; Sepsi Veronika, 18 éves, munkanélküli.
135. Üres.
136. Tóth Zolán, 59 éves, víz-gázszerelő; Tóth Gizella, 59 éves, nyugdíjas; Tóth Zoltán, 29 éves, víz-gázszerelő.
137. Üres.
138. Özv. Székely Györgyné Ilona, 66 éves, nyugdíjas; Székely György, 46 éves, asztalos; Székely Katalin, 34 éves, takarítónő; Székely Dalma Noémi, 13 éves, tanuló; Székely Éva Izabella, 11 éves, tanuló; Székely György Tihamér, 10 éves, tanuló.

139. Özv. Veress Györgyné Karolina, 88 éves, nyugdíjas; özv. Henter Sándorné Magda, 64 éves, nyugdíjas.
140. Ferenczi Márton, 70 éves, nyugdíjas; Ferenczi Irma Magdolna, 63 éves, nyugdíjas; Ferenczi József, 38 éves, földműves.
141. Özv. Ferenczi Kálmán, 78 éves, nyugdíjas; Flóra Elemér, 75 éves, nyugdíjas; Ferenczi György, 45 éves, földműves; Flóra Judit, 43 éves, szociális nevelőnő; Ferkő Kinga, 16 éves, tanuló.
142. Székely György, 44 éves, autóvezető; Székely Ágnes, 37 éves, háztartásbeli; Székely Piroska, 18 éves, fodrásznő; Székely Annamária, 14 éves, tanuló.
143. Ferenczi Viktor, 71 éves, nyugdíjas; Ferenczi Vilma, 70 éves, nyugdíjas.
144. Ötvös János, 30 éves, állatgondozó; Viola Mónika, 28 éves, állatgondozó; Trimba Kinga, 9 éves, tanuló; Trimba Csaba, 8 éves, tanuló; Viola Tünde, 5 éves, óvodás; Ötvös János, csecsemő.
145. Dóczi György, 67 éves, nyugdíjas; Dóczi Irén, 65 éves, nyugdíjas.
146. Sepsi Pál, 65 éves, nyugdíjas; Sepsi Irén, 62 éves, nyugdíjas.
147. Veress Anna, 78 éves, nyugdíjas.
148. Gidófalvi Géza, 59 éves, nyugdíjas; Tamás Ilona, 48 éves, nyugdíjas.
149. Üres.
150. Székely Viktor, 38 éves, raktáros; Székely Irma, 57 éves, földműves.
151. Takács István, 40 éves, ács; Takács Margit, 38 éves, háztartásbeli; Takács István, 17 éves, ács; Takács Izabella, 14 éves, tanuló.
152. Ferenczi Pál, 76 éves, nyugdíjas; Ferenczi Irén, 73 éves, nyugdíjas.
153. Özv. Dániel Józsefné Etelka, 62 éves, nyugdíjas.
154. Özv. id. Gidófalvi Zsigmond, 75 éves, nyugdíjas; ifj. Gidófalvi Zsigmond, 41 éves, földműves; Gidófalvi Ernő, 35 éves, munkás; Gidófalvi Margit, 28 éves, háztartásbeli; Gidófalvi Ervin, 9 éves, tanuló.
155. Henter Péter, 69 éves, nyugdíjas; Henter Margit, 66 éves, nyugdíjas; Henter Margit, 35 éves, földműves.
156. Özv. Kodó Mihályné Anna, 56 éves, földműves; Kodó Lajos, 28 éves, munkás; Kodó Gyöngyi Ilona, 28 éves, háztartásbeli.
157. Id. Nagy Károly, 77 éves, nyugdíjas; Nagy Irén, 64 éves, nyugdíjas; ifj. Nagy Károly, 36 éves, postás; Nagy Anna Laura, 28 éves, háztartásbeli; Nagy Edina Orsolya, 8 éves, tanuló; Nagy Attila Gábor, 3 éves, óvodás.
158. Özv. Dóczi Károlyné Vilma, 76 éves, nyugdíjas; özv. Dóczi Aranka, 47 éves, földműves; Dóczi Sándor, 24 éves, földműves.
159. Özv. Veress Józsefné Katalin, 85 éves, nyugdíjas; özv. Székely Árpádné Irén, 62 éves, nyugdíjas; Székely Ernő, 34 éves, autóvezető;

- Székely Éva, 33 éves, háztartásbeli; Székely Mónika, 11 éves, tanuló; Székely Hilda Henrietta, 8 éves, tanuló.
160. Ferenczi Sándor, 30 éves, villanyszerelő; Ferenczi Irma, 29 éves, biztosítási ügynök; Ferenczi Balázs, 3 éves, óvodás.
- 160A. Sepsi Zoltán, 46 éves, mezőgépész; Sepsi Aranka Rozália, 36 éves, háztartásbeli; Sepsi Réka Imola, 17 éves, munkanélküli; Sepsi Alpár Zoltán, 15 éves, tanuló.
161. Özv. Ugron Áron, 72 éves, nyugdíjas; Sepsi József, 37 éves, kőműves; Sepsi Carmen, 35 éves, romántanárnő; Sepsi Róbert József, 10 éves, tanuló.
162. Üres.
163. Özv. Fodor Györgyné Borbála, 72 éves, nyugdíjas; Fodor György, 37 éves, lakatos; Fodor Magdolna, 32 éves, háztartásbeli; Fodor Attila, 12 éves, tanuló; Fodor Ottilia, 8 éves, tanuló.
164. Szigeti Sándor, 44 éves, földműves; Szigeti Anna, 36 éves, földműves háztartásbeli; Szigeti Zsolt Lóránd, 19 éves, kőműves.
165. Özv. Paniti Józsefné Ella, 58 éves, nyugdíjas.
166. Veress Csaba, 27 éves, munkás; Veress Rita, 18 éves, háztartásbeli; Veress Sára Anetta, 2 éves.
- 167B. Özv. Sipos Lázárné Vilma, 60 éves, nyugdíjas; Sipos Jenő, 34 éves, munkás.
167. Sipos Lajos, 64 éves, nyugdíjas; Sipos Margit, 70 éves, nyugdíjas; özv. Székely Sándor, 38 éves, földműves.
- 167A. Id. Nagy András, 62 éves, nyugdíjas; id. Nagy Katalin, 58 éves, nyugdíjas; ifj. Nagy András, 37 éves, munkás; ifj. Nagy Katalin, 34 éves, háztartásbeli; Nagy Csongor, 12 éves, tanuló; Nagy Bálint, 6 éves, óvodás.
168. Sólyom Lajos, 60 éves, nyugdíjas; Sólyom Éva Ibolya, 54 éves, földműves; Sólyom Irén, 49 éves, földműves; Sólyom Márta, 24 éves, munkanélküli; Sólyom István, 21 éves, földműves.
169. Özv. Szállasi Gergelyné Rozália, 66 éves, nyugdíjas.
170. Béres István, 55 éves, autóvezető; Ferenczi Emma, 45 éves, földműves; Ferenczi János Levente, 20 éves, autószerelő.
171. Id. Dániel Árpád, 62 éves, nyugdíjas; Dániel Katalin, 55 éves, nyugdíjas; ifj. Dániel Árpád, 29 éves, autószerelő; Dániel Adél, 24 éves, háztartásbeli; Dániel Adrienn Adél, 3 éves, óvodás.
172. Henter György, 71 éves, nyugdíjas; Bodó Emma, 70 éves, nyugdíjas.
173. Üres.
174. Özv. Bodó János, 93 éves, nyugdíjas; Tóth Sándor, 57 éves, betegnyugdíjas; Tóth Lujza, 58 éves, nyugdíjas; Tóth Éva, 30 éves, munkás.
175. Id. Török János, 56 éves, munkanélküli; Török Anna, 45 éves, háztartásbeli; ifj. Török János, 24 éves, pék; Török István, 22 éves,

- földműves; Török Attila, 20 éves, állatgondozó; Török Ferenc, 15 éves, tanuló; Török Annamária, 13 éves, tanuló.
176. Iszlai Zoltán, 35 éves, ács; Iszlai Enikő, 33 éves, háztartásbeli; Iszlai Kinga Enikő, 9 éves, tanuló; Iszlai Pálma, 6 éves, óvodás.
177. Özv. Iszlai Dávidné Rozália, 68 éves, nyugdíjas.
178. Csíkos Dezső, 53 éves, betegnyugdíjas; Csíkos Ibolya, 54 éves, földműves; Csíkos Katalin, 9 éves, tanuló.
179. Özv. Szentcs Jánosné Lujza, 77 éves, nyugdíjas; id. Sipos Árpád, 57 éves, betegnyugdíjas; Sipos Irén, 51 éves, földműves; ifj. Sipos Árpád, 33 éves, ács; Sipos Annamária, 27 éves, háztartásbeli; Sipos Zsolt Attila, 10 éves, tanuló.
180. Henter Zsigmond, 62 éves, nyugdíjas; Henter Irén, 57 éves, nyugdíjas.
181. Id. Fodor János, 71 éves, nyugdíjas; Fodor Irén, 67 éves, nyugdíjas; ifj. Fodor János, 36 éves, asztalos; Fodor Éva, 29 éves, háztartásbeli; Fodor Andrea Renáta, 10 éves, tanuló; Fodor Anita Klementina, 3 éves, óvodás.
182. Ifj. Sepsz András, 43 éves, mezőgépész; Sepsz Hajnal, 37 éves, földműves; Sepsz Barna Szabolcs, 15 éves, tanuló; Sepsz Csilla Mária, 13 éves, tanuló.
183. Özv. Görgényi Albertné Vilma, 80 éves, nyugdíjas; Görgényi Albert, 55 éves, földműves.
184. Id. Sepsz András, 70 éves, nyugdíjas; Sepsz Karolina, 62 éves, nyugdíjas; Sepsz György, 40 éves, autóbussvezető; Sepsz Melinda, 32 éves, háztartásbeli; Sepsz Helga Andrea, 11 éves, tanuló; Sepsz Norbert Szabolcs, 5 éves, óvodás.
185. Sepsz János, 42 éves, mezőgépész; Sepsz Ildikó, 33 éves, háztartásbeli; Sepsz Annamária, 12 éves, tanuló; Sepsz Enikő, 1 éves.
186. Id. Fodor Antal, 76 éves, nyugdíjas; Fodor Eszter, 77 éves, nyugdíjas; ifj. Fodor Antal, 34 éves, kőműves; Fodor Krisztina, 32 éves, tanítónő; Fodor Noémi, 9 éves, tanuló.
187. Özv. Bodó Józsefné Vilma, 77 éves, nyugdíjas.
188. Özv. Dániel Mihályné Rozália, 73 éves, nyugdíjas; Dániel Mihály, 37 éves, kőműves; Dániel Irén, 33 éves, szakácsnő; Dániel Richárd, 13 éves, tanuló.
189. Özv. Székely Ferencné Irén, 75 éves, nyugdíjas.
190. Özv. Székely Ferencné Margit, 41 éves; Székely Hunor Csongor, 18 éves, munkás; Székely Magor Illés, 15 éves, tanuló.
191. Isztulyka Máté, 26 éves, földműves; Gábor Margit, 24 éves, háztartásbeli; Isztulyka Margit, 6 éves, tanuló; Isztulyka Bobi, 4 éves; Isztulyka István, csecsemő.
192. Üres.
193. Miklós Éva, 80 éves, nyugdíjas.

194. Miklós Katalin, 63 éves, nyugdíjas; Isztulyka Teréz, 25 éves, háztartásbeli; Isztulyka Ádám, 23 éves, földműves; Isztulyka Csaba, 33 éves, földműves; Miklós Gita, 25 éves, háztartásbeli; Isztulyka Gábor, 10 éves, tanuló; Isztulyka Márkó, 3 éves, óvodás; Isztulyka Bandi, 1 éves.
195. Üres.
196. Üres.
197. Özv. Ferenczi Albertné Erzsébet, 69 éves, nyugdíjas.
198. Özv. Ferenczi Jánosné Eszter, 67 éves, nyugdíjas; Ferenczi György, 35 éves, ács; Ferenczi Tünde Csilla, 26 éves, háztartásbeli; Ferenczi Tünde Krisztina, 10 éves, tanuló; Ferenczi Szidónia, 5 éves, óvodás.
199. Ferenczi János, 69 éves, nyugdíjas; Ferenczi Katalin, 74 éves, nyugdíjas.
200. Özv. Sipos Árpádné Ilona, 67 éves, nyugdíjas; Bodoni Zoltán, 35 éves, sírásó; Bodoni Ilona, 33 éves, háztartásbeli; Bodoni Dalma Noémi, 15 éves, tanuló.
201. Id. Miklós Boros, 35 éves, bádogos; Miklós Ágnes, 36 éves, bádogos; ifj. Miklós Boros, 17 éves, munkanélküli; Balázs Teréz, 19 éves, munkanélküli.
202. Özv. Sipos Józsefné Irén, 57 éves, földműves.
203. Veress Lajos, 28 éves, üzletkötő; Veress Mónika, 22 éves, óvónő, tanítónő; Veress Viktória, csecsemő.
204. Özv. Székely Györgyné Erzsébet, 64 éves, nyugdíjas.
205. Borzás Jenő, 55 éves, betegnyugdíjas; Borzás Ilona, 50 éves, földműves; Borzás Mónika, 23 éves, betegnyugdíjas; Szilágyi István, 34 éves, mezőgépész; Szilágyi Ilona, 31 éves, földműves; Szilágyi Orsolya, 12 éves, tanuló; Szilágyi István Tihamér, 7 éves, tanuló.
206. Üres.
207. Fodor Anna, 62 éves, földműves.
208. Özv. Székely Árpádné Eliza, 58 éves, nyugdíjas; Székely János, 37 éves, asztalos.
209. Özv. Dóczi Mihályné Vilma, 65 éves, nyugdíjas; Dóczi Margit, 36 éves, szociális munkás.
210. Bodó György, 60 éves, nyugdíjas; Bodó Ágnes, 47 éves, földműves; Bodó Gyöngyi Ágnes, 27 éves, könyvelő; Bodó György, 24 éves, kőműves.
211. Henter Viktor, 65 éves, nyugdíjas; Henter Irma, 63 éves, nyugdíjas.
212. Özv. Henter Mózes, 81 éves, nyugdíjas; Nagy Zoltán Attila, 24 éves, kertészmérnök, egyetemista; Nagy Enikő, 30 éves, óvónő.
213. Özv. Aszalós Sándor, 75 éves, nyugdíjas; Aszalós György, 53 éves, betegnyugdíjas; Aszalós Ilona, 53 éves, földműves; Bari Zsolt, 24 éves, kereskedő; Bari Enikő, 24 éves, háztartásbeli.
214. Miklós Árpád, 62 éves, földműves; Ötvös Zsuzsa, 54 éves,

- háztartásbeli; Ötvös István, 21 éves, bádogos; Rafi Rita, 11 éves, tanuló; Ötvös Mihály; Miklós Gita, 20 éves, munkanélküli; Ötvös Véta, 4 éves; Gábor Gita, 2 éves.
215. Özv. Paniti Viktorné Lujza, 78 éves, nyugdíjas; Paniti Irma, 56 éves, betegnyugdíjas.
216. Özv. Szilágyi Istvánné Mária, 77 éves, nyugdíjas.
217. Gergely István, 76 éves, nyugdíjas; Gergely Karolina, 65 éves, nyugdíjas; Gergely János, 36 éves, asztalos; Gergely Rozália, 32 éves, háztartásbeli; Gergely Róbert, 9 éves, tanuló; Gergely Tamás, 2 éves.
218. Szabó Lajos 53 éves, földműves; Szabó Éva 49 éves, takarítónő.
219. Iszlai Sándor, 75 éves, nyugdíjas tanár.
220. Székely János, 68 éves, nyugdíjas; Székely Irén, 61 éves, földműves; Székely Zoltán, 33 éves, földműves.
221. Özv. Henter Endréné Borbála, 79 éves, nyugdíjas; Henter Zoltán, 49 éves, munkás.
221. Henter János, 71 éves, nyugdíjas; id. Henter Etelka, 68 éves, nyugdíjas; ifj. Henter Etelka, 32 éves, földműves; Henter György, 42 éves, autóvezető; Henter Ildikó, 38 éves, háztartásbeli; Henter Tímea Ildikó, 17 éves, tanuló; Henter Emőke Noémi, 13 éves, tanuló; Henter György Lóránd, 4 éves, óvodás.
223. Üres.
224. Özv. Henter Viktorné Ilona, 67 éves, nyugdíjas; Gáll József, 30 éves, munkás; Gáll Ilona, 25 éves, munkás; Gáll Botond, 1 éves.
225. Ádámosi György, 86 éves, nyugdíjas; Ádámosi Irén, 83 éves, nyugdíjas.
226. Özv. Henter Péterné Juliánna, 74 éves, nyugdíjas; Veress György, 55 éves, betegnyugdíjas; Veress Karolina, 49 éves, földműves; Veress György Mihály, 22 éves, kőműves.
227. Özv. Henter Györgyné Anna, 62 éves, nyugdíjas; Henter György, 41 éves, autó-villanyszerelő; Henter Rozália, 40 éves, háztartásbeli; Henter Csaba György, 17 éves, tanuló; Henter Szabolcs Csongor, 13 éves, tanuló.
228. Kelemen Miklós, 27 éves, kőműves; Kelemen Emma, 23 éves, varrónő.
- 228A. Özv. Székely Viktorné Zsuzsánna, 82 éves, nyugdíjas.
229. Székely József, 67 éves, nyugdíjas; Székely Irma, 64 éves, nyugdíjas.
230. Özv. Ferenczi Zoltánné Irma, 67 éves, nyugdíjas; Ferenczi Zoltán, 48 éves, földműves.
231. Üres.
232. Id. Szócs Imre, 68 éves, nyugdíjas; Szócs Anna, 61 éves, nyugdíjas.
233. Nagy Ferenc, 80 éves, nyugdíjas; Nagy Irma, 68 éves, nyugdíjas;

- Nagy Zoltán, 48 éves, víz-gázszerelő; Nagy Emma, 46 éves, titkárnő; Nagy László, 18 éves, egyetemista.
234. Székely Viktor, 73 éves, nyugdíjas; Székely Vilma, 67 éves, nyugdíjas.
235. Özv. Székely Viktorné Karolina, 74 éves, nyugdíjas; Székely Jenő, 53 éves, cipész; Székely Anna, 51 éves, munkás; Székely Lőránd, 26 éves, autóvezető; Székely Csaba, 24 éves, földműves.
236. Özv. Dóczi György, 96 éves, nyugdíjas; özv. Dóczi Viktor, 64 éves, nyugdíjas; Dóczi Károly, 40 éves, hegesztő; Dóczi Edit, 36 éves, háztartásbeli; Dóczi Erika, 14 éves, tanuló; Dóczi Zsolt, 6 éves, óvodás.
237. Dóczi Zsigmond, 50 éves, munkás; Henter Olga, 56 éves, háztartásbeli; Dóczi Réka Orsolya, 16 éves, tanuló.
238. Özv. Henter Viktorné Rozália, 75 éves, nyugdíjas; Henter Viktor, 48 éves, földműves; Henter Melinda, 38 éves, földműves; Henter Izabella, 17 éves, földműves; Henter Eszter, 16 éves, tanuló.
239. Üres.
240. Székely Viktor, 41 éves, asztalos; Székely Erzsébet, 32 éves, háztartásbeli; Székely Beáta, 12 éves, tanuló.
241. Székely György, 66 éves, nyugdíjas; Székely Erzsébet, 62 éves, nyugdíjas; Székely Mihály, 41 éves, földműves; Székely Ágnes, 38 éves, háztartásbeli.
242. Ádámosi Jenő, 49 éves, betegnyugdíjas; Ádámosi Irén, 46 éves, földműves.
243. Üres.
244. Gábor Máté, 36 éves, bádogos; Gábor Éva, 36 éves, háztartásbeli; Gábor Máté, 20 éves, bádogos; Gábor Mándra, 18 éves, háztartásbeli; Gábor Katalin, 16 éves, tanuló; Gábor Csaba, 14 éves, tanuló; Gábor Teréz, 12 éves, tanuló; Gábor Zsuzsanna, 9 éves, tanuló; Gábor István, 8 éves, tanuló; Gábor Éva, 6 éves, tanuló; Gábor Zita, 4 éves, óvodás; Gábor Lajos, 3 éves.
245. Székely Károly, 71 éves, nyugdíjas; Székely Vilma, 71 éves, nyugdíjas; Székely László, 36 éves, földműves.
246. Székely József, 34 éves, molnár; Székely Elvira, 28 éves, háztartásbeli; Székely Hanga Barbara, 2 éves.
247. Özv. Dóczi Pálné Elza, 66 éves, nyugdíjas.
248. Özv. Ferenczi Mártonné Vilma, 78 éves, nyugdíjas; Székely József, 46 éves, betegnyugdíjas; Székely Irma, 43 éves, varrónő; Székely Attila, 21 éves, munkás; Székely Zsolt, 19 éves, asztalos; Székely Szilárd, 13 éves, tanuló.
249. Özv. Ferenczi Kelemenné Irén, 75 éves, nyugdíjas; Székely Mihály, 29 éves, mezőgépész; Székely Izabella, 21 éves, háztartásbeli; Székely Szilárd, csecsemő.

250. Özv. Székely Józsefné Irma, 82 éves, nyugdíjas.
251. Özv. Mátyás Józsefné Eliza, 73 éves, nyugdíjas.
252. Székely Ernő, 27 éves, molnár.
253. Özv. Bodó Elekné Erzsébet, 74 éves, nyugdíjas.
254. Bodó Viktor, 57 éves, nyugdíjas; Bodó Irma, 54 éves, földműves;
Bodó Ernő, 34 éves, földműves; Bodó Levente, 24 éves, munkás.
- 254A Bodó Péter, 51 éves, betegnyugdíjas; Bodó Margit, 47 éves,
háztartásbeli.
255. Özv. Henter Győzőné Ida, 66 éves, nyugdíjas; Dániel Zoltán, 42
éves, autóvezető; Dániel Irén, 37 éves, háztartásbeli; Dániel Piroska,
18 éves, tanuló; Dániel Irén Zsuzsanna, 16 éves, tanuló.
256. Özv. Henter Györgyné Vilma, 88 éves, nyugdíjas; id. Henter Jenő,
67 éves, nyugdíjas; Henter Vilma, 63 éves, nyugdíjas.
257. Özv. Sándor Györgyné Eliza, 74 éves, nyugdíjas.
258. Üres.
259. Henter Jenő, 43 éves, betegnyugdíjas; Henter Veronika, 40 éves,
takarítónő; Henter Attila Jenő, 19 éves, tanuló; Henter Tamás, 15
éves, tanuló.
260. Székely Viktor, 68 éves, nyugdíjas; Székely Irén, 60 éves,
nyugdíjas; Székely Csaba, 22 éves, festő.
261. Özv. Kiss Károly, 80 éves, nyugdíjas; özv. Görgényi Albertné Anna,
52 éves, varrónő; Görgényi Csaba, 25 éves, ács; Görgényi Tímea, 20
éves, varrónő.
262. Üres.
263. Özv. Ádamosi Ferencné Eliza, 74 éves, nyugdíjas; özv. Ádamosi
Viktor, 42 éves, asztalos; Ádamosi Levente Győző, 16 éves, tanuló;
Ádamosi Éva Melinda, 13 éves, tanuló.
264. Özv. Székely Lászlóné Karolina, 78 éves, nyugdíjas.
265. Kézdi Ilona, 65 éves, nyugdíjas.
266. Székely Károly, 77 éves, nyugdíjas; Székely Emma, 72 éves,
nyugdíjas.
- 267A. Gábor Mihály, 29 éves, munkanélküli; Gábor Klára, 25 éves,
háztartásbeli; Gábor Jankó, 8 éves, tanuló; Gábor Teréz, 7 éves,
óvodás; Gábor Mándra, csecsemő.
- 267A. Özv. Székely Albert, 75 éves, nyugdíjas; Mátyás Csaba, 27 éves,
asztalos; Mátyás Erika, 24 éves, háztartásbeli; Mátyás Brigitta
Beatrix, 4 éves, óvodás; Mátyás Klementina Orsolya, 1 éves.
268. Veress Lajos, 80 éves, nyugdíjas; Veress Emma, 78 éves, nyugdíjas;
Veress László, 51 éves, inszeminátor; Veress Irma, 48 éves,
elárusítónő; Veress Éva, 27 éves, magyartanár, egyetemista;
Veress Irma, 26 éves, vallástanár, egyetemista; Veress Piroska, 19
éves, tanuló; Veress Márta, 14 éves, tanuló.
269. Miklós Lajos, 52 éves, kereskedő; Gábor Lenke, 48 éves,

- háztartásbeli; Miklós Veta, 23 éves, kereskedő; Miklós Teréz Lenke, 17 éves, tanuló; Miklós Katalin, 17 éves, tanuló; Samu Máté, 4 éves.
- 270B. Gábor Lajos, 29 éves, kereskedő; Samu Mándra, 28 éves, háztartásbeli; Gábor Mándra, 10 éves, tanuló; Gábor Lajos, 7 éves, tanuló; Gábor Jankó, 3 éves.
270. Özv. Ferenczi Györgyné Irén, 70 éves, nyugdíjas; Ferenczi Irén, 39 éves, szociális munkás.
271. Özv. Ráduly Mihályné Juliánna, 78 éves, nyugdíjas; Ráduly Mihály, 52 éves, betegnyugdíjas.
272. Üres.
273. Henter Sándor, 47 éves, faragász; Henter Edit, 43 éves, háztartásbeli; Henter Sándor, 18 éves, asztalos; Henter István, 16 éves, tanuló; Henter Edit, 4 éves, óvodás.
274. Özv. Ferenczi Mártonné Erzsébet, 77 éves, nyugdíjas.
275. Kiss Andor, 63 éves, nyugdíjas; Fogarasi Berta, 59 éves, nyugdíjas.
276. Özv. Sipos Pál, 92 éves, nyugdíjas.
277. Özv. Sipos Györgyné Róza, 79 éves, nyugdíjas; Sipos György, 56 éves, betegnyugdíjas; Sipos Magdolna, 49 éves, háztartásbeli.
279. Székely János, 71 éves, nyugdíjas; Székely Ilona, 68 éves, nyugdíjas; Székely Imre, 45 éves, asztalos; Székely Edit, 41 éves, háztartásbeli.
279. Özv. Borzás Sámuelné Juliánna, 73 éves, nyugdíjas; Borzás Ferenc, 47 éves, asztalos; Borzás Etelka, 42 éves, háztartásbeli; Borzás Szabolcs, 13 éves, tanuló.
280. Gábor Zsigmond, 23 éves, bádigos; Miklós Mándra, 24 éves, háztartásbeli; Gábor Katalin, 4 éves, óvodás; Gábor Zoltán, 1 éves.
281. Id. Sepsí Ferenc, 73 éves, nyugdíjas; Sepsí Vilma, 72 éves, nyugdíjas.
282. Henter György, 50 éves, földműves; Henter Irma, 47 éves, háztartásbeli; Henter Csaba György, 26 éves, földműves; Henter Irma, 16 éves, tanuló.
283. Özv. Sipos Zsigmondné Emma, 63 éves, nyugdíjas; özv. Székely Istvánné Irén, 46 éves, betegnyugdíjas.
284. Székely György, 56 éves, betegnyugdíjas; Székely Edit, 53 éves, földműves; Székely György Levente, 19 éves, földműves.
285. Gábor Liza, 53 éves, betegnyugdíjas; Gábor Máté, 34 éves, bádigos; Gábor Rupi, 33 éves, bádigos.
286. Samu Lajosné Éva, 55 éves, háztartásbeli; Miklós Lajos, 37 éves, bádigos; Gábor Ida, 37 éves, háztartásbeli; Miklós Teréz, 13 éves, tanuló; Miklós Lajos, 11 éves, tanuló; Miklós Bobi, 5 éves, óvodás; Gábor István, 2 éves.
- Összegejtötték és lejegyezték: Botos Noémi és Veress Márta.

Műszaki szerkesztő

Lőrincz Előd

Kiadja a Somosdi Református Egyházközség

Rendelési cím

RO-547178, Somosd (Cornești)

Telefon *0265-332490*

E-mail

botoscsaba@rdslink.ro

Nyomda

Infoprint Kft, Székelyudvarhely

Kiadva 500 példányszámban

„Vala pedig ez a Somosd, Csóka nevű
filiával együtt egy, a Marosszéki ne-
vezetesebb eklézsiák közül.”

Kovácsnai Sándor

„Nehezen szántam rá magam erre a
munkára. Egyrészt, mert nem voltam
és nem is vagyok történész, csak affé-
le falusi lelkipásztor. Másrészt tu-
dom, hogy egy monográfia sohasem
lehet teljes. Ráadásul, befejezni soha-
sem lehet, legfeljebb abbahagyni...”

Botos Csaba

